

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Ltn

✓ 52.4

1999.1

11111

Ե Ղ Ի Շ Է

Կ. Պօլիս . — Տպագրութիւն Արամեան
Constantinople. — Typographie Arméno-Francaise

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

ՏԵԱՌՆ Տ. ԳԵՈՐԳԱՅ Գ.

Ի Պատրիարքական Երուսաղէմի

ՏԵԱՌՆ ԵՍԱՅԵԱՅ

ԷԼ

Ի Պատրիարքական

Կ. ՊՕԼՍՈՅ

ՏԵԱՌՆ ՄԿՐՏԶԻ ԽՐԻՄԵԱՆ

ԵՂԻՇԷԻ

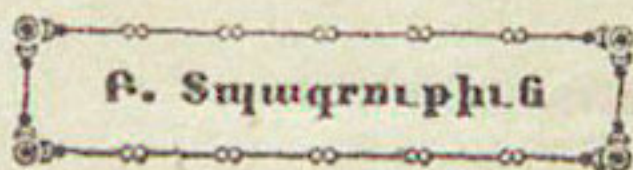
Պ ԱՏՄ ՌԻԹԻԻՆ

ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ

Ը Ս Տ

ԱՆՁԵԻԱՅԵԱՅՆ ՕՐԻՆԱԿԻ

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՏՊԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ

—
1871

907

44549

44549 44549 44549

44549 44549 44549

44549

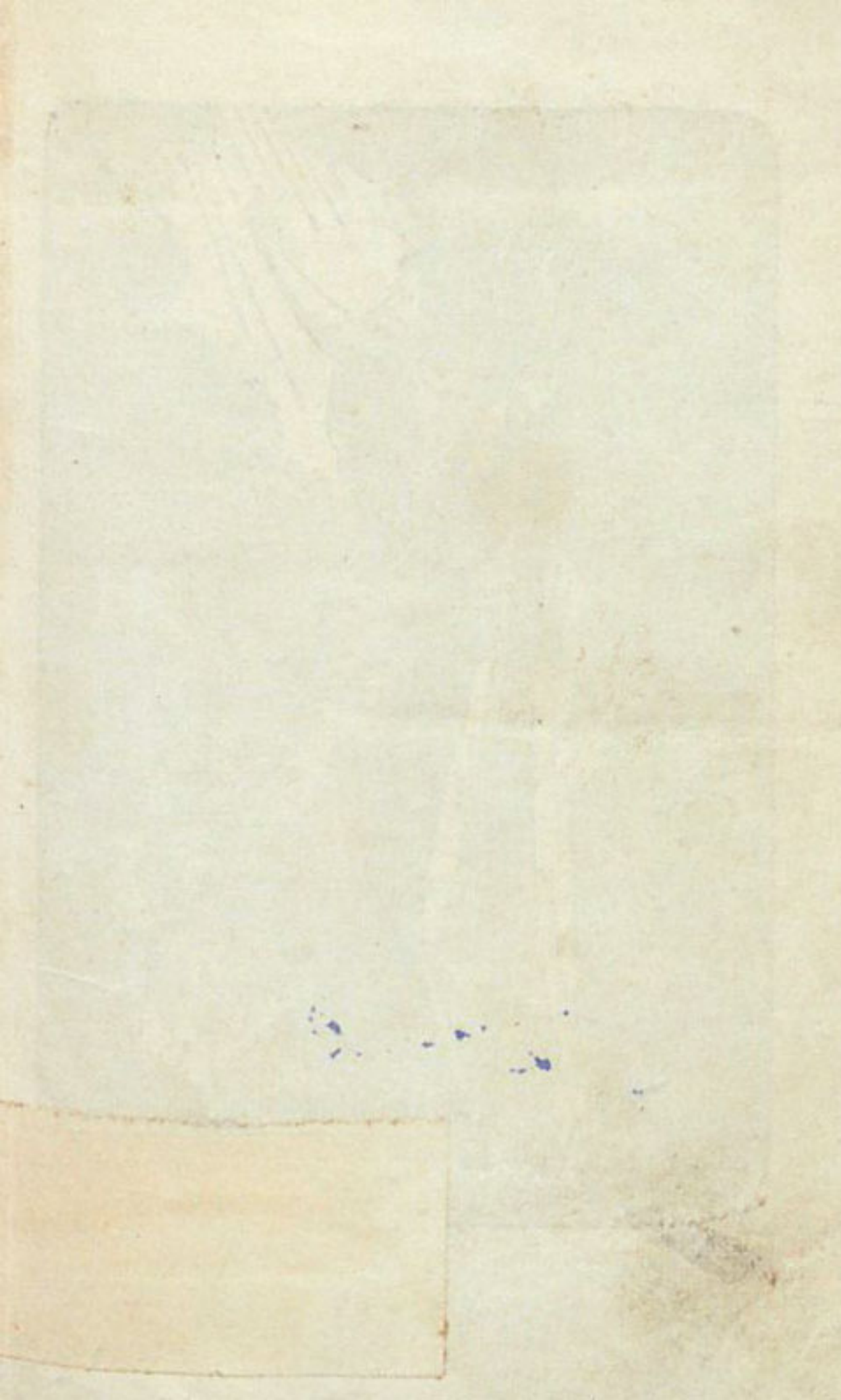
44549 44549 44549

44549 44549 44549

4524-60

28. 525

44549

Վ. Ա. Ր. Դ. Ա. Ն. Ա. Յ.

Ե Ի

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

ԴԱԽԹԻ ԵՐԻՅՈՒ ՄԱՄԻԿՈՆԻ ՀԱՅՅԵԱԼ

ԲԱՆՆ զոր պատուիրեցեր՝
 արարի, ո՛վ քաջ. վասն Հայոց պա-
 տերազմին հրամայեցեր, յորում
 բազումք առաքինացոյն քան ըզ
 սակաւս. Ահա նշանադրեցի յայ-
 սում եւ թն յեղանակիս.

Առաջին՝ զԺամանակսն.

Երրորդ՝ զԻրացն պատահունն
 յիշխանեան արեւելից:

Երրորդ՝ զՄիաբանութիւն
 ու խօսին եկեղեցւոյ:

Զորրորդ՝ զԵրկրպառակութիւն
 ունանց բաժանելոց իմնին ու խօսք:

Հինգերորդ՝ զՅարձակոռն
արեւելեաց :

Վեցերորդ՝ զԸնդդիմանալն
Հայոց պատերազմաւ :

Եւթներորդ՝ զՅերկարոռն
իրացն խռովութեան :

Յայսմ յեւթն գլուխս կարգա-
դրեալ եւ եդեալ ծայրալիր պա-
րասմամբ զսկիզբն եւ զմիջոցն
եւ զկատարածն , զի հանասլա-
սորդ ընթեռնուցուս , լսելով
զառաքինեացն զքաջութիւն եւ
զյետոս կացելոցն զվատթարու-
թիւն . ոչ յանձին կարօտութիւն
երկրաւոր առատ գիտութեանդ
լրման , այլ յայցելութիւն երկ-
նաւոր տնտեսութեանն՝ որ մա-
տակարարէ յառաջգիտութեամբ
զհատուցմունս երկոցունց կող-
մանցն , որ երեւելեօքս զանե-
րեւոյթսն գուշակէ :

Այլ դու , ո՞վ մեծ ի գիտու-
թեանն Աստուծոյ , առ ի՞նչ ար-

դեւք հրամայեցես , քան եթէ
հրամայիցիս լաւագունացն : Որ-
պէս երեւի ինձ եւ այնոցիկ որ դե-
գերեցին յիմաստասիրութիւն՝
երկնաւոր սիրոյ է ի քեզ այս նը-
շանակ , եւ ոչ երկրաւոր փառա-
սիրութեան . քանզի եւ ասացին
իսկ ոմանք ի քաջ պատմագրացն .
« Զուգութիւն է մայր բարեաց ,
անզուգութիւն ծնող չարեաց : »

Որպէս եւ մեր իսկ հայեցեալ
ի սուրբ սէր քոյոյ հրամանիդ՝ ոչ
ինչ դանդաղեալ վեհերեցաք
հայելով ի մեր տգիտութիւնս :
Քանզի բազում ինչ է սրբու-
թիւն՝ սատար լինել անօսրու-
թեան , որպէս աղօթք՝ գիտու-
թեան , եւ սէր սուրբ՝ միաբան
օգտից :

Զոր եւ մեր ընդ հրամանին
քում ընկայեալ՝ յօժարութեամբ
ձեռնադիպեցաք զայս ինչ , որ է
մխիթարութիւն սիրելեաց եւ

յոյս յուսացելոց, քաջալերու-
թիւն քաջաց, կամակարու թեամբ
յարձակեալ ի վերայ մահուան,
առաջոյ տեսանելով զգորադլու-
խըն յաղթու թեան, որ ոչ ումեք
ոտնհար լինի թշնամու թեամբ,
այլ ամենեցուն ուսուցանէ զիւր
անսպարտելի զօրութիւնն, եւ
ահա ո՞րք կամեսցի՝ ընդունի իր-
եւ զնահատակ առաքինի, եւ
քանզի բազմադիմի է նահատա-
կու թեանդ անուն, եւ նա բազ-
մադիմի շնորհս բաշխեաց ամե-
նեցուն. զոր եւ մեծ իսկ քան
զամենայն՝ զսէր սուրբ յաննենդ
մտաց գիտեմք:

Այս պարզութիւն զվերնոյն
բերէ զնմանութիւն. զոր եւ մեր
ի քեզ տեսեալ, մոռացաք զմեր
բնութիւնս: Եւ ահա վերաբե-
րիմք ընդ քեզ ճախրելով, եւ իր-
եւ բարձրաթռիչս եղեալ՝ զա-
մենայն մնասակար մրկածին

օղովք անցանիցեմք, ծծելով
 փոքր ի շատէ յանասական վե-
 րին օղոցն՝ առնուցումք զգիտու-
 թիւն ի փրկութիւն անձանց եւ
 ի փառս ամենայաղթ եկեղեցւոյ։
 Ուստի եւ բազում սուրբ պաշ-
 տօնեայքն զուարթութեամբ կա-
 տարեացեն զսպաս վիճակին իւր-
 եանց, ի փառս Հօրն բոլորեցուն,
 ուր ընդ նմին սուրբ Երրորդու-
 թիւն ցնծացեալ բերկրիցի յան-
 տրումական յիւրում էութեանն։

ԱՌԱՋԻՆ ՅԵՂԱՆԱԿ

Ժամանակին

ԱՐԴ որովհետեւ ընկալաք
ըզհրաման պատուիրանի յաննա-
խան՝ քոյոց բարուց բնութեանդ,
սկսցուք ուստի արժան է սկսա-
նել. թէպէտ եւ ոչ յօժարիցեմք
զթշուառութիւն մերոյ ազգիս
ողբալ : Ահա ոչ ըստ կամաց ար-
տօսրալիր ողբովք ճառագրեմք
զբազում հարուածսն՝ յորում
պատահեցաք եւ մեք իսկ ակա-
նատեսք լինելով :

ՔԱՆՁԻ ի բառնալ ազգին Ար-
շակունեաց , տիրեցին աշխար-
հիս Հայոց ազգն Սասանայ պարո-
կի , որ վարէր զիւր իշխանու-
թիւնն օրինօք մոգուցն . եւ բա-
զում անգամ մարտնչէր ընդ այ-

նոսիկ՝ որ ոչ ընդ նովին օրինօքն
մոտանէին, սկիզբն արարեալ յա-
մաց Արշակայ արքայի որդւոյն
Տիրանայ, եւ կռուէր մինչեւ ցամն
վեցերորդ Արտաշրի արքայի Հա-
յոց, որդւոյն Վռամշապհոյ : Եւ
իբրեւ զնա եւս մերժեաց ի թա-
գաւորութենէն, ի նախարարսն
Հայոց անկանէր թագաւորու-
թիւնն. զի թէպէտ եւ դանձն
յարքունիս Պարսկաց երթայր,
սակայն այրուծին Հայոց բովան-
դակ ի ձեռն նախարարացն առա-
ջնորդէր ի պատերազմի : Վասն
որոյ եւ աստուած պաշտութիւ-
նըն բարձրագլուխ կամակարու-
թեամբ երեւելի լինէր յաշխար-
հին Հայոց, ի սկզբանց տէրու-
թեանն Շապհոյ արքայից արքայի
մինչեւ ցամն երկրորդ Յազկերտի
արքայից արքայի՝ որդւոյ Վռա-
մայ, զոր եգիտ սատանայ իւր
դորձակից, եւ զամենայն մթեր-

եալ թոյնան թափեաց ի բաց, եւ
ելից զնա իբրեւ զպատկանդա-
րան դեղեալ նետիւք : Եւ սկսաւ
եղջիւր ածել անօրէնու թեամբ .
գոռողանայր , եւ գոռալով հող
հանէր ընդ չորս կողմանս երկ-
րի , եւ թշնամի եւ հակառակօրդ
երեւեցուցանէր իւր զհաւատա-
ցեալքս ի Քրիստոս , եւ նեղեալ
տագնապէր անխաղաղասէր կե-
նօք :

Քանզի յոյժ սիրելի էր նմա
խռովութիւն , արիւնհեղութիւն .
վասն այնորիկ յանձն իւր տա-
րաբերէր , եթէ յո՞ թափեցից ըզ
դառնութիւն թիւնից , կամ ո՞ւր
բացատրեցից զբազմութիւն նե-
տիցն : Եւ առ յոյժ յիմարութեան
իբեւ զգազան մի կատաղի յար-
ձակեցաւ ի վերայ աշխարհին
Յունաց . եհար մինչ ի քաղաքն
Մծբին , եւ բազում գաւառս հո-
ռումոց աւերեաց ասպրտակաւ ,

եւ զամենայն եկեղեցիս հրձիգ
արար . կուտեաց զաւար եւ զգե-
րի, եւ ահաբեկ արար զամենայն
զօրս աշխարհին :

Իսկ երանելին Թէոդոս կայսր,
քանզի խաղաղասէր էր ի Քրիս-
տոս, ոչ կամեցաւ ելանել ընդ
առաջ պատերազմաւ . այլ այր
մի Անատոլ անուն, որ էր նորա
սպարապետարեւելից, առաքեաց
առ նա բազում գանձիւք : Եւ
արք Պարսիկք, որք փախու-
ցեալ էին վասն քրիստոնէու-
թեան եւ էին ի քաղաքի կայսեր,
կալաւ եւ ետ ի ձեռս նորա : Եւ
զամենայն զոր ինչ ասաց ի ժա-
մանակին՝ կատարեաց ըստ կա-
մաց նորա, եւ արգել զնա ի բա-
զում բարկութենէն, եւ դարձոյց
անդրէն յիւր քաղաքն Տիգրոն :
Եւ իբրեւ ետես անօրէն իշխանն
եթէ յաջողեցաւ չարութիւնն նո-
րա, սկսաւ այլ եւս խորհուրդ

յաւելլուլ, իբր ոք զի ի հուր բոր-
բոքեալ յաւելլով բազումնիւ թս
փայտից: Քանզի ուստի սակաւ մի
կասկած ուտն էր՝ անտի աներկիւղ
հաստատեցաւ. վասն այնորիկ
դրդուեցոյց զբազումս ի սուրբ
ուխտէն քրիստոնէից, էր՝ զոր բա-
նիւք սպառնալեօք, էր՝ զոր կա-
սկանօք եւ տանջանօք. եւ էր զոր
չարաչար մահուամբ վախճանէր:
Յափշտակուլ թիւն առնէր ընչից
եւ արարոց, եւ մեծաւ անարդա-
նօք տանջէր զամենեանս: Եւ իբ-
րեւ ետես՝ եթէ վայրատեալ ցըր-
ւեցան ի բազում կողմանս, ի խոր-
հուրդ կոչէր զսլաշտօնեայս ձա-
խակողմանն՝ որք կապեալ էին ի
կռասպաշտութեանն անլուծա-
նելի հանգուցիւք, վառեալք եւ
ջեռեալք իբրեւ զհնոց առ այրել
զուխտ սուրբ եկեղեցւոյ:

Քանզի էին իսկ այնպիսիքն բը-
նակեալ ի կեանս իւրեանց իբրեւ

ի թանձրամած խաւարի, եւ ոգի-
քըն արգելեալք ի մարմնի իբրեւ
զկենդանի ի գերեզմանի, յորս
ամենեւին չծագէ նշոյլ սուրբ
լուսոյն Քրիստոսի: Նա եւ արջք
օրհասականք ընդ վախճանել
չնշոյն հզօրագոյնս կռուին յորոց
եւ իմաստունքն տեղի տուեալ
փախչին ի նոցանէ: Այսպիսի իմն
եկեալ հասեալ է վախճան տէ-
րութեանն. եթէ հարկանին՝ չըզ-
գան, եւ եթէ հարկանեն՝ չիմա-
նան. եւ իբրեւ ոչ գտանի արտա-
քին թշնամի, ընդ անձինս իւր-
եանց մարտ եղեալ կռուին: Իդէպ
իսկ ելանէ բան մարգարէին ի վե-
րայ նոցա. «Այր, ասէ, առ քաղ-
ղաքացի իւրում շրջեսցի եւ կե-
րիցէ զկէս անձին իւրոյ:» Նման
սմին եւ Տէրն ինքնին ասէ.
«Ամենայն տուն եւ թաղաւորու-
թիւն՝ որ յանձն իւր բաժանի,
ոչ կարէ կալ հաստատուն:»

Արդ զի՞ կոծիս, զի՞ մրցիս,
 զի՞ այրիս, զի՞ բորբոքիս, զի՞ ոչ
 շիջանիս. զի՞ կոչես ի խորհուրդ
 զայնոսիկ՝ որոց զոգիան ձեր ի
 ձէնջ քաղեալ՝ հանեալ է զանա-
 պականդ յապականութիւն, եւ
 զապականելի մարմինդ գէշա-
 գարշ արարեալ իբրեւ զազիր
 մեռելոտի ի բայ ընկեցեալ:

Ապաքէն զայդ կամիս՝ զի ծած-
 կեսցի խորհուրդն ամբարշտու-
 թեան. տեսջիր յորժամ յայտ-
 նեսցի, ապա գիտասցես զելս
 կատարած ի դորա:

Ասեն մոգքն. «Արքայ քաջ,
 աստուածքն ետուն քեզ զտէ-
 րութիւնդ եւ զյաղթութիւն. եւ
 ոչ ինչ կարօտեն նոքա մարմնա-
 ւոր մեծութեան. բայց եթէ ի մի
 օրէնս դարձուցանես զամենայն
 ազգս եւ ազինս՝ որ են ի տէրու-
 թեան քում, յայնժամ եւ աշ-
 խարհն Յունաց հնազանդեալ

մտցէ ընդ օրինօք քովք։ Արդ
զբանս զայսոսիկ վաղվաղակի
կատարեալ դու, արքայ։ զօր դու-
մարեալ եւ դունդ կազմեալ, խա-
ղա դնալ դու յաշխարհն Քուչա-
նաց։ եւ զամենայն ազգս ժո-
ղովեալ եւ անցոյցս Պահլ դուռն
ի ներքս։ եւ դու անդէն արա-
քեզ բնակութիւն։ Յորժամ ար-
գելուս եւ յիակես զամենեւեան
ի հեռաւոր օտարութեան, կա-
տարին խորհուրդք կամաց քոց։
եւ որպէս երեւիս մեզ ի դենիս
մերում՝ տիրես դու եւ երկրին
Քուչանաց, եւ Յոյնք իսկ ոչ
եւանեն ընդ քո իշխանութիւնդ։
Բայց միայն զաղանդ քրիստո-
նէից բարձ ի միջոյ։ »

Հաճոյ թուեցաւ խորհուրդն
թագաւորին եւ մեծամեծացն,
որ էին ի նմին բանի։ Հրովար-
տակս գրէր, պնդադեսպանս
արձակէր յամենայն տեղիս տէ-

րութեան իւրոյ: Եւ այս է պատ-
ճէն հրովարտակին:

«Առ ամենայն ազգս տէրու-
թեան իմոյ՝ Արեաց եւ անարեաց,
բազմասցի ի ձեզ ողջոյն մարդա-
սիրութեան մերոյ: դուք ողջ լե-
րուք, եւ մեք մեզէն ողջ եմք
դիցն օգնականութեամբ:

«Առանց զձեզ ինչ աշխատ առ-
նելոյ խաղացաք գնացաք յերկիրն
Յունաց, եւ առանց դործոյ պա-
տերազմի՝ սիրով մարդասիրու-
թեամբ նուաճեցաք զամենայն
երկիրն մեզ ի ծառայութիւն:
Դուք զբարի զմտաւ ամէք,
եւ անսպառ լերուք յուրախու-
թեան: բայց բան զայս կատարե-
ցէք վաղվաղակի, զոր ասեմքս:

«Մեք ի մտի եղաք անվրէպ
խորհրդով խաղալ գնալ յաշ-
խարհն արեւելից, աստուածոցն
օգնականութեամբ դարձուցա-
նել ի մեզ զտէրութիւնն Քուչա-

նաց. դուք իբրեւ զհրովարտա-
կըս զայս տեսանէք, անխափան
վաղվաղակի այրեւձի գումարե-
ցէք առաջի քան զիս, յանդիման
լերուք ինձ յԱպար աշխարհին: Ե

Հստ այսմ պատճենի հրովար-
տակ եհաս յաշխարհն Հայոց, ի
Վրաց եւ յԱղուանից եւ ի Լըփ-
նաց, ի Մաւղէից եւ ի Կորդուաց,
յԱղձնեաց եւ բազում այլ տե-
ղեաց հեռաւորաց, որոց ոչ էին
օրէնք երթալ զայն ճանապարհ
յառաջ ժամանակաւ: Գունդ կազ-
մէր ի Հայոց մեծաց զազատ եւ
զազատորդի, եւ յարքունի տա-
նէ զոստանիկ մարդիկ. ըստ նը-
մին օրինակի ի Վրաց եւ յԱղուա-
նից եւ յաշխարհէն Լիւնաց, եւ
որ այլ եւս ի կողմանց կողմանց
հարաւոյ մերձ ի սահմանս Տաճ-
կաստանի եւ ի Հոռոմոց աշխարհն
եւ ի Կորդուաց եւ ի Գղացն եւ
ի Մաւղէիցն եւ յԱրզնարդիւն,

որք էին ամենեքեան հաւատա-
ցեալք ի մի կաթողիկէ առաքե-
լական եկեղեցի : ի

Եւ անմեղութեամբ ոչ գիտա-
ցեալ զերկդիմի միտս թագաւո-
րին՝ խաղացին զնացին յիւրա-
քանչիւր աշխարհաց լրջմտու-
թեամբ եւ անտրտում խնդու-
թեամբ եւ տիրասէր խորհրդովք,
կատարեալ զսպաս զինուորու-
թեան աներկբայ վաստակովք :
Բարձին եւս ընդ իւրեանս սուրբ
կտակարանս բազում պաշտօնէ-
իւք եւ բազմադոյն քահանայիւք :
Բայց հրաման տուեալ աշխարհի՝
ոչ իբրեւ յակնկալութիւն կենաց,
այլ իբրեւ ի վճարումն վախճա-
նի . յանձն առնելով միմեանց զո-
գիս եւ զմարմինս : Զի թէպէտ
եւ խորհուրդ թագաւորին չէր
յայտնեալ նոցա , սակայն կար-
ծիք ի մտի էին ամենեցուն . մա-
նաւանդ իբրեւ բեկեալ տեսին

զգօրութիւն Յունաց առաջի նորա՝ յոյժ հարեալ խոցեցան ի խորհուրդս իւրեանց :

Բայց քանզի պատուիրանապահք էին սուրբ պատուիրանացն Աստուծոյ, հանսպաղ յիշէին զպատուիրեալսն ի Պաւղոսէ, եթէ « Ծառայք հնազանդ լերուք տերանց ձերոց մարմնաւորաց. մի սուտակասպաս եւ առ աչս աչառելով, այլ սրտի մտօք ծառայելիբրեւ Աստուծոյ, եւ մի իբրեւ մարդկան. քանզի ի Տեառնէ է հատուցումն վաստակոց ձերոց: » Եւ ամենայնիւ այսու բարեմտութեամբ յուղարկեալք յաշխարհէ եւ յանձն եղեալք սուրբ Հոգւոյն, յանդիման լինէին փութով կատարեալ զհրամանն, եւ զամենայն արարեալ ըստ կամաց նորա: Յոյժ ուրախ լինէր թագաւորն, իբրայն եթէ կատարեցան կամք կար

ծեաց նորա . եւ ահա առնէր ընդ
նոսա զայն ինչ, զոր պաշտօնեայ-
քըն ամբարշտութեան նորա խը-
րատեցին :

Արդ իբրեւ ետես թագաւորն
զամենայն կազմութիւնեւ զբազ-
մութիւն գնդի բարբարոսաց,
որք սրտի մտօք եկեալ էին ի
վաստակ արքունի, առաւելա-
պէս ուրախ եղեւ առաջի մեծա-
մեծացն եւ ամենայն բազմու-
թեան զօրաց իւրոց : Ի վերին
երեսս թագուցանէր զկամս մը-
տացն իւրոց, եւ ակամայ առա-
ւելապէս պարգեւէր զնոսա խա-
ղաց գնաց միանգամայն ի վերայ
տէրութեանն Հոնաց աշխարհին,
զոր Քուչանս անուանեն, եւ զեր-
կեամ մի կռուեալ՝ ոչ ինչ կա-
րաց ազդել նոցա : Ապա արձա-
կեաց զմարդիկսն յիւրաքանչիւր
տեղիս, եւ զայլսն ի նոցա տեղիս
մոխանակ առ իւր կոչեաց նո-

վին պատրաստու թեամբ: Եւ այս
պէս ամ յամէ սովորու թիւն կար-
գեաց, եւ իւր անդէն քաղաք
բնակու թեան շինեաց. սկսեալ ի
չորրորդ ամէ տէրու թեանն իւ-
րոյ մինչեւ յամն մետասաներորդ
թագաւորու թեանն: *Դիւն իւր*

Եւ իբրեւ ետես եթէ հաստա-
տուն կացին Հոռոմք յուխտին
իւրեանց զոր եդին ընդ նմա, եւ
դադարեցին Սայլնդուրք ելա-
նել ընդ պահակն ճորայ, եւ յա-
մենայն կողմանց խաղաղու
թեամբ բնակեաց աշխարհ նորա,
եւ ի նեղ եւս էարկ զթագաւորն
Հոնաց, քանզի աւերեաց զբա-
զում գաւառս նորա, աւետա-
ւորս առաքեաց ընդ ամենայն
ատրուշանս աշխարհին իւրոյ.
ցլուք սպիտակօք եւ դիւաւոր
նօխազօք առատացոյց զզոհս
կրակի, եւ խիտ առ խիտ թանձ-
րացոյց անդադարու թեամբ ըզ

սկաշտօն սղծութեանն իւրոյ, պը-
սակօք եւ սկատուովք մեծարեաց
զբազումս ի մոգաց եւ զբազմա-
գոյնս ի մոգսկեօտաց, եւս հը-
րաման յափշտակել զքրիստոնէից
զինչս եւ զստացուածս, որք
էին ի մէջ Պարսկաց աշխարհին:

Եւ այսպէս հպարտացաւ բարձ-
րացաւ ի միտս իւր, ի վեր քան
զմարդկային բնութիւն ընդ վը-
զեալ ապարասանէր, ոչ միայն
յիրս մարմնական սկատերազ-
մացն, այլ մեծ ոմն զինքն կար-
ծէր քան զբնութիւն հայրենի
կարգին. վասն այնորիկ կեղծա-
ւորութեամբ թագուցանէր զին-
քըն ըստ կարծեացն, եւ որպէս
երեւէր իմաստնոցն՝ յանմահից
իմն կարգի դնէր զինքն: Եւ յոյժ
էր ցասուցեալ ընդ անունն
Քրիստոսի, յորժամ լսէր թէ
տանջեցաւ, խաչեցաւ, մեռաւ
եւ թաղեցաւ:

Եւ իբրեւ այսպէս օր ըստ օրէ
ի սոյն միտս ցնորեալ դանդա-
շէր, մի ոմն մանկագոյն ի նա-
խարարացն Հայոց ընդ դէմքանս
եդ եւ ասէ. « Արքայ քաջ, դու
ուստի՞ գիտես զայդպիսի բանս
խօսել զՏեառնէ: » Եւ ալատաս-
խանի թագաւորն եւ ասէ. « Իմ
խակ առաջի ընթերցան զգիրս
մոլորութեանն ձերոյ: » Եւ ալա-
տասխանի անդրէն ալատանին
եւ ասէ. « Ընդէ՞ր, արքայ, ցայդ-
վայր միայն ետուր ընթեռնուլ.
այլ յառաջ եւս մատո զկարդա-
ցումնն, եւ լսես անդ զյարու-
թիւնն, զյայտնութիւնն առ բա-
զումս, զվերացումն յերկինս,
զնստելն ընդ աջմէ Հօր. զխոս-
տումն երկրորդ գալատեան՝ ըզ-
հրաչակերտ յարութիւնն առնե-
լով բոլորեցունց. զհամառօտ հա-
տուցմունս արդար դատաստա-
նին: » Իբրեւ լուաւ զայս թա-

գաւորն , ի խոր խոցեալ՝ վեր ի
 վերոյ ծիծաղեցաւ եւ ասէ .
 «Ամենայն այդ խարէութիւն է :»
 Եւ սլատասխանի զինուորն Քը-
 րիստոսի եւ ասէ . «Եթէ հաւա-
 տարիմ են քեզ մարմնաւոր չար-
 չարանք նորա՝ հաւատարմագոյն
 եւս լիցի քեզ երկրորդ ահաւոր
 գալուստն նորա : »

Եւ զայս լսելով թագաւորին՝
 բորբոքեցաւ իբրեւ զհուր հնո-
 ցին ի Բաբելոնի , մինչ եւ իւրքն
 իսկ անդէն դեռ եւս իբրեւ ըզ
 Քաղդէացիան այրեցեալ լինէին :

Յայնժամ զբոլոր բարկութիւն
 սրտմտութեանն եհեղ յայրն
 երանելի՝ որում անուն էր Քարե-
 դին : Կապեալ ոտիւք եւ կա-
 պեալ ձեռօք զերկեամ մի տուաւ
 ի չարչարանս , եւ հանեալ ի բաց
 զտէրութիւնն ի նմանէ՝ ընդու-
 նէր զվճիռ մահու :

ԵՐԿՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

Իրացն պատահումն յիշխանէն
արեւելից

—

ՈՐՈՅ ողիքն թուլացեալ են
յերկնաւոր առաքինութենէն՝
յոյժ ընդ ահիւ անկեալ է բնու-
թիւն մարմնոյ. յամենայն հող-
մոյ շարժի եւ յամենայն բանէ
խռովի, եւ յամենայն իրաց դո-
ղայ. երազագէտ է այնպիսին ի
կեանս իւրում, եւ յանգիւտ
կորուստն յուղարկի ի մահուան
իւրում: Որպէս եւ ասաց ոմն
ի հնոցն. Մահ ոչ իմացեալ մահ
է, մահ իմացեալ անմահութիւն
է: Որ զմահ ոչ գիտէ՝ երկնչի
իմահուանէ. իսկ որ գիտէ զմահ՝
ոչ երկնչի ի նմանէ:

Եւ այս ամենայն շարիք մտա-
նեն ի միտս մարդոյ յանուսում-

նութենէ : Կոյր զրկի ի ճառա-
գայթից արեգական՝ եւ տգի-
տութիւն զրկի ի կատարեալ կե-
նաց : Լաւ է կոյր աչօք քան կոյր
մտօք : Որպէս մեծ է հոգի քան
զմարմին՝ այսպէս մեծ է տեսա-
ւորութիւն մտաց քան զմարմնոց :

Եթէ ոք կարի առաւելեալ
իցէ աշխարհական մեծութեամբ
եւ մտօքն աղքատագոյն , այն-
պիսին ողորմելի է քան զբազումս .
որպէս եւ տեսանեմք իսկ՝ ոչ
միայն ի չափաւոր մարդիկ՝ այլ
եւ յոր մեծն է քան զամենայն
թագաւոր եթէ ոչ ունի զխմաս-
տութիւն աթոռակից իւր , ոչ
կարէ ի վիճակին իւրում վայե-
լուչ գոլ : Իսկ եթէ առ մարմնա-
ւորս այսպէս , որչափ եւս առա-
ւել առ հոգեւորսն : Բոլոր մարմ-
նոյս հոգի է կենդանութիւն ,
իսկ մարմնոյ եւ հոգւոյ միտք են
կառավար : եւ որպէս առ մի

մարդ՝ այսպէս առ բոլոր աշխարհս : Թագաւոր ոչ զիւր միայն տացէ պարտիս՝ այլ եւ որոց եղեւ պատճառք ի կորուստ :

Բայց մեք թէպէտ եւ ոչ ունիմք հրաման բամբասել զիշխանն, բայց եւ ոչ գովողք կարեմք լինել այնմիկ՝ որ աստուածամարտն լինիցի : Այլ զանցս իրացն պատմեմք որ ի նմանէ ընդ սուրբ եկեղեցիսն էանց, եւ ոչ դանդաղիմ. ոչ բամբասասէր մտօք, այլ ճշմարտութեամբ զելս իրացն ասելով ոչ լռեցից : Ոչ ի կարծ ընդաստուցեալ, եւ ոչ ի լուր զարթուցեալ. այլ ես ինքնին անձամբ անդէն ի տեղւոջն պատահեցի եւ տեսի. եւ լուայ զձայն բարբառոյ յանդգնաբար խօսելով. իբրեւ զհողմ ասատիկ՝ զի բախիցէ զծով մեծ, այնպէս շարժէր եւ տատանէր զամենայն բազմութիւն զօրացն իւրոց : Եւ

Հանդէս առնէր ամենայն ուսմանց, եւ անդաճէր զմոգութիւն եւ զքաւդէութիւն եւ զամենայն ուսմունս աշխարհին իւրոյ: Արկանէր իներքս եւ զքրիստոնէութիւն կեղծաւորութեամբ, եւ ասէր զայրացեալ մտօք. « Հարցէք, քննեցէք, տեսէք. թող որ լաւն է ընտրեալ կալցուք: » Եւ փութայր որ ինչ ի մտին էր՝ զի վաղվաղակի կատարեսցի: *Միշտ*

Իսկ ի կողմանց կողմանց քրիստոնեայքն որ ի զօրուն էին՝ իմացան զխորհուրդն որ ծածուկ վառեալ բորբոքէր, եւ կամէր հրդեհել զլերինս եւ զդաշտս առ հասարակ: Ջեռան եւ նոքա անծախսական հրովն, եւ սաստկապէս սպառաաստեցան առ փորձութիւն գաղտնի մեքենայիցն: Սկսան այնուհետեւ բարձր բարբառով, սաղմոսիւք եւ երգովք հոգեւորօք եւ մեծասլայծառ

վարդապետութեամբ յայտ յան-
դիման մեծի բանակին զպաշ-
տօնն ցուցանել, եւ աներկիւղ
առանց զանդիտելոյ՝ ո՛ր ոք եւ
երթայր առ նոսա ուսուցանէին
կամակար: Եւ Տէր յաջողէր նոցա
նշանօք եւ արուեստիւք. քանզի
բազում հիւանդք ընդունէին
զբժշկութիւն ի հեթանոսական
դօրուն:

Իսկ անօրէն իշխանն իբրեւ
դիտաց եթէ յայտնեցաւ խորա-
մանկութիւն խորհրդոյն, եւ
պատրաստեալ հուն՝ մինչ չեւ
ուրուք ի նա փչեալ՝ վառումն
նորա յայտնի իմացաւ երկիւղա-
ծացն Աստուծոյ, սկսաւ ծածուկ
նեւիւք խոցոտել զմիտս իւրոյ
չարութեանն. եւ անբժշկական
վէրս հոգիս եւ ի մարմինս տե-
սանէր: Մերթ շանթէր գալա-
րէր իբրեւ զօճ թունաւոր, մերթ
պարզէր գոչէր իբրեւ զառիւծ

զայրացեալ, գելոյր եւ տապա-
լէր երկդիմի մտօք, զխորհուրդս
կամացն կամէր կատարել: Քան-
զի ձեռն արկանել եւ ունել ոչ
կարէր, — վասն զի ոչ էին համա-
գունդ իմիռւմ վայրի առ նմա —,
սկսաւ այնուհետեւ յառաջ կո-
չել զկրսերս յաւագաց եւ զա-
նարդս ի պատուականաց եւ ըզ-
տգէտս ի գիտնոց եւ զանարիս
ի քաջ արանց. եւ զի՞ մի մի թը-
ւիցեմ, այլ զամենայն արժանա-
ւորսն յետս տանէր. մինչ եւ
զհայր եւ զորդի քակէր ի մի-
մեանց: ✓

Եւ թէպէտ ընդ ամենայն ազ-
գըս առնէր զանկարդութիւնս
զայս, առաւել ընդ Հայոց աշ-
խարհին մարտնչէր. քանզի տե-
սանէր զնոսա ջերմագոյնս յաստ-
ւած պաշտութեան, մանաւանդ
որք էին յազգէ նախարարացն
Հայոց, եւ անմեղութեամբ ու-

նէին զսուրբ քարոզութիւն առաքելոցն եւ զմարդարէից։ Պատրէր զոմանս ի նոցանէ ոսկւով եւ արծաթով, եւ զբազումս այլով եւս առատ պարգեւօք։ Իսկ զոմանս ազարակօք եւ մեծամեծ գեղօք, զոմանս պատուովք եւ իշխանութեամբք մեծամեծօք։ Եւ այլ եւս սնտի յոյս ոգւոց առաջի դնէր։ Եւ այսպէս հրապուրէր եւ յորդորէր հանապազ. « Եթէ միայն, ասէ, զօրէնս մոգութեան յանձին կալջիք, եւ զձեր մոլորութիւնդ սրտի մտօք դարձուցանիցէք ի ճշմարտութիւն երեւելի մերոց դիւցազնական օրինացս, ի մեծութիւնս եւ յաւադութիւնս հասուցից հաւասար իմոյ սիրելի նախարարացս, նա առաւել եւս զանցուցից։ »

Եւ այսպէս կեղծաւորութեամբ խոնարհեցուցանէր զինքըն առ ամենեւեան, խօսելով

ընդ նոսա ի պատճառս սիրոյ ,
 զի խորամանկութեամբ որսալ
 մարթասցէ զնոսա ըստ առաջին
 խորհրդականացն խրատուց : Եւ
 զայս առնէր սկսեալ ի չորորդ
 ամէն մինչեւ ի մետասաներորդ
 ամն իւրոյ տէրութեան :

Եւ իբրեւ ետես եթէ ոչինչ յար-
 գեցաւ ծածուկ հնարագիտու-
 թիւնն , այլ ընդդէմքն յոլովա-
 գոյն դործէին — քանզի տեսա-
 նէր զքրիստոնէութիւն՝ որ օր
 քան զօր յորդեալ տարածանէր
 ընդ ամենայն կողմանս հեռաւոր
 ճանապարհին ընդ որ ինքն ան-
 ցանէր , — սկսաւ հաշել եւ մաշել
 եւ հառաչելով յողոց հանել :
 Յայտնեաց ակամայ զծածուկ
 խորհուրդսն . ետ հրաման բարձր
 բարբառով եւ ասէ . « Ամենայն
 ազգ եւ լեզուք՝ որ են ընդ իմով
 իշխանութեամբ՝ դադարեացեն
 յիւրաքանչիւր մօլոր օրինաց , եւ

միայնոյ եկեօցեն յերկրպագու-
թիւն արեգակուն, զոհս մատու-
ցանելով եւ մատուած անուա-
նելով, եւ սպաս ունելով կրակի,
եւ ի վերայ այսր ամենայնի եւ
զմոգութեան օրէնս կատարելով.
մի ինչ ամենեւին պակաս առ-
նիցեն : »

Զայս ասելով քարոզ կարգայր
իմեծի կարաւանին, եւ պատուէր
սաստիւ ի վերայ դէնէր ամենե-
ցուն . եւ դեսպանս տոխպաւ ար-
ձակէր յամենայն յագգս հեռա-
ւորս , զիւրն պատուէր հրամա-
նի առ ամենեւեան արկանէր :

Արդ ի սկզբան երկոտասանե-
րորդ ամի թագաւորութեան
իւրոյ՝ զունդ զումարէր անհա-
մար բազմութեամբ , յարձա-
կեալ հասանէր յերկիրն թիտա-
ղական :

Զայս տեսեալ թագաւորին
Քուչանաց՝ ոչ հանդուրժէր ընդ

առաջ ելանել նորա պատերազմաւ . այլ խոյս տուեալ ի կողմանս ամուր անապատին, թագըստեամբ ապրէր հանդերձ ամենայն զօրօքն իւրովք : Իսկ սա ասպատակ արձակէր գաւառաց, տեղեաց, վայրաց . առնոյր դրամ բերդս եւ զքաղաքս, եւ կուտէր զգերին, զառ եւ զապուռ եւ զաւար, ածէր հասուցանէր յերկիր իւրոյ տէրութեանն : Եւ անդ այնուհետեւ յընդունայն եղեալ ի նոյն խորհուրդըս՝ հաստատէր ի կարծիս մուրրութեանն, ասելով ցալաշտօնեայս ամբարշտութեանն . « Զինչ հատուցուք մեք աստուածոցն փոխարէնս այս մեծ ի յաղթութեանս՝ որ ոչ ոք կարաց ելանել ընդդէմմեր պատերազմաւ : »

Յայնմ ժամանակի առ հասարակ մոգք եւ քաղեայք բարձին զձայնս իւրեանց միաբան եւ

ասեն . « Աստուածքն որ ետուն
քեզ զտէրութիւն եւ զյաղթու-
թիւն ի վերայ թշնամեաց քոց ,
ոչինչ կարօտ են խնդրել ի քէն
յերեւելի պատուականացս , այլ
զի բարձցես զամենայն ուսմունս
մոլորութեան մարդկան , եւ ի մի
դարձուցես օրէնս դրադաշտա-
կան պատուիրանին : »

Հաճոյ թուէր բանն առաջի
թագաւորին եւ ամենայն մեծա-
մեծացն , մանաւանդ որ էին ա-
ռաջակայք օրինացն : Խորհուրդ
ի մէջ առեալ յաղթէր խրատն :
Անդէն ի ներքոյ Պահլ դրանն
արդելոյր զբաղմութիւն այրու-
ծիոյն Հայոց եւ զՎրաց եւ զԱղ-
ուանից , եւ զամենեցուն՝ որ էին
հաւատացեալ ի սուրբ աւետա-
րանն Քրիստոսի : Եւ հրաման
սաստիւ դռնապանացն առնէին՝
եթէ որ յարեւելս առ մեզ գոյ-
ցէ՝ թողցեն . իսկ յարեւելից յա-

րեւմուտս անանց լիցի ճանապարհ :

Եւ իբրեւ արդեւ եւ փակեաց զնոսա յամուր եւ յանել գառադիդն, — եւ յիրաւի ասացի ամուր եւ անել, քանզի չիք անդ տեղի փախստի եւ թաքստի, վասն զի շուրջանակի թշնամիք են բնակեալ —, յայնմ ժամանակի ձեռն արկանէր ի նոսա, մեծաւ չարչարանօք եւ պէսպէս տանջանօք վատթարէր զբազումս ի նոցանէ, եւ ստիպէր ուրանալ զճըշմարիտն Աստուած եւ խոստովանել զերեւելի տարերս : Իսկ զօրականքն առ հասարակ գեղեցիկ խորհրդով, քաջապէս զօրութեամբ միաբան աղաղակէին եւ ասէին. « Վկայ են մեզ երկինք եւ երկիր, ոչ երբէք հեղգացեալ եմք յարքունի վաստակըս, եւ ոչ խառնեալ վատութիւն ընդ արութիւն քաջու-

Թեան. ի զուր եւ անողորմ են
հարուածքս ի վերայ մեր : »

Եւ բազմանայր գոչումն աղա-
ղակի նոցա, մինչեւ ինքնին թա-
գաւորն ականատես լինէր իրացն
յանդիմանութեան, եւ անդէն
վաղվաղակի երդմամբ հաստա-
տէր եւ ասէր. « Ոչ թողացուցից
ձեզ, մինչեւ կատարեսձիք զամե-
նայն կամս հրամանաց իմոց : »

Եւ սկսա իշխանութիւն առեալ
չարաչար սպասաւորացն, զչորս
զինուորսն ի բուն աւագացն մա-
տուցին ի փորձութիւնս տանջա-
նաց : Եւ զառաջեաւ դատեալ
բազում հարուածովք, նովին
կապանօք անցուցին իտեղիս ար-
գելանին : Իսկ այլոցն խաբէու-
թեամբ առ ժամանակ մի թողու-
թիւն արարեալ, եւ զամենայն
միասուն պատճառս արկանէր
զկապելովքն : Եւ զայս առնէր
սատանայական խրատուն :

Իսկ յետ երկուտասան աւուր հրաման տայր ընթրիս գործել առատութեամբ եւ աւելի քան զաւուրց սովորութիւն , եւ կոչէր զբազումս ի զինուորական քրիստոնէիցն , եւ ի ժամ գահու պատրաստութեան զիւրաքանչիւր տեղի շնորհէր նոցա զբազմականին . եւ սիրով խոնարհութեամբ խօսէր ընդ նոսա ըստ առաջնում կարգին , զի թերեւս հաւանեացին ուտել զմիս զոհեալ՝ զոր ոչ էր երբէք օրէն ուտել քրիստոնէից : Իբրեւ ոչ կալան յանձին ամենեքին , ոչինչ կարիստիպեաց , այլ հրամայեաց մատուցանել նոցա զսովորական կերակուրն , եւ առաւել գինեօքն յաւելոյր ի տաճարին զխորախութիւն :

Եւ անտի իբրեւ ի դուրս ելին ի սրահն արքունի , արգելին զմանս ի նոցանէ ձեռս յետս կա-

պելլով, եւ զխոնջանուան կըն-
քելով. եւ զգուշութեամբ պա-
հէին՝ էր որ զերկուս աւուրս,
եւ էր որ զերիս : Բազում եւ այլ
եւս յանարժան հարուածս չար-
չարէին, զոր ոչ ընդ գրով իսկ
արժանի համարեցաք արկանել:
Եւ զոմանս ի նոցանէ ընդ քարչ
վարէին յօտարութիւն յազնուա-
կան պատուոցն անարգեալ :

Եւ գունդս գունդս դարձեալ
գումարէին ինոցանէ յերկիր հե-
ռաստան՝ յամուրս անապատին
ի մարտ պատերազմի թշնամեա-
ցըն արքայի. եւ բազմաց իսկ
անդէն հասանէր վախճան մա-
հու սրով : Եւ զամենեցուն ըզ
կարգեալ թռչակսն նուազեցու-
ցանէին, եւ քաղցիւ եւ ծարա-
ւով տառապեցուցանէին զնոսա,
եւ ձմերոցի տեղիս զդժնեայ
վայրսն հրամայէին նոցա. եւ ա-
նարդս եւ վատթարս յաչս ա-

մենեցուն զնոսա ցուցանէին:

Իսկ նոքա առ սէրն Քրիստոսի
յոյժ խնդութեամբ ընդունէին
զամենայն չարչարանսն՝ վասն
մեծի յուսոյն որ առաջոյ պատ-
րաստեալն կայ պատուիրանա-
պահ համբերողացն: Որչափ չա-
րութիւն զանարգութիւնն բազ-
մացուցանէր, նոքա եւս քան
զեւս զօրանային իսէրն Քրիստո-
սի: մանաւանդ զի բազումք ինո-
ցանէ զգիրս սուրբս ուսեալ էին
ի մանկութենէ, այնու զանձինս
մխիթարէին եւ զընկերոսն քաջա-
լերէին, եւ աշկարայ զպաշտօնն
ունէին եւ բազմացուցանէին:

Վասնորոյ եւ բազումք ի հե-
թանոսաց՝ որոց հեշտ եւ ցանկա-
լի ձայնքն թուէին, քաջալերէին
զնոսա, եւ ասէին բանս մխիթա-
րութեան, իբրեւ եթէ լաւ իցէ
մարդոյ մահու չափ ճգնել՝ քան
յայդպիսի օրինաց ուրանալ:

Բայց սակայն թէպէտ եւ նո-
քա առ սէրն Գրիստոսի յոյժ զը-
ւարթութեամբ խնդային ըստ
ներքին մարդոյն, արտաքին տե-
սիլն կարի ողորմ էր յօտարու-
թեանն : Այնպիսի սլատուական
զինուորութիւն հասեալ էր ի չա-
րաշուք անարդութիւն, եւ հայ-
րենի ազատութիւնն չարաչար
կայր ի ծառայութեան մարդա-
խոշոշ բռնաւորին, որ եւ ըստ
հեթանոսաց օրէնս անցանէր ա-
րիւնհեղութեամբ եւ ամենեւին
չկարծէր՝ թէ գուցէ այսր ամե-
նայնի վրէժխնդիր յերկնից :

Նա եւ ոչ զերկրաւոր վա-
տակա ուրուք յիշէր. եւ որ մեծն
քան զամենայն է ըստ մարմնա-
ւոր կարգի, քանզի գոյին ոմանք
ի նախարարացն Հայոց՝ որոց զեղ-
բարս նորա անուցեալ էր մայրենի
կաթամբն իւրեանց, առաւել քան
զամենեւեան՝ զնոսա՝ դատէր :

Եւ յայսր ամենայնի վերայ այլ եւս չարութիւն խորամանկեաց։ Ձմի ոմն ի հաւատարիմ ծառայիցըն իւրոց ի գործ առաքէր յերկիրն Հայոց, որում անուէն էր Դենչապուհ։ որ եկեալ հասեալ հրամանաւ արքունի, զողջոյն բերեալ զմեծ թագաւորին, եւ խաղաղասէր կեղծաւորութեամբ աշխարհագիր առնելով ամենայն երկիրն Հայոց ի թողութիւն հարկաց եւ ի թեթեւութիւն ծանրութեան այրեւծիոյն։ Թէպէտ եւ ի վերին երեսս կեղծաւորէր, այլ ի ներքոյ խորհուրդք չարագոյն ցուցանէին։

Առաջին, զաղաւորութիւն եկեղեցւոյ արկանէր ի ծառայութիւն։

Երկրորդ, միայնակեաց քրիստոնեայք՝ որ բնակեալ էին ի վանորայս, ընդ նովին աշխարհագրով էարկ։

Երրորդ , զհարկ աշխարհին
առաւել ծանրացոյց :

Չորրորդ , զնախարարեանն
բանասարկութեամբ արկ ընդ մի-
մեանս , եւ յամենայն տան արտօր
խռովութիւն :

Եւ զայս ամենայն առնէր՝ զի
թերեւս զմիաբանութիւնն քակ-
տեսցէ , եւ զուխտն եկեղեցւոյն
ցրուեսցէ , եւ զմիայնակեացսն
փախուսցէ , եւ զշինականսն
վատնեսցէ . եւ առ յոյժ աղքա-
տութեանն՝ ակամայ դիմեսցեն
յօրէնս մոգուց :

Եւ եւս չարագոյն հինգերոր-
դըն . քանզի որ հազարապետն
էր աշխարհին՝ իբրեւ զհայր վե-
րականցու համարեալ էր աշխար-
հականացն քրիստոնէից . գլըր-
գռեաց յարոյց զամբաստանու-
թիւն ի վերայ նորա , եւ հանեալ
զնա ի գործոյն՝ փոխանակ նորա
պարսիկ ամ յաշխարհն . եւ մեւս

Եւս մոգպէտ դատաւոր աշխարհին, զի զեկեղեցւոյ փառս աղաւաղեացեն :

Բայց սակայն թէպէտ եւ ամենայն գործքս այս դժնեայ էին, չեւ էր ուրուք ձեռնարկեալ յայտնի յեկեղեցին. վասն այնորիկ եւ ոչ ոք ընդդիմացաւ նմա. թէպէտ եւ էր ծանրութիւն հարկացն : Քանզի ուստի արժան էր առնուլ հարիւր դահեկան, նոյնչափ կրկնէին եւ առնուին. սոյնպէս եւ եպիսկոպոսաց եւ երիցանց դնէին, ոչ միայն շինաց՝ այլ եւ աւերակաց : Նա բնաւ ո՞վ իսկ կարէ պատմել վասն ծանրութեան մըտից եւ սակից, բաժից եւ հասից, լերանց եւ դաշտաց եւ մայրեաց : Ոչ ըստ արքունի արժանաւորութեանն առնուին, այլ հինաբար յափշտակելով. մինչեւ ինքեանք իսկ մեծապէս

զարմանային՝ թէ ուստի՞ այս
ամենայն դանձ ելանէ՞ զիարդ.
չէն կայցէ աշխարհն Հայաս-
տանեայց :

Եւ իբրեւ տեսին՝ թէ այսու-
ամենայնիւ չկարացաք ձանձ-
րացուցանել, յայնժամ յայտնա-
պէս հրաման ետուն մոգաց եւ
մոգսկետաց նամակ մի գրել ըստ
ձախողակի դենին իւրեանց :
Եւ է պատճէն նամակին այս .

ՄԻՀՐՆԵՐՍԵՀ վզուկ , հրամանատար
Երան եւ Անհրան , Հայոց մեծաց ող-
ջոյն շատ .

« Դուք գիտասցիք, ամենայն
մարդ՝ որ բնակեալ է ի ներքոյ
երկնի, եւ ոչ ունի զօրէնս դենի
մազդեղն , նա խուլ է եւ կոյր,
եւ դիւաց Հարամանոյ խաբեալ ,

« Քանզի մինչ չեւ էին երկինք
եւ երկիր, Զրուան մեծն աստ-
ուած յաշտ առնէր զհազար ամ,

եւ ասէր. « Թերեւս լիցի իմ որդի
Որմիզդ անուն, արասցէ զերկին
եւ զերկիր. » եւ յղացաւ երկունս
յորովայնի. մի վասն յաշտ առ
նեւոյ՝ եւ զմեւսն եւս ի Թերեւսն
ասելոյ. Իբրեւ գիտաց, եթէ եր-
կու են յորովայնի, « Որ վաղ
եկեսցէ, ասէ, նմա տաց զթա-
գաւորութիւնս. »

« Իսկ որ էր ի Թերահաւատու-
թենէն յղացեալ՝ պատառեաց
զորովայնն եւ ել ի դուրս. Ասէ
ցնա Զրուան. « Ո՞վ ես դու. »
Ասէ. « Որդին քո եմ Որմիզդ. »
Ասէ ցնա Զրուան. « Իմ որդին
լուսաւոր է եւ անուշահոտ, դու
խաւարային ես եւ չարասէր. »
Եւ իբրեւ կարի դառնապէս ելաց
եւ ցնա զթագաւորութիւնն հա-
ղար ամ. »

« Իբրեւ ծնաւ զմեւս եւս որ-
դի, անուանեաց զնա Որմիզդ.
Եհան զթագաւորութիւնն յԱրհ-

մեկ, եւ ետ ցորմիզդէն, եւ ասէ
ցնա . « Յայժմ ես քեզ յաշտ ա-
րարի, արդ դու ինձ արա : « Եւ
Որմիզդ արար զերկինս եւ զեր-
կիր . իսկ Արհմն ընդդէմ չար
գործեաց :

« Եւ այսպէս բաժանին արա-
րածքս . հրեշտակք՝ Որմզդի են ,
իսկ դեւքն Արհմնոյն . եւ ամե-
նայն բարիք որ յերկնից եւ այսր
լինին՝ Որմզդի են , եւ ամենայն
վնասք որ անտի եւ այսր գոր-
ծին՝ զայն Արհմն արար , Սոյն-
պէս յերկիրս որ ինչ բարի է՝
զայն Որմիզդէն արար . եւ որ ոչն
է բարի՝ զայն Արհմն արար . որ-
պէս զմարդ՝ Որմիզդ արար , եւ
զախտս եւ զհիւանդութիւնս եւ
զմահ՝ Արհմն արար , Եւ ամե-
նայն թշուառութիւնք եւ պա-
տահարք որք լինին , եւ պատե-
րազմունք դառնութեան , չարին
մասին արարածք են : Իսկ յա-

Ջողու թիւնք եւ տէրութիւնք եւ
 փառք եւ պատիւք եւ առողջու-
 թիւնք մարմնոց , գեղեցկու-
 թիւնք դիմաց եւ ճարտարու-
 թիւնք բանից եւ երկայնակե-
 ցութիւնք ամաց , այդ ի բարւոյն
 առնուն զգոյացութիւն . եւ ա-
 մենայն որ ոչ այդպէս է՝ ի նա
 չարի մասն խառնեալ է :

« Եւ ամենայն մարդիկ մոլոր-
 եալ են որ ասեն՝ եթէ « Զմահ
 Աստուած արար, եւ չար եւ բա-
 րի ի նմանէ լինին : » Մանաւանդ
 որպէս քրիստոնեայք ասեն՝ թէ
 « Աստուած նախանձոտ է, վասն
 թզի միոյ ուտելոյ ի ծառոյն՝
 Աստուած զմահ արար, եւ զմար-
 դըն արկ ընդ այնու պատուհա-
 սիւ : » Զայդպիսի նախանձ եւ
 ոչ մարդ առ մարդ ունի , թող
 թէ Աստուած առ մարդիկ . զի
 որ զայս ասէ՝ նա խուլ է եւ կոյր
 եւ ի դիւաց Հարամանոյ խաբեալ :

« Դարձեալ մեւս եւս այլ մոլորութիւն . « Աստուած որ զերկինս եւ զերկիր արար՝ եկն, ասեն, եւ ի կնոջէ ումեմնէ ծընաւ՝ որում անուն էր Մարիամ, եւ առն նորա Յովսէփ . » այլ ճշմարտութեամբ՝ Բանթորակայ ուրումն եղեալ նա որդի յանկարգ խառնակութենէ : Եւ ըզհետ այսպիսի մարդոյ մոլորեալ են բազումք :

« Եթէ աշխարհն Հոռոմաց առյոթ յիմարութեան տգիտաբար մոլորեալ են եւ զրկեալ ի կատարեալ դենէս մերմէ, յանձանց սլայմանեն զվնասն իւրեանց . դուք եւս ընթէ՞ր զհետ նոցա մոլորութեան ցնորիք : Այլ զոր օրէնս տէրս ձեր ունի՝ զնոյն եւ դո՛ւք կալարուք . մանաւանդ զի եւ առաջի Աստուծոյ վասն ձեր համարս ունիմք տալ :

« Մի հաւատայք առաջնոր-

դացն ձերոց՝ զոր նածրացիադ
անուանէք. քանզի յոյժ են խա-
բեբայք, զոր բանիւք ուսուցա-
նեն՝ գործովք ոչ առնուն յանձն:
— Միս ուտել, ասեն, ոչ են
մեղք—, եւ ինքեանք ուտել ոչ
կամին.— Կին առնել արժան է—,
բայց ինքեանք եւ հայել ի նա
ոչ կամին.— Կարասի որ ժողովէ,
ասեն, մեղք են յոյժ —, բայց
զաղքատութիւն առաւել քան
զյոյժ գովեն: Յարգեն զթշուա-
ռութիւն, եւ պարսաւեն զյա-
ջողուածս. ծաղր առնեն զանուն
բախտի, եւ զփառաւորութիւն
յոյժ այսպանեն. սիրեն զանշը-
քութիւն հանդերձից, եւ յար-
գեն զանարգս քան զպատուա-
կանս. գովեն զմահ՝ եւ պար-
սաւեն զկեանս. անարգեն զծը-
նունդս մարդոյ. եւ գովեն զա-
նորդութիւն: Եւ եթէ լսէք դո-
ցա եւ ի կանայս ոչ մերձենայք,

աշխարհիդ վախճան վաղվադաւի
հասանէ :

« Այլ ես ոչ կամեցայ զամե-
նայն ըստ մասանց ընդ գրով ար-
կանել առ ձեզ . զի բազում այլ
ինչ է զոր խօսին դոքա :

« Որ չարագոյն եւս է քան զոր
գրեցաքդ , զԱստուած ի խաչ
ելեալ ի մարդկանէ քարոզեն ,
եւ զնոյն մեռեալ եւ թաղեալ
եւ ասլա յարուցեալ եւ վերաց-
եալ յերկինս : Ոչ՞ անա ձեզէն
իսկ արժան էր անդէն դատաւ-
տան առնել վասն այդպիսի
անարժան ուսմանց : Դեւք որ
չարք են՝ ոչ ըմբռնին եւ տան-
ջին ի մարդկանէ , թող թէ Աստ-
ուած արարիչ ամենայն արարա-
ծոց . զոր ձեզ ամօթ է ասել , եւ
մեզ կարի անհաւատալի բանք :
« Արդ երկու իրք կան առաջի ձեր .
կամարարէք բան առ բան նամա-
կիս սլատասխանի , եւ կամ արիք

ի Դուռն եկայք, եւ յանդիման
լերուք մեծի հրապարակին : »

ԱՆՈՒԱՆՔ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՍՅՆ

Որք պատասխանեցին նախնային

ՅՈՒՍԷՓ Եպիսկոպոս Այրարատոյ .
ՍԱՀԱԿ Եպիսկոպոս Տարօնոյ .
ՄԵԼԻՏԷ Եպիսկ . Մանազկերտոյ .
ԵԶՆԻԿ Եպիսկ . Բագրեւանդայ .
ՍՈՒՐՄԱԿ Եպիսկ . Բղնունեաց .
ՏԱՃԱՏ Եպիսկոպոս Տայոց .
ԹԱԹԻԿ Եպիսկոպոս Բասենոյ .
ՔԱՍՈՒՆ Եպիս . Տուրուբերանոյ .
ԵՐԵՄԻԱ Եպիս . Մարդաստանի .
ԵԻԼԱԼԻ Եպիսկ . Մարդոյ աղւոյ .
ԱՆԱՆԻԱ Եպիսկոպոս Սիւնեաց .
ՄՈՒՇԷ Եպիսկոպ . Արծրունեաց .
ՍԱՀԱԿ Եպիսկ . Ռըշտունեաց .
ԲԱՍԻԼ Եպիսկոպոս Մոկաց .
ԳԱԴ Եպիսկոպոս Վանանդայ .
ԵՂԻՇԷ Եպիսկոպ . Ամատունեաց .
ԵՂԲԱՅՐ Եպիսկ . Անձեւացեաց .
ԵՐԵՄԻԱ Եպիսկ . Ապահունեաց .

Այս ամենայն եպիսկոպոսք եւ
բազում քորեպիսկոպոսք եւ
պատուական երիցունք ի տեղ-
եաց տեղեաց հանդերձ սուրբ
ուխտիւ եկեղեցւոյ՝ միաբանք
եւ միահաւանք, միահամուռ ժո-
ղովեալք ի թագաւորանիստ քա-
ղաքն յԱրտաշատ, հաւանու-
թեամբ մեծամեծ նախարարացն
եւ ամենայն բազմութեամբ աշ-
խարհին արարին նամակին պա-
տասխանի :

ՅՈՎՍԷՓ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Հանդէձ ամենայն միաբանեղովս ի
մեծամեծաց միևչեւ ցիոփռնա, Միհր-
նէրսեհի մեծի հագարապետի Արեաց
եւ անարեաց բազում խաղաղասեւ մը-
sof բազմասցի ողջոյն առ ձեզ եւ ամե-
նայն մեծի սպանիդ Արեաց :

« Ի նախնեաց ունիմք սովո-
րութիւն աստուածատուր պա-
տուիրանաւ աղօթս առնել ի վե-
րայ կենաց թագաւորի, եւ ան-

ճանճրոյթ խնդրել յԱստուծոյ վասն երկայն ժամանակաց դորա , զի խաղաղութեամբ վարեացէ զտիեզերական իշխանութիւնդ զոր աւանդեալ է դմա յԱստուծոյ . զի ի դորա յերկար խաղաղութեանն եւ մեք առողջութեամբ եւ աստուածալաշտութեամբ կատարեսցուք ըզկեանս մեր :

« Վասն նամակին որ քո ի մեր աշխարհս տուեալ էր , յառաջ ժամանակաւ մի ոմն ի մոգակտաց , որ կատարեւադոյն էր ի դենիդ ձերում , եւ դուք առաւել քան զբնութիւն մարդկան ի վեր համարէիք զնա , հաւատաց նա յԱստուած կենդանի յարարիչն երկնի եւ երկրի , եւ բան առ բան ելոյծ եւ իմացոյց ձեզ զօրէնս ձեր : Եւ իբրեւ ոչ կարացին բանիւ զդէմ ունել նորա , քարկոծեալ մեռաւ յՈր-

մզդէ արքայէ : Եւ եթէ հաւա-
տարիմ համարիցիս զմեր բանս
լսել , ի բազում տեղիս այդր աշ-
խարհիդ ձերոյ գտանին գիրք
նորա . ընթերցիր , այտի տե-
ղեկանաս :

« Այլ վասն օրինացս մերոց , ոչ
ինչ աներեւոյթ են , եւ ոչ յան-
կեան ուրեք աշխարհի քարոզի .
այլ համատարած ընդ ամենայն
երկիր , ընդ ծով եւ ընդ ցամաք
եւ ընդ կղզիս . ոչ միայն ընդ
արեւմուտս , այլ եւ ընդ արեւելս
այլ եւ ընդ հիւսիս եւ ընդ հա-
րաւ եւ ի միջոցս լի է հոծ ու-
թեամբ : Ոչ ի մարդ ապաստան՝
եթէ վերակացուաւ տարած ես-
ցի ընդ աշխարհս . այլ ինքն յին-
քենէ ունի զհաստատութիւն :
Ոչ առ այլովք վատթարօքն վեհ
երեւի , այլ ի վերուստ յերկնուստ
ունի զանսուտ օրէնսդրութիւնն
ոչ միջնորդաւ , զի մի է Աստ-

ւած, եւ չիք այլ ոք բաց ի նըմանէ, ոչ երիցագոյն եւ ոչ կրտսերագոյն :

« Ոչ սկիզբն առեալ յումեքէ լինել Աստուած, այլ ինքն ինքեամբ մշտնջենաւոր. ոչ ի տեղւոջ ուրեք, այլ ինքն ինքեան տեղի. ոչ ի ժամանակի իմիք, այլ ժամանակք ի նմանէ գոյացան. ոչ միայն քան զերկինս երիցագոյն, այլ եւ քան զկարծիս մտաց մարդկան եւ հրեշտակաց : Ոչ ձեւանայ ի տեսիլ տարրեղէն, եւ ոչ անկանի ընդ տեսլեամբ ական. եւ ոչ միայն ձեռին չզննի, այլ եւ ոչ ընդ միտս ուրուք հարկանի, ոչ միայն ընդ մարմնականացս՝ այլ եւ ընդ անմարմին հրեշտակացն. բայց եթէ ինքն կամի, իւրոց արժանաւորացն մտաց իմանի, այլ ոչ աչաց տեսանի, եւ մտաց՝ ոչ երկրաւորացս, այլ որ յԱստ-

ւած են հաւատացեալ ճշմարտիւ :

«Եւ անուն նորա Արարիչ երկնի եւ երկրի . իսկ յառաջ քան զերկին եւ զերկիր , որպէս ինքնագոյ՝ ինքնանուն է : Ինքն անժամանակ է , իսկ արարածոցս յորժամ կամեցաւ՝ սկիզբն արար լինելոյ , ոչ յընչէ՝ այլ յոչընչէ . զի ինչ՝ նա միայն է , եւ այլս ամենայն ի նմանէ ընչացաւ : Ոչ եթէ իբրեւ յետոյ իմացաւ եւ արար , այլ մինչ չեւ արարեալ էր նորա՝ ի կանուխ գիտութեանն իւրում տեսանէք զարարածս . որպէս եւ այժմ մինչ չեւ է գործեալ մարդոյ բարի ինչ կամ չար , Աստուծոյ յայտնի է անգործք մարդկան : Սոյնպէս եւ յայնժամ մինչ չեւ էր , ոչ խառն ի խուռն ինչ ճանաչէր զանեղսն , այլ կարգեալ եւ յարմարեալ կային առաջի նորա իւրաքանչիւր մասանցն տեսակք . իսկ մարդկան

եւ հրեշտակաց՝ եւ տեսակքն
եւ որ ի տեսակին լինելոց էին :

« Եւ քանզի արարող զօրութիւն
է , ոչ կարէր խափանել զնորա
բարերարութիւնն՝ մեր չարու-
թիւնս . որպէս եւ եղեւ իսկ , եւ
ունիմք դատաւոր զաջն արարչին :
Ձեռք , որ զերկինս եւ զերկիր
հաստատեցին , նոյն եւ տախ-
տակս քարեղէնս փորագրեցին
եւ ետուն մեզ դպրութիւն՝ որ
ունի զօրէնս խաղաղականս եւ
փրկականս . զի գիտասցուք զմի
Աստուած արարիչ երեւելեաց եւ
աներեւութից . ոչ այլ եւ այլ ,
իբր թէ ոմն բարի եւ ոմն չար ,
այլ մի եւ նոյն համակ բարի :

« Բայց եթէ թուիցի քեզ չար
ինչ գոլ յարարածս Աստուծոյ ,
ասա համարձակ , զի թերեւս
ուսցիս զճշմարիտն բարի : Ձդեւս
չար ասացեր . գոն եւ դեւք բա-
րի՝ զոր եւ դուք եւ մեք հրեշ-

տակս անուանեմք . եթէ կամին՝
եւ դեւք բարի լինին , եւ եթէ
կամին՝ եւ հրեշտակք չար լինին :
Այդ եւ ի մարդիկ երեւի , եւ
առաւել ի միոյ հօր որդիս . է որ
հնազանդ եւ հպատակ է հօրն եւ
է որ չարագոյն քան զսատանայ :
Նա եւ ինքն իսկ մարդն առան-
ձին յերկուս բաժանեալ տեսա-
նի , երբեմն չար՝ եւ երբեմն բա-
րի . եւ որ բարին էր՝ նոյն եւ
չարացաւ , դէպ եղեւ զի դարձ-
եալ անդրէն ի բարին շրջեցաւ ,
եւ բնութիւն մի է :

« Բայց այն որ ասեսն , եթէ
վասն թող միոյ մահ արար Աս-
տուած , վատթարագոյն է պա-
տառ մի մագաղաթ քան զթուղ .
ապա եթէ բան թագաւորին նը-
կարի ի նմա՝ ո պատառէ զնա՝
մահու ընդունի զպատուհաս :
Իսկ արդ չար արժան է ասել
թագաւորին . քաւ , ես ոչ ասեմ ,

այլ խրատ ի գործ արկեալ եւ զայլս ուսուցանեմ : Յայնժամ էր Աստուած նախանձոտ՝ թէ չէր պատուիրեալ չուտել ի ծառոյ անտի . ապա եթէ յառաջագոյն զգուշացաւ, զգութ բնական սիրոյն իւրոյ յայտնեաց ի նմա : Իսկ արհամարհելով մարդ՝ ընկալաւ զպատիժս մահուն :

« Բայց այն զոր ասացեր՝ եթէ Աստուած ի կնոջէ ծնաւ, յայդմ չէր արժան քեզ խորշել եւ փախչել . զի ահաւասիկ Արհմն եւ Որմիզդ ի հօրէ ծնան եւ ոչ ի մօրէ . որում եթէ քաջ միտ դնես, եւ ոչ դու յանձն առնուս : Եւ մեւս եւս այլ ծայրագոյն քան զայդ, Միհր աստուած ի կնոջէ ծնաւ, եթէ ոք ընդ իւրում ծնողին անկցի :

« Այլ սակաւիկ մի եթէ ի բաց թողացուցանէիր զփքումն տէրութեանդ, եւ ընկերաբար դա-

յիր ի պայքար , գիտեմ զի իբրեւ այլովդ ամենայնիւ յոյժ իմաստուն ես , եւ վասն ծնընդեան Տեառն մերոյ ի սուրբ կուսէն՝ ոչ աւելաբանութիւն համարէիր , այլ առաւել քան զարարչութիւնն յոչնչէ զաշխարհս՝ մեծագոյն զվերջին փրկութիւնն իմանայիր , ազատութեան մարդոյն զյանցաւորութիւնն դնէիր , եւ բարերարութեանն Աստուծոյ՝ զազատութիւնն ի ծառայութենէ :

« Բանզի յորժամ լսես եթէ յոչընչէ արար Աստուած զամենայն աշխարհս , բանիւ ծնունդ իմասջիր զարարածս : Իսկ քանզի Աստուած որ զայս մեծ մարմին առանց չարչարանաց ծնաւ , ապաքէն իբրեւ զհայր գութ ունի ընդ սմա : Զի որ ինքն անապական է՝ եւ զարարածս առանց ապականութեան ծնաւ . իսկ սա

կամօք գլորեալ ապականեցաւ . եւ անձամբ եւս ոչ կարէր կանգնել կալ ի վերայ ոտից : Վասն զի էր ի հողոյ , անձամբ անձին արարեալ՝ անդրէն ի նոյն բնութիւն դարձաւ . եւ իբրեւ ոչ եթէ յօտար զօրութենէ չարի ինչ ընկալաւ ուրուք զպատիժս պատուհասին , այլ ի յիւրմէ հեղգութենէն չլսել բարերար պատւիրանին , խրատեցաւ ծառայական մասնն մահուամբ զոր կրեաց յանձն իւր :

« Արդ եթէ զմահ չար աստուածն արար , զի՞նչ գոյացութիւն երեւի մահու ի միջի . եւ ո՞չ ինչ : — Բայց զբարի Աստուծոյ զարարածսն խանգարեաց — : եթէ այդ այդպէս է՝ նմա եւ բարի իսկ ասել ոչ մարթի , այլ կիսագործ ապականացու : եւ որոյ աստուծոյ արարածքն ապականելիք են եւ եղծանելիք՝

նմա անեղծ Աստուած չմարթի
ասել : Տի՛ օն անդր թողէք զյի-
մարութեան բարբաճմունսդ :

« Միոյ աշխարհի երկու դեհա-
պետք ոչ լինին, եւ ոչ միոյ արա-
րածոյ երկու աստուածք : Եթէ
ժպրհեցին եւ լինիցին երկու
թագաւորք միոյ աշխարհի, աշ-
խարհն եղծանի եւ թագաւո-
րութիւնքն խանգարին :

« Աշխարհս նիւթեղէն է, եւ
նիւթքս որիչ որիչ են եւ ընդ մի-
մեանս հակառակ, մի է արարիչ
հակառակորդացս՝ որ ամ է զսոսա-
ի սիրելութիւն հաւանութեամբ,
որպէս մալեալ կակղէ զջերմու-
թիւն հրոյն՝ օդոյս հովութեամբ,
եւ զապառումն բրտութիւն օ-
դոյն՝ հրոյն եռանդմամբ. սոյն-
պէս եւ զմանրամաղ փոշիացեալ
հողս՝ ջրոյն խոնաւութեամբ զան-
գանէ, իսկ զի վայր ծորելի բը-
նութիւն ջրոյն՝ սալայատակ տը-

րամացուցեալ հողոյն կախմամբ .

« Զի եթէ միաբանէին տարերքս , գուցէ ոք ի կարճամրտաց եւ Աստուած անասական զսոսա կարծէր , եւ թողեալ զարարիչն՝ արարածոյս զերկրպագութիւն մատուցանէր , վասն այնորիկ որ արար զսա՝ զգուշացաւ յառաջագոյն , զի հայեցեալ մարդիկ իյանդիմանու թիւն ասականացու տարերացս՝ անասական միայն զկառավար սորա իմացին , զմի եւ ոչ զերկուս . զնոյն արարիչ չորեքկին նիւթոյս՝ յորմէ ամենայնքս ծննդագործին հրամանաւ արարողին իւրեանց :

« Եւ շրջագայութեամբք չորեք յեղանակք կատարեալ գործեն զտարեւոր սպասաւորութիւնն . եւ չորեքեան հային կամաց ականարկելոյ արարչին իւրեանց , եւ անզգայութեամբ լծեալ են ի գործ հարկաւորու-

Թեանն , չյափշտակելով զկարգ-
պատուոյն ի միմեանց :

« Եւ ահա պարզաբան լուսա-
ւորութիւն՝ դիւրատար ի յա-
կանջս ամենեցուն :

« Զի այն որ հուրն է՝ գոյա-
ցութեամբ եւ զօրութեամբ
խառնեալ է յերիսն եւս մասունս .
իբրեւ զի գտանի ջերմութիւնն
յովովագոյն ի քարինս եւ յեր-
կաթս , եւ սակաւագոյն ի յօդ
եւ ի ջուր , եւ ինքն առանձին
ուրեք ոչ երեւի : Իսկ ջրոյ բը-
նութիւն գոյ առանձինն , գոյ
եւ ի խառնուածն երից եւս մա-
սանց , յովովագոյն ի հողաբոյսս
եւ սակաւագոյն ի յօդ եւ ի հուր .
Իսկ օդն թափանցանց է ընդ
հուրն եւ ընդ ջուր , եւ ի ձեռն
ջրոյն ընդ կերակուրս աճեցա-
կանս :

« Եւ այսպէս խառնեալ են
տարերքս այս , եւ գոյացեալ

իրբեւ զմի մարմին , եւ ոչ կո-
րուսեալ զիւրաքանչիւր բնու-
թիւնս , եւ ոչ երբէք զկայան
առեալ հակառակութեամբ , հա-
յեւով ի մի իշխանն յանխառնն՝
որ զխառնութեան յարմարեալ
կազմէ առ ի բնակութիւն կեն-
դանեաց ամենեցուն , եւ տեւո-
ղութիւն յարակայութեան բո-
լոր աշխարհիս :

« Իսկ եթէ առ անբան աշ-
խարհս այսպէս հոգ տանի Աս-
տուած , որչափ եւս առաւել առ
բանաւոր աշխարհս՝ մարդն :

« Զոր եւ ձեր ոմն քաջ յի-
մաստնոցն ասաց , եթէ Միհրն
աստուած մայրածին էր ի մարդ-
կանէ , եւ թագաւոր աստուա-
ծագաւակ է , եւ համհարզ քաջ
եւդներորդաց աստուածոց : Եւ
եթէ հաւատալ արժան է առաս-
պելարանութեանդ — զոր դուք
եւ գործովք իսկ կատարեալ ցու-

ցանկէք իդենիդ ձերում—մեք ոչ
եւս առաքելացն հաւատամք ,
այլ աշակետք եմք մեծին Մով-
սիսի մարգարէին՝ ընդ որում
Աստուած խօսեցաւ ի մորենւոջն
եւ ի Սինէ, եւ դէմ յանդիման օ-
րէնս գրեաց եւ ետ ցնա . եւ ծա-
նոյց զնիւթեղէն աշխարհն իբրեւ
զարարածս , եւ զիւր աննիւթ
էութիւնն՝ արարիչ նիւթոցս
յոչընչէ . եւ զերկիրս երկրաւո-
րօքս եւ զերկինս երկնաւորօք
եցոյց նսա զի գործք ձեռաց նո-
րա են : Բնակիչք երկնի՝ հրեշ-
տակք , եւ բնակիչք երկրի՝ մար-
դիկ . բանաւոր՝ մարդ եւ հրեշ-
տակ միայն , եւ Աստուած ի վեր
քան զերկինս եւ զերկիր :

« Եւ ամենայն արարածք ան-
բանութեամբ կատարեն զհրա-
մանս պատուիրանի նորա, եւ ոչ
երբէք անցանեն ըստ եղեալ
սահմանն իւրեանց . բայց մարդ

Եւ հրեշտակ ազատ թողեալ ի կամս անձին, քանզի մտաւորք են, եթէ կայցեն ի հրամանի նորա, անմահք են եւ որդիք Աստուծոյ, Զբոլոր արարածս տուեալ է ի ծառայութիւն, զերկիրս՝ մարդկան, եւ զերկինս՝ հրեշտակաց. ապա եթէ ստունգանիցեն եւ անցանիցեն զսպասուիրանաւ, զընդդէման դործեսցեն Աստուծոյ, յիւրաքանչիւր սլառոցն զանարգանս ընկալցին. զի երեւեսցի տէրութիւնն անբաւրաս, եւ յանցաւորք յանցանացն ամօթալից :

« Իսկ եթէ դու ի տգիտութեան վրիպեալ իցես, ես որ հաստատունս գիտեմ՝ ոչ կարեմ գալ զկնի քո մոլորութեանդ : Եթէ աշակերտիմ անուսումնութեանդ՝ երկոքինս յանգիւտ կորուստն մատնիմք, թերեւս ես չարագոյն քան զքեզ, քանզի վկայ

ուենիմ ինձ զինքնասաց ձայնն Աստուծոյ . «Օ առայ, ասէ, որ ոչ գիտէ զկամս տեառն իւրոյ, եւ արժանի գանի ինչ գործ գործէ՝ ըմպել ըմպէ գան, այլ սակաւագոյն . իսկ որ տեղեկագոյն է կամաց թագաւորին, եւ յանցանէ ինչ առաջի նորա, առանց բարեխօսի բազմապատիկ տանջի :

«Արդ աղաչեմ զքեզ եւ զամենեւեան որ ընդ քոյով իշխանութեամբ են, մի՛ դու ընդ իս բազմապատիկ տանջիր, եւ ոչ ես ընդ քեզ սակաւագոյն . այլ ես եւ դու եւ ամենայն բազմութիւնդ հանդերձ արի թագաւորաւդ այնպէս աշակերտեսցուք աստուածային գրոց՝ զի ի տանջանացն ապրեսցուք, եւ ըզդ ժոխս առ ոտն կոխեսցուք, եւ յանչէջ հրոյն զերծանիցիմք, եւ զարքայութիւնն ժառանգիցեմք, եւ անցաւոր կենօք զանանց մե-

ծուլթիւնն անվախճան զւնիցիմք :

« Բայց յորմէ դուդ զարհուրեալ ես՝ դիւրահաւան լեր , եւ վաղվաղակի աշակերտիս ճշմարտութեանն :

« Ոմն ի հրեշտակաց յանմահիցն գնդէն ստամբակեալ ի բաց գնաց յերկնից , եւ ի մեր աշխարհս եկեալ՝ պատիր բանիւք եւ սուտ խոստմամբ զանլինելի յոյսն առաջի գնէր՝ իբրեւ տըղայ մանկան՝ անփորձ եւ անկիրթ նորաթեք մարդոյն , ի վեր հայեցուցանելով զմիտս նորա , ուտել ի պտղոյ ծառոյն — յոր հուպն չհրամայեաց երթալ — զի լիցի աստուած : Իսկ նորա մոռացեալ զպատուիրանն Աստուծոյ , խաբեցաւ զկնի մուար խաբէութեանն , կորոյս զոր ունէր ըզմիտս անմահութեանն , եւ չհաս երազայոյս կարծեացն : Վասորն որոյ եւ մերժեալ ի կենաց

տեղւոյն, ընկեցաւ յապական ելի
աշխարհս՝ յորում եւ դուք էք
բնակեալ այժմ, եւ ցնորեալ մո-
լորիք զկնի նորին խրատուի-
ոչ եւս ուտելով ի պատուիրեալ
ծառոյն, այլ զարարածս աստ-
ւած ասելով, եւ անխօս տա-
րերցս երկիր պագանելով, եւ
անորովայն դիւաց կերակուր մա-
տուցանելով, եւ յարարչէն բո-
լորեցունց ի բաց մերժելով:

«Ոչ յագի չար խրատութուն,
այլ կամի զի քան զինքն չարա-
գոյնս արասցէ: Քանզի թեւքն
ոչ եթէ բռնաբար վարեն զոք ի
կորուստ, այլ զմեղս քաղցրացու-
ցանեն ի կամս մարդոյն, եւ ո-
ղոքանօք որսան զանուամունս ի
խաբէութիւն, որպէս բազում
մարդիկ զընկերս իւրեանց ի
գողութիւն եւ յաւաղակութիւն:
Իբր ոչ եթէ բռնի ինչ վարելով,
այլ սլատիր խաբէութեամբ տան

գործել բազում չարիս , զումանս
ի կախարդութիւն , եւ զումանս
ի պոռնկութիւն , եւ զումանս յան-
թիւ ի բազում յայլ իրս աղտե-
ղութեան : եւ արդար դատաւո-
րօք վրէժ առնուն մահու չափ .
իբր ոչ եթէ բարի Աստուծոյ
դատաւորք իցեն բարեգործ ,
եւ չարին չարագործ . զի բա-
զումանգամ է զի ի բարի մարդ-
կանէ չարք լինին , եւ յետոյ ի
չարագունից անտի կատարելա-
գոյն բարիք :

« եւ դատաւորք ստոյգ՝ որք
դատին զչարագործս , ոչ եթէ
չարք անուանին եւ չարչարիչք ,
այլ յոյժ բարիք եւ բարեգործք .
եւ բնութիւն մի է , եւ ոչ երկու .
իսկ ի միոջէ անտի գործք եր-
կուութեան երեւին . ոմանց սա-
տակիչք , եւ ոմանց պարգեւա-
տուք : եւ եթէ առ մարդիկ այս
պաշտի , ի ձեռն թագաւորական

վիճակին խրատուն խնամ տանել իւրում իշխանութեանն, որչափ եւս առաւել Աստուծոյ բոլոր աշխարհս. որ ընդ ամենեցուն կեանս կամի եւ ոչ զմահ, եւ ահա ուր բազմացաւ յանցաւորութիւն՝ տանջեաց զամենեւեան մահուամբ. իսկ ուր եղեւ ունկնդրութիւն հնազանդութեան՝ շնորհեաց պարգեւս անմահութեան:

«Այն է ճշմարիտ Աստուած՝ բոլորեցունց մեր արարիչ, զոր դու աներեսանակ արձակ բերանով՝ անահ աներկիւղ համարձակ հայհոյես: Թողեալ զՅիսուս Քրիստոս զիրկական անունն՝ Բանթորակայ որդի անուանես, եւ մարդ մոլորեցուցիչ կարծես. եւ զերկնաւոր փրկութիւնն աղաւաղես եւ անարգես ի կորուստ անձին եւ բոլոր աշխարհիդ: Զոր տալոց եւ հատուցանելոց ես զան-

անցական վրէժ տանջանացն
յանչէջ հուրն սպառնացեալ գե-
հենին , հանդերձ ամենայն դոր-
ծակցօք քոյովք , առաջնովք եւ
միջնովք եւ վերջնովք :

« Այլ մեք այսպէս գիտեմք
զԱստուած , եւ ի սոյն հաւա-
տամք ի յաներկբայս :

« Եւ որ արար զաշխարհս՝ նոյն
եկն եւ ծնաւ ի սուրբ Կուսէն
Մարիամայ , յառաջագոյն նկա-
տելով մարգարէիցն , առանց ի-
րիք պատճառանաց մարմնաւոր
կարգի : Որպէս յոչընչէ արար
զայս մեծամարմին աշխարհս ,
սոյնպէս առանց իրիք մարմնա-
կան միջնորդի առ զմարմինն
յանիորձ Կուսէն ճշմարտիւ , եւ
ոչ ստուերագիր երեւմամբ : Էր
Աստուած ճշմարտիւ , եւ եղեւ
մարդ ճշմարտիւ . ոչ ի լինելն
մարդ՝ կորոյս զաստուածու-
թիւնն , եւ ոչ ի կալ մնալն Աստ-

ուած՝ աղաւաղեաց զմարդկու-
թիւնն , այլ նոյն եւ մի :

« Ս. յլ քանզի ոչ կարէաք տե-
սանել զանտեսանելին եւ մեր-
ձենալ յանմերձենալին , եկն ե-
մուտ ընդ մերով մարդկութեամբ-
ըս զի եւ մեք մոցուք ընդ
նորա աստուածութեամբն : Ոչ
անարդս ինչ համարեցաւ զգե-
նուլ զիւր ստեղծուած մարմինս,
այլ մեծարեաց իբրեւ աստուա-
ծաստեղծ զիւր գործ : Ոչ առ սա-
կաւ սակաւ շնորհեաց ինչ սմա
զանմահութեան պատիւն՝ իբրեւ
զանմարմին հրեշտակաց , այլ մի
անգամայն զբոլոր բնութիւնն
մարմնով շնչով եւ հոգւով զգե-
ցաւ եւ միաբանեաց ընդ աստ-
ւածութեանն . միութիւն , եւ ոչ
երկուութիւն . եւ այսուհետեւ
մի գիտեմք զաստուածութիւնն ,
որ յաւաջ էր քան զաշխարհս ,
նոյն եւ այսօր եւ յաւիտեան :

« Այս Յիսուս Քրիստոս՝ որ
 յիւր մարմինն փրկեաց զբոլոր
 աշխարհս, սա եկն կամօք ի մահ .
 եւ որպէս ինքն աստուածու-
 թիւնն գիտէ՝ թանձրացաւ յա-
 նարատ կուսէն, եւ ծնաւ եւ պա-
 տեցաւ ի խանձարուրս եւ եղաւ
 ի մսուր, եւ շարժեաց ած ըզ-
 մոգսն յարեւելից կողմանցս յեր-
 կրպագութիւն. սնաւ իբրեւ ըզ-
 տղայ կաթամբ, աճեաց եւ մե-
 ծացաւ ամս երեսուն, մկրտե-
 ցաւ ի Յովհաննէ ի յամլորդւոյն
 ի Յորդանան գետ. Արար նշանս
 մեծամեծս եւ արուեստս ի մէջ
 Հրէիցն. մատնեցաւ ի քահա-
 նայից, դատապարտեցաւ ի Պի-
 ղատոսէ պոնտացւոյ : Թաչեցաւ,
 մեռաւ, թաղեցաւ, յարեաւ յա-
 ւուր երրերդի. երեւեցաւ եր-
 կոտասան աշակերտացն եւ այ-
 լոց բազմաց աւելի քան զհինգ
 հարիւրոցն : Եւ շրջելով ընդ նո-

սա զաւուրս քառասուն՝ վերա-
ցաւ յերկինս ի լեռնէն Ձիթե-
նեաց յանդիման իւրոց աշակեր-
տացն , եւ եւ նստաւ ի հայրենի
աթոռն : Խոստացաւ երկրորդ
անգամ զալ ահաւոր զօրու-
թեամբ յարուցանել զմեռեալս ,
նորոգել զբոլոր աշխարհս , առ-
նել դատաստան արդար ի մէջ
արդարոց եւ մեղաւորաց , տալ
պարգեւս արժանաւորաց , եւ
հատուցանել պատիժս չարա-
գործաց՝ որ այսմ ամենայնի բա-
րերարութեանց ոչ հաւատան :

« Յայսմ հաւատոց զմեզ ոչ ոք
կարէ խախտել , ոչ հրեշտակք
եւ ոչ մարդիկ , ոչ սուր եւ ոչ
հուր , ոչ ջուր , ոչ ամենայն զինչ
եւ են դառն հարուածք :

« Ամենայն ինչք եւ ստաց-
ւածք մեր ի ձեռս քո , եւ մար-
մինք մեր առաջի քո կան . ըստ
կամաց քոց արա զինչ եւ կամիս :

Եթէ սովին հաւատովք թողուս ,
 ոչ յերկրի այլ տէր փոխանա-
 կեմք ընդ քեզ , եւ ոչ յերկինս
 այլ Աստուած փոխանակեմք
 ընդ Յիսուսի Քրիստոսի , որ չիք
 այլ Աստուած բաց ի նմանէ :

« Ապա եթէ յետ այսր մեծի
 վկայութեան այլ ինչ հարցա-
 նես , աւասիկ կամք , զբոլոր
 մարմին տուեալ ի ձեռս քո .
 վաղվաղակի տրա զինչ եւ կամիա
 ի քէն տանջանք եւ ի մէնջ յանձ-
 նառութիւնք . սուր քո՝ եւ պա-
 րանոցք մեր : Չեմք ինչ լաւ մեք
 քան զառաջինսն որ յայսր վկա-
 յութեան վերայ եղին զինչս
 եւ զստացուածս եւ զմարմինս
 իւրեանց :

« Զի եթէ անմահք իսկ էաք ,
 եւ մարթ էր մեզ մեռանել վասն
 սիրոյն Քրիստոսի՝ արժան էր .
 քանզի եւ նա անմահ էր , եւ
 այնչափ սիրեաց զմեզ՝ մինչեւ

մահ ի յանձն էառ , զի եւ մեք
նորա մահուամբն յաւիտենա-
կան մահուանէն ապրեացուք :
Եւ եթէ նա յիւր անմահութիւնն
ոչ խնայեաց , մեք զի կամօք
եղաք մահկանացուք , կամօք
մեռցուք վասն սիրոյ նորա , զի
կամօք յանձն առցէ զմեզ յիւր
յանմահութիւնն . մեռցուք իբ-
րեւ զմահկանացուս , զի ընկալ-
ցի զմեր մահն իբրեւ զանմահից :

«Այլ դու յայսր ամենայնի այլ
զմեզ մի հարցաներ . զի ոչ եթէ
ընդ մարդոյ է ուխտ հաւատոց
մերոց , եթէ պատրիցիմք իբ-
րեւ զտղայս . այլ անլուծու-
թեամբ ընդ Աստուծոյ՝ որում
չիք հնար քակտել եւ ի բաց ելա-
նել , ոչ այժմ եւ ոչ յապա , եւ
ոչ յաւիտեանս , եւ ոչ յաւիտե-
նից յաւիտեանս : »

Ի սմին հաւանութեան ամե-

նայն բազմութիւնն միաբանեաց
ի մեծամեծաց մինչեւ ցփոքունս.
անսուտ երդմամբ եղին վկա-
յութիւն՝ կենօք եւ մահու ի նը-
մին կալ հաստատուն :

Եւ իբրեւ եհաս նամակն յար-
քունիս՝ եւ ընթերցան ի մեծ ի
խոնաստանի յանդիման ամենայն
բազմութեան կարաւանին , բա-
զումք այնօքիկ էին որ իբրեւ
լսէին՝ գովէին զպատասխանիսն ,
թէպէտ եւ երկնչէին յահէ տէ-
րութեանն՝ սակայն ի ծածուկ
առ միմեանս զնոյն վկայութիւնս
գովութեանց տային . առաւել
քան ընդ ճարտարաբանութիւ-
նըն՝ ընդ համարձակութիւն ա-
ներկիւղութեանն զարմանային :
Եւ բազումք յահաբեկելոց սկսան
զրահել պնդապէս , եւ զնոյն շշըն-
ջիւն լսէին յամենայն շրթանց :

Իսկ չարասէր մոգսկե տն Հան-
դերձ մեծ հազարապետաւն շըն-
չեաց չարախօսութիւն, եւ բոր-
բոքեաց զթագաւորն իբրեւ ըզ
հուր անշիջանելի, եւ սկսաւ կըր-
ճըտել զատամուռնան իբրեւ զօր-
հասական վիրաւոր. եւ յայտ
յանդիման ձայն արկեալ ի մեծ
հրապարակին, եւ ասէ. « Գի-
տեմ ես զչարութիւն բազմու-
թեան մարդկանս՝ որ թերահա-
ւատեն ի մերոց օրինացս, եւ
զկնի կախարդութեան մոլորեալ
են անդարձութեամբ: Եւ իմ ե-
դեալ է ի մտի՝ թէ ոչ ումեք թո-
ղացուցից ի մեծամեծ հարուա-
ծոցն՝ մինչեւ ականայ իբաց կայ-
ցեն յայնպիսի վրիպական օրի-
նաց. եթէ ոք կարի ի մերձաւո-
րաց իցէ, զնոյն անցս եւ ընդ
նոսա անցուցից: »

Յայնժամ ծերն դառնացեալ
բանս ի ներքս ընկէց, եւ ասէ

ցթադաւորն . « Առ ի՞նչ է քո այդ
մեծ տրամութիւնդ . զի եթէ կայ-
սըր չելանէ ըստ քո հրաման , եւ
Հոնք կան քեզ ի ծառայութեան ,
որ մարդ է յերկրի՝ եթէ կարող է
ընդդէմ դառնալ քում հրամա-
նիդ : Տիրաբար հրաման տուր ի
ներքս , եւ ամենայն որ ինչ եւ
ասեմ՝ վաղվաղակի կատարի :

Եւ անդէն թադաւորն ի ներ-
քս կոչեալ զդպրապետն , հը-
րամայէր գրել հրովարտակ . եւ
ոչ եւս ըստ սովորութեանն , այլ
բանս զայրագինս իբր առ ատե-
լիս եւ անպիտանս , չյիշելով ա-
մենեւին զմեծամեծ վաստակս
տիրասէր մարդկանն . այլ մի-
այն կոչոյ հրաման տուեալ յա-
կանէ յանուանէ զարս զոր ինքն
ճանաչէր : Եւ այս անուանք են
նախարարացն :

Ի տոհմէն Սիւնեաց ՎԱՍԱԿ
անուն :

Ի տոհմէն Արծրունեաց ՆԵՐ-
ՇԱՊՈՒՀ անուն :

Ի տոհմէն Ռըշտունեաց ԱՐՏԱԿ
անուն :

Ի տոհմէն Խոռխոռունեաց
ԳԱԴԻՇՈՅ անուն :

Ի տոհմէն Մամիկոնէից ՎԱՐ-
ԴԱՆ անուն :

Ի տոհմէն Մոկաց ԱՐՏԱԿ ա-
նուն :

Ի տոհմէն Ապազունեաց ՄԱ-
ՆԷՃ անուն :

Ի տոհմէն Ամաստունեաց ՎԱ-
ՀԱՆ անուն :

Ի տոհմէն Վազեւունեաց ԳԻԻՏ
անուն :

Ի տոհմէն Անձեւացեաց ՇՄԱ-
ԻՈՆ անուն :

Զայս նախարարքս յականէ
յանուանէ կոչեցին ի դուռն ար-
քունի . եւ կէսքն առ նմա իսկ
էին ի կարաւանին , եւ այլքն
ի կողմանց հիւսիսոյ ի Հոնաց

պահակին . թողեալ էր զումանս
ի նախարարացն անդէն յաշ-
խարհին Հոնաց :

Արդ թէպէտ եւ ոչ համա-
դունդ ի միոջ վայրի դիպեցան
ամենեքեան , սակայն յառաջա-
գոյն գիտացեալ զխորհուրդս
չարաբարոյ բռնաւորին , եւ զհե-
ռաւորան եւս իբրեւ զմերձա-
ւորան ի միոջ վայրի առ միմեանս
համարէին :

Եւ ի ձեռն Յովսէփու մեծի ե-
պիսկոպոսի նովին ուխտիւ հաս-
տատեալ խաղացին գնացին յիւ-
րաքանչիւր տեղեաց ի դունն
արքունի : Եւ յոյժ փութային
վասն եղբարց եւ որդեաց եւ
սիրելի դայեկանունդ բարե-
կամացն՝ որ չարաչար կային ի
մեծի նեղութեանն : Վասն որոյ
եւ նոքա զանձինս ի մահ մատ-
նեցին՝ ոչ ինչ զանդիտելով իբ-
րեւ զանարի վատասիրտս . այլ

յոյժ քաջութեամբ պնդէին զան-
ձինս , զի թերեւս կարասցեն
փրկել զնոսա ի մեծամեծ հար-
ուածոցն :

Եւ իբրեւ հասին ի դուռն ար-
քունի , ի մեծի շաբաթու Ջատ-
կին յանդիման լինէին թագա-
ւորին : Բայց թէպէտ եւ տեսա-
նէին զեղբարս իւրեանց ի մե-
ծամեծ վիշտս տառապանաց՝ որ
վասն անուանն Քրիստոսի ճշդ-
նեալք էին պնդապէս , ոչ ինչ
տրտում եւ տխուր զերեսս ցու-
ցանէին հրապարակին : Եւ որչափ
նոքա զուարթագին երեւէին ա-
մենեցուն՝ առաւել զարմանային
չարասէրքն :

Եւ զի օրէնք էին յառաջ ժա-
մանակաւ , յորժամ ի Հայոց այ-
րուծի ի դուռն երթայր ի ձեռն
պատուաւորի զօրագլխի ուրուք ,
այր ընդ յառաջ յղէր , եւ հար-
ցանէր զողջոյն եւ զխաղաղու-

Թիւն Հայոց աշխարհին, եւ երկիցս եւ երկիցս անդամ զնոյն առնէր : Եւ զհանդէս գնդին ինքնին տեսանէր Թագաւորն , եւ յառաջ քան զիորձ պատերազմին հասանելն զգալն իսկ առնա՝ մեծ ի շնորհակալութեան համարէր , եւ առաջի աթոռակցացն իւրոց եւ ամենայն մեծամեծացն՝ գովութիւն մատուցանէր ամենեցուն, եւ յիշէր զնախնեացն զվաստակս , եւ զառն առն քաջութիւն պատմէր նոցա :

Իսկ այն օր եւ ոչ մի ինչ յայսցանէ ամենեւին ինչ ոչ յիշեաց այլ իբրեւ զչարադեւ մի՝ ոչ դադարէր յուզել եւ շարժել զբուք ձմերայնւոյ : Որպէս եւ նմանեալ իսկ էր ծովածուփ ալեկոծ խռովութեան , ոչ դուզնաքեայ վեր ի վերոյ , այլ անդատին յանդընդոց բարձրանայր փրփրեալ կուտակեալ , եւ վիշապաձոյն

որոտալով : դադանարար գոչե-
լով առ հասարակ դողացուցա-
ներ զտիեզերական իշխանու-
թիւնն , որպէս թէ փլեալ տա-
րածանիցի համատարած ամե-
նայն ի վերայ լերանց , խորոց
եւ ձորոց՝ ապականեալ միան-
գամայն զլայնութիւն դաշտացն
վայելչութեան :

Մռնչելով բարբառ արձա-
կեալ եւ ասէ . « Երդուալ իմ
յարեգակն , ի մեծն աստուած
— որ ճառագայթիւքն իւրովք
լուսաւորէ զամենայն տիեզերս ,
եւ ջերմութեամբն կենդանա-
ծնէ զամենայն գոյացեալսն —
եթէ ոչ վաղիւ ընդ առաւօտն ,
ընդ երեւումն սքանչելոյն , ընդ
իս զիւրաքանչիւր ծունր նմա
ոչ կրկնեցիք՝ խոստովանելով
զնա աստուած , ոչ ինչ թողա-
ցուցից ձեզ՝ զամենայն նեղու-
թիւնս չարչարանացն ի վերայ

ածելով, մինչեւ ակամայ կատարիցէք զկամս հրամանաց իմոց : »

Իսկ հաւատացեալքն հաստատեալք ի Քրիստոս՝ ոչ ի սառնամանեաց ձմերայնւոյն հովանային, եւ ոչ ի տապոյ խորշակին ջեռնութիւն, եւ ոչ յահագին ձայնէն սարսէին, եւ ոչ ի ըսպառնալեաց տանջանացն զանդիտէին. այլ ի վեր հայեցեալք զզօրութիւնն Քրիստոսի յօգնութիւն եկեալ տեսանէին. եւ զուարթագին դիմօք եւ համեստ բանիւք յառաջ մատուցեալ՝ տային սկստասխանի թագաւորին :

« Խնդրեմք ի քէն, արքայ քաջ, ունկն դիր սակաւ բանից մերոց, եւ քաղցրութեամբ լուիցես զոր ասելոցս եմք :

« Քանզի յիշեցուցանեմք քեզ զժամանակն Շապհոյ արքայից արքայի, որ էր հայր հաւուն քո

Յազկերտի . եւ ետ նմա Աստուած
դերկիրն Հայոց ի ժառանգու-
թիւն սովին օրինօք որով եւ մեք
իսկ վարիմք այժմ , եւ հարքն
մեր եւ հաւք հարցն մերոց կա-
ցին նմա ի ծառայութեան վա-
տակս , եւ սիրով կատարէին զա-
մենայն հրաման բանի նորա , եւ
բազում անգամ ի նմանէ մեծա-
պարգեւք ելանէին : Եւ յայնց
ժամանակաց մինչեւ ի քս հայ-
րենի աթոռդ՝ եւ մեք զնոյն ծա-
ռայութիւն ծառայեցաք . բայց
թերեւս քեզ լաւագոյն քան զա-
ռաջնոցն : »

Զայս ասելով ցուցանէին ըզ-
քաջութիւն արութեանցն լաւա-
գոյն քան զառաջնոցն ըստ զին-
ւորութեան կարգի : Իսկ զմտից
եւ զսակից , եւ որ այլ եւս էին
հարկ աշխարհին , բազմագոյն
քան առ հարբն նորա երթայր
յարքունիս :

« Նա եւ ի սուրբ եկեղեցւոյն ,
որ էր ազատ ի Ֆրիստոս ըստ
կարգի նախնեացն մերոց ի սկըզ-
բանէ , եւ դու ընդ հարկաւ եղիր .
եւ մեք առ սէր քոյոյ տէրու-
թեանդ ոչ ինչ ընդդիմացաք
քեզ : Արդ վասն է՞ր յուզեալ
իցէ ցասումնս այս ի վերայ մեր .
ասա դու մեզ զսխառճառս վնա-
սուն . եթէ օրէնք մեր սխառ-
ճառք իցեն անվաստակ լինելոյ
առաջի քո : »

Իսկ չարադեւն լի ամենայն
նենգութեամբ՝ զերեւս ի մի կոյս
դարձուցեալ եւ ասէ . « Վնաս
համարիմ ընդունել ի դանձ ար-
քունի զհարկս աշխարհին ձերոյ ,
եւ անօգուտ զքաջութիւնս ա-
րութեան ձերոյ , քանզի տգի-
տաբար մոլորեալ էք ի ճշմարիտ
օրինացս մերոց , եւ զաստ-
ւածս անարդէք եւ զկրակ ըս-
սկանանէք եւ զջուրս պղծէք ,

եւ զմեռեալս ի հող թաղելով
 զերկիր ապականէք, եւ քրտար
 չառնելով ոյժ տայք Հարամանոյ.
 եւ որ մեծ քան զամենայն՝ զի
 հանապաղ ի կանայս ոչ մերձե-
 նայք. եւ մեծապէս լինի դիւաց
 խնդու թիւն, շխրատելով ձեր
 եւ չպահելով զամենայն կարգս
 մոգաց: Տեսանեմ զձեզ իբրեւ
 զխաշինս ցրուեալս եւ վայրա-
 տեալս յանապատի, եւ յոյժ զեղջ
 է մտաց իմոց՝ թէ գուցէ աստ
 լածքն բարկացեալ վասն ձեր
 ի մէնջ վրէժս առնուցուն: Այլ
 դուք եթէ կամիք կեալ եւ կե-
 ցուցանել զանձինս ձեր, եւ մե-
 ծարանօք անդրէն յուղարկիլ,
 զոր ասացի՝ վաղիւ վաղվաղակի
 կատարեցէք: »

Յայնժամ երանելի նախարար-
 քըն առ հասարակ զձայնս իւր-
 եանց բարձին եւ ասեն յանդի-
 ման ամենեցուն. « Մի դու,

արքայ, եւ մի՛ զայդ այլ եւս առ
մեզ ասեր. քանզի ոչ է եկեղե-
ցի շինուած մարդոյ, եւ ոչ տուրք
արեգական, որպէս դուդ այլ
ընդ այլոց կարծես՝ թէ աստ-
ւած իցէ. ոչ միայն զի աստ-
ւած չէ, այլ եւ կենդանի չէ: Այլ
եկեղեցիք ոչ են սլարգեւք թա-
գաւորաց, եւ ոչ արուեստ ճար-
տարութեանց, եւ ոչ դիւանք
իմաստնոց, եւ ոչ աւար քաջու-
թեան զինուորաց, եւ ոչ պա-
տիր խաբէութիւնք դիւանց. նա
եւ բնաւ իսկ ամենեւին զինչ եւ
ասացես յերկրաւորացն, կամ ի
վեհից կամ ի վատթարաց, բնաւ
ուրեք եկեղեցի ի նոցանէ ոչ
գտցի: Այլ շնորհք են մեծին
Աստուծոյ, ոչ միում ումեք ի
մարդկանէ տուեալ, այլ ամե-
նայն բանաւոր ազգաց որք վի-
ճակեալք են ի բնակութիւն ի
ներքոյ արեգականս: Հիմունք

Նորա եղեալ են ի վերայ Հաս-
տատուն վիմի . ոչ ներքինք շար-
ժել կարեն , եւ ոչ վերինք դըր-
դուեցուցանել : Եւ զոր երկինք
եւ երկիր ոչ դողացուցանէ՝ մի
ոք ի մարդկանէ խրոխտացի
յաղթել նմա : Հայա , որով օրի-
նակաւ զինչ կամիս առնել՝ կա-
տարեա . պատրաստ եմք ամե-
նեքեան առ ամենայն մեքենայս
հարուած ոցն տանջանաց զոր ըս-
պառնացար . ոչ միայն ի չար-
չարել՝ այլ եւ ի մեռանել : Եւ
եթէ դարձեալ եւս զնոյն բանս
հարցանես՝ ի միօջէ միօջէ լուի-
ցես առաւել քան զդոյն պատաս-
խանի : »

Յայնժամ դառնացեալ քան
զլեղի թագաւորն՝ փլուզանէր
անդէն ի փորին զծով կամաւոր
մաղձոյն իւրոյ . եւ ընդ քիթսն
եւ ընդ բերանն առ հասարակ
գոլոշի ջերմախառն ելանէր , իբ-

րեւ ի սաստիկ հնոցէ ծուխ թան-
 ճրացեալ : Եւ առ չհանդուրժել
 սրտին իւրոյ՝ կոտորէր զգորու-
 թիւնս մարմնոյն, եւ ծակոտէր
 զբազմամթեր աման խորհրդոցն,
 ցրուէր եւ վատնէր զամենայն
 խորհումն նենգութեան : Եւ զոր
 ոչ երբէք կամէր իւրոց սիրե-
 լեացն յայտնել՝ ակամայ առա-
 ջի ծառայիցն Քրիստոսի մերկա-
 նայր եւ դնէր զամենայն կար-
 գաւ :

Երեքկնէր եւ չորեքկնէր զան-
 սուտ երդումն յարեգակն, եւ
 ասէր այսպէս. « Ոչ կորէք ա-
 ւերել զանխոսք ամուրս իմ, եւ
 ոչ որում ցանկացեալդ էք՝ վաղ-
 վաղակի տամ գտանել ձեզ. այլ
 զամենեւեմն զձեզ եւ որ ի զըն-
 դիս են՝ չարաչար կապանօք ի
 Սաղաստան տամ անցուցանել
 ընդ անճանապարհ տեղիս, որ եւ
 բազումք ի ձէնջ ի խորշակէ յեր-

թալն սատակիցին, եւ մնացեալքն
անկցին ի բերդս ամուրս եւ ի
բանդսանելս. եւ ի ձեր աշխարհն
առաքեցից զօրս անթիւս հան-
դերձ փղօք, եւ զկին եւ զորդիս
ի Սուժաստան տամ խաղացու-
ցանել. եւ զեկեղեցիս, եւ զոր
անուանէք վկայարանս քակեցից,
քանդեցից եւ յապականութիւն
դարձուցից. եւ եթէ ոք ընդդէմ
դարձեալ գտցի՝ կոխան եղեալ
գաղանաց անողորմ մեռանիցի :
Եւ զամենայն ասացեալս արա-
րից եւ կատարեցից առ մնացոր-
դս աշխարհին : »

Եւ վաղվաղակի հրամայէր ըզ
պատուական նախարարսն հա-
նել մեծաւ անարգանօք յերե-
սաց իւրոց. եւ զգուշութեամբ
հրաման տուեալ դահճապետին՝
սուանց կապանաց յիւրաքանչիւր
վանս պահել, եւ ինքն զառա-
ծեալ անդրէն դառնայր անմխի-

Թար տրտմութեամբ յօթեւանան
անկանէր :

Իսկ հաւատացեալքն ճշմար-
տութեամբ ի Բրիստոս՝ ոչ ինչ
երկմտութեամբ թերահաւա-
տէին յառաջին խրատութեան
վարդապետացն իւրեանց . այլ
տակաւին խնդրէին հնարս իրա-
ցըն, թէ որպէս զանձինս եւ զսի-
րելիս հանցեն ի մեծ նեղութե-
նէն : Եւ բազում անգամ ջանա-
լով, ի մեծ ամեծացն որ օգնա-
կանք էին նոցա ի Դրանն ար-
քունի՝ խոստմունս մեծ ամեծս
առաջի դնէին առ ի յոյս կա-
րասւոյ, եւ ոչ սակաւ գանձս
առ ժամայն ծախէին նոցա :

Եւ իբրեւ յամենայն կողմանց
եկն փակեցաւ անել արգելան
նոցա, յայնժամ զխորհուրդն
Սրբազամութեմէջ առեալ աղա-
ղակէին եւ ասէին ի սիրտս իւր-
եանց : « Ամենեցուն մեր նուի-

րեալ եւ եղեալ զեղբարս եւ զոր-
դիս եւ զամենայն սիրելիս ընդ
կապանօք իբրեւ զՍահակ ի վե-
րայ սուրբ սեղանոյն, ընկալ,
Տէր, զկամաւոր պատարագս մեր,
եւ մի տար զեկեղեցի քո յայսին
կատականաց անօրէն իշխանիս
այսորիկ : »

Մի ոմն ներքինի ի խորհրդ-
դակցացն արքայի ի ծածուկ ու-
նէր զանքակ սէրն ի Քրիստոս
— քանզի մկրտեալ իսկ էր յա-
ւազանն կենդանի — եւ մեծա-
պէս հոգ տանէր հնարից կե-
նաց վշտացելոցն : Եւ իբրեւ
ստուգեաց ճշմարտիւ, եթէ զոր
բազում սպառնացաւ թագաւորն
չարիս՝ զամենայն կամի անցու-
ցանել ընդ աշխարհն Հայոց,
թէպէտ եւ ոչ ամենեցուն՝ այլ
սակաւուց ի նոցանէ խրատ
եաւ եւ ուսոյց ելս հնարից, զի
առ անգամ մի ի նեղութենէ

անտի դանձինս ապրեցուցեն :

Եւ մինչդեռ գունդ կազմէին՝
որ զնոսա շօթակարացեն յան-
դարձ օտարութիւն — որպէս
գրադում նախարարան ի Վրաց
աշխարհէն արարին — ի նմին ժա-
մանակի գուժկան հասանէր ի
կողմանցն Քուչանաց՝ եթէ գունդ
հաստաւ ի թշնամեացն , որ ելին
աւերեցին զգաւառս բազումս
արքունի : Եւ այս լինէր մեծ օգ-
նականութիւն նոցա յերկնից :
Եւ անօրէնն ճեպեալ տագնա-
պէր զայրուձին յառաջ արձա-
կեալ , եւ ինքն փութայր ստի-
պաւ զհետ երթալ . եւ խոր
խոցեալ ի խորհուրդսն՝ ցրուէր
զառաջին հաստատուն երդումն :

Իսկ երկիւղածացն Տեառն
զայս տեսեալ՝ մեծաւ յուսով ա-
ղօթելով ասէին միարան . « Դու
Տէր ամենայնի , որ զիտես զծած-
կեալս սրտից մարդկան , եւ

յայտնի են առաջի քո ամենայն
աներեւոյթք խորհրդոց, եւ ոչ
ինչ խնդրես վկայութիւն յե-
րեւելեաց, որպէս զի եւ զան-
գործս մեր տեսին աչք քո. արդ-
առաջի քո հեղումք զխնդր-
ւածս մեր: Ընկալ, Տէր, զծած-
կութիւն աղօթից մերոց, եւ
կատարես զմեզ ի հաճոյս պատ-
ւիրանաց քոց, զի ամաչեսցէ
չարն որ խրոխտացեալ մարտնչի
ընդ մեզ իշխանութեամբ անօ-
րինին: Շարժեա՛, Տէր, զկամա-
կոր խորհուրդս նենգաւորին,
եւ խափանեցո՛ զկամս ամբա-
րըշտութեան նորա, եւ դարձո՛
զմեզ խաղաղութեամբ խորհրդ-
ոցն անդրէն ի սուրբ Եկեղե-
ցին. զի մի՛ յանկարծակի յափըշ-
տակեալ աւարեսցի չղրաչար ի
թշնամեաց: »

Եւ անձամբք խրեանց զայս
ուխտ եղեալ անքակութեամբ

ընդ Աստուծոյ , զի հաստատուն
կայցեն ըստ առաջին խորհր-
դոցն , պատգամ ի ներքս յղէին
զնոյն խրատտուն իւրեանց , իբր
թէ կատարեացին կամք անօրէ-
նութեան նորա :

Զայն իբրեւ լուաւ թագա-
ւորն՝ յոյժ ցնծացեալ բերկրե-
ցաւ , կարծեցեալ զդիսն հասա-
նել նմա յօգնականութիւն , շքր-
ջեալ եւ աւերեալ զհաստատուն
խորհուրդս ծառայիցն Աստու-
ծոյ , զի ահա մատուցանեն եր-
կըրպագութիւն արեգական ,
պատուեալ զնա զոհիւք եւ ա-
մենայն օրինօք մոգութեանն :

Եւ զայն ոչ կարաց խմանալ
ցնորեալն՝ եթէ անստուեր լոյսն
արեգականն արդարութեան ըս-
պառէր եւ մաշէր զխաւարային
խորհուրդս նորա , եւ եղծեալ
ապականէին ամենայն խեղա-
թեւր կամք նորա : Եւ կուրա-

ցեալ ի ճշմարտին յայտնութենէ՝
 ոչ ինչ խնացաւ զպատրանս խա-
 բէութեանն որով վրիպեացն :
 Հեղոյր արկանէր առաջի նոցա
 զպարգեւս երկրաւորս, եւ վե-
 րլատին ամենեցուն զպատիւս եւ
 զգահսն նորոգէր, յառաջ մա-
 տուցանելով եւ երեւելի առնե-
 լով ընդ ամենայն տիեզերական
 իշխանութիւնն : Եւ անբաւ ա-
 ռատութեամբ ագարակս եւ ա-
 ւանս միում միում նոցա յար-
 քունուստ շնորհէր : սիրելիս եւ
 բարեկամս կարգայր զնոսա, եւ
 առ հպարտ յանդգնութեան մը-
 տացն կամակորութեան՝ կար-
 ծէր եթէ փոխանակիցի ճշմար-
 տութիւնն ընդ ստութեան :

Եւ զայս արարեալ, բազում
 այրուծի գումարէր ընդ նոսա,
 եւ ի մագուցն ոչ սակաւս, աւելի
 քան զեւթն հարիւր վարդա-
 պետս յղէր ընդ նոսա, եւ զմեծ

ոմն իշխան մոգպետ կացուցա-
նէր ի վերայ նոցա : Սոնարհէր
եւ աղաչէր պատուիրելով, թէ
մինչ ես ի պատերազմէս դար-
ձեալ գայցեմ խաղաղութեամբ,
ձեր արարեալ եւ կատարեալ իցէ
զամենայն ըստ կամաց իմոց : Եւ
սյսպէս շքով եւ պատուով
առաջնորդէր նոցա զերկայնու-
թիւն ճանապարհին անդրէն
յերկիրն Հայոց : Եւ ինքն ա-
ւետիս խնդալիս առաքէր յատ-
րուշանս բազումս, գրէր եւ
ցուցանէր մոգաց եւ մոգպետաց
եւ ամենայն մեծամեծաց կող-
մանց կողմանց աշխարհաց՝ որ-
պէս դիցն օգնականութեամբ
զգործ քաջութեան իմոց յառաջ
մատուցեալ :

Իսկ խոհերականքն այնուհե-
տեւ յարուցեալ յիւրաքանչիւր
խաւարային դարանաց՝ իղձք լի-
նէին վաղվաղակի զհրամանն կա-

տարել. ձայն արարեալ յաշխարհ
 հրս հեռաւորս՝ միանգամայն
 խաղալ զնալ յերկրին արեւմը-
 տից : Եւ մինչ չեւ հասեալ էին
 ի մեծ յաշխարհն Հայոց, փայտ
 ընկենուին եւ վիճակս արկա-
 նէին, թէ որ լեզու որո՞ւմ դասու
 հասցէ յաշակերտութիւն, Զի
 առ հասարակ հրաման առեալ
 էր յարքունուստ, որպէս Հայոց
 աշխարհին՝ նոյնպէս եւ Վրաց եւ
 Աղուանից եւ Լինաց, Աղձնեաց
 եւ Կորդուաց եւ Մաւղէից եւ
 Դարսան եւ որ այլ եւս ուրեք
 ուրեք ի ծածուկ յիշխանու-
 թեանն Պարսից ունէին գրիս-
 տոնէութիւն :

Եւ անպղտայ յարձակամբ յա-
 ւարի առնուլ փութային ըզ-
 դանձս սուրբ եկեղեցեացն եւ
 իբրեւ զդեւս այնուհետեւ առ
 միմեանս հասանէին : Եւ լինէր
 դունդ դորաց բազմաց, եւ չա-

րասէրն սատանայ իբրեւ զօրա-
վար ի մէջ նոցա երեւէր, եւ
անդադար յորդորելով զամե-
նեւեան ճեպեալ փութացուցա-
նէր: Կէտ եղեալ զժամանակն՝
զամիսն վեցերորդ, տազնապէին
եւ ստիպէին արքունի հրամա-
նաւ:

« Մինչեւ ի նաւասարդէ նա-
ւասարդ, ասէ, յամենայն տե-
ղիս՝ որ իցեն ընդ իշխանու-
թեամբ թագաւորին մեծի,
բարձցին կարգք եկեղեցւոյ, փա-
կեացին եւ կնքեացին դրունք
սուրբ տաճարացն, գրով հա-
մարով առցին նուիրեալ սպասքն
յարքունիս, լռեացեն ձայնք
սաղմոսացն եւ դադարեացեն ըն-
թերցուածք անսուտ մարդա-
րէիցն: Քահանայք մի՛ իշխեացեն
ի տունս իւրեանց ուսուցանել
զժողովուրդս, եւ հաւատա-
ցեալքն ի Քրիստոս՝ արք եւ կա-

նայք , որ բնակեալ են յիւրա-
քանչիւր մենանոցս , փոխեացեն
զհանդերձս իւրեանց ըստ աշ-
խարհական կարգաց :

« Դարձեալ եւ կանայք նա-
խարարացն կալցին զուսումն
վարդապետութեան մոգացն :
Ուստերք եւ դստերք ազատաց
եւ շինականաց՝ կրթեացին ի հը-
րապարակս նոցուն մոգաց : Կար-
ճեացին եւ արգելցին օրէնք սուրբ
ամուսնութեան զոր ունէին ի
նախնեաց ըստ կարգի քրիստո-
նէութեանն , այլ փոխանակ ընդ-
կնոջ միոյ՝ բազում կանայս ա-
րասցեն , զի աճեցեալ բազմա-
ցին ազգք Հայոց : Դստերք հա-
րանց լինիցին , եւ քորք՝ եղբարց :
մարք մի՛ ելցեն յորդւոց , այլ
եւ թոռունք ելցեն յանկողինս
հաւուց :

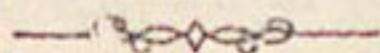
« Պատրուճակք մի՛ մեռցին
անյաղ , եթէ յօդեաց իցէ եւ ե-

Թէ յայժեայ եւ եթէ յարջա-
ռայ եւ եթէ ի հաւուց եւ եթէ
ի խողաց : Հայսք առանց փա-
նամի մի՛ զանգցին , ծիրութք եւ
քակորք ի կրակ մի՛ եկեսցեն .
ձեռք առանց կովմիզոյ մի՛ լը-
ւասցին . շընջրիք եւ աղուէսք
եւ նապաստակք մի՛ մեռցին :
Օձք եւ մողէսք , գորտք եւ
մրջմուռք , եւ որ այլ եւս խառ-
նափնդոր բազմաճճիք են՝ մի՛
կացցեն . այլ վաղ թուով հա-
մարով ի մէջ բերցին ըստ ար-
քունի չափոյն : Եւ որ այլ եւս
ինչ սպասք իցեն , կամ զոհից
կամ սպանդից , ըստ տօնական
կարգին՝ կարեւոր թուականին ,
եւ ըստ կապճաթիւ մոխրաչափ
կարգին :

« Զայս ամենայն որ ասացաք՝
առ ժամանակ մի՛ մինչեւ ի գը-
լուխ տարւոյ կատարեսցեն ամե-
նեքեան . եւ զայլն ամենայն

առ յապա պատրաստեցեն : »

Իսկ զայս ամենայն հրաման
պատուիրանաց առեալ մոգացն
եւ մոգպետաց, զտիւ եւ զգիշեր
փութային հասանել յաշխարհն
Հայոց. եւ առ յոյժ խնդութեա-
նըն ոչ երբէք յագէին երկայ-
նութեամբ ճանապարհին :

ԵՐՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

Վասն միաբանութեան սուրբ
ուխտին Եկեղեցոյ

ԹԵՊԵՏ ԵՒ ՈՆ ԻԳԵՄՔ ԲԱ-
ւական ասել զամենայն չարիան
որ անցին անդէն ի կարաւանին
ընդ գունդն Հայոց, սակայն եւ
ոչ լուել կամիմք ծածկելով ըզ
վիշտս նեղութեանն. այլ ասաս-
ցուք փոքր ի չափէ, զի ձայնա-
կից լիցուք այնոցիք որք դառ-
նապէս զմեզն ողբային. զի եւ
դու իբրեւ լուիցես՝ ոչ սակաւ
արտասուս հեղուցուս ի վերայ
ազգին թշուառութեան:

Զի ահա անդէն ի մեծ բանա-
կին Պարսից՝ յազդաց ազդաց
որք են հաւատացեալ ի սուրբ

Աւետարանն Քրիստոսի , իբրեւ
տեսին զչար յանձնառութիւնն
Հայոց , յոյժ հարան ի միտս իւ-
րեանց , եւ կործանեցան անկան
ի վերայ դիմաց իւրեանց : Բա-
զումք ի նոցանէ թաղծեալ ի
սուգ ծանրութեան , հարեալ
յոգիս եւ դառնացեալ յարուա-
սուս , եկին եւ յանդիմանեցին
զնախարարեանն , եւ յոյժ դըս-
րովեցին զուխտ քահանայու-
թեանն :

Զգուէին զամենեւեան եւ ա-
սէին . « Զի՞ առնիցէք զսուրբ
Կոտակարանսդ , եւ կամ յո՞ տա-
նիցէք զսպաս տէրունեան սե-
ղանոյն : Մոռանայցէ՞ք արդեւք
զհոգեւոր օրհնութիւնսդ , եւ
կամ լռեալ դադարիցէ՞ք ի մար-
դարէական ձայնիցդ : Կախու-
ցէք զաչս յընթերցուածոց , եւ
խցէք զականջս ի լսելոյ . միթէ
զմտացդ անմոռացութիւն ոչ յի-

չիցէք : Ձի՞նչ առնիցէք զպատ-
ւիրեալն ի Տեառնէ . « Որ ու-
րասցի զիս առաջի մարդկան՝
յուրաստ եղէց եւ ես առաջի
Հօր խնոյ որ յերկինս է, եւ հրեշ-
տակաց սրբոց :

« Վարդապետք էիք առաքե-
լական քարոզութեանցն . արդ
աշակերտք լինիցիք մոլար խա-
բէութեանն : Ուսուցիչք էիք
ճշմարտութեանն , արդ ուսու-
ցանիցէ՞ք զպատիր խաբէութիւն
մոգաց : Քարոզք էիք արարչա-
կան զօրութեանն , արդ զոա-
րերս աստուածս խոստովանիք :
Յանդիմանիչք էիք ստութեան ,
արդ եւ քան զսուտն ստագոյնք
լինիցիք : Ի հուր եւ ի հոգի էիք
մկրտեալք , արդ ի մոխիր եւ յա-
ճի՞ւն թաթաւիցիք : Կենդանի
մարմնով եւ անմահ արեամբ էիք
սնեալ , արդ ի ճենճե՞ր զոհից եւ
ի շարաւս աղտեղի՞ս մրճոտիցիք :

Տաճար էիք Հոգւոյն սրբոյ , արդ-
զոհարան դիւանց լինիցիք . քրիս-
տոսազգեսացք էիք ի մանկու-
թենէ , արդ մերկացեալք ի փա-
ռացն՝ դիւաբար արեգական
կաքաւիցէք :

« Ժառանգ էիք արքայու-
թեանն , արդ անձամբ զանձինս
արարէք ժառանգ դեհենին :
Նոցա՛ է սպառնացեալ հուրն
անշէջ , ընդէ՞ր դուք ընդ նոսա
այրեցեալ տոչորիցիք . նոցա՛
սլարարի որդն անմահ , իսկ արդ
դո՞ւք սլարարիցէք զմարմինս
ձեր նմա ի կերակուր . խաւարն
արտաքին նոցա՛ թանձրացեալ
պահի , դուք լուսազգեստք՝ ըն-
դէ՞ր յուղարկեցայք ընդ նոսա
ի նոյն խաւար : Նոցա՛ էր փո-
րեալ զխորխորատն , դուք ըն-
դէ՞ր լցէք յառաջագոյն . նոքա
ի վաղնջուց հետէ էին իսկ կու-
րացեալք , դուք զիմորդ զկնի

կուրացն կուրացարուք, Ե՞րբ ուսանիցիք զբազմաթիւ անուանաւորաւորացն նոցա, այն որ չիք ուրեք ի միջի եւ ոչ մի, Թեթեւացեալք ի ծանր բեռանց՝ անձամբ անձին առէք զբեռն ծանրութեան. ազատեալք ի մանկութենէ՝ չարաչար մտէք յանազատելի ծառայութեան :

« Եթէ դիտէիք եւ երեւէր ձեզ յայտնի, սուղ առին երկինք ի վերայ ձեր, եւ թաղծեցաւ երկիրս ի ներքոյ ոտից ձերոց : Հրեշտակք ի վերուստ են ձեզ բարկացեալք, եւ ի յերկրէս մարտիրոսքն են ձեզ ցասուցեալք : Ողորմի՛մ ողորմի՛մ սիրելեաց ձերոց, եւ բազում անգամ ողորմի՛մ անձանց ձերոց : Զի թէ մարդոյ փրկեալ էր զձեզ ի ծառայութենէ, եւ դուք անձամբ զանձինս այլում ի ծառայութիւն արկանէիք, ի մեծ

բարկութիւն բրդէիք զառաջին տէրն ձեր : Իսկ արդ զի՞նչ առնիցէք զառտուածասաստ հրամանն . « Ես եմ Աստուած , եւ չիք այլ ոք բաց յինէն , եւ ոչ զկնի իմ այլ ոք լիցի Աստուած . Աստուած նախանձոտ եմ ես , հատուցանեմ զմեղս հարց յորդիւս , մինչեւ յեւթն դար : » Իսկ եթէ որդիքն արդարք վասըն հարցն մեղաց ընդունին ըզսատակումն , իսկ յորժամ ինքեանք որդիքն իսկ մեղիցեն , ո՞չ ահա միանգամայն զանձանց եւ զհարց տայցեն ի միասին :

« Իսկ էիք մեր ամուր պարիսպ ապաստանի . յորժամ աստի վտանդ հասանէր՝ առ ձեզ յանդորր ելանէաք . արդ մեծ ամուրդ այդ հիմն ի վեր տապալեցաւ : Իսկ էիք մեր պարծանս առ թշնամիսն ճշմարտութեան . արդ դուք էք մեր նա-

խատինք առ նոյն թշնամիս :
Յայժմ վասն ձերոյ ճշմարիտ
հաւատոցն եւ ի մեզ փոքր ի շա-
տէ խնայէին . եւ արդ ի սլաւո-
ճառս ձեր եւ զմեզ անողորմ
դատին : Ոչ միայն զանձանց
դատաստան տալոց էք առաջի
ահեղ ատենին Աստուծոյ , այլ
եւ բազմաց ամենեցուն՝ որ ի
ձեր սլաւճառս եւ զնոսա եւս
չարչարեացեն : »

Զայս եւ առաւել քան զսոյն
խօսեցան ընդ մեծամեծս աւա-
դանւոյն , եւ յաւելին ցաւս ի
վերայ ցաւոց : Յայտնել եւ ցու-
ցանել նոցա զխորհուրդն ոչ կա-
մէին . լռել եւ չառնել սլաւաո-
խանի անհնար էր . հեղձամղձուկ
եղեալ մեծապէս յարտասուս
հարկանէին : Ընդ նոսին դառնաց-
եալ լսողք եւ տեսողք յանմխի-
թար սուգ լինէին ամենեքեան :
Յայնմ ժամանակի քահանայ-

քըն որ անդէն ի դօրուն էին ,
առ չժուժեալ սրտիցն բարկու-
թեան՝ քակեալ ուրշեցան ի նա-
խարարացն եւ յամենայն բազ-
մութենէն . եւ զմի ոմն դեսպան
ձիով առաքեցին փութապէս
յաշխարհն Հայոց : Գոյժ ի բե-
րան առեալ եւ զօձիս պատա-
ռեալ, հասեալ ի ժողովս եպիս-
կոպոսացն , մեծապէս յարտա-
սուս հարեալ, կսյր եւ պատմէր
զամենայն անցս չարչարանացն .
այլ ոչ յայտնէր նոցա զծածկու-
թիւն խորհրդոցն :

Յայնմ ժամանակի սփռեցան
եպիսկոպոսքն յիւրաքանչիւր իշ-
խանութիւնս , եւ առաքեցին
զքորեպիսկոպոս ի դեօղս եւ
յագարակս եւ ի բազում ամուրս
լեռնային գաւառացն : Դրդեցին
ժողովեցին զբազմութիւն արանց
եւ կանանց , շինականաց եւ
աղաւթաց, զբահանայից եւ զմե-

նակեցաց. խրատ եղին, պընդեցին եւ արարին զամենեւեան զինուորս Քրիստոսի.

Եւ յառաջին բան խորհրդին այս հաստատեցաւ. «Զեռն եղբօր հարազատի ի մերձաւոր իւր լիցի՝ որ անցեալ իցէ ըստ ուխտ պատուիրանին Աստուծոյ. եւ մի՛ խընայեսցէ հայր յորդի, եւ մի՛ ակն առնուցու որդի հօր պատուոյն: Կին կռուեսցի ընդ առն ամուսնոյ, եւ ծառայ դարձցի ընդդէմ տեառն իւրոյ: Օրէնք աստուածային կացցեն թաղաւոր ի վերայ ամենայնի, եւ ի նմին օրինաց ընկալցին յանցաւորք զպատիժս դատապարտութեան:»

Եւ իբրեւ այս այսպէս հաստատեցաւ կազմեցաւ, երեւեցան ամենեքեան զինեալք եւ սաղաւարտեալք, սուր ընդ մէջ եւ վահան ի ձեռին՝ ոչ միայն արանց

քաջաց , այլ եւ կանաց առ-
նականաց :

Իսկ գունդն Հայոց ամենայն
օղնականօքն հանդերձ եւ մո-
գացն բազմութեամբ՝ յամսեանն
չորրորդի եկին հասին յաշխարհն
Հայոց , ի գիւղաքաղաք մի մեծ՝
որում անուն էր Անգղ : Բանա-
կեցան , բոլորեցան , զետեղե-
ցան , եւ յամենայն կողմանց
անդր ժողովեցան , եւ էին ան-
թիւ բազմութիւն :

Եւ եղեւ յետ աւուրց քսան
եւ հնգից , մոգպետն ինքնին
մոգօքն հանդերձ հասանէր մե-
ծաւ զօրութեամբ՝ քակել զդը-
րունս եկեղեցւոյն յաւուր միա-
շաբաթուն . զիորձ առնուլ կա-
մէր զառաջարկութեան դործոյն .
Իսկ սուրբն Աւետիք երէց միա-
բանութեամբ առաջին խոր-
հըրդակցօքն եւ բազում ուխ-
տիւ ի տեղւոջ անդ պատրաստ-

տական դիպեցաւ, ոչ եւ թոյլ թէպէտ եւ ոչ էր տեղեկագոյն մտաց ամենեցուն նախարարացն, եւ ոչ զօրութեան ուժոյ մոգպետին, ոչ ինչ եկաց մնաց ամենայն եպիսկոպոսացն, եւ ոչ առական մի համբեր անօրէն իշխանին թողացուցանել. այլ բազում ազմուկ աղաղակի զօրացն եւ մոգաց հասուցանէր. Քանզի վիրդս ի ձեռն առեալ՝ զկառաւորունս մոգացն եւ մոգպետին ջարդեցին. փախստական յիւրաքանչիւր վանս արկանէին եւ ինքեանք զպաշտօնն բարձրացուցեալ յեկեղեցւոջն՝ զտէրունական կանոնն կատարէին, մինչեւ յերեկոյն միաշաբաթին անդադար լինելով:

Եւ յետ այսր տազնապի խնուովութեան՝ յամենայն կողմանց յաշխարհէն Հայոց բազմութիւն արանց եւ կանանց ի տեղին

Հասանէին : Եւ անդ էր տեսա-
նել զմեծ աղէտ տարակուսին .
ոմանք զգերարտօսը արձակե-
լով իբր յաղբերականց հոսէին
յաչաց իւրեանց այլք բարձրա-
ճիչ աղաղակաւ՝ իբր այն թէ
զերկինս դողացուցանէին , իսկ
կէսքն խիզախելով եւ ի զէնս
ընթանալով՝ զմահ քան զկեանս
ընտրէին : Իսկ ոմանք ի սուրբ
ուխտէ եկեղեցւոյն՝ զաւետա-
րանն ի ձեռն առեալ , աղօթիւք
առ Աստուած կարդային . եւ
այլք ըղձանային զպատառումն
երկրին՝ զի անձանց լիցի գե-
րեզման : Եւ այսպէս շտապ
տագնապի ի վերայ մոգպետին
հասուցանէին : Բազում անգամ
աղաչէր զօգնականսն իւր , զի
խմահուանէ կարասցեն զնա ապ-
րեցուցանել , եւ ողջանդամ ան-
դէն յարքունիս հասուցանել :

Այլ վասն գործոյն յոր եւ

կեալն էր՝ ստիպէր զնոսա եւ ա-
սէր. և Թող գրեմ եւ ցուցանեմ
մեծ Թագաւորին, զի ի բաց
Թողացուցանէ զայսպիսի իրաց
առաջարկութիւն. զի եթէ եւ
ինքեանք աստուածքն եկեացեն
յօգնութիւն, չէ հնար օրինացս
մոգութեան ի Հայս առնուլ ըզ
հաստատութիւն. որպէս զիորձ
առի զմիաբանութեան ուխտին
եկեղեցւոյ: Զի թէ էին զօրք
աշխարհիս մօգք, ոչ ինչ խնայ-
էին սոքա ի նոսա սատակմամբ՝
ոչ միայն յարտաքինսն, այլ եւ
յեղբարս եւ յօրդիս եւ յամե-
նայնմերձաւորս իւրեանց, նա
եւ ոչ յանձինս իւրեանց: Մարդք
որ ոչ ի կապանաց զանգիտեն,
եւ ոչ ի տանջանաց երկնչին, եւ
ոչ ի ստացուածոց պատկա-
ռին, եւ որ յետին չար է քան
զամենայն չարիս՝ զմահ քան
զկեանս ընտրեն, ով է որ կա-

րէ նոցա դիմակաց լինել :

« Լուեալ իսկ էր իմ ի նախ-
նեաց մերոց , եթէ յաւուրս
Շապհոյ արքայից արքայի , իբրեւ
սկսաւ ուսումնդ այդ աճել եւ
բազմանալ եւ ընդ զամենայն
երկիրն Պարսից , եւ եւս անդր
յարեւելս հասանել , որ վարդա-
պետքն էին օրինացն մերոց՝
յորդորեցին զթագաւորն , զի
մի՛ բնաւ ամենեւին բարձցին օ-
րէնք մոգութեան յաշխարհէն .
եւս հրաման սաստիկ զի լուեալ
դադարեսցէ քրիստոնէութիւն :
Եւ որչափ նա կամեցաւ սպառ-
լուլ , եւս քան զեւս աճեցին եւ
բազմացան , եւ հասին մինչեւ
յաշխարհն Քուչանաց , եւ անտի
ի հարաւակողմն մինչեւ ի Հըն-
դիկս տարածեցաւ :

« Եւ այնպէս աներկեւ ի հա-
մարձակք էին յաշխարհին Պար-
սից , մինչեւ յամենայն քաղաքս

աշխարհին եկեղեցի շինեցին՝ որ
 զանցուցանէր սոյժառութեամբ
 զթագաւորաբնակ արքունեօքն :
 Շինէին եւ վկայարանս իմն ան-
 ւանեալս , եւ զնոյն զարդե-
 կեղեցեաց զարդարէին , եւ յա-
 մենայն տեղիս՝ յապատս եւ յա-
 նապատս միայնանոցս շինէին :
 եւ իբրեւ ոչ ինչ երեւէր յայտնի
 օգնութիւն ուստեք , աճելով ա-
 ճէին եւ բազմանալով բազմա-
 նային , եւ մարմնաւոր մեծու-
 թեամբ մեծանային : Զպատ-
 ճառս հարստութեան մեք ինչ
 ոչ գիտէաք . բայց այսչափ ինչ
 ճշգրտիւ իմանայաք՝ զի տիե-
 դերք ամենայն զկնի ուսմանց
 նոցա գնային :

« Թէպէտ եւ արկ ի նոսա թա-
 գաւորն զձեռն իւր խստու-
 թեամբ , եւ զբազումս կալաւ եւ
 չարչարեաց ի նոցանէ , եւ զեւս
 բազումս մահուամբ սատակեաց ,

դառնացաւ եւ ձանձրացաւ յան-
 ձըն իւր , եւ զնոսա ոչ կարաց
 նուազեցուցանել ի բազմութե-
 նէն : Դարձեալ թէպէտ փակ-
 եաց եւ կնքեաց զդրունս եկե-
 ղեցեացն ընդ ամենայն աշխար-
 հըն Պարսից , նոքա զամենայն
 տուն եկեղեցի արարին , եւ յա-
 մենայն տեղւոջ զիւրեանց օրէնսն
 կատարէին : Եւ զանձինս իւ-
 րաքանչիւր վկայարանս համա-
 րէին , եւ լաւագոյն զչինուածս
 մարդկեղէնս քան զհողեղէնսն
 հաշուէին : Սուրբ սպանողացն
 փթեցան , եւ նոցա սլարանոցքն
 ոչ ձանձրացան . աւարառուք
 ստացուածոց նոցա աշխատե-
 ցան , եւ աւարն օր քան զօր ա-
 ճեցեալ բազմացաւ : Սրտմտեալ
 էր թագաւորն , եւ յոյժ դառ-
 նացեալ դահիճքն բարկութեան .
 իսկ նոքա արթունք եւ զուար-
 թունք , եւ խնդալից ընդունէին

զամենայն հարուածս տանջանայն, եւ սիրով տանկին զամենայն յափշտակութիւն ընչից իւրեանց :

« Իբրեւ ետես թագաւորն եթէ գռոհ տուեալ դիմեցին ի մահ իբրեւ խաչինք սուրբ յաղն երկնաւոր, արգել եւ կարճեաց ի նոցանէ զհարուածս տանջանայն. եւ հրաման ետ մեղաց եւ մեղսկետացն, զի մի՛ ամենեւին ոք խուեսցէ զնոսա, այլ հաստատեալ կայցեն աներկիւղութեամբ յիւրաքանչիւրումսմունս, մեղն եւ զանդիկն եւ հրեացն եւ քրիստոնեայն, եւ որ այլ բազում կեչտք են ի կողմանս աշխարհին Պարսից : Եւ ապա առերկիրն զխաղաղութիւն հաստատութեամբ, եւ լռեալ դադարեցին ամենայն խռովութիւնք յուղմանց : Քանզի ընդմերոյ աշխարհին շարժման՝ եւ

արեւմուտք եւս մեծապէս շար-
ժեցան, եւ ամենայն Տաճկաս-
տան ընդ նոսին խռովեցան :

« Զայն ահա ի լսելոյ գիտեմք.
բայց այս որ ես ինձէն աջօք
տեսի, թուի ինձ՝ թէ մեծագոյն
եւս լինի քան զառաջինն : Արդ
գու որ մարդպանդ ես աշխար-
հիս, պարտ է քեզ փոյթ յանձին
ունել, գրել եւ ցուցանել յար-
քունիս զմիաբանութիւն բռնու-
թեանս, որպէս աներկիւղու-
թեամբ առ ոչինչ համարեցան
զհրամանս արքունի : Եւ եթէ
չէր մեր աճապարեալ եւ ի փա-
խուստ դարձեալ, միում ի մէնջ
ոչ տային ապրել : Եւ եթէ ան-
գէն մարդիկ այդպէս բռնացան,
եթէ յանկարծ զինուորս եւս
ընդ ինքեանս միաբանեցուցա-
նեն, ո՞ կարիցէ կալ առաջի դո-
ցա յանդուգն յարձակմանդ :

« Ես ահա անտեղեակ էի ան :

քակ ուխտի եկեղեցւոյդ ի մի-
մեանց. զի այլ է զոր լսէ մարդ,
եւ այլ է զոր տեսանէ հաստա-
տուն իւրովք աչօք: Դու որ ի-
մանկութենէ յայդմ օրէնս սը-
նեալ էիր, եւ ճշմարտեալ գիտէիր
զպնդութիւն մարդկանդ, եթէ
առանց բազում արիւն հեղլոյ
դոքա մեզ ոչ տան ձեռն արկա-
նել յեկեղեցիսդ, ընդէ՞ր ոչ զայդ
ամենայն հաւաստեալ յանդի-
ման չասացեր թագաւորին:
Քանզի ամենայն նախարարացն
աւագ դու էիր, եւ զբոլոր աշ-
խարհս քեզ յանձն արարեալ էր
մարդպանութեամբ. ընդէ՞ր ոչ
մեծապէս հոգ տարար յանձն
քո: Զի յայլ ժամս իմաստուն
էիր եւ ես գիտէի. զայս ոչ
իմաստութեամբ գործեցեր:
Ապա թէ ոչ, յայտ է եթէ եւ
դու ի նոցա բանի ես, եւ քոյով
խորհրդով անցուցին զայս ան-

ցըս ընդ իս եւ ընդ զօրս :
 « Արդ եթէ այդ այդպէս է ,
 եւ քեզ կամք չէ ունել զմոգու-
 թիւն , մի՛ ինչ սլատկառեր դու
 երկիւղիւ յարքայէ . ես գրեմ եւ
 ցուցանեմ ի դուռն մովպետան
 մովպետի եւ դերանդարձապե-
 տի եւ մեծ հազարապետին , զի
 ած ցեն զարքայ ի հաւանութիւն
 որպէս զի ի բաց թողացուսցէ
 ըստ առաջին հրամանին , եւ ի
 կամս մարդկան ապաստան ա-
 րասցեն , զի առ սակաւ սակաւ
 ընդելցին ընդ օրէնս մոգու-
 թեան . զի որք կալցին՝ սիրով
 երեւեսցին կատարեալ զհրամա-
 նըս արքունի : Քանզի մարզ է
 աշխարհս , գուցէ յորժամ մնաս
 ինչ նոցա առնիցեն , եւ ին-
 քեանք ցրուեալ վատնեսցին յօ-
 տարութիւն : Իսկ յորժամ աշ-
 խարհս թափուր լինիցի ի մարդ-
 կանէս , յայնժամ եւ քեզ գըլ-

խովին մեծապէս մնաս հասանէ
յարքունուստ : »

Ետ պատասխանի մարգարանն
մոգպետին , եւ ասէ . « Ամենայն
բանք խրատուդ զոր ասացեր՝
ճշմարիտ են . բայց զառաջինն
զոր շխմացաք՝ տեսեր , եւ մե-
ծապէս զղջացաք այժմ : Բայց
դու արդ զոր ասեմս արա՛ , եւ
բարիօք թուեսցի քեզ . սակա-
ւիկ մի երկայնամիտ լեր եւ ըզ
խորհուրդս քո արգելի բազմաց .
բայց արանց՝ որոց ես ասեմ՝
նոցա յայտնեա՛ , մինչեւ ես ինձ
ոյժ ժողովեցից զոր ի թիկունս
ածելոյ , եւ զուխտ եկեղեցւոյդ
թերեւս կարացից երկփեղկել :
Եւ եթէ զայդ այդպէս արարից ,
գիտեմ ապա թէ եւ զհրամանն
արքունի կարող եմ կատարել : »

Եւ անդէն հրոս հանեալ ի
Սիւնեաց աշխարհէն , գիւրգուն-
դըն ստուարացոյք ի թիկունս

օգնականութեան մոգաց եւ
մոգպետին : Եւ ասլոս սկսաւ ա-
սել . « Լեղէ դու անգամ մի հը-
րովարտակ ի Գուռն տուր վասն
այրուծիոյն որ յԱղուանն է
տասն հազար , զի ի ձմերոց ի
Հայաս եկեացեն . եւ յորժամ ըզ-
նոսա ի ձեռին ունիցիմք՝ չիք ոք
որ եղծանել կարէ զհրամանն
արքունի : »

Պատասխանի ետ մոգպետն
եւ ասէ ցմարզպանն . « Լեղ
խորհուրդ դարձեալ իմոց բա-
նիցս ընդդէմ է . քանզի մեք
յորժամ բռնութեամբ կռուես-
ցուք ընդ աշխարհիս , աշխարհս
ի բաց քանդի , եւ մեք ի սլա-
տուհասէ չապրիմք , անձանց
մնաս , եւ արքունի մեծապէս
դեան : »

Եւ ոչ ինչ կամեցաւ ամենեւին
ունկն դնել նմա մարզպանն ,
զի սրաի մտօք կալեալ էր ըզ

սպարսկական օրէնսն : Սկսաւ
այնուհետեւ պատրել զոմանս
կարասեալ եւ զոմանս ողորա-
կան բանիւք . զռամիկն ամե-
նայն՝ ահեղ բանիւք սպառնա-
ցեալ սրտաթափ առնէր : Հանա-
պազորդ առատացոյց զռոճիկսն
տաճարին , եւ յերկարէր զնուագ-
սըն ուրախութեան , մաշելով
զերկայնութիւն գիշերացն յեր-
գըս արբեցութեան եւ ի կա-
քաւս լիտութեան . քաղցրա-
ցուցանէր ոմանց զկարգս երա-
ժըշտական եւ զերգս հեթանո-
սականս . մեծապէս գովութիւն
մատուցանէր օրինաց թագաւո-
րին : Բերեալ էր եւ յարքու-
նուստ բազմութիւն կարասւոյ ,
եւ միում միում կաշառ գաղտ
խթէր ի պատճառս պարգեւի
եւ պատուոյ . եւ բազում նեն-
գութեամբ զանմեղ մարդիկ հը-
րապուրէր եւ յինքն արկանէր :

Իսկ զայս ամենայն իբրեւ
տեսին սուրբ եպիսկոպոսունքն,
եւս քաջ դրդեալ յորդորեցան
ի նոյն միաբանութիւն. եւ հը-
նարագէտ իմաստութեամբ ընդ-
երկուս բաժանեցին գրանակն :
Մանաւանդ իբրեւ հաստատեալ
գիտացին ի միտս իւրեանց եթէ
անօրէն իշխանն Սիւնեաց զօր-
հասական վէրսն ի յոգիսն ընկալ-
եալ էր, խորշեցան մերժեցան եւ
ի բոց փախեան ի նմանէ :

Սորհուրդ արարեալ ի գիշերի
միում ամենայն ուխտին բազ-
մութեամբ, կոշեցին եւ զսպա-
րապետն զօրաց ի խորհուրդըն.
հարցին եւ քննեցին եւ ի վերայ
հասին մտացն անշարժութեան,
որոյ ոչ եւ առ սակաւ մի թե-
րացեալ էր ի սիրոյն Քրիստոսի :
Եւ միաբան աղօթս արարեալ ի
վերայ նորա, վերատին ընկա-
լան զնա յառաքինութիւն : Եւ

Նովաւ որսացեալ զբազումս ի նոյն միաբանու թիւն՝ որք ոչ էին քակեալ յառաջին միաբանութենէն, եկին եւ ժողովեցան գունդ զօրաց բազմաց։ Եւ եւս առաւել հեռագոյն զատան ի մոգացն եւ ի մոգակետէն եւ յանօրինէն Վասակայ։

Իսկ նա այնչափ յիմարեցոյց եւ ամբիշեցոյց զմիտս մոգակետին՝ մինչեւ չետ նմա իմանալ զելա իրացն։ Սկսաւ բաշխել մոգս ի տունս նախարարացն եւ մեծամեծ ռոճիկս կարգել, զոհել պատրուճակս, եւ բռնաբար կնքաւոր մարդկանն տալ ուտել միս յազածոյ, եւ երկիր պագանել արեգականն։ Իբրեւ սկըտաւ բազմանալ ընդ ամենայն աշխարհն այնպիսի պղծագործ խառնակութիւն, յանդգնեցան եւ եւս կանայք փշտիականացն յաւուր կիրակէի անցուցանել

զճրագունս եկեղեցւոյն եւ սլա-
տառել զհանդերձս հաւատաւոր
կանանց :

Զայս գութկան աղմկի իրրեւ
տեսին միաբան սուրբ եպիսկո-
պոսունքն, զաւետարանն ի ձեռն
առեալ՝ հասին եւ անկան առանց
հարցանելոյ ի վանս սպարապե-
տին, ուր ժողովեալ էին զօրքն
Հայոց :

Համբարձին զձայնս իւրեանց
եւ ասեն. «Աղաչեմք զձեզ զա-
մենեօեան սուրբ աւետարա-
նաւս. եթէ ձերով խորհրդիւ
գործէ զայն անօրէնութեան
չարիս մարդպանն եւ մոգպետն,
նախ զմեր պարանոցս հատէք,
եւ ապա յեկեղեցին ձեռնարկե-
ցէք : Ապա թէ առանց ձեր կա-
մաց նոքա զայն չարն գործեն,
այսօր խնդրեացի վրէժդ այդ ի
նոցանէ : »

Իսկ որք էին ի ներքս ի վանս

սպարապետին՝ յոտն կացին, մի-
աբան համբարձին զձայնս իւր-
եանց առ Սատուած եւ ասեն.
« Դու Տէր սրտագէտ ամենե-
ցուն, ոչ ինչ պիտի քեզ վկայ-
ութիւն ի մարդկանէ. եթէ խո-
տորեալ իցեմք ի քէն սրտի մը-
տօք, զոյն դու ինքնին քաջ գի-
տես. այսօր իսկ դատեա՛ն զմեզ
ըստ մեղաց մերոց : Ապա եթէ
հաստատուն կամք յուխտի սուրբ
Աւետարանիս, դու Տէր լեր մեր
օգնական այսօր, եւ տուր ըզ-
թ շնամիտն ճշմարտութեան ի ձե-
ռքս մեր, զի արասցուք ընդ նո-
սա ըստ կամաց քոց սրբոց : »

Զայս իբրեւ ասացին, ամե-
նեքեան զգլուխ զգետնի հար-
կանէին. եւ ողջունեցան յԱւե-
տարանէն եւ յեպիսկոպոսոցն :

Իսկ մի ոմն ի նախարարացն
որ անդր դիպեցաւ, էր ի նոցա
խորհրդի, եւ ոչ միաբանեաց ընդ

նոսա ի մեծ վկայութիւնն . եւ
անդէն առ ժամայն ի նոցունց ի
տեղւոջ քարկոծեցաւ, եւ ահ մեծ
անկաւ ի վերայ ամենեցուն :

Յայնժամ ամենեքեան ի նա-
խանձ բարկութեան բրդեցան ,
մինչեւ ամենայն տեսողացն երի-
կամունքն դողային , որք առ ո-
չինչ համարեցան զպարգեւս ար-
քունի, եւ առ ոտն հարին զհրա-
մանս ահագինս : Ընթացան վաղ-
վաղակի ի գէնս իւրեանց, վառե-
ցան կազմեցան զգիշերն ամե-
նայն, եւ ընդ ծագելարեդականն
զգունդն յերիս մասունս բաժան-
եալ ի բանակն արկանէին : Գուն-
դըն առաջին՝ յարեւելից կուսէ,
գունդն երկրորդ՝ յարեւմտից
կողմանէ, եւ գունդն երրորդ՝ ի
հիւսիսոյ կողմանէ , շուրջանակի
ի մէջ առեալ փակեցին զբաղ-
մութիւն բանակին . եւ զբաղումս
կոտորեցին , եւ զեւս բազմա-

գոյնս կապեցին զերեւելի մար-
դիկ, եւ արկին ի բերդս ամուրս
ընդ իւրեանց իշխանութեամբ :
Եւ զառ եւ զապուռ զաւար բա-
նակին ի մի վայր ժողովեալ՝ պա-
հէին իբր հրամանաւ արքունի :
Իսկ զմարդոցանն ձերբակալ
արարեալ, եւ միաբանէր ընդ
նոսա երդմամբ՝ հաստատուն
կալ յուխտին, զղջանայր զառա-
ջին քակումն ի նոցանէ : Անկա-
նէր ապաշխարութեամբ յոտս
սուրբ եպիսկոպոսացն, եւ աղա-
ջէր խաղապատելով՝ զի մի
մերժեալ ընկեսցի առ ի նոցանէ :
Կրկնէր եւ երեքկնէր զանսուտ
երգումն առաջի բազմութեանն
ի սուրբ Աւետարանն, գրէր եւ
կնքէր զերգումն եւ կապէր զա-
ւետարանէն . եւ աղաջէր՝ զի
յ՛կատուծոյ խնդրեսցի վրէժ խնդ-
րութիւնն, եւ մի՛ նոքա մարդ-
կարար սատակեսցեն զնա :

Իսկ նորա թէպէտ եւ հաս-
տատեալ գիտէին զնենգութիւն
կեղծաւորութեանն նորա, եւ
եթէ խաբէութեամբ դառնայ
անգրէն ի հին մոլորութիւնն,
ոչ ինչ փոյթ առնէին ծեռն ար-
կանել ի նա վասն առաջին յան-
ցանացն, այլ սուրբ Աւետարա-
նին թողին ի դատաւարտութեան
թիւն:

Իսկ որք եկեալ էին յաւարի
առնուլ զօտրբ դանձն եկեղեց-
ւոյն, ակամայ եղին զանձինս
եւ զաւարիւրեանց առաջի սուրբ
եպիսկոպոսացն եւ ամենայն զօ-
րացն. եւ եղծեալ ապականե-
ցաւ հրաման թագաւորին: Եւ
յաջողեալք զօրութեամբ Աս-
տուծոյ՝ օղաղակէին եւ ասէին
գոհանալով արք եւ կանայք եւ
ամենայն ռամիկ բազմութիւնն,
& Պատրիարք եմք ի հալածանս
եւ ի մահ եւ յամենայն նեղու-

Թիւնս եւ ի չարչարանս վասն
 օուրը եկեղեցեաց զոր աւան-
 դեցին հարքն մեր առաջինք՝ զօ-
 րութեամբ գալստեան Տեառն
 մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որով
 վերստին ծնաք ի մի յոյս հա-
 ւատոցն մկրտութեամբ ի Քրիս-
 տոս Յիսուս, ըստ նմին նմա-
 նութեան կամիմք չարչարանօք
 եւ արեամբ նորոգել զանձինս :
 Քանզի հայր մեր զօուրբ Աւե-
 տարանն դիտեմք, եւ մայր՝ զա-
 ռաքելական եկեղեցի կաթուղի-
 կէ. մի՛ ոք չար անջրպետ ի մէջ
 անկեալ՝ զմեզ քակեացէ ի սմա-
 նէ : »

Ոչ երեւէր այնուհետեւ առա-
 ւել տէրն քան զԺառայ, եւ ոչ
 աղատ փափկացեալ քան զգեղ-
 ջուկ վշտացեալ. եւ ոչ ոք քան
 զոք նուազեալ յարութենէ : Մի
 սիրտ յօժարութեան ամենեցուն
 արանց եւ կանանց, ծերոց եւ

տղայոց եւ ամենայն միաբանե-
լոց ի Քրիստոս : Քանզի առ հա-
սարակ զմի զինուորու թիւն զին-
ւորեցան , եւ զմի ագան զրահս
հաւատոց պատուիրանին Քրիս-
տոսի . միով գօտեաւ ճշմարտու-
թեան պնդեցին զմէջս արք եւ
կանայք :

Ընկեցեալ կայր այնուհետեւ
ոսկի , եւ ոչ ոք առնոյր իւր ա-
ռանձինն արծաթ , եւ արհա-
մարհեալ առանց ագահութեան ,
անարգեալ պատուական հան-
դերձք առ ի զարդս մեծարա-
նաց : Նա իւրաքանչիւր ստաց-
ուածք ոչ ինչ համարէին յաչս
իւրեանց ստացողին : Տեսանէին
զանձինս իւրեանց իբրեւ զմեռ-
եալ դիակունս , եւ զիւրաքան-
չիւր դերեզմանս ինքեանք մո-
րէին , եւ կեանք իւրեանց ի մահ
համարեալ էին , եւ մահք իւր-
եանց անշուշտ կեանք :

Բայց այս բարբառ ստէպ ըս-
տէպ ընթանայր . « Բաջութեամբ
միայն մեռցուք , զանուն եւ զո-
գիս եւ եթ ժառանգեսցուք ,
զի կենդանի իցէ ի մեզ Քրիստոս ,
որում դիւրին է միւսանգամն ո-
րոգել զմեզ ի հողոյ եւ զամե-
նայն զյառաջագոյն զննջեցեալ-
սըն , եւ հատուցանել իւրաքան-
չիւր ըստ գործս իւրեանց : »

Զայս եւ առաւել քան զսոյնս
խօսելով , եւ մխիթարելով զան-
ձինս եւ զմիմեանս , դարձեալ
միւսանգամ զինուորքն պատ-
րաստեցին զզէնս իւրեանց , եւ
աղօթականքն անդադար լինէին
յաղօթսն իւրեանց , եւ պահող-
քն ճգնէին ի պահս իւրեանց :
Զայնք պաշտօնէիցն ի տուէ եւ
ի գիշերի անհատ էին ի սուրբ
սաղմոսն . ընթերցուածք աստ-
ւածային կտակարանացն ոչ եր-
բէք առնուին դադարումն յա-

մենայն ժամ. սոյնպէս եւ մեկ-
նիչքըն ի մխիթարութիւն երկ-
նաւոր վարդապետութեանն :

Յայնմ ժամանակի դարձեալ
յարձակեցան ի վերայ բերդիցն
եւ աւանաց , զոր ունէին Պար-
սիկքն ի տեղիս տեղիս , յամրոցս
աշխարհին . տապալէին քան-
դէին զբնակութիւնս նոցա :
Առաջին զմեծն Արտաշատ հան ,
դերձ աւանօք իւրովք . եւ առ-
նուին զանմատոյց ամուրսն ,
զԳառնի քաղաքն , զԱնին , զԱր-
տաղերս , եւ զաւանսն իւրեանց .
զԵրկայնորդսն եւ զԱրհնին , եւ
զաւանս իւրեանց . զԲարձրաբու-
ղըն , զՍորանիստն , զԾխանիստն
զանկասկածելի Ողականն , եւ
ընդ նոսա եւ զաւանս իւրեանց .
զԱրփանեալն , զՎանն աւան ,
ընդ նմին եւ զաւանսն իւր .
զԳրուեալն եւ զԿապոյտն , զՈ-
րոտն եւ զՎասակաշատն :

Զամենեսին զայս իւրաքան-
 չիւր գեղիւք եւ ագարակօք, զօ-
 րօք եւ զօրագլխօք ի նմին ամի
 առեալ տապալեցին, եւ ի գե-
 րութիւն վարեցին զարս եւ ըզ-
 կանայս ընչիւք եւ ստացուած ուլք
 հանդերձ պատուական դանձիւք
 եւ նոցին սպասուք: Տապալէին
 քանդէին դշինուածս նոցա, եւ
 այրէին կիզուին զտունս պաշ:
 տօնարկի եւ պաշտաման կրակի:
 Սրբէին զպղծութիւն կռապաշ-
 տութեանցն, եւ առնուին զկահ
 եւ զկազմածս ատրուչանացն,
 բերէին եւ դնէին ի սուրբ եկե-
 ղեցւոջն, եւ ի ձեռն սուրբ քա-
 հանայիցն նուիրէին ի սպաս տէ-
 րունական սեղանոյն: Եւ փո-
 խանակ սնոտի պաշտամանցն զոր
 տապալեցին յամենայն տեղիս
 հեթանոսացն, զփրկական Սաշն
 Քրիստոսի կանգնէին: Զամե-
 նասուրբ Սեղանն ուղղէին, եւ

զկենդանարար Սորհուրդն կա-
տարէին սրբութեամբ. պաշ-
տօնեայս եւ քահանայս ի տեղ-
ւոջն կացուցանէին. Յուսով հաս-
տատեալ խնդոյր ամենայն եր-
կիրն առ հասարակ :

Եւ մինչդեռ յայսմ մեծի ա-
ռաքինութեան կատարեալ գոր-
ծէին զգործ նահատակութեա-
նըն, երեւէր իմն ի վերայ ամե-
նեցուն աստուածային շնորհք.
քանզի առանց հրամանի ի զօ-
րացըն Հայոց, յարեւելից կող-
մանէ աշխարհին, յարձակեցան
ոմանք յԱտրպատական աշխար-
հըն, եւ ի տեղիս տեղիս բազում
վնաս արարին՝ առնլով եւ առե-
րելով եւ քանդելով զբազում
աւարուշանս :

Իսկ որ ի մեծ ամուրսն ան-
կանէին՝ խաչանշան արարեալ
ի վերայ զօրուն յարձակէին. որ
եւ երկու մեծամեծ բերդացն

պարիսպքն առանց ուրուք մեր-
 ձենալոյ անկեալ կործանեցան .
 մինչեւ ամենայն բնակչաց երկ-
 րին զահի հարեալ ի մեծ նշանէն,
 ինքեանք ինքեանց ձեռօք ըզ-
 կրակատունս այրէին . ուրանա-
 լով զօրէնս մոգութեանն՝ խոս-
 տովանէին ի սուրբ Աւետարանն :

Եւ այլ մեծամեծ աջողու-
 թիւնք կատարէին ի ձեռն զօ-
 րականին . քանզի ուր ոչ էր ա-
 կրնկալութիւն եթէ զանուն Աս-
 տուծոյ ոք յիշեացէ՝ արհաւիրք
 մեծ անկանէին ի վերայ նոցա ,
 եւ ամենայն մարդ պատմէր ըն-
 կերի իւրում տեսիլս նորա եւ
 զարմանալիս : Սոյնպէս եւ աս-
 տեղք ի յերկինս երեւէին յոյժ
 լուսաւիր պայծառացեալ , զոր
 ոչ ունէին յառաջին բնութեանն ,
 եւ ամենայն տղայք աշխարհին
 իբրեւ զարս պատերազմողս խի-
 ղախէին :

Եւ ահա յետ աւուրց բազմաց
 եկն եհաս հազարապետն Աղ-
 ւանից սուրբ եպիսկոպոսաւ աշ-
 խարհին, մեծաւ տագնապաւ
 փութացուցանէր զզօրսն ասե-
 լով. « Գունդն Պարսից որ էր ի
 կողմանս աշխարհին Հոնաց՝ դար-
 ձաւ այսրէն, եկն եմուտ յաշ-
 խարհս մեր. եւ բազում եւս եւ
 այլ այրուծի որ ի Դրանէ եկն,
 եւ թող զայս ամենայն, այլ ե-
 րեք հարիւր մօզ վարդապետ
 ածեալ ընդ իւրեանս, պառակ-
 տեցին զաշխարհն, եւ զոմանս
 ոմանս յինքեանս արկին, եւ
 կամէին յեկեղեցին ձեռն ար-
 կանել. եւ հրամանաւ թագա-
 ւորին ստիպէին զամենեւեան եւ
 ասէին՝ « Եթէ կամօք յանձն
 առնուք զօրէնսն, պարգեւս եւ
 պատիւս դտանէք ի նմանէ, եւ
 թողութիւն հարկացն յարքու-
 նուստ լիցի ձեզ. ապա թէ կա-

մօք չառնէք , հրաման ունիմք
 ի գեօղս եւ ի քաղաքս շինել
 ատրուշանս , եւ զվռամական կը-
 րակն ի ներքս դնել , եւ կացու-
 ցանել մագս եւ մագպետս օրէ-
 նըսդիր ամենայն աշխարհիդ :
 եւ եթէ ստամբակեալ ոք ընդ-
 դէմ դարձցի , ինքն մահու պա-
 տուհաս ընդունի , եւ կին եւ որ-
 դիք այնպիսւոյն անաշխարհիկ
 եղեալ՝ յարքունիս երթիցեն : Վ

Իսկ գունդն Հայոց իբրեւ
 լուաւ զայս գոյժ դառնու թեան ,
 ոչ ինչ թուլացեալ լքան ի քա-
 ջու թեռնէն . այլ դարձեալ հա-
 մագունդ ժողով լինէր ամենայն
 աշխարհին վասն գութաբեր հը-
 րեշտակացն որ հասին առ նո-
 սա : եւ միաբան քաջալերս տու-
 եալ՝ արձակեցին զնոսա , զի առ-
 ժամանակ մի պատիր խաբէու-
 թեամբ զնոսա կալցեն , զի խա-
 փանեացին ի չար կամացն՝ չձեռ-

հարկել ի սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն ի րեանց . եւ զօրութեամբն Աստուծոյ խորհուրդ ի մէջ առեալ՝ իրացն հնարիւք ելս խընդրէին :

Յայնմ ժամանակի զմի ոմն ի մեծ նախարարացն ի տոհմէն Գնունեաց՝ Ատոմ, ճեպով առաքեցին յերկիրն Արեւմտից ցուցանել զայս ամենայն խորհուրդ զչարիմաց թագաւորին Արեւելից . միանգամայն եւ պատմել զի րեանց քաջութիւն արութեանցն — զոր գործովք կատարեցին՝ առ ուն հարկանելով զհրամանն ահեղ, եւ մեծապէս սատակու մն ի վերայ մօգացն հասուցանելով — խնդրել ի նմանէ օգնականութիւն սատարութեան, եւ եթէ նա կամեացի՝ նմա իսկ մտանել ի ծառայութիւն :

Եւ այս է պատճէն հրովար-

տակին՝ զոր գրեցին առ Թէոդոս
կայսր .

« ՅՈՎՍԷՓ Եպիսկոպոս բազում
Եպիսկոպոսակցօք խնովք եւ ա-
մենայն զօրօք Հայոց , Վասակ
մարդսլան եւ Ներշապուհ Ռըմ-
բոսեան Հանդերձ Սպարապե-
տաւս Վարդանաւ եւ ամենայն
մեծամեծ նախարարօքս , առ
մեծանունդ Թէոդոս կայսր ,
բազմասցի ողջոյն մեր առ քեզ
եւ ամենայն զօրաց քոց , որ խա-
ղաղասէր մարդասիրութեամբ
ձերով տիրէք ծովու եւ ցամա-
քի , եւ չիք ոք յերկրաւորացս՝
որ ձերում անարգել տէրու-
թեանդ ընդդէմ դառնայցէ :

« Որպէս մեք իսկ ունիմք զան-
սուտ յիշատակարանսն զառա-
քինի նախնեացն ձերոց , ունե-
լով զՆերովպէ՝ անցին եւ տիրե-
ցին եւ Ասիացւոց կողմանցն ի

սահմանացն Սերայ մինչեւ ի կողմանս Գաղերովնի, եւ ոչ ոք դտաւ ստամբակեալ եւ ելանել ըստ ձեռն նոցա :

« Եւ յայնչափ մեծ իշխանութեան՝ Իսաստակերտ մեծ եւ սիրելի զՀայոց աշխարհս անուանէին : Վասն որոյ եւ նախնին մեր Տրդատիոս յիշելով զառաջին սէրն ձեր, որ ի տղայութեան փախուցեալ ի հայրապան մարդախողխող հօրեղբարցըն իւրոց՝ ապրեալ սնաւ յերկրիդ Յունաց, եւ ի ձէնջ թագաւորեալ տիրէր հայրենի աշխարհիս, սոյնպէս եւ զհաւատոսն որ ի Քրիստոս՝ ընկալեալ ի սուրբ եպիսկոպոսէն Հռոմոց, լուսաւորեաց զխաւարային կողմանս Հիւսիսոյ. զոր եւ այժմ կամին ի մէնջ կորզել հանել խաւարասէր որդիքն Արեւելից :

« Եւ մեք ի ձեր քաջութիւն

արութեանդ խիզախեալ, էր
ինչ որ ընդդէմ դարձաք նոցա
հրամանացն, եւ բազում այն է
որ արդ առաջի պատրաստեալ
եմք: Ընտրեքաք զմահ աստ-
ւած պաշտու թեամբքան զկեանս
ուրացու թեամբք. եթէ դուք եւս
ի ձեռն առջիք զմեզ, ահա կըր-
կին կենաց զիպեցաք, եւ ոչ մի
անգամ մահու: Եւ եթէ սակա-
ւիկ մի հեղգայք, գուցէ բա-
ղում եւ սյլ աշխարհաց հասա-
նիցէ տապ բոցոյ սորա:»

Եւ իբրեւ յանդիման եղեն մե-
ծի թագաւորին, եւ ընթերցան
զգիր պաղատանաց Հայոց աշ-
խարհին եւ զյիշատակարանս
նախնեացն, բազում մատեանք
ի մէջ եկեալ ընթերցան՝ որ ըզ-
նայն ուխտ հաստատութեան ի
ներքս գտանէին:

Եւ մինչդեռ երանելին թէո-
դոս հարցանէր զամենայն օրնկ-

դիտումն , եւ Հնարս իրացն կա-
մէր գտանել խաղաղութեամբ ,
եւ հոգ տանէր մեծաւ յօժարու-
թեամբ՝ զի մի՛ եկեղեցիքն արե-
ւելից յափշտակեսցին յանօրէն
հեթանոսացն , ի նմին ժամանա-
կի անդէն վաղվաղակի հասա-
նէր վախճան կատարած ի կենաց
նորա , եւ կարի չար խափանու-
մըն լինէր գործոյն օգնանու-
թեան :

Եւ թագաւորէ փոխանակ նո-
րա Մարկիանոս կայսր , եւ ի
ձեռն վատթար արանց խրատ-
աւուացն իւրոց ծառայից , Անա-
տոլեայ՝ որ սպարապետն էր , եւ
Փղորենտիոս ասորի , Երկոքեան
անարգ եւ վատթար արանց .
միանգամայն եւ անաստուածք ,
ինոցաբանս ելեալ թագաւորն ,
ոչ կամէր անսալ միաբան ուխ-
տին Հայոց , որ ամենայն ուժո-
վըն իւրեանց ընդդէմ կացեալ

էին չարութեանն հեթանոսաց :
Իսկ անարիս այս լաւ համարէր
պահել զուխտն հեթանոսաց վա-
սըն մարմնական խաղաղութեան՝
քան պատերազմակից լինել ուխ-
տին քրիստոնէութեան : Վասն
այսորիկ փութացաւ արձակեաց
դեսպանս առ թագաւորն Պար-
սից զնոյն Փղորենտիոսն , եւ ե-
մուտ ընդ նմա յուխտ հաստա-
տութեան՝ ձեռնթափ լինել ի
զօրացն Հայոց զօրու եւ զինու
եւ ամենայն օգնականութեամբ :

Եւ իբրեւ այսպէս հաստատե-
ցաւ , եւ հատաւ օգնականու-
թիւն յուսոյ նոցա ի մարդկանէ ,
դարձեալ սուրբ եպիսկոպոսքն
Քաջալերել սկսան զանձինս եւ
զօրան Հայոց : Թէպէտ եւ հայէին
յիւրեանց սահաւութիւնն եւ
յերկոցունց թագաւորացն մի-
աբանութիւն , ոչ ինչ վատա-
սըրտեալ դողային , այլ ըստ ա-

առաջին ուխտին խիզախէին եւ
ասէին . « Պատրանաւ եմք ի ըս-
պանանել եւ ի մեռանել . դիւ-
րին է Աստուծոյ սակաւութիւնը ըզ-
բազմաց գործ գործել , եւ ա-
նարգօք զմեծամեծ իրա կա-
տարել :

Թէպէտ եւ ոչ ունէին թա-
գաւոր առաջնորդ , եւ ոչ ար-
տաքուստ օգնական զոք յօտա-
րաց , սակայն անձանց առաքի-
նութեամբ եւ սուրբ վարդա-
պետացն մխիթարութեամբ՝ հա-
մագունդ ամենայն նախարար-
քն զօրօքն իւրեանց յիւրա-
քանչիւր տանէ ի մի վայր գային
հասանէին վաղվաղակի . բազում
եւ այլ այրուծի՝ որ յարքունի
տանէ անտի էր :

Եւ զամենայն զօրսն յերկա
գունդս բաժանեցին .

Զգունդն առաջին տային
ցնեւրչապուհ Ռըմբոսեան , եւ

գումարէին զնա պահապան
աշխարհին , մերձ ի սահմանս
Ատրպատական աշխարհին :

Եւ զգունդն երկրորդ տային
ի ձեռն Վարդանայ զօրավարին
Հայոց՝ անցանել ընդ սահմանս
Վրաց ի վերայ մարզպանին Ճո-
րայ , որ եկեալ էր աւերել զե-
կեղեցիան Աղուանից :

Իսկ զգունդն երրորդ տային
ի ձեռն Վասակայ իշխանին Սիւն-
եաց , որ ոչ ի բաց կացեալ էր
յուխտէն հեթանոսաց՝ ըստ ներ-
քին խորհրդոցն իւրոց :

Ընտրեաց եւ առ նա ընդ իւր՝
զորոց զիտէր զթուլութիւն հա-
ւատոց նոցա .

Զիշխանն Բագրատունեաց զօ-
րօք իւրովք .

Զիշխանն Սոսլսոռունեաց զօ-
րօք իւրովք .

Զիշխանն Ապահունեաց զօրօք
իւրովք :

Զիշխանն Վահեւունեաց զօ-
րօքն իւրովք .

Զիշխանն Պալունեաց զօրօքն
իւրովք .

Զիշխան Գաբեղենից զօրօք
իւրովք .

Զիշխանն Ուրծայ զօրօքն իւ-
րովք :

Եւ զայլ բազում զօրս յարքու-
նի տանէն արկ յինքն , եւ զսե-
պուհս ոմանս յայլմէ տոհմէ : Եւ
խորամանկ խաբէութեամբ դա-
րանամուտ լինէր յամուրս իւրոյ
աշխարհին , ի պատճառս կեղ-
ծաւորութեան՝ եթէ ընդ ճապուկ
անդր անցանէ ի վերայ գնդին
Պարսից՝ հալածականս առնել
յաշխարհէն Աղուանից :

Իսկ նա յամրածածուկ հա-
ւալոցէն ճեպով դեսպանս ար-
ճակէր առ գունդն Պարսից .
« Ահա աւադիկ քակեցի զմիա-
բանութիւն ուխտին Հայոց , եւ

ընդ երիս կողմանս գունդս
 գունդս քակեալ բաժանեցի :
 Զգունդն առաջին հեռացուցի
 ի կողմանս Հերայ եւ Զարեւան-
 դայ . եւ գունդս երկրորդ ընդ
 իմով ձեռամբ է , որոց ոչ ինչ
 տամ մնաս առնել զօրաց ար-
 քունի : Եւ զայլ ամենայն որ այր
 կռուոյ յաշխարհի աստ գտա-
 նէր՝ ցանեցի ցրուեցի ընդ ամե-
 նայն միջոցս աշխարհիս : Բայց
 զգունդն երրորդ արարի ընդ
 Վարդանայ յԱղուանս՝ սակա-
 ւաճեռն եւ ոչ բազմաթիւ : Ե՛լ
 համարձակ ընդ առաջ նորա , եւ
 մի՛ զանգիտեր ամենեւին տալ
 պատերազմ . գիտեմ զի ի պար-
 տութիւն մատնին առաջի քոյոյ
 մեծ ի զօրութեանդ : »

Զայս գրեաց եւ եցոյց մարդ-
 պանին՝ որում անունն էր Սե-
 բուխտ : Իսկ նա իբրեւ լուաւ
 զայս ամենայն զքաջալերս ի Վա-

սակայ, եւ ստուգեալ հաստատո-
եաց ի միտս իւր՝ եթէ սակաւա-
ծեռն գնդաւ գայ սպարապետն
Հայոց ի վերայ նորա, ոչ եկաց
մնաց կողմանս ճորայ. այլ կու-
տեաց զամենայն բազմութիւն
զօրու իւրոյ, եւ փութանակի
անցանէր ընդ մեծ գեան կուր
անուն. եւ պատահէր նմա մերձ
ի սահմանս Վրաց հանդէպ Խաղ-
խաղ քաղաքի, որ ձմերոց էր
թագաւորացն Աղուանից: Ան-
ցանէր բաւանդակէր ամենայն
զօրօք իւրովք. ռազմ արարեալ
զբոլոր մեծութիւն դաշտին ի
ներքս փակէր. գինեալք եւ
վառեալք ամենայն պատրաս-
տութեամբ ի մարտ պատերազ-
մի ընդդէմ գնդին Հայոց:

Իսկ քաջն Վարդան եւ ամե-
նայն զօրքն որ ընդ նմա էին՝
իբրեւ տեսին զբազմութիւն
պատրաստութեան գնդին հե-

Թանոսաց , հայեցան եւ յիւրեանց սակաւութիւնն , թէպէտ եւ կարի յոյժ նուազունք էին քան զնոսա , ոչ ինչ զանգիտեցին առ ի յոյժ բազմութենէն , այլ հասարակ միաբան համբարձին յերկինս զձեռս իւրեանց , աղաղակէին եւ ասէին .

« Իատեա՛ , Տէր , զայնոսիկ ոյք դատին զմեզ . մարտիր ընդ այնոսիկ որ մարտնչինս ընդ մեզ . զինու եւ ասպարաւ քով օգնեա մեզ . Շարժեա եւ դողացո ըզ գունդազունդ բազմութիւն աւորինացս . ցրուեա եւ վատնեա զչար միաբանութիւն թշնամեաց քոց առաջի քոյոյ փրկական մեծ ի նշանիս , եւ տուր ի ձեռն սակաւուցս զքաջութիւն յաղթութեան ի վերայ անհնարին բազմութեանս . Ոչ ի պարծանս սնոտի փառասիրութեան անօգուտ վաստակոց ինչ աղաչեմք ,

կամ յազահուծիւն ընչասիրու-
ծեան զանցաւոր մեծութիւն
կապտելոյ, այլ զի ծանիցեն եւ
դիտասցեն ամենեքեան այնո-
քիկ որ ոչն հնազանդին սուրբ
աւետարանին քարոզութեան,
եթէ դու ես Տէր կենաց եւ մա-
հու, եւ ի ձեռն քո է յաղծու-
ծիւն եւ պարտութիւն: Եւ մեք
պատրաստ եմք ի մեռանել վա-
սըն քո սիրոյդ. եւ եթէ սպա-
նանել եւս հասանէ զնոսա, ոչ
եթէ մեզ ինչ, այլ ճշմարտու-
ծեանն եղիցուք վրէժ թնդ իրք:»

Եւ զայս ասելով՝ խումբ ա-
րարեալ յարձակէին, եւ զաջ
թեւն բեկեալ՝ զձախոյ կողմամբն
արկեալ, սրոյ ճարակ զամենեա-
եան տային ընդ երեսս դաշտին,
եւ փախստական առնէին մին-
չեւ յամուր տեղիս մայրեացն առ
խորագոյն դարիւքն Լուինաս
գետոյ: Ուր ընդդէմ դարձեալ

Թագաւորազանց ոմանց Բաղա-
սական արքայի, ընկեցին զոմն
ի ձիոյ ի նախարարացն Հայոց. ի
դնդէն Դիմաքսենից զՄուշ սպա-
նին, եւ զԳագրիկ վիրաւորեցին:

Յայնմ տեղւոջ դէտ ական ի
վեր ամբառնայր Արշաւիր Ար-
շարունի, գոչէր առիւծաբար եւ
յարձակէր վարազաբար, հար-
կանէր եւ սատակէր զՂուրկն
քաջ զեղբայր Թագաւորին Լըփ-
նաց, եւ զբազում համհարզս
նորին ընդ նմին սատակէր: Եւ
այնպէս ամենեքեան առ հասա-
րակ այր զախոյեան իւր յեր-
կիր կործանէր: Եւ առ յոյժ
յանդուգն յարձակմանն՝ յալո-
վագոյն այն էր զոր գետա-
մոյնս առնէին քան զանկեալսն
սրոյ ի ցամաքի: Եւ ի բազմու-
թենէ դիականցն անկեւոյ՝ յըս-
տակ ջուրք գետոյն յարիւն դառ-
նային, եւ ոչ գտանէր ոք ամե-

նեւին ի նոցանէ ապրեալ եւ թա-
գուցեալ յանտառախիտ մայրիս
դաշտացն : Բայց մի ոմն ի զօ-
րականէ թշնամեացն՝ զինու
հանդերձ ելեալ ի նիւս երիւարի
անցանէր ընդ մեծ գետն , մա-
ղապուր պրծեալ ի պատերազ-
մէն՝ գոյժ տանէր ի մնացեալ
բուն բանակն , որք փախստա-
կան անկանէին ի մեծ շահաս-
տանն :

Յայնմ ժամանակի զօրքն Հա-
յոց կատարելով զմեծ գործ
պատերազմին՝ ի դիակապուտս
դառնային , ժողովէին զբազում
աւար բանակին , եւ կողոպտէին
զանկեալ դիակունսն . եւ կու-
տէին բազում արծաթ եւ ոսկի ,
զգէնս եւ զզարդս զարի արանց
եւ զքաջ երիվարաց :

Դարձեալ յարձակէին ոչ սա-
կաւ քաջութեամբ ի վերայ բեր-
դիցն եւ քաղաքաց զոր ունէին

Պարսիկքն յաշխարհին Աղուանից, հզօրապէս մարտնչելով եւ այրելով զամուրս արգելանաց նոցա, եւ զերամս երամս մոգացն—զոր պատրաստականած եալ աշխարհին գայթակղութիւն — ուր եւ գտանէին յամուրս ամուրս վայրացն, սրոյ ճարակ տուեալ՝ դնէին գէշ թռչնոց երկնից եւ գազանաց երկրի։ Սրբէին զտեղիսն յամենայն պղծագործ զոհիցն, եւ փրկեալ ազատէին զեկեղեցիսն յանհնարին նեղութենէն։

Եւ բազումք ի նախարարացն Աղուանից եւ յամենայն շինականացն, որք վասն անուանն Աստուծոյ ցրուեալ եւ վատնեալ էին յամուրս լերանց կապկոհի, իբրեւ տեսին զաջողութիւն գործոյն զոր կատարէր Աստուած ի ձեռն գնդին Հայոց, գային ժողովէին եւ նոքա, եւ

խառնէին ի զօրս նոցա . եւ միա-
բանք եւ հաւասարք կցորդք
լինէին գործոյն նահատակու-
թեան : Սաղային գնային այնու-
հետեւ ի վերայ պահակին Հոնաց,
զոր ունէին բռնութեամբ Պար-
սիկքն . առնուին քանդէին զպա-
հակն , եւ կոտորէին զզօրսն որ
իներքս բնակեալ էին , եւ զդուռ-
նըն տային ի ձեռն Վահանայ՝
որ էր յազգէ թագաւորացն Աղ-
ւանից : Եւ յայտր ամենայն քա-
ջութեան վերայ ոչ ոք անկեալ
վիրաւորեցաւ ամենեւին ի նո-
ցանէ , բայց ի միոյ երանելոյ
որ կատարեցաւն նահատակու-
թեամբ ի մեծ պատերազմին :

Եւ անդէն ի նմին տեղւոջ զայրն
որում զդուռնն յանձն արարին՝
զնոյն դեսպան արձակեցին յաշ-
խարհն Հոնաց , եւ ի բազում յայլ
ազգս բարբարոսաց որ համա-
գործք էին Հոնաց աշխարհին ,

բանս դնել ընդ նոսա եւ ուխտ
հաստատել՝ անքակու թեամբ ու-
նել զմիաբանութիւնն : Իսկ նո-
քա իբրեւ զայն ամենայն լուան,
փութապէս վաղվաղակի հաստ-
նէին ի տեղին, եւ ականատեսք
լինէին գործոյն յաղթութեան :
Եւ ոչ ինչ յապաղեցին երդմամբ
յուխտ մտանել ըստ կարգի իւ-
րեանց օրինաց. յանձն առին եւ
զերդումն քրիստոնէից՝ պահել
ընդ նոսա հաստատութեամբ ըզ
միաբանութիւն :

Իսկ իբրեւ զայս կատարեցին
եւ արարին իւրեանց մեծապէս
հաստատութիւն, եւ դեռ ան-
դէն ի տեղւոջն զետեղեալ էին
խաղաղութեամբ, գուժկան հա-
սանէր յաշխարհէն Հայոց, զճա-
կատ հարեալ եւ զօճիս պատա-
ռեալ վասն ապստամբին Վասա-
կայ. « Յետս կացեալ յուխտէն
քրիստոնէութեան եւ աւերեալ

դրազոլմ տեղիս Հայոց աշխարհին , մանաւանդ զձմերոցս արքունի , որ կայանք զօրացն էին , զԳառնին , եւ զԵրամայիս եւ զԻրասխանակերտն՝ զմեծ Դաստակերտն , զՎարդանաշատն եւ զամուրն Օշական , զՓառախոտն , զՍարդեանսն , զՅուլակերտն աւան եւ զբերդն Արմաւրի , զԿուաշն աւան , զԼիւրուճն , զԼՂնակն եւ զամենայնոտն Արագածու , եւ զնահանգն Արտաշատու եւ զԼիւրտաշատն ինքնին գլխովին , եւ զամենայն գեւղս եւ զաւանս որ շուրջ զնովաւ էին , առեալ աւերեալ եւ հրձիգ արարեալ , եւ զամենեցուն ձեր զընտանիս փախուցեալ մերժեալ յիւրաքանչիւր բնակութենէ : Չեռն արկեալ եւ ի սուրբ եկեղեցիսն , տարեալ եւ զսուրբ սպաս եկեղեցւոյն սեղանոյ . գերի վարեալ զընտանիս քահա՞

նայից, եւ զնոսին կապեալ եւ եղեալ ի բանդի եւ ինքն սրբաբաւ տարածեալ ասպատակաւ աւերէ զերկիրն ամենայն: Եւ գունդն որ էր ի կողմանս Ատրքապատականի՝ ոչ ժամանեաց ձեռն տալ ի միջոց աշխարհին: Եւ զօրքն որ անդ մնացեալ էին՝ խոյս տուեալ յանօրինէն մերժեցան յեզր աշխարհին, եւ դեռ պահեն ընդ ձեզ զուստ միաբանութեան սիրոյն Քրիստոսի: Բայց այն որ ընդ նմայն էին՝ են ոմանք որ փախեան յիւրաքանչիւր տեղիս, եւ բազումք այն են որ զհետ մոլորեցան նորա ամբարշտութեանն: »

Չու արարեալ ի տեղւոջէ անտի՝ դառնալ անդրէն յաշխարհըն Հայոց մեծաւ ստիպով եւ բազում աւարաւ եւ անշափ մեծութեամբ, եւ անտրտում ուրախութեամբ երգս ի բերան ա-

ռեալ եւ ասէին ճայնիւ . « Սոս-
տովան եղերուք Տեառն , զի
բարի է , զի յաւիտեան է ողոր-
մութիւն նորա . ո եհար զազգս
մեծամեծս եւ սպան զիշխանս
հզօրս , զի բարի է , զի յաւի-
տեան է ողորմութիւն նորա : »
Եւ զայս սաղմոս երգելով մին-
չեւ ի վախճան կատարեալ աղօ-
թիւք փառատրութիւն սուրբ
Երրորդութեանն մատուցանէին :
Անդ յանձանձէր ածէր զօրավա-
րըն զկաց եւ զմնաց զօրականին
առաջապահօք եւ վերջապահօք ,
կողմապահօք ողջ եւ առողջ հա-
սուցեալ յաւուրս երեսուն մերձ
ի սահմանս հայրենի աշխարհին :
Ազդ եղեւ ուրացեալն Վասակայ
եւ իշխանացն որ ընդ նմա էին՝
քաջութիւն նահատակութեան
գնդին Վարդանայ յաշխարհին
Աղուանից , եւ միաբանութիւնն
եւս Հոնաց : Մինչ չեւ յանդիման

եղեալ էին միմեանց, զգիշեր մի
օգնական գտեալ նորա՝ փախըս-
տեայ անկանէր յամուրս իւրոյ
աշխարհին, եւ այնպէս տագնա-
պաւ մերժեցաւ. զգերի եւ զա-
ւարն զոր առեալ էր յԱյրարատ
գաւառէ, ակամայ զիւրն եւս
ի վերայ եթող եւ փախեաւ:

Եւ քանզի ժամանակ ձմերայն-
ւոյ հասեալ էր, եւ զռոճիկս՝
թշնամեաց գնդին հարեալ էր,
ոչ կարէր զմիով տեղեաւ համա-
գունդ զօրսն դարմանել. այլ
սփռէր տարածանէր ընդ գա-
ւառս գաւառս աշխարհին առ
ի հանգիստ ձմերոցի: Պատուէր
հրամանի տայր պատրաստա-
կան լինել կազմութեամբ առ
ժամանակ դարնայնոյն: Եւ ըզ-
տակաւս ի գնդէն յաւագ նա-
խարարացն դորժակից իւր թո-
ղեալ, բռնանայր ի վերայ՝ ունե-
լով զթագաւորանիստ տեղիսն:

Եւ գունդս գունդս արձակէր
յաշխարհն Սիւնեաց, առնոյր եւ
աւերէր զբազում գաւառս. եւ
այնպէս ի նեղ արկանէր զնա եւ
զամենայն զօրսն որ ընդ նմա էր,
զի զէշս եւ զծիս մեռելոտի առ
սովոյն վտանգի անխտիր ու-
տէին. եւ բազում հարուածս հա-
սուցանէին ի վերայ ուրացելոցն.
մինչեւ ժողով սուրբ եպիսկոպո-
սացն եւ ամենայն ուխտ քահա-
նայութեանն դառնապէս ար-
տասուս իջուցանէին ի վերայ
չարաչար վշտացելոցն, որ բոկ
եւ հետի վարէին զարս եւ զկա-
նայս փափկասունս, եւ բազում
տղայք զքարի հարեալ ընկեցան
յանցս ճանապարհաց:

Իբրեւ այս ամենայն աջողու-
թիւն լինէր երկիւղածացն Աս-
տուծոյ, ամենայն եպիսկոպո-
սունք եւ երիցունք պատուէր
հրամանի տուեալ աշխարհին,

զողջոյն ամիսն Քաղոց պահօք եւ
աղօթիւք առնել խնդրուածս առ
Աստուած, եւ զո՞ն պատերազ-
մացն յաղթութեան խառնել ի
սուրբ տօն յայտնութեանն Քրիս-
տոսի, զի անխափան կացցէ մեծ-
յիշատակարանս այս ընդ աստ-
ւածային անանց տօնին :

Եւ զսոյն զայս ամենայն այցե-
լութիւնս Աստուծոյ որ ի վերայ
աշխարհին Հայոց մեծապէս
երեւեցաւ՝ գրեցին սուրբ եպիս-
կոպոսունքն եւ ետուն տանել
յաշխարհն Յունաց ի մեծ քաղա-
քըն առ սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն.
զի եւ նոքա աղօթս առնելով
խնդրեցեն յԱստուծոյ, որպէս
սկսաքս՝ ինմին եւ կատարեցուք :

Եւ զոմն յառաջին կապելոցն
Պարսկաց լուծեալ եւ ամ եալ զա-
ռաջեաւ նախարարացն, խօսէին
ընդ նմա եւ ցուցանէին զամե-
նայն մլասան որ եղեւ, կամ աշ-

խարհացն աւերել, կամ զօրացն
արքունի հարկանել, եւ կամ որ
այլ իրք առաջոյ լինելոց էին :
Եւ իբրեւ զայս ամենայն բովան-
դակ ցուցին նմա, միաբան լինէր
ամբաստանութիւն երկոցունց
կողմանցն՝ առաքինեացն եւ յե-
տըս կացելոց. որպէս զուր եւ
տարապարտուց նեղեցան ի հայ-
րենի օրինացն յետս կալ, եւ ըզ-
խաբէութիւն ապստամբին Վա-
սակայ, որպէս Հայոց բանիւ
խաբեաց զթագաւորն, յանձն
առնուլ զմոգութիւն. իբրեւ
չէր ուրուք ընդ նմա բանս ե-
դեալ, նա յանձնէ սուտակաս-
պաս լինէր :

Իբրեւ լիով զայս ամենայն իմա-
ցուցին, արձակեցին զնահրեչտա-
կութեամբ յաղերս ապարանու-
թեանեւ իհնարս հայթայթանաց,
թերեւս կարասցեն զեղբարս իւր-
եանց ի նեղութենէն գողանալ :

Այլ առ նա՝ անօրէնն վասա-
կայ գութկանքն յառաջագոյն
հասեալ էին, պատմել զաղէտս
տարակուսանացն զոր անցու-
ցեալ էր ընդ զօրսն արքունի. եւ
ամենայն ամբաստանութիւնն
ի սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն կըր-
թեալ էր: Քանզի այն իսկ կամք
էին անօրինին՝ եթէ զմիաբանու-
թիւն եպիսկոպոսացն քակեցէ
ինախարարացն. եւ զայս ոչ էր
տեղեկացեալ տակաւին, եթէ
հոգի եւ մարմին բաժանիցին առ
ժամանակ մի՝ գոյ տեսանել ի
բնութեանս, այլ որ սիրովն Աս-
տուծոյ յուխտ մտեալ է՝ այսմ
անհնար է լինել:

Արդ երթեալ այրն ի տեղի
ձմերոցին, պատմեաց զայս ամե-
նայն յականջս թագաւորին,
շարժեալ դողացոյց, որ եւ յա-
մենայն զօրութենէն պակասեալ
գտաւ. մանաւանդ զի յարեւելից

պատերազմէն կորակոր եւ ոչ
բարձրագլուխ էր դարձեալ :
Իբրեւ ստուգեալ հաստատեաց
ի վերջին հրեշտակէն որ ե-
հաս առ նա , զամենայն վնասս
զիւր գործոցն զսորհրդակցօքն
արկանէր : Եւ անդէն շիջանէր ի
բազմաբոց բորբոքմանէն . քան-
զի խցաւ բերան չար խրատուցն
որ անդադար յորդորէին զնա
ի գործ դառնութեան : Սոնար-
հեցաւ ի բարձր հպարտութենէն ,
եւ զվայրենացեալ սիրտն դար-
ձոյց ի մարդկային բնութիւն .
հայեցաւ եւ ետես զինքն լի տկա-
րութեամբ . գիտաց եթէ զամե-
նայն զոր կամի առնել՝ ոչ կարէ
կատարել . վասն այնորիկ եւ
դադարեաց յանդուգն յարձակ-
մանէն , եւ լռեցոյց զմոլեգնո-
տաբար գոչումն :

Եւ որ մեծաձայն բարբառով
որոտայր , եւ եւս ահագին հրա-

մանօքն զհեռաւորս եւ զմերձաւորս դողացուցանէր, սկսաւ քաղցր եւ աղերս բանիւք խօսել ընդ ամենեանեան եւ ասել. «Զի՞նչ ինչ միտս գործ եալ է իմ, եւ կամ զո՞ր յանցս յանցուցեալ կամ առ աղգս կամ առ լեզուս կամ առ անձն իւրաքանչիւր: Ո՞չ ահա բազում ուսմունք են յաշխարհիս Արեաց, եւ իւրաքանչիւր պաշտամունք յայտնի են. ո երբէք նեղեաց պնդեաց դարձուցանել ի մի օրէնս մագութեան. մանաւանդ վասն օրինաց քրիստոնէութեանն, որպէս հաստատուն եւ ճշմարիտ կացեալ են յիւրեանց դենին, նոյնպէս եւ առ մեզ լաւագոյն քան զամենայն կեշտսն նոքա երեւեալ են: Եւ բիծ իսկ ոչ կարէ ոք դնել ընտրեալ օրինաց նոցա. այլ զոյգ եւ հաւասար համարիմ դենիս մագդեղանց, որպէս եւ յարդեալ

իսկ էին նոքա առ նախնեօքն մերովք, զոր ես ինձէն իսկ յիշեմ առ հարբն իմով՝ որ նստէր իմեծ գահոյս յայսմ:

«Յորժամ սկսաւ անդաճել եւ քննել զամենայն ուսմունս եւ հաստատութեամբ ի վերայ եհաս, առաւել վեհ գտանէր զօրէնս քրիստոնէից քան զամենեցուն. վասն այսորիկ մեծարեալք ելանէին ի Դրան արքունի եւ առատաձեռն պարգեւօք երահք լինէին ի նմանէ, եւ համարձակութեամբ շրջէին ընդ ամենայն երկիր: Նաեւ որ գըլխաւորքն էին քրիստոնէից, զոր եւ եպիսկոպոս անուանեն, ընծայից եւ պատարագաց արժանիս առնէր զնոսա՝ իբր հաւատարիմ ոստիկանս: Յանձն առնէր նոցա զհեռաւոր մարզսն. եւ ոչ երբէք սխալ լինէր ի մեծամեծ իրացն արքունի:

« Եւ դուք զմի զայն երբէք
ոչ յիշեցէք, այլ հանապազօր
ձանձրացուցէք զլսելիս իմ, խօ-
սելով զնոցանէ զամենայն չա-
րութիւն: Տեսէք զի ետուք
գործել ինձ զոր ինչ ոչ կամէի,
եւ եղեն փնասք մեծամեծք ի
սահմանսն ի մէջ երկուց անհաշո
թշնամեաց: Եւ մեք դեռ ի հե-
ռաւոր ճանապարհի, եւ ոչ մի
ինչ գործ ի պատերազմիս ի
գլուխ երթեալ, եւ դուք աս-
տէն յիմումտանս յարուցէք ի վե-
րայ պատերազմ՝ որոյ չարագոյն
եւս լինելոց է կատարածն իւր
քան զարտաքին թշնամեացն: »

Զայս ամենայն եւ առաւել
քան զսոյն խօսէր ընդ ամենայն
աւագանին, եւ զփնասս յանցա-
նացն արկանէր զմոգ պետաւն եւ
զմոգօքն: Եւ ամենայն վզուրկքն
եւ պատուական նախարարք —
որ նստէին յատենին եւ ունկն

դնէին յեղեղուկ լեզուի նորա—
ամաչեցեալ կորանային եւ ընդ
երկիր պշնուին, եւ զգլուխ ի վեր
ոչ կարէին համբառնալ:

Բայց սակաւք ինոցանէ զմիտս
հաճելով՝ ասէին զայս. «Այո,
արքայ քաջ, արքայից արքայ,
այդ այդպէս է որպէս ասացերդ
եւ արդ կարես զամենայն ուղ-
ղութեամբ նուաճել. չիք ինչ այն
որ ըստ քո կամադ արտաքս կա-
րէ ելանել. զի տուեալ է քեզ
աստուածոցն, զի զամենայն զոր
եւ կամիս՝ կարես առնել: Մի՛
նեղեալ տաղնապիր յանձն քո
եւ հարկաներ զմիտս մեր ամե-
նեցուն. թերեւս եւ դելր իցեն
հնարք իրացն կատարածի: Եր-
կայնամիտ լեր, եւ համբերու-
թեամբ թողացո մարդկանդ
անդրէն զքրիստոնէութիւն, եւ
դոքօք զստամբական ածցես ի
հաւանութիւն: »

Հաճոյ թուեցան բանքն առաջի
 թագաւորին . եւ անդէն վաղվա-
 դակի կոչէր զառաջեաւ յամենայն
 ազգացն որ ունէին զքրիստոնէ-
 ութիւնն , որ ի զօրու նորա էին
 եւ բռնաբար արգելեալ էր զնոսա
 զի մի ոք իշխան լիցի յանդիման
 պաշտել զ'Լստուած : Քանզի որ
 քնդդէմ կացին՝ չարչարեաց եւ
 արգել ի նոցանէ զյայտնի պաշ-
 տօնն , եւ ոմանց ոմանց ակամայ
 երկիր ետ պագանել արեգական .
 եւ նստոյց իսուգ տրտմութեան
 զամենայն զօրականսն :

Իսկ այն օր հրամայէր անդրէն
 համարձակու թեամբ ըստ առա-
 ջին կարգին հաստատուն կալ յօ-
 րէնս քրիստոնէութեանն : Իսկ
 որք յանցաւորքն էին՝ ոչ կա-
 մէին վաղվադակի առանց մեծի
 ապաշխտօրութեանն գալելիսառ-
 նել ի կարգ քրիստոնէութեան .
 հրամայէր թագաւորն՝ զի բռնի

կալցին եւ տարցեն յեկեղեցին
խրեանց : Եւ երիցանցն համար-
ձակէր , որպէս զիարդ եւ զի-
տիցեն՝ ըստ կարգին խրեանց
արասցեն : Եւ զհառեալ ռոճիկսն
կարգէր անդրէն խրաքանչիւր ,
եւ զարգելեալ բազմականսն ի
նոցանէ՝ ի տեղի հրամայէր մա-
տուցանել , եւ հանապազորդ
յարքունիս մտանել ոչ արգելոյր
զնոսա . եւ զամենայն որ զիարդ
եւ կարգեալ էին յառաջագոյն՝
անդրէն յօրինէր : Սոնարհէր եւ
խօսէր ընդ նոսա սիրով ըստ
առաջին սովորութեանն :

Եւ իբրեւ զայս ամենայն արար
եւ կարգեաց , յանդիման նոցա
թողութեան հրովարտակս առա-
քէր ընդ ամենայն երկիր իշխա-
նութեան տէրութեան իւրոյ
վասն քրիստոնէից .

« Եթէ ի կապանս ոք կայցէ ,
արքունի հրամանաւ արձակեալ

լիցի. եւ եթէ ինչք ուրուք յա-
փըշտակեալ իցեն, դարձցին
անդրէն: Այնպէս եւ երկիրք,
եթէ հայրենիք, եթէ սլարգե-
ւականք եւ եթէ քսակագինք,
եւ հանեալ ուրուք իցէ, հրամա-
յեցաք զի դարձցին: »

Եւ իրրեւ այսմամենայնի ըզ-
նոսա տեղեակ առնէր, խնդրէր
ինոցանէ վկայութիւն հաւատար-
մութեան յերկիրն Հայոց, եւ
երդմամբ յուխտ մտանէր առա-
ջինոցա՝ հաստատութեամբ ամե-
նայն մեծամեծաց իւրոց, եթէ
« Ոչ ինչ յիշեցից ամենեւին զքէն
վրիժուցն խնդրելոյ: Որպէս ու-
նէիք յառաջ ճշմարտութեամբ
զօրէնս ձեր, այսուհետեւ առա-
ւել կալարուք. բայց միայն ի
ծառայութենէ մերմէ մի ելա-
նէք: »

Հայս ամենայն գրէր եւ ցու-
ցանէր յերկրին Հայոց եւ ի բա-

զուամ յայլ աշխարհս՝ որ ունէին
զօրէնս քրիստոնէութեանն . եւ
ինքն գաղտ խորամանկեալ յիու-
թացեալ դեսպանս առաքէր առ
Մարկիանոս կայսր : Եւ իբրեւ
ստուգեալ ճշմարտեաց՝ եթէ
Հռոմք ի բաց կացին ձեռնտու լի-
նել քրիստոնէութեանն ոչ զօրու
օգնականութեամբ եւ ոչ այլ
իրօք , դարձեալ անդրէն ի նոյն
յառաջին կարծիս մոլորութեանն
շրջեցաւ : Զանյաջողութիւն ի-
րացն ի ձեռն իւրոց պաշտօնէիցն
համարէր , եւ այնպէս ամէր ըզ-
մտաւ՝ եթէ ըստ առաջին կար-
ծեացն կատարեցից զամենայն :

Իսկ Հայք թէպէտ եւ ընկա-
լան զգիրն խաբեբայ ողորանաց
թագաւորին , որ ի վերոյ ունէր
զաւետիս կենաց եւ ի ներքոյ
զդառնութիւն մահու , զարմա-
ցեալ էին ընդ թերի խորհուրդ-
սըն . ասէին ցմիմեանս . « Քանի

լիրք է խորամանկ խաբէութիւն
նորա, զի երկիցս եւ երկցս ըզ
փորձ առեալ կշտամբեցաւ եւ
ոչ ամաչէ: Եւ տեղեակ եղեալ
մերոյ անքակ միաբանութեանս,
տակաւին լրբի եւ լկնի. զհետ
մտեալ՝ կամի զմեզ լքուցանել:

« Իսկ հաւատասցո՛ւք անհաս-
տատ հրամանի նորա. զոր բա-
րեգործութիւն տեսաք առ ամե-
նայն եկեղեցիս որ են յաշխար-
հին Պարսից: Զի որ ինքն իւր
չար է, այլում բարի ոչ կարէ լի-
նել եւ որ ինքն ընդ խաւար
դնայ, այլում ոչ առաջնորդէ
ճշմարտութեան լուսով: Որպէս
զի չիք յանիրաւութենէ արդա-
րութիւն, այսպէս եւ ոչ ի ստու-
թենէ ճշմարտութիւն, սոյնպէս
եւ ի խռովասէր մտաց՝ ակնկա-
լութիւն խաղաղութեան:

« Այլ մեք ապրեալքս զօրու-
թեամբն Աստուծոյ, եւ հաստա-

տեալք հաւատովքն ի յոյսն Քրիս-
տոսի, որ եկն եւ էառ ի սուրբ
Կուսէն զմարմին մերոյ բնու-
թեանս, եւ միացեալ անբաժա-
նելի աստուածութեամբն՝ ըն-
կալաւ զչարչարանս մերոյ մե-
ղաց ի յիւր մարմինն, եւ նովին
խաչեցաւ եւ թաղեցաւ եւ յա-
րուցեալ երեւեցաւ բազմաց, եւ
վերացաւ յանդիման աշակեր-
տացն առ Հայր իւր, եւ նստաւ
ընդ աջմէ զօրութեանն, զսոյն
հաւատամք Աստուած ճշմարիտ,
եւ նմին ակն ունիմք, որ փառօք
Հօր եւ զօրութեամբ գայ յա-
րուցանել զամենայն ննջեցեալս,
եւ նորոգել զհնութիւն արարա-
ծոց, առնել յամառօտս յաւիտե-
նից ի մէջ արդարոց եւ մեղա-
ւորաց :

« Ոչ պատրիմք իբրեւ զտղայ
եւ ոչ մոլորիմք իբրեւ զանտե-
ղեակս, եւ ոչ խաբիմք իբրեւ

զոգեցես, այլ պատրաստ եմք
ամենայն փորձութեանց : Եւ ա-
ղաչեմք զԱստուած, եւ անդա-
դար խնդրեմք ի բազում ողոր-
մութենէ նորա, զի յորում սկը-
սաք՝ ի նմին եւ կատարեսցուք
քաջութեամբ, եւ ոչ վատու-
թեամբ : Զի արդ արեւելք եւ
արեւմուտք գիտացին զձեր
աստուածամարտդ լինել, եւ ըզ-
մեզ ի զուր սպանանել ի վերայ
ամենայն վաստակոցն մերոց :
Վկայեն մեզ երկինք երկնաւո-
րօք եւ երկիր երկրաւորօք, ե-
թէ չեմք ինչ մեղուցեալ ի միտս
մեր անգամ. եւ ի վերայ պար-
գեւաց եւ բարիս առնելոյ մեզ՝
զճշմարիտ կեանս կամիք հանել
ի մէնջ, որում չիք հնար, եւ այլ
մի լիցի :

« Իսկ արդ հաւատասցո՞ւք
անարժան բերանոյ նորա, որ
ստիպէր չարաչար յուրացու-

Թիւն եւ այսօր առանց մի ինչ
բարիս գործելոյ լինիցի՞նա քա-
րողիչ աւետեաց : Եւ որ հայհո-
յէրն զՔրիստոս , եւ ուրացու-
ցանէր ի նմանէ զհաւատացեալս ,
այսօր ահամայ խոստովանու-
թեանն ոչ կարեմք վաղվաղա-
կի յանձն առնուլ : Եւ որ երդ-
նոյր ի սնոտի պաշտամունս
իւրոյ մոլորութեանն , անցուցա-
նել զամենայն չարչարանս ընդ
պաշտօնեայս եկեղեցւոյ , արդ-
եկեալ գողանալով գոհութիւն
մատուցանէ . եւ այնու կամի
զամենայն չարութիւն իւր ի մեզ
հեղուլ : Ոչ այդմ հաւատամք ,
եւ ոչ զսուտ հրամանդ յանձն
առնումք : »

Իսկ նա իբրեւ գիտաց՝ եթէ
ոչ կարեմ քակել զհաստատու-
թիւն միաբանելոցն , յայնժամ
քակեաց յինքենէ զձերն ի
դառնութեամբ , յորում հանգու-

ցեալ էր սատանայ զօրութեամբ իւրով, եւ բազում գործեալ էր նորա նախնիրս որոյ կերակուր կամաց իւրոց էր ի մանկութենէ անարատ մարմին սրբոց, եւ ըմպելի անյագութեան նորին՝ արիւն անմեղացն. Յաւելոյր եւս ի վերայ չարութեան նորա եւ զիւր մահաբեր հրամանն. գունդըս գունդս յամենայն աշխարհացն գումարէր ընդ նմա, եւ բազում երամակս փղաց յղէր ընդ նմա :

Հասեալ մերձ ի սահմանս Հայոց՝ մտանէր ի քաղաքն Փայտակարան, եւ զգորսն ամենայն սիւռէր տարածանէր շուրջ գքաղաքուն առ ի զգուշութիւն պատրաստութեան իւրոյ չարահնար խորհրդոցն : Եւ յամուր որջն մտեալ հին վիշապն չարութոյն, եւ բազում կեղծաւորութեամբ զինքն թաքուցանելով

յաներկիւղութիւն , հեռաւորա-
ցըն ահագին ճայնիւ սաստէր , եւ
իմերձաւորսն իբրեւ զօձ սողալով
փչէր : Սա էր իշխան եւ հրամա-
նատար ամենայն տէրութեանն
Պարսից , որում անունն էր Մի-
հրներսեհ . եւ չէր ոք ամենեւին՝
որ իշխէր ըստ ձեռն նորա ելանել :
Եւ ոչ միայն մեծամեծ եւ փո-
քունք , այլ եւ ինքն թագաւորն
հրամանի բերանոյ նորա անսայր .
որոյ եւ ձախող իրացն իսկ բուռն
հարեալ էր նորա :

ՀՈՐՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

ՄԵԿԱՊԱՌԱԿԱԼՔԻԼՆ ԲԱԺԱՆԵԼՈՅՆ
Ի ՍՈՒՐՔ ԱԼԽՏԷՆ

—

ՄԻՆՁԵԻ ցոյցս վայր ոչ ինչ
կարի զանգիտէի պատմել զհար-
ւածս ազգիս մերոյ՝ որ յարտա-
քին թշնամեացն ճշմարտութեան
չարաչար յարեան ի վերայ մեր .
որք սակաւագոյնք հարին զմեզ ,
եւ յոլովագոյնք հարեալ գտան
ի մէնջ , քանզի դեռ եւս միա-
բանք եւ հաւասարք էաք : Թէ-
պէտ եւ ոմանք իծածուկ ունէին
զերկմտութիւն նենգութեանն ,
սակայն յաչս արտաքնոցն ահա-
ւոր երեւէր միաբանութիւնն ,

որպէս յերկուս եւ յերիս տեղիս
ոչ կարացին կալ առաջի :

Արդ յայսմ հետէ եւ անդր ,
ուր սպրդեալ անկանի երկպա-
ռակութիւն ի ներքս , ընդ քա-
կել միտքանութեանն՝ եւ երկ-
նաւոր առաքինութիւնն հեռա-
նայ . եւ անձնընտիրք լինելով՝
յոյժ բազմանայ լալումն ողբոյս :
Քանզի հատեալ անկան անդամ-
քըն՝ որ յառաջագոյն սորուն
սուրբ մարմնոյս էին , վասն որոյ
դառնայ մարդ յարտասուս առա-
ջի մերձակայ դիականն : Եւս
առաւել ընու դառնութեամբ ի
վերայ այնորիկ որ հոգի եւ մար-
մին առ հասարակ դիակնանայ :
Եւ եթէ ի վերայ միոյ անձին այս-
պէս , որչափ եւս առաւել ի վերայ
ողջոյն ազգի միոջ :

Այլ յայսմ տեղւոջ ոչ միայն ի
վերայ միոյ ազգի է ողբումնս մեր ,
այլ ի վերայ ազգաց եւ աշխար-

Հաց . զոր եւ յառաջ մատուցեալ
ասացից ըստ կարգի , թէպէտ եւ
ոչ խնդրու թեան մտօք , Ահա ահա
մայ նշանագրեմ զբազումս որ
կորեան ի ճշմարիտ կենացն իւ-
րեանց , եւ պատճառք եղեն եւ
այլոց բազմաց կորստեանն ,
ոմանց՝ երեւելեացս միայն , եւ
այլոց՝ երեւելեաց եւ աներեւու-
թից : Եւ այն՝ եւս չար է քան զա-
մենայն . դուռն՝ զոր բացին կո-
րչատեան՝ Աստուծոյ միայն
կարողութիւն է յիակել զնա .
այլ ըստ մարդկան սահման՝ ահա
անցեալ է հնար :

Այս անօրէն Միհրներսեհ ,
քանզի յառաջագոյն ստուգեալ
գիտէր զամբարշտութիւնն Վա-
սակայ , եւ յայնմ ժամանակի եւս
յղէր եւ կոչէր զնա առ ինքն :
Որպէս նորա իսկ յառաջագոյն
զատեալ եւ որոշեալ էր ի միաբա-

նութենէն Հայոց, եկն եւ յան-
դիման եղեւ. եւ ստուգէր զիւր
հաւատարմութիւնն եւ զՀայոց
անիրաւ ապստամբութիւնն. Յա-
ւել եւ սլատեաց եւս առաւե-
լաբանութեամբ զոր ինչ ոչ էր
գործեալ Հայոց, եւ կամէր ըն-
տաներար ընդ միտ մտանել
անօրինին :

Բայց նա թէպէտ եւ ի ներքոյ
յոյժ դսրովէր զնա, այլ արտա-
քին դիմօք մեծարեաց, եւ եղ-
առաջի նորա զմեծամեծ սլար-
դեւս երկրաւորս : Եւ խոստա-
ցաւ նմա իշխանութիւն աւելի
քան զոր ունէրն, եւ հայեցոյց
զնա ի կարծիս սնոտիս՝ որ ի վեր
էր քան զիւր տէրութիւնն. իբր
թէ անկ իցէ նմա հասանել մինչ
ի թագաւորական վիճակն. բայց
միայն հնարս իրացն խնդրեացէ,
թէ որպէս քակտեացի միաբա-
նութիւն ուխտին Հայոց, եւ թա-

դաւորին կամքն կատարեացին
յաշխարհին :

Եւ իբրեւ յանձն էառ զամե-
նայն ինչ՝ երթալ զկնի կամաց
նորա . զիտաց եւ ծերն դառ-
նացեալ եթէ թմրեալ եւ ցնո-
րեալ եւ քակեալ է ի հաստա-
տութենէ միաբանելոցն . յոյժ
մխիթարեցաւ ի միտս իւր տըրտ-
մեալս , եւ ած զմտաւ՝ թէ եւ
զամենեւեան այսպէս կարիցեմք
որաւ յանդիւտ կորուստն : Եւ
իւրոյ հնարադիտութեանն տայր
զանխմաստութիւն առնն . եւ
այնմ ոչ էր տեղեակ՝ թէ նա
իւրովի զիւր անձն զատեալ եւ
որոշեալ է ի սուրբ եկեղեցւոյն ,
հեռացեալ եւ օտարացեալ ի սի-
րոյն Քրիստոսի :

Քանզի մոռացօնք եղեն նմա
դաշուստ Որդւոյն Աստուծոյ, եւ
ոչ յիշեաց զքարոզութիւն սուրբ
աւետարանին . եւ ոչ ի սպառնա-

լեացն զանգիտեաց, եւ ոչ յաւեաթիան մխիթարեցաւ: Ուրացաւ զաւագանն որ յղացաւ զնա, եւ ոչ յիշեաց զընկալուչ սուրբ Հոգին որ ծնաւ զնա: Անարգեաց զմարմինն պատուական՝ որով սրբեցաւն, եւ առ ոտն եհար զարիւնն կենդանի՝ որով եւ քաւեցաւն ի մեղաց: Ջնջեաց զգիր որդեգրութեանն, եւ իւրովք ձեռօք խորտակեաց ըզհաստատուն կնիք մատանւոյն: Եւ ի թուոյ երանելեացն, եւ ապա ըստամբեցոյց ընդ իւր զբազումս:

Ձեռն արկ կամակորութեամբ եւ եմուտ յորդեգրութիւն դիւապաշտութեանն, եւ եղեւ աման չարին, եւ ելից զնա սատանայ ամենայն խորամանկութեամբ: Ի ձեռն էառ իբրեւ ըզվահան, եւ ագաւ զնա իբրեւ ըզգրահա, եւ եղեւ իբրեւ զինուոր կատարեալ կամաց նորա: Մար-

տեալ Հնարիւք ընդ իմաստունս,
 եւ յոյժ խորագիտութեամբ ընդ
 գիտունս. յայտնի ընդ անմեղս,
 եւ ի ծածուկ ընդ խորհրդակա-
 նրս. ձեռն էարկ եւ եհան զբա-
 զումս ի գնդէն Բրիատոսի, եւ
 խառնեաց ի գունդս դիւաց: Եւ
 ի բազում յայլ տեղիս գողաբար
 սողեցաւ եւ եմուտ իբրեւ զօձ
 ի մէջ ամրացելոցն. եւ խրամ
 հատեալ յափշտակեաց եւ էառ
 եւ եհան յայտնութեամբ զբա-
 զումս յազատաց եւ զբազմագոյ-
 նրս ի շինականաց, եւ զայլ ո-
 մանս յանուանեալ քահանայից:

Որոց անուանքն են այս գոր-
 ծակցաց նորա.

Իշխանն Ռըշտունեաց՝ Արտակ
 անուն.

Իշխանն Սորխոռունեաց՝ Գա-
 դիշոյ անուն.

Իշխանն Վահեւունեաց՝ Գիւտ
 անուն.

Իշխանն Բաղրատունեաց՝
Տիրոց անուն .

Իշխանն Ապահունեաց՝ Մա-
նէճ անուն .

Իշխանն Գաբեղենից՝ Արտէն
անուն .

Իշխանն Ակեոյ՝ Ընջուղ անուն .

Իշխանն Ուրծայ՝ Ներսէհ
անուն .

Իշխանն մեւս եւս Պալունեաց՝
Վարազշատունհ անուն .

Սեպունհ մի Ամատունեայ Մա-
նէն անուն .

Բաղում եւ այլ ազատ մարդիկ ,
որ Ոստանիկոն անուանեն յար-
քունի տանէ .

Եւ բովանդակ զիւր բոլոր աշ-
խարհն ապստամբեցոյց յուրա-
ցութիւն , ոչ միայն ըստ աշխար-
հիկ բազմութեանն , այլ եւ
զբաղումս յուխտէ եկեղեցւոյն .
մանաւանդ սուտ երիցամբքն
որով գործէր զՀարիսն . երէց մի

Զանգակ անուն , երէց մի Պետ.
րոս անուն , սարկաւազ մի Սա-
հակ անուն . զորս յղէր առ
անմեղ մարդիկ , խաբէր եւ
պատրէր . սուրբ աւետարանաւն
երդնուին եւ ասէին , եթէ « Ի
թագաւորէն շնորհեսցի ամենե-
ցունց քրիստոնէութիւնդ » : Եւ
այսպէս խորամանկու թեամբ հա-
նէին զբազումս ի սուրբ միաբա-
նութենէն , ածէին եւ խառնէին
ի դունդա ուրացողացն :

Եւ ժողովեաց զամենայն դայ-
թակղութիւն , եւ արար դունդ
զօրաց բազմաց . դրեաց եւ եցոյց
զբազումս ի նոցանէ յականէ յա-
նուանէ մեծ հազարապետին , եւ
զիւր քաջութիւն արութեանն մե-
ծապէս պարծելով՝ որպէս աշա-
կերտաց ի մուրրութիւն խաբէ-
ութեան , եւ բաժանեալս եւ երկ-
ցեղսեր եւ եցոյց զզօրսն Հայոց :
Եւ իբրեւ այս ամենայն չա-

րիք յաջողեցան նմա, քակեաց
եւ զմիաբանութիւն աշխարհին
Վրաց ի Հայոց, եւ Աղուանիցն
ոչ ետ յառաջ խաղալ. եւ զաշ-
խարհն Աղձնեաց ըստ նմին իսկ
օրինակի յետս կալաւ: Գրեաց
հրովարտակ եւ աշխարհին Յու-
նաց, ցուցանելով նոցա այլ ընդ
այլոյ ստութեամբն՝ առ այր մի,
որոյ Վասակ անուն էր, յայնց
Մամիկոնենից, որ կան ի ծառա-
յութեան Յունաց: Եւ ի թշուա-
ռութեան ժամանակին այրն այն
սպարապետ էր ստորին Հայոց,
եւ հաւատարիմ զօրացն Հռով-
մոց ի սահմանին Պարսից, եւ
արտաքոյ էր օրինացն Աստու-
ծոյ դործովք իւրովք: Եգիտ
այս Վասակ զայն Վասակ իւր
դործակից ի մեծամեծ չարիսն՝
զոր միաբանեցին երկօքեանն:

Գրէր նա եւ ցուցանէր հանա-
պազորդ, իբր թէ ամենայն

Հայք զկնի իւր միաբանեցին .
եւ զնոյն գիր մեծաւ զգուշու-
թեամբ ներքին վասակն տայր
տանել ի թագաւորանիստ քա-
ղաքն կայսեր . մինչեւ զսուրբ
Եպիսկոպոսացն զմիտս եւս ու-
ծացոյց ի նոցանէ , եւ զամենայն
զօրսն Յունաց յերկրայս արար
յուխտէն :

Մանաւանդ զի ի ձեռն սուտ
քահանայիցն պատրէր եւ խաբէր
իբրեւ ճշմարիտ մարդովք . աւե-
տարան հանդերձ խաչիւ տայր
տանել , եւ զիւր զամենայն սա-
տանայական ստուծիւնն նոքօք
ծած կէր : Ինէր զինքն յաստուած-
պաշտուծեան կարգի , եւ զամե-
նայն կողմութեացելոցն . առաւել
զինքն հաւատարմէր հաստատուն
քան զամենայն զօրսն Հայոց . երդ-
նոյր եւ հաստատէր , եւս եւ զա-
մենայն հրամանս թողուծեան
յարքունուստ ցուցանէր :

Այն էին եւ կամք Յունաց աշխարհին, լսել զայն ախորժու-
թեամբ, այլ իձեռն նորա առաւել
եւս ի նոյն յեղեալ տապալեցան:

Սոյնպէս առնէր եւ ընդ ամե-
նայն կողմանս ամրականաց աշ-
խարհին, ի Տմորիսն եւ ի Կորդի-
սըն, յԱրցախ եւ յԱղուանսն,
ի Վիրս եւ յաշխարհն Սաղտեաց.
յղէր պնդէր՝ զի ասպնջականու-
թեան ոք սրժանի մի արասցէ:

Եւ ըստ մեծ ի չարութեան նո-
րա առաւել եւս ժամանակն երբեր
նմա զյաջողութիւն իրացն. զի
ամենեւին արտաքուստ օգնա-
կան ոք ոչ գտաւ գնդին Հայոց,
բաց յայնց Հոնաց՝ որոց բանս
եղեալէր: Սակայն եւ վասն նոցա
կուտեաց զբաղումայրուծին Ար-
եաց, արգել եւ փակեաց զդը-
րունս ելի նոցա. քանզի ոչ տայր
դադար ամենեւին թագաւորին
Պարսից, այլ յղէր եւ կոչէր ըզ-

գունդս բազումս ի պահակն ծո-
րայ, եւ զՎրաց աշխարհին բո-
վանդակ գումարէր, զգորսն
Լինաց եւ զՃգրաց, եւ զՎատն,
զԳաւն եւ զԳղուարն եւ զԽրասնն
եւ զՀեճմատակն, զՓառխն եւ
զՓոսխն եւ զՓիւքուան եւ զա-
մենայն գորսն Թաւապարանն,
զԼեւնայինն եւ զդաշտայինն, եւ
զամենայն ամրակողմն լերանցն:
էր զոր կարասեալ, մեծաւ պար-
գեւօք եւ առատաձեռն բաշխե-
լով զգանձան արքունի, եւ էր
զոր հրամանալ Թագաւորին սաս-
տիւ տագնապէր:

Զայս ամենայն իբրեւ արար
եւ կատարեաց ըստ հրամանի
Թագաւորին, որ ըստ օրէ գրէր եւ
ցուցանէր մեծ հազարապետին
Պարսից, որ ղօղեալ եւ Թագու-
ցեալ էր ի քաղաքն Փայտակա-
րան: Համարձակեցաւ այնուհե-
տեւ եւ նա ցուցանել զինքն բա-

զուամ ազգաց. էր որոց ահ ար-
կանէր, եւ էր որոց սիրով պար-
գեւս բաշխէր: Կոչէր առ ինքն
զՎասակ, եւ որք ընդ նմա իշ-
խանքն ամենեքեան, բազում
պարգեւս շնորհէր նոցա յար-
քունուստ, եւ զօրացն որ ի նորա
բանի էին: Տարեալ էր զառա-
ջեալ եւ զուրացեալ երիցունսն.
ցուցանէր, հաստատէր եւ յայտ
առնէր, եթէ սոքօք որսացայց
զնոսա՝ քակտել ի միաբան ուխ-
տէն: Իսկ հաղարապետն իբրեւ
զայն լսէր՝ յոյժ շնորհակալ լինէր
երիցանցն, եւ յոյս առաջի դնէր
նոցա. « Եթէ լիցի մեր յաղթու-
թիւն՝ զայլոց քահանայից կեանս
դոցա շնորհեցից, եւ զմեծ վաս-
տակ դոցա ցուցից թագաւորին: »

Եւ այսպէս շարժեաց եւ շփո-
թեաց զաշխարհն Հայոց, մինչեւ
զբազում եղբարս հարազատս
քակեաց ի միմեանց. ոչ եթող

միաբան զհայր եւ զորդի, եւ ի մէջ խաղաղութեան արար խռովութիւն :

Եւ անդէն իսկ յիւրում աշխարհին եղբօրորդիք երկու էին նորա ի սուրբ ուխտին առաքելութեան . գրեաց եւ եցոյց վասն նոցա յարքունիս, եւ էառ իշխանութիւն ի վերայ կենաց նոցա, մերժեաց եւ եհան զնոսա յաշխարհէն, զի մի այլ դարձցին անդրէն : Հալածեաց եւ փախոյց զամենայն միայնակեացս աշխարհին, ոյք հայհոյէին զանդարձ ամբարշտութիւն նորա : Արար եւ կատարեաց զամենայն չարիսն ընդդէմ ճշմարտութեանն . եւ զոր ինչ ոչ դիտէին անօրէն հեթանոսքն՝ իմացուցանէրնոցա, եւ վասն ուխտին քրիստոնէութեան՝ եթէ ո՞րպէս հնարիւք կարացէ բառնալ յաշխարհէն Հայոց :

Զայս ամենայն չարիս իբրեւ

Ետես ի նմա Միհրնէրսէհ, քան
յանձն իւր՝ առաւել ի նա էր
յուսացեալ։ Հարցանէր եւ ստու-
գէր՝ թէ քանի՛ այր կայ ի Հայոց
աշխարհին ի գնդին Վարդանայ
ընդ ամենայն բազմութիւնն։
Իբրեւ լուաւ ինմանէ՝ թէ աւե-
լի քան զվաթսուն հազար են,
խնդրէր եւս տեղեկութիւն վա-
սըն իւրաքանչիւր անձին քաջու-
թեան, եւ կամ քանի՛ այն ոք
իցեն որ սպառազէնքն իցեն, եւ
կամ քանի՛ այն ոք իցեն որ մերկ
առանց զինու աղեղնաւորք ի-
ցեն, սոյնպէս եւ վասն վահա-
նաւոր հետեւակացն։

Եւ իբրեւ լուաւ զթիւ համա-
րոյ բազմութեանն, առաւել եւս
փութացաւ ուսանել՝ թէ քա-
նի՛ք իցեն պարագլուխք քաջ
նահատակացն, զի երիս ընդ միոյ
պատրաստեացէ առ մի մի ի նո-
ցանէ, թող զայլ ամենայն։ Այլ

Եւ դրօշից անդամ իւրաքանչիւ-
րոց տեղեկանայր ի նմանէ . եւ
թէ քանի՛ գունդ զգորսն բաժա-
նիցեն , եւ ո՛ր ոք ի նոցանէ սա-
ղարք լինիցին , եւ ո՛ր զօրագլուխ
յորմէ՛ կողմանէ իռազմ մտանի-
ցէ , եւ զինչ անուանք իւրաքան-
չիւր համհարդացն իցեն , եւ քա-
նի՛ փողահարք ի մէջ գնդին ձայ-
նիցեն : Դակի՞ճ գործիցեն ար-
դեւք , եթէ արձակ բանակեա-
ցեն . ճակատ առ ճակատ գոր-
ծիցեն , եթէ համագունդ ընդ
մի տեղի դրդիցեն : Ո՛ր ոք ի նո-
ցանէ յերկբայս կայցէ , եւ կամ
ո՛ր ոք ի նոցանէ զանձն ի մահ դը-
նելով գուն գործիցէ :

Եւ իբրեւ զայս ամենայն տե-
ղեկացաւ ի նմանէ , կոչէր զա-
մենայն զօրագլխեանն , սկա-
տուէր հրամանի տայր ամենե-
ցուն յանդիման նորա , զի խրա-
տու նորա լուիցեն ամենեքեան :

Եւ զամենայն զօրսն զօրագլխօ-
քըն հանդերձ յանձն առնէր առն
միում յաւագացն՝ որում անունն
էր Մուշկոսն Նիսալաւորոս :

Եւ ինքն խաղայր անդէն գը-
նայր յերկիրն արեւելից. եւ յան-
դիման եղեալ մեծի թագաւո-
րին , պատմէր զամենայն անցս
իրացն , զիւր հնարաւոր իմաս-
տութիւնն եւ զՎասակայ խա-
բերայ պատրանս հայթայթանա-
ցըն . որպէս զառաջինն զիւր
զամբարշտութիւնն կամեցաւ
ծածկել այնու՝ զի քակեալ երկ-
պառակեաց զգունդն հայոց :

Իբրեւ լուաւ զայս ամենայն
թագաւորն ի բերանոյ մեծ հա-
ղարապետին , դառնացաւ յանձն
իւր , եւ ասէ անսուտ երգմամբ .
« Եթէ ապրեացի անօրէնն այն
ի մեծ պատերազմէն , մեծաւ
անարգանօք տամ ըմպել նմա
զբաժակն դառնութեան մահու : »

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՀԵՂԱՆԱԿ

Յարձակումն Արեւելեայց

—

ՄԵՐ է սէրն Աստուծոյ քան
զամենայն մեծութիւն երկրա-
ւոր, եւ այնպէս աներկեւղս առ-
նէ զմարդիկ, իբրեւ զանմարմին
զօրս հրեշտակաց : Որպէս ան-
դրստին ի սկզբանէ է տեսանել
զբազումս բազում անգամ ի բա-
զում տեղիս : Մարդիկ, որ սի-
րովն Աստուծոյ իբրեւ զինու
վառեալք էին, ոչ ինչ խնայե-
ցին զանգիտելով իբրեւ զանա-
րի, գոլով վատասիրտք, կամ ի
մահ անձանց, կամ յափշտակու-
թիւն ընչից, կամ ի խողխողումն

սիրելեաց, կամ ի գերութիւն
ընտանեաց, ելանել ի հայրենի
երկրէն եւ անկանել ի ստրկու-
թիւն յօտարութեան. առ ոչինչ
համարեցան զայս ամենայն անցս
չարչարանացն. այլ միայն միա-
բան կալ ընդ Աստուծոյ, զի ի-
նմանէ միայն մի՛ գերի ելցեն. եւ
ամենայն երեւելի մեծութեանս
զնաբաւական համարեցան՝ ընտ-
րեալ ի միտս իւրեանց: Եւ զու-
րացութիւնն մեռելութիւն վար-
կանէին, եւ զմահ վասն Աստու-
ծոյ՝ անանց կենդանութիւն, եւ
ծառայել յերկրի՝ ազատութիւն
կենաց իւրեանց, եւ ընկենուլ
զանձինս յօտարութիւն՝ ընդ
Աստուծոյ գիւտից:

Որպէս յայսմ ժամանակի տե-
սաք աչօք մերովք, զի զնոյն
նահատակութիւն նահատակե-
ցաւ եւ աշխարհս Հայոց:

Քանզի իբրեւ ետես մեծն

Վարդան զերկապառակութիւն
աշխարհին իւրոյ, ոչ ինչ թերա-
հաւատութեամբ զանգիտեաց :
Թէպէտ եւ ստուգեալ գիտաց
զբազմաց այլոց եւս զերկմտու-
թիւն՝ որ դեռ եւս ընդ նմա միա-
բանեալք էին, քաջալերեցաւ
յանձն իւր եւ քաջալերեաց ըզ-
զօրսն իւր. քանզի ինքն իսկ
բռնացեալ ունէր զթագաւորա-
նիստ տեղիսն միաբանութեամբ
նախարարացն, որ ոչ քակեցան
ի սուրբ ուխտէն : Հրաման տը-
ւեալ ամենայն զօրացն ժողովել
յարտաշատ քաղաք, փոխանակ
յետս կացելոցն որ ելին զհետ
իշխանին Սիւնեաց, զեղբարս
կամ զորդիս կամ զեղբարցն որ-
դիս ի տեղի նոցա մատուցանէր,
եւ զիւրաքանչիւր զօրս տայր
նոցա, զի դեռ եւս ինքն ունէր
զամենայն աշխարհն :

Եւ փութով ամենեքեան ի

տեղի պատերազմին եկեալ հա-
սանէին իւրաքանչիւր զօրօք եւ
ամենայն պատրաստութեամբ ,
նոքա եւ որ բունքն հաստա-
տուն կացեալ էին ի տեղւոջն .

Ներշապուհ Արծրունի ,
Եւ Սորէն Սորխոռունի ,
Եւ ինքն Սպարապետն ,
Եւ Արտակ Պալունի ,
Եւ Վահան Ամատունի ,
Եւ գունդն վահեւունեաց ,
Եւ Թաթուլ Դիմաքսեան ,
Եւ Արշաւիր Արշարունի ,
Եւ Շմաւոն Անճաւացի ,
Եւ Տաճատ Գնթունի ,
Եւ Ատոմ Գնունի ,
Եւ Սոսրով Գաբեղեան ,
Եւ Կարէն Սահառունի ,
Եւ Հմայեակ Դիմաքսեան ,
Եւ մեւս եւս այլ Դիմաքսեան՝
Գազրիկ ,
Եւ Ներսէհ Քաջբերունի ,
Եւ Փարսման Մանդակունի ,

Եւ Արսէն Ընծայացի ,
 Եւ Այրուկ Սլկունի ,
 Եւ Վրէն Տաշրացի ,
 Եւ Ապրսամ Արծրունեացն ,
 Եւ Շահ խոռապետն արքունի ,
 Եւ Խուրս Սրուանձտեաց ,
 Եւ Քողեանքն եւ Ակէացիքն
 եւ Տրպատունիքն , եւ զօրքն
 Ռըշտունեաց , եւ ամենայն գործակալքն արքունի իւրաքանչիւր
 զօրօքն հանդերձ :

Սոքա ամենեքեան համա-
 գունդք հասանէին ի գործ պա-
 տերազմին ի դաշտն Արտազու ,
 եւ լինէր հանդէս համարուն
 վաթսուն եւ վեց հազար այր ընդ
 հեծեալ եւ ընդ հետեւակ :

Եկին ընդ նոսա սուրբքն Յով-
 սէփ եւ Ղեւոնդ երէց , եւ բա-
 զում եւ այլ քահանայք , եւ եւս
 բազմագոյն պաշտօնեայք : Քան-
 ղի ոչինչ զանգիտեցին եւ նոքա
 գալ ընդ նոսին ի գործ պատե-

բազմին . զի ոչ եթէ մարմնա-
կան համարէին զկռիւն , այլ հո-
գեւոր առաքինութեան . ցան-
կային մահակից լինել քաջ նա-
հատակացն :

Սկսաւ սպարապետն խօսել
միաբանութեամբ նախարարացն
ընդ զօրսն եւ ասէ .

« Ի բազում պատերազմունս
մտեալ է իմ , եւ ձեր ընդ իս . է
ուրեք զի քաջապէս յաղթեցաք
թշնամեացն , եւ է ուրեք զի նո-
քա մեզ յաղթեցին . եւ բազում
այն է որ յաղթող գտեալ եմք
եւ ոչ յաղթեալք : Եւ միանգա-
մայն այն ամենայն էին մարմնոյ
պարծանք . քանզի հրամանաւ ան-
ցաւոր թագաւորին մարտնչեաք :
Որ փախչէր՝ վատանուն յաշ-
խարհի երեւէր , եւ անողորմ
մահ ի նմանէ գտանէր . իսկ որ
քաջութեամբ յառաջ մատչէր՝
քաջ անուն ազգի ժառանգէր ,

Եւ պարգեւս մեծամեծս յան-
ցաւոր եւ ի մահկանացու թա-
գաւորէն ընդունէր : Եւ մեք
իսկ աւասիկ յիւրաքանչիւր մար-
մինս ունիմք վէրս եւ սպիտ բա-
ղումս . եւ բազում այն քաջու-
թիւն իցէ, վասն որոյ առեալ իցէ
Եւ պարգեւս մեծամեծս : Անարգ
եւ անօգուտ զքաջութիւնսն հա-
մարիմ, եւ առ ոչինչ զպար-
գեւսն զբաղումս . վասն զի ա-
մենեքեան խառնեցողք են :

« Իսկ արդ եթէ վասն մահ-
կանացու հրամանատուին զայն
արութիւնս կատարէաք, որչափ
եւս առաւել վասն անմահ թա-
գաւորին մերոյ, որ տէրն է
կենդանեաց եւ մեռելոց, եւ
դատելոց է զամենայն մարդ
լստ գործոց իւրոց : Ապաքէն
եթէ կարի չատ յառաջ մատու-
ցեալ ծերացայց, սակայն ելա-
նելոց եմք ի մարմնոյ աստի, զի

մտցուք առ Աստուած կենդա-
նի, որ ոչ եւս ելանիցեմք ի
նմանէ :

« Արդ աղաչեմ զձեզ, ովք քաջ
նիղականիցք իմ. մանաւանդ զի
բազումք ի ձէնջ լաւագոյն էր
քան զիս արութեամբ, եւ գահու
ի վեր ըստ հայրենի պատուոյն .
բայց յորժամ ձերով կամօք եւ
յօժարութեամբ առաջնորդ եւ
զօրագլուխ ձեզ կացուցէք, հեշտ
եւ բաղձալի թուեսցին բանք
իմ ի լսելիս մեծամեծաց եւ ի
փոքունց : Մի երկուցեալ զան-
գիտեսցուք ի բազմութենէ հե-
թանոսացն, եւ մի յահագին
սրոյ առն մահկանացուի զթի-
կունս դարձուցուք. զի եթէ
տացէ Տէր յաղթութիւն ի ձեռս
մեր, սատակեսցուք զզօրու-
թիւն նոցա, զի բարձրացի
կողմն ճշմարտութեան, եւ եթէ
հասեալ իցէ ժամանակ կենաց

մերոց սուրբ մահուամբ պատե-
րազմիս, ընկալցուք խնդու-
թեամբ սրտիւ. բայց միայն յա-
րութիւնս քաջութեան՝ վատու-
թիւն մի՛ խառնեցուք:

« Մանաւանդ զի անմոռաց
է ինձ յիշելով զիմ եւ զմանց
ի ձէնջ ի ժամանակին զի զանո-
րէնն իշխան խաբեցաք, պատ-
րեցաք իբրեւ զմանուկ մի տղայ
անպիտան, իբր այն եթէ ի վե-
րինն երեսս զկամս նորա ամբա-
րըշտութեանն կատարեցաք.
բայց ի ծածուկ զխորհուրդս Տէր
ինքնին վկայէ մեզ, որպէս անքակ
կացեալ եմք ի նմանէ: Զոր եւ
դուք ինքնին իսկ գիտէք, վասն
սիրելեաց մերոց որ ի մեծի նե-
ղութեան էին՝ հնարս խնդրէաք
վասն յանդորր հանելոյ. զի նո-
քօք հանդերձ մարտ եղեալ կը-
ռուեացուք ընդ անօրէն իշխա-
նին վասն հայրենի աստուածա-

սուր օրինացն: Եւ իբրեւ նոցա
ոչինչ կարացաք օգնել, անհնար
լիցի այս՝ եթէ վասն մարմնաւոր
սիրոյ զկատուած ընդ մարդկան
փոխանակիցեմք:

«Իսկ արդ յերկուս եւ յերիս
կռիւս Տէր ինքնին մեծաւ զօ-
րութեամբ օգնեաց մեզ, որպէս
դի զանուն քաջութեան ժառան-
դեցաք, եւ զգորսն արքունի չա-
րաչար հարաք, եւ զմոգսն ա-
նողորմ սատակեցաք, եւ զպըղ-
ծութիւն կռասպաշտութեանն ի
տեղեաց տեղեաց սրբեցաք, զա-
նօրէն հրաման թագաւորին եղ-
ծաք ասպականեցաք, զխռովու-
թիւն ծովուն ցածուցաք, լեառ-
նացեալ օլիքն դաշտացան,
բարձրադէզ փրփուրն սպառե-
ցաւ, գազանացեալ սրտմտու-
թիւնն դադարեաց: Որ ի վերայ
ամպոց որոտայր, նկուն եղեալ
քան զսովորական բնութիւնն ի

վայր գտաւ՝ ընդ մեզ խօսելով,
 «Որ բանիւ հրամանաւ կամէր
 կատարել զչարութիւնն իւր ի
 վերայ սուրբ եկեղեցւոյ, արդ-
 աղեղամբ եւ նիզակաւ եւ սրով
 կռուի: Որ իբրեւ զհանդերձ
 կարծէր ունել մեզ զքրիստո-
 նէութիւնն, արդ իբրեւ զգոյն
 ի մարմնոյ՝ չկարէ շրջել, թերեւս
 եւ ոչ այլ կարասցէ մինչեւ ի
 կատարած: Քանզի հիմունք
 սորա հաստատութեամբ եղեալ
 են ի վերայ վիմին անշարժու-
 թեան, ոչ ի վերայ երկրի, այլ
 ի վեր յերկինս, ուր ոչ անձրեւք
 իջանեն եւ ոչ հողմք շնչեն եւ ոչ
 հեղեղս յարուցանեն: Եւ մեք
 թէպէտ եւ մարմնով յերկրի եմք,
 այլ հաւատով յերկինս եմք շի-
 նեալ, ուր ոչ ոք կարէ հասա-
 նել յանձեռագործ շինուածն
 քրիստոսի:

«Հաստատուն կացէք յան-

չուշտ զօրագլուխն մեր , որ ոչ
երբէք մառասցի զգործս նահա-
տակութեան ձերոյ : Ո՛վ քաջք ,
մեզ այս մեծապէս է՝ զոր կա-
տարեաց Աստուած ի ձեռն մե-
րոյ բնութեանս , յորում եւ զօ-
րութիւնն Աստուծոյ մեծապէս
երեւի : Զի եթէ զայլս կոտորե-
լով ի վերայ աստուածային օրի-
նացն՝ պարծանս անձանց ժա-
ռանգեցաք , եւ զքաջ անուն
ազգատոհմին մերոյ թողաք եկե-
ղեցւոյ , եւ վարձուց ակնկալու-
թիւն ի Տեառնէ է , որ պահի
խրաքանչիւր ումէք ի մէնջ ըստ
սրտին յօժարութեան եւ ըստ
գործոց առաջարկութեան , որ-
չափ եւս առաւել եթէ մեք մե-
ռանիցիմք ի վերայ մեծ ի վկա-
յութեան Տեառն մերոյ Յիսու-
սի Քրիստոսի , որում եւ երկնա-
ւորքն են ցանկացեալ , եթէ գոյր
հնար : Եւ զի այս պարգեւք ոչ

ամենեցուն է անկ, այլ որում
 պատրաստի ի բարերար Տեառ-
 նէն, եւ մեզ այս ոչ եթէ յար-
 դար գործոց ինչ պատահեաց,
 այլ յաննախանձ պարգեւատը-
 ւէն. որպէս եւ ասէ իսկ ի սուրբ
 կտակարանին. « Ուր առաւել
 եղեն մեղքն, անդէն առաւե-
 լան շնորհքն Աստուծոյ — » :

« Եւ մեզ կարի քաջ ի դէպ
 ելանէ հրաման պատասխանուոյս
 այսորիկ. որպէս եւ առաւելա-
 պէս երեւեցաք մարդկան ամ-
 բարշտեալք, կրկին առաւելա-
 պէս երեւեցուք արդարացեալք
 մարդկան եւ հրեշտակաց եւ
 Հօրն ամենեցուն : Զի որ օր
 լուան ապաքէն զմէնջ մարդիկ
 ի գործ ամբարշտութեանն, ար-
 տասուս բազում հեղան ի սուրբ
 եկեղեցւոյն, եւ եւս բազմա-
 դոյն ի մէջ սիրելեացն մերոց :
 Եւ եւ ընկերք մեր սրով սըրտ-

մտեալ սպառնային մեզ, եւ
մահ դառնութեան ի վերայ հա-
սուցանել կամէին. եւ ծառայքն
մեր սարտուցեալ փախչէին ի
մէնջ: Եւ հեռաւորաց, որոց լը-
ւեալ էր զանուն քրիստոնէու-
թեան մերոյ, քանզի ոչ էին
տեղեակ խորհրդոցն մերոց, ողբա
ի բերան առեալ անդադար աշ-
խարհին զմեզ, եւ անգիտու-
թեամբ հայհոյութիւնս բազումս
խօսէին զմէնջ: Եւ որ մեծն քան
զամենայն ասացից, ոչ միայն
մարդիկ յերկրի՝ այլ եւ հրեշտա-
կըք յերկինս զերեսս իւրեանց
դարձուցին ի մէնջ, զի մի՛ տը-
խուր դիմօք հայեացին ի մեզ:

« Եւ ահա եկն եհասժամանակ,
զի զամենայն զկեղտ անուն ի
մէնջ ի բաց բարձցուք: Յայնժամ
իբրեւ զթախժեալ սգաւոր՝ յողի
եւ մարմին էաք տրտմեալք,
այսօր զուարթացեալ եւ զգաս-

տացեալք յերկոսեան առ հասարակ եմք լրջացեալք, քանզի եւ զՏէրն բարերար ընդ մեզ տեսանեմք յառաջնորդութիւն. չէ մեր մարդ զօրաւար, այլ զօրագլուխն ամենայն մարտիրոսաց, երկեւղ՝ թերահաւատութեան է նշանակ. զթերահաւատութիւն մեք իմէնջ վաղ մերժեցաք, ընդ նմին եւ երկեւղն փախիցէ ի մտաց եւ ի խորհրդոց մերոց : »

Զայս ամենայն առաքինի զօրավարն խօսեցաւ ընդ ամենայն բազմութեանն. դարձեալ եւ ըզմի մի ի նոցանէ քաջալերէր ի ծածուկ եւ սրտապնդէր, եւ զամենայն սրտապնդութիւն աղքատութեան ընոյր : Որոյ ոչինչ գոյր զօրականին՝ յանձնէ եւ յընկերաց մատուցանէր. որոյ զէն չէր՝ զէն պատրաստէր. եւ որում հանդերձ պիտոյ էր՝ հանդերձ

զգեցուցանէր, եւ որումերիւար՝
երիւար տայր : Եւ առաւ առճ-
կօք ուրախ առնէր զամենեւեան,
եւ զուարթագին զինքն ցուցա-
նէր ամենեցուն : Եւ ըստ պա-
տերազմական կարգին՝ գրաջ
արանց զյիշատակարանս հանա-
պազ երկրորդէր առաջի նոցա .
զի եւ ինքն իսկ տեղեակ էր ի
մանկութենէ իւրմէ սուրբ կտա-
կարանաց : Զոր եւ ի ձեռն ա-
ռեալ գրաջ նկարագիրն Մակա-
րայեցւոց ընթեռնոյր ի լսելիս
ամենեցուն, եւ յորդառաւ թա-
նիւք զ'ըս իրացն խմացուցանէր
նոցա, որպէս մատուցեալ կը-
ռուեցան ի վերայ աստուածա-
տուր օրինացն ընդդէմ թագա-
ւորին Անտիոքացւոց : Զի թէ-
պէտ եւ ի նմին կատարեցան մա-
հուամբ, սակայն անուն քաջու-
թեան եկաց մինչեւ ցայսօր ժա-
մանակի, ոչ միայն յերկրի՝ այլ

եւ անմոռաց յերկինս , Նա եւ
 զայն յուշ առնէր զօրականին ,
 որպէս ազգատոհմն Մատաթեայ
 քակտեալ բաժանեցան ի միու-
 թենէ նորա , դարձան ի հրաման
 թագաւորին , շինեցին մեհեանս ,
 մատուցին զոհս պղծութեան ,
 խոտորեցան յԱստուծոյ եւ ըն-
 կալան զպատիժս պատուհասի
 մահուան ի սուրբ միաբանելոցն ,
 Իսկ Մատաթի եւ որք ընդ նմայն
 էին՝ ոչ ինչ լքեալ թուլացան ,
 այլ եւս առաւելապէս պնդեցան ,
 եւ ձեռնամուխ եղեն ի գործ
 պատերազմին բազում ժամա-
 նակս : Զայս ասէր , եւ անդէն
 ի դաշտին զտեղի առեալ՝ զգորսն
 զետեղէր , եւ յամենայն կող-
 մանց տակաւ զայրուծին կազմէր :
 Իսկ յետ ոչ բազում անուրց
 զօրագլուխն Պարսից խաղայր
 զայր ամենայն հեթանոսական
 բազմութեամբն , եւ եկեալ հա-

սանէր յաշխարհն Հայոց ի Հեր
եւ ի Զարեւանդ գաւառ: Եւան-
դէն զտեղի առեալ նորա ի գա-
ւառին՝ բանակ բոլորէր, փոս
հատանէր, պատնէշ կանգնէր,
շերտաւոր փակէր, ամրացուցա-
նէր իբրեւ զքաղաք ամենայն
սկստրաստութեամբ: Գունդ
բազում հատանէր ի զօրաց նորա
ասպատակաւ արշաւէր, յաւարի
առնուլ կամէր զգաւառս բա-
զումս:

Զայն իբրեւ լուան զօրքն Հա-
յոց, սեպուհ մի յազգէն Ամա-
տունեաց՝ Առանձար անուն,
ընտրեցին յամենայն զօրականէն
լի խմաստութեամբ եւ քաջու-
թեամբ: Ելընդ առաջ նորա հա-
զարօք երկու, հար սատակեաց
զբազմութիւն գնդին, եւ զմնա-
ցեալսն ի նոցանէանդրէն փախ-
տական ի բանակն արկանէր: Եւ
ինքն ողջանդամ այսրէն դառ-

նայր , եւ լինէր տօն ուրախու-
թեան մեծ յաւուրն յայնմիկ
զօրացն Հայոց :

Դարձեալ միւսանդամ ուրա-
ցեալն Վասակ անդրէն ի հնարս
հայթայթանաց մտանէր ըստ
առաջին կեղծ աւորութեանն իւ-
րոյ . շրջեցաւ ի ձեռն սուտ երի-
ցանցն՝ զոր յառաջագոյն ասա-
ցաք , նոքօք հրամանաւ արքունի
ի սլառագամաւորութիւն խօսէր ,
եւ երդմամբ հաստատէր զքրիս-
տոնէութիւնն անդրէն ունել :

Եւ զայս արարեալ զբազում
աւուրս՝ ոչ կարաց զմիաբանու-
թիւնն քակտել , մանաւանդ ըզ
սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն , որ ոչ
էր հեռացեալ ի զօրականէն :

Որպէս երանելի երէցն Ղե-
ւոնդ հրաման առեալ ի սուրբ
ընկերացն՝ ի մեծէն Յովսէփայ
եւ յամենայն մեծ ամեծացն , ի
քահանայիցն եւ ի զօրադլխացն ,

Եբայց դբերան իւր եւ ասէ բար-
ձրր բարբառով առաջի հրեշ-
տակացն .

« Յիշեցէ՛ք ամենեքեան ըզ
հարան զառաջինս , որ յառաջ
քան զծագումն Որդւոյն Աստու-
ծոյ յիւրաքանչիւր ժամանակս :

« Քանզի իբրեւ մերժեաց եւ
ընկեց զմեզ շարն յաստուածա-
յին տեղւոյն , դտաք մեք ան-
կեալք ընդ անողորմ դատաս-
տանօք ըստ մեղացն յանցաւո-
րութեան , որ ի կամս ազատու-
թեան մերոյ գործեցաք զանար-
ժանս , եւ զօրարչական զօրու-
թիւնն շարժեցաք ի վերայ մեր
ի ցասումն բարկութեան , եւ զո-
ղորմած դատաւորն յուզեցաք
վրէժ առնուլ անաչառութեամբ
յարարածոցս . մինչեւ հրաման
տուեալ երկնային ծովուն հեղուլ
ի վերայ ցամաքիս , եւ հաստա-

տուէն յառակք երկրիս ծակո-
տեալ՝ ընդդէմ զհակառակսն
գործեցին : Վերինք եւ ներքինք
եղեն մեզ գործիք տանջանաց՝
առանց բարեխօսի վրէժ առնուլ
յանցանաց մերոց :

« Ապաքէն արդարն նոյ միայն
գտաւ կատարեալ յազգի մարդ-
կութեանս , որ ցածոյց զսրտ-
մտութիւն բարկութեան տէրու-
նեան ցասմանն , եւ եղեւ սկիզբն
առաջարկութեան առ աճումն
բազմութեան մարդկային ազ-
գիս : Դարձեալ եւ Աբրահամ ի
փորձութեանն իւրում գտաւ ա-
ռաքինի , եւ զընկալեալ սար-
գեւան յԱստուծոյ՝ ինքեան ձե-
ռօք փոխ անդրէն նմին մատու-
ցանէր . վասն այսորիկ եւ յառա-
կըս ընկալաւ զնա Աստուած , զի
ի նմա տպաւորեալ տեսանէր
զաներեւոյթ գալուստ Որդւոյն
Աստուծոյ , եւ զըմբռնումն անըմ-

բըռնելոյն եւ զգենումն անմա-
հին, որ իւրով մահուամբն խա-
փանեաց զիշխանութ իւն մահու-
եւ եթէ մահուամբ մահ մեռա-
նի, մի երկիցուք մահակիցք լի-
նել Բրիստոսի. զի ընդ որում
մեք մեռանիմք, ընդ նմին եւ
կենդանանամք :

« Յիշեցէք, առաքինիք, ըզ
մեծն Մովսէս, որ մինչեւ հա-
սեալ էր յարութեան հասակն՝
խորհուրդ սուրբ նահատակու-
թեանն ի տիս տղայութեանն ե-
րեւէր նմա. եւ տուն թագաւո-
րին Եգիպտացւոց ի ծառայու-
թիւն մտանէր նմա, եւ ակամայ
դայեկութեամբ անուցանէր ըզ
նա. եւ ի ժամ փրկելոյ զԺողո-
վուրդն ի նեղութենէն՝ միջնորդ
եղեւ երկնի եւ երկրի, միանգա-
մայն եւ աստուած անուանեցաւ
ի վերայ Եգիպտացւոցն. Գանգի-
ուր գտաւ սուրբ խորհուրդն զօ-

բացեալ՝ անձամբ իւրով վրէժ
առնոյր յԵգիպտացւոյն . իսկ
ուր առտուած ային յայտնու թիւ-
նըն ի վերայ նորա լինէր , ի ձե-
ռըն գաւազանին գործէր զմե-
ծամեծ սքանչելիան : Եւ վասն
սուրբ նախանձուն զոր ունէր՝
եհար զԵգիպտացին եւ ընդաւա-
ղեաց . վասն որոյ զմեծ անուն
դնէր նմա , եւ առաջնորդ ժո-
ղովրդեանն զնա կացուցանէր :
Եւ բազում այն է՝ որ հեղմամբ
արեամբն արդարացաւ , եւ ա-
նուանեցաւ մեծ-բան զամենայն
մարգարէս . ոչ միայն զարտաքին
թշնամիան կոտորելով , այլ եւ
զազգատոհման՝ որ փոխանակե-
ցին զԱստուած ընդ որթուն յա-
նապատին :

« Եւ եթէ նա ի հեռուստ այն-
պիսի վրէժ խնդրէր գալստեան
Որդւոյն Աստուծոյ , մեք որ
ականատեսք եղաք , եւ մեծա-

պէս վայելեցաք յերկնաւոր պար-
գեւան շնորհաց նորա, եւս առա-
ւել պարտիմք վրէժխնդիր լի-
նել մօտակայ ճշմարտութեանս :
Որ եդ մահուամբ զանձն իւր ի
վերայ մեղաց մերոց, արդարա-
ցոյց զմեզ յանհնարին դատա-
պարտութենէն, դիցուք եւ մեք
զանձինս մեր մահուամբ ի վերայ
անմահ զօրութեանն, զի մի՛ նը-
ւագք քան զվրէժխնդիրսն ա-
ռաջինս գտանիցիմք :

« Յիշեցէք զմեծ քահանայն
Փենեկէզ, որ սպանմամբ երարձ
զպղծութիւնն ի ժամ պատե-
րազմին, եւ ազգէ յազգ երդ-
մամբ հաստատեաց զքահանա-
յութիւնն : Մի՛ մոռանայք եւ
զսուրբ մարգարէն զԵղիաս, որ
ոչ կարէր հանդարտել հայել ի
կռապաշտութիւնն Աքաբու. եւ
արդար նախանձուն իւրոյ զութ
հարեւրսն ինքեան ձեռօք սա-

տակեաց, եւ զերկուս յիսուսն
անշէջ հրոյն մատուցանէր լույ-
կիս. եւ զաստուածային վրէժն
խնդրելով՝ անըմբռնելի եւ ահա-
գին կառօքն յերկրէ ի յերկինս
վերացաւ : Դուք՝ եւս մեծի մա-
սին վիճակի հասեալ էք. զի ոչ
եւս կառք առաքին ձեզ ի վե-
րացումն, այլ ինքնին Տէրն կա-
ռաց եւ երկովորաց հզօր զօրու-
թեամբ եւ սրբովք հրեշտակօք
ընդ առաջ եկեալ՝ ձեզ իւրա-
քանչիւր թեւս բուսուցանէ. զի
նորա ուղեկիցք լինիցին եւ նմին
քաղաքակիցք :

« Եւ այլ զինչ եւս երկրոր-
դեցից առաջի ձերոյ քաջ նահա-
տակութեանդ. զի քան զիս տե-
ղեկագոյնք եւ հմուտք էք սուրբ
կտակարանացն : Դաւիթ ի ման-
կու թեան ժամանակին քարիւ
կործանեաց զմեծ քլուրն մսեղէն,
եւ ոչ ինչ զանդիտեաց յահագին

սրոյ հսկային. ցրուեաց զգունդս
այլազգեացն, եւ ապրեցոյց ըզ
զօրսն ի մահուանէ, եւ զժողո-
վուրդսն ի գերութենէ. եւ եղեւ
անդրանիկ թագաւորացն Իս-
րայելի, եւ անուանեցաւ հայր
Որդւոյն Աստուծոյ, նա անուա-
նեցաւ առ ի պէտս ժամանա-
կին, եւ դուք ճշմարիտ ծնեալք
ի սուրբ Հոգւոյն՝ որդիք էք Աս-
տուծոյ եւ ժառանգակիցք Քրի-
ստոսի: Մի՛ ոք զձեր բաժինն
իձէնջ հատանիցէ, եւ զձեզ օտա-
րախորդս արարեալ՝ տարարա-
ժին հանիցէ:

« Յիշեցէք զամենայն զօրա-
վարսն զառաջինս Իսրայելի, ըզ
Յեսու, զԳեղէոյն, զԵփթայեա
եւ զայլս ամենեւեան, որք ճշ-
մարիտ հաւատովք էին, հարին
կոտորեցին զզօրսն հե թանոսաց,
եւ սրբեցին զերկիրն ի պիղծ կը-
ռապաշտութենէն: Եւ վասն

Հաստատուն արդարագործութեանն՝ որ ոչ ինչ երկմտեցին ի խորհուրդս իւրեանց, արեգակըն եւ լուսին առանց ականջաց լուան եւ կատարեցին զբան հըրամանի նոցա, ծով եւ գետք ճանապարհ գործեցին առաջի նոցա ըստ ոչ սովորութեան : Եւ բարձրացեալ սլարիսպք քաղաքին երիքովի ձայնիւ լոկով անկեալ կործանեցան ի վրէժխնդրութիւն օրինացն արդարութեան : Եւ այլքն ամենայն որ ըստ հաւատոց քաջութիւնս կատարեցին ի դարս իւրաքանչիւր, գովեցան ի մարդկանէ եւ արդարացան յԱստուծոյ :

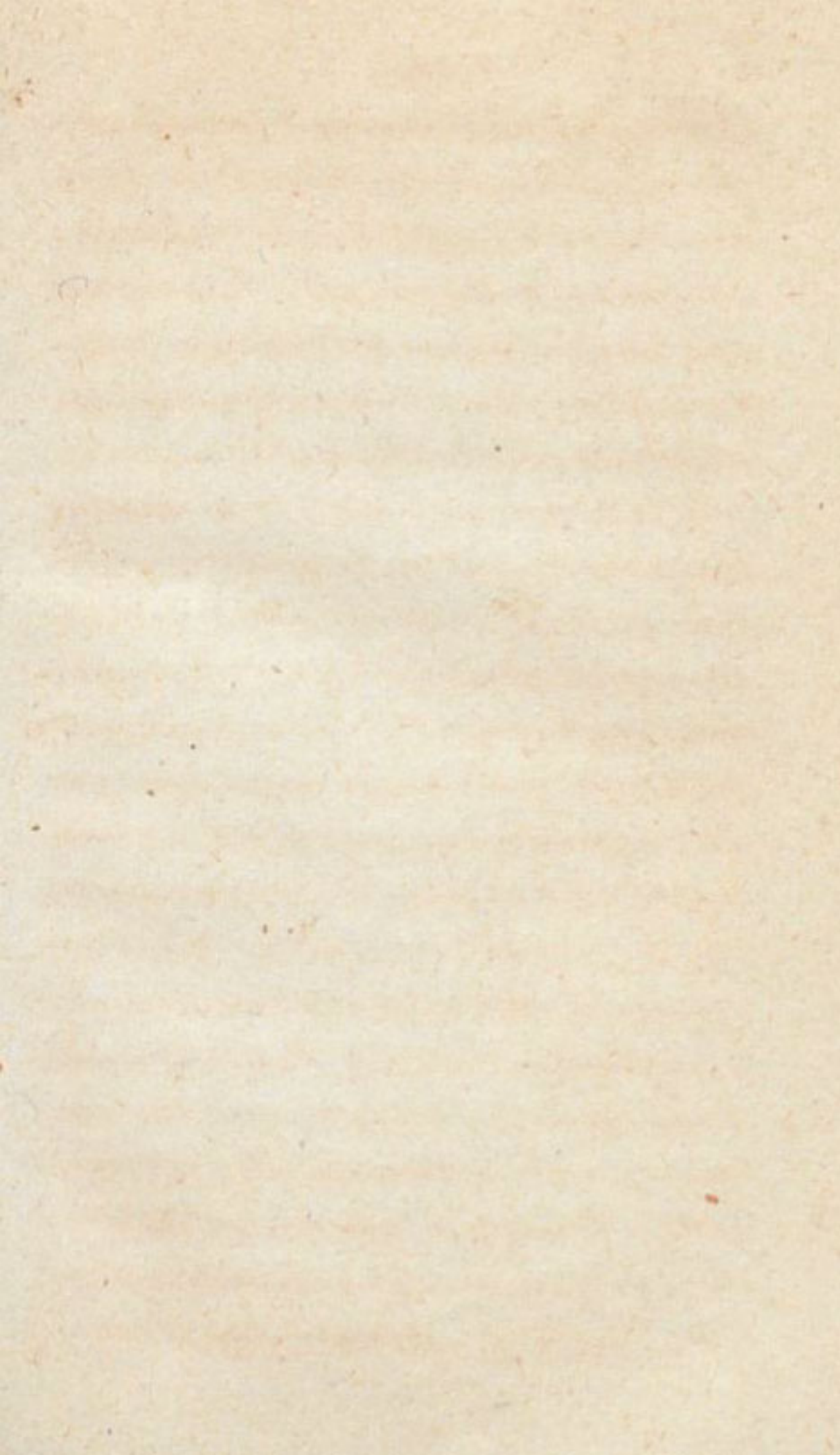
« Ապաքէն նոյն Տէր է ի սկըզբանէ եւ մինչեւ ցայսօր եւ առ յապա, եւ յաւիտենից յաւիտեանըս, եւ անդր քան զամենայն յաւիտեանս : Ոչ նորոգի, զի ոչ հնանայ. ոչ մանկանայ, զի ոչ

ծերանայ . ոչ փոփոխի անյեղեղուկ բնութիւնն Աստուծոյ . որպէս եւ ինքն ասէր բերանով սուրբ մարգարէիցն . — Ես եմ , ես եմ , ես նոյն եմ ի սկզբանէ մինչեւ յաւիտեան . ոչ տամ ըզ փառս իմայլում , եւ ոչ գթաջութիւնս իմ դրոշելոց : —

« Զայս գիտելով , եղբարք , մի թուլութեամբ լքանիցիմք , այլ պնդութեամբ սրտիւ եւ հաստատուն հաւատովք կամակար յարձակեսցուք ի վերայ թշնամեացն՝ որ յարուցեալ գան ի վերայ մեր : Մեր յոյսն մեզ կրկին երեւի . եթէ մեռանիմք՝ կեանք , եւ եթէ մեռուցանեմք՝ մեզ նոյն կեանք առաջի կան : Յիշեսցուք զբանն Առաքելոյ , որ ասէ , թէ Փոխանակ ուրախութեանն որ նմա առաջի կայր՝ յանձն էառ զհամբերութիւն մահու եւ մահու խաչի . վասն այսորիկ եւ

Աստուած զնա առաւել բարձրացոյց, եւ ետ նմա անուն՝ որ ի վեր է քան զամենայն անուն. զի յանուն Յիսուսի Քրիստոսի ամենայն ծունր կրկնեսցի երկնաւորաց եւ երկրաւորաց եւ սանդարամետականաց —:

« Եւ քանզի որ ճշմարտութեամբ միացեալ է ընդ Որդւոյն Աստուծոյ, հոգւոյն աչօք տեսանէ զաներեւոյթ յստակ լոյսն ճառագայթից իմանալի արեգական, որ յամենայն ժամ եւ յամենայն օր գեր ի վերոյ ծագեալ երեւի ամենեցուն. եւ սրբատեսիլ եւ սրբահայեացս անպղտոր յստակութեամբ ձգտեցուցանէ զհայեցուածս, եւ թափանցանց եղեալ ընդ երկիրս՝ յանմատոյց տեսիլն մերձեցուցանէ, եւ կորովութեամբ կշռէ զերկրապագութիւն զերից հաստուածոցն միաւոր զօրութեան: Եւ արդ որ

գործիցին . ընդ մեծութիւն
խառնեալ է յափշտակութիւն
ընչից աղքատաց , ընդ սուրբ
ամուսնութիւնն գէճ պղծու-
թիւն : Յորս վայելենն՝ յանրա-
րութեամբ , նոցուն երկրպագու-
թիւնս իբրեւ Աստուծոյ մատու-
ցանեն , մոլորեալք ի ճշմարիտ
կենացն :

« Ո՛չ տէտ ամենայն աշխար-
հըս՝ արարչին բոլորեցուն է գո-
յացութիւն . եւ զոր նոքայն
պաշտեն եւ պատուեն՝ ապաքէն
ի սմին նիւթոց է մասն , իսկ արդ
մասունքն մասանց կան ի ծառա-
յութիւն : Զի եթէ մի մասն աշ-
խարհիս ապականացու է , հարկ
է թէ եւ ամենայն մասունքն ընդ
նմին ապականին : Նա եւ ի մա-
սանց անտի՝ պարտ է թէ եւ
ընտրութիւնք երեւեսցին . իսկ
արդ որ լաւ է՝ յայտնի է ամե-
նեցուն , եւ որ գիտեն իմանալ՝

նա է ընտիր ի մասանցն : Ապա թէ այդ այդպէս է , քան զամենայն պաշտամունս հեթանոսաց որում երկիր պաղանեն՝ երկրպագութեն են առաւելեալք քան զանբան տարերսն՝ որոց չարաչար կան ի ծառայութեան . եւ զէն Աստուած որ ի մարդ կերպարանեցաւ՝ չպաշտեն , այլ արարածոց տանին երկրպագութիւն . որոց մեղաց չիք քաւութիւն յարդար ատենին :

« Սն անդր ի բաց թողցուք զխաւարային խորհուրդս մոլորելոցն . եղկելիս եւ ողորմելիս քան զամենայն մարդիկ զնոսա համարեսցուք . մանաւանդ զի կամօք են կուրացեալք եւ ոչ ի հարկէ , եւ ոչ երբէք գտցեն ըզճանապարհն ճշմարտութեան : Այլ մեր բացահայեաց աչօք տեսեալ զլոյսն երկնաւոր , մի պատահեսցէ մեզ խաւարն արտա-

քին : Զի ոյք էին ի խաւարի ,
եկն առ նոսա լոյսն ճշմարիտ .
կուրացեալք վրիպեցան ի կենա-
ցըն : Իսկ որք ընկալայքդ հա-
ւատովք՝ որդիք էք եւ ոչ օտա-
րախորդք , սիրելիք եւ ոչ թըշ-
նամիք , բաժանորդք եւ ժառան-
գորդք վերին իմանալի քաղաքին :

« Անդ է առաջնորդ փրկու-
թեան մերոյ . աստ քաջութեամբ
նահատակեցաւ , եւ զնոյն ու-
սոյց ամենայն նիզակակից գոր-
ծակցաց իւրոց Առաքելոց . ընդ
որս եւ դուք էք այսօր կրկին
երեւեալ , օրհնեալք հաւատովք
ընդդէմ աներեւոյթ թշնամւոյն ,
պատենազէն զրահիւք դէմ ընդ
դէմ ընկերակից սատանայական
գործոյն : Եւ եթէ այսպէս եւ
եթէ այնպէս , զերկօսեան կող-
մանսն ի պարտութիւն մատնէք ,
որպէս եւ Տէրն ինքնին արար
աշխարհի . թուեցաւ թէ մեռաւ ,

այլ նա յայնժամ տարաւ զկատարեալ նահատակ առաքինութեանն . զախոյեանն ընկեց , ըղպատերազմն եհար , զթշնամիսն ցրուեաց , զաւարն ժողովեաց , զգերիսն դարցոյց , զպարգեւան բաշխեաց ամենայն սիրելեաց իւրոց ի ձեռն իւրաքանչիւր առաքինութեանց :

« Դիտէք դուք ամենեքեան . յառաջ ժամանակաւ հասեալ ձեր ի գործ պատերազմի , թէպէտ եւ էր ձեր սովորութիւն՝ քահանայից հանապազորդել ի մէնջ բանակիս , ի ժամ ճակատուցն յանձնեալ ձեզ ի նոցանէ աղօթիւք՝ յամուրտեղւոյ ուրէք թողուիք զնոսա . իսկ այսօր եպիսկոպոսք եւերիցունք եւ սարկաւագունք , սաղմոսերդողք եւ գրակարդացք իւրաքանչիւր կարգեալք կանոնաւ՝ իբր վառեալք զինու եւ պատրաստեալք ի պա-

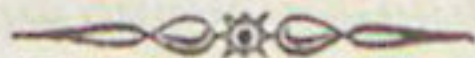
տերազմ, կամին ընդ ձեզ յար-
ձակել հարկանել զթշնամիսն
ճշմարտութեան, եւ եթէ մեռա-
նել եւս հասանէ ի նոցանէ, սա-
կայն եւ յայնմանէ ոչ են զան-
գիտելոց. քանզի լաւագոյն ըզ
մեռանելն կամին քան զմեռու-
ցանելն :

« Որպէս զի կրկին աչս ստա-
ցեալ ունիցին, հաւատոյ աչօք
զքարկոծանս մարգարէիցն տե-
սանեն, եւ մարմնոյ աչօք զքա-
ջութիւն ձերոյ նահատակու-
թեանդ : Մանաւանդ թէ ի ձեզ
զերկոսեան իսկ տեսանեմք.
քանզի եւ դուք իսկ տեսանէք
զչարչարանս սուրբ առաքելոցն
եւ զսպանմունս զամենայն քաջ
մարտիրոսացն, որոց մահուամբն
հաստատեցաւ սուրբ եկեղեցի,
եւ հեղումն արեան իւրեաց եղև
ի սլարծանս վերնոցն եւ ներք-
նոց : Արդ մինչեւ ի դալուստն

երկրորդ՝ նոյն նախատակութիւն
կատարի չարչարանօք առաքի-
նեացն եւ ընտրելոց նախատա-
կաց՝ յորոց միջի եւ դուք էք
հանդիսացեալ այսօր, եւ հրաւի-
րեալ ի լուսաւորչացն ձեր սըր-
բոց հասանել ի գունդս նոցա եւ
ժառանգորդս խոստացելոցն լի-
նել անանց բարութեանց ի Քրի-
ստոսէ Յիսուսէ, որ է օրհ-
նեալ յաւիտեանս : »

Յայս վայր խօսեցաւ ի գիշե-
րին յայնմիկ սուրբ երէցն Ղե-
ւոնդ, եւ փառատրելով կատա-
րեաց զկէսնն ասելով : Եւ սե-
ղան ուղղեալ՝ զամենասուրբ
խորհուրդն կատարեցին . ուղղե-
ցին եւ աւագան, եւ եթէ գոյր
օք երախայ ի բազմութեան զօ-
րուն՝ զգիշերն ամենայն մկրտե-
ցին, եւ ընդ առաւօտս սուրբ
օրինացն հաղորդեցան, եւ այն-

պէս լուսաղգեստ եղեն որպէս ի
տերունեան մեծ ի սուրբ զատկինս
Եւ մեծաւ զուարճութեամբ
Եւ յոյժ խնդութեամբ աղաղա-
կեաց ամենայն բազմութիւն զօ-
րացն եւ ասեն . « Հաւատարեացէ
մահ մեր ընդ մահու արդարոցն,
Եւ հեղումն արեան մերոյ ընդ
արեան սուրբ մարտիրոսացն . եւ
հաճեցի Սատուած կամաւոր
պատարազաւս , եւ մի՛ տացէ
զեկեղեցի իւր ի ձեռս հեթա-
նոսաց : »

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

Պատերազմն Հայոց

ՅԵՏ այսորիկ իբրեւ ետեա
զօրավար գնդին Պարսից՝ եթէ
հատան պատգամաւորքն ի մի-
ջոյ խարել զնոսա, եւ բարձաւ
յոյս ակնկալութեան իւրոյ ցը-
րուել զնոսա յանքակ միաբա-
նութենէն, յայնմ ժամանակի
յառաջ կոչէր զանօրէնն Վասակ
եւ զամենայն ուրացեալ իշխան-
սըն, որ էին ընդ նմա յաշխար-
հէն Հայոց. հարցանէր զնոսա,
եւ ուսանէր ի նոցանէ զհնա-
րագիտութիւն յաղթութեան:
Եւ իբրեւ հասեալ տեղեկացաւ
զառն առն իւրաքանչիւր քա-

ջութիւնս , կոչէր եւ զբազումս
ի զօրագլխացն՝ որ էին ընդ իւ-
րով ձեռամբ , եւ հրամայէր ա-
ծել զառաջեաւ զերամակս փը-
ղացն , եւ ի գունդս գունդս ըզ-
գազանսն բաժանէր , եւ առ մի
մի փիղ երեք հազար սպառա-
զէնք , թող զայլ զօրս ամենայն :

Սոսէր եւ ընդ մեծամեծսն ար-
քունի հրամանաւ եւ ասէր . «Յի-
շեցէ՛ք այր իւրաքանչիւր զսլա-
տութիւն մեծ ի թագաւորին , եւ
դի՛ք առաջի զանուն քաջութեան
ընտրեցէ՛ք զմահ քան զկեանս
վատութեամբ : Մի մոռանայք
զեւղն եւ զսլակն եւ զուռն
եւ զառատածեռն սլարգեւան՝
որ շնորհի ձեզ յարքունուստ :
Տեարք էք իւրաքանչիւր գաւա-
ռաց , եւ ունիք իշխանութիւն
բազում . դուք ձեզէն գիտէք
զքաջութիւն աշխարհին Հայոց ,
եւ զառն առն իւրաքանչիւր նա-

Հատակութիւն արութեան ըզ
 փորձ առեալ ճանաչէք . գուցէ
 ձեր ի սլարտութիւն մատնեալ
 կենդանեաւ վրիպիցիք ի մեծ
 կենացն զոր ունիցիք : Յիշեցէք
 զկին եւ զորդիս ձեր , յիշեցէք
 զսիրելի բարեկամս ձեր . գուցէ
 ոտնհար լինիցիք յարտաքին
 թշնամեացն եւ ողբակիցք ի ներ-
 քին սիրելեացն : »

Նա եւ յուշ եւս առնէր նոցա
 զբազում ընկերակիցս փախու-
 ցեալս , որք թէպէտ եւ ի սլա-
 տերազմէն ապրեցան , որով ըն-
 կալան զվճիռ մահուն իւրեանց .
 ուստեք եւ դստերք եւ ամե-
 նայն ընտանիք իւրեանց յանաշ-
 խարհիկս գրեցան , եւ ամենայն
 հայրենի դաւառք հատան ի
 նոցանէ : X

Զայս ասէր , եւ առաւել քան
 զսոյն սաստկացուցանէր զհրա-
 մանն արքունի : Կարգէր կազ-

մէր զգօրսն ամենայն , եւ տա-
րած անէր երկայնէր զճակատն
յերկայնու թիւն դաշտին մեծի :
եւ իւրաքանչիւր գազանացն
յաջմէ եւ յահեկէ զերեք հազա-
րեան սպառազէնսն պատրաս-
տէր , եւ զընտիր ընտիր նահա-
տակացն շուրջ զիւրեաւ գումա-
րէր . եւ այսպէս ամրացուցանէր
զգունդն Մատեան իբրեւ զաշ-
տարակ մի հզօր եւ կամ իբրեւ
զբերդ մի անմատոյց , նշանս
բաշխէր , դրօշս արձակէր , եւ ի
ձայն մեծի ժողոյն պատրաստ
հրամայէր լինել : Իսկ զգունդն
զԱպարհացի , եւ զկաշտացն եւ
զՀոնաց եւ զԳեղաց , եւ զայլս
եւս ամենայն զընտիր ընտիր զօ-
րուն մարդիկ ի մի վայր ժողովէր ,
եւ հրաման պատուիրանի տայր
ընդ աջմէ կողմանէ գնդին իւ-
րոյ պատրաստ լինել ընդդէմ
Հայոց զօրավարին :

Իսկ արին վարդան յառաջ
մատուցեալ եւ զաւագանին հար-
ցանէր, եւ միաբան ամենեցուն
խրատու զգորագլուխան կարգէր
այսպէս :

Զգունդն առաջին տայրիձեռն
իշխանին Արծրունեաց, եւ նի-
զակակից նմա զմեծ իշխանն Մո-
կաց եւ զայլն ամենայն նախա-
րարեան համհարզս երկոցուն-
ցրն, եւ զամենայն բազմու-
թիւն գնդին թեւս աստի եւ
անտի կազմէր նոցա :

Եւ զգունդն երրորդ տայր
ի ձեռն Սորենայ Սորխոռունեաց
եւ նիզակակից նմա զՀնծայինն
եւ զներսեհ Քաջբերունի :

Եւ զգունդն երրորդ մատու-
ցանէր ի ձեռն Թաթլոյ վանան-
դեցւոց, եւ նիզակակից նմա
հրամայէր զՏաճատ Գնթունի,
եւ զբազումս ի քաջ արանց աս-
տի եւ անտի ի թեւս նոցա :

22nd July 1892

My dear Mr. [unclear]

Թե՛ն է գետոյն՝ զտեղեաւն զեռալ
սկսան : Իսկ գունդն Հայոց հա-
սեալ անցանէին , ձի ի վերայ
առեալ յարձակէին մեծաւ զօ-
րութեամբ : Սանտկապէս բա-
խեալք ընդ միմեանս , յերկո-
ցունց կողմանց բազում վիրա-
ւորք յերկիր անկեալ դիտթաւալ
խաղային :

Յայնմ մեծ տաղնապի ի վեր
հայեցաւ քաջն Վարդան , եւ
տեսանէր զընտիր ընտիր քաջ
նահատակաց Պարսից զօրուն՝
զի զձախակողմն շարժեցին զՀա-
յոց գնդին , մեծաւ ուժով յար-
ձակէր ի տեղին , եւ զաջ Թեւն
Պարսից գնդին բեկեալ՝ արկա-
նէր զգազանօքն , եւ շրջան ա-
ռեալ կոտորէր մինչեւ ի նոյն
տեղի : Եւ այնպէս շտապ տաղ-
նապի ի վերայ հասուցանէր , մին-
չեւ գունդն Մատեան քակեալ
բաժանեցան ի մեծամուր պատ-

րաստութենէն , դեռ եւս քաջ
քաջ ի փախուստ դառնային :

Ապա դէտ ակն ի վեր համ-
բառնայր Մուշկան Նիսալա-
ւուրտ , քակեալ զոմանս տեսա-
նէր ի գնդէն Հայոց , եւ զկնի
մնացեալ ի հովիտս լերանցն :
Վասն որոյ զաղաղակ բարձեալ՝
քաջալերէր շուրջ զիւրեաւ զղօրս
Արեաց , որք զտեղի առեալ կա-
յին ընդդէմ գնդին Վարդանայ :
Եւ անդէն ի տեղւոջն երկօքին
կողմանքն զպարտութիւն խոս-
տովանէին , եւ առ յոյժ թանձր
անկեալ դիականց իբրեւ զքա-
րակոյտս դերբկաց երեւէին :

Զայն իբրեւ ետես Մուշկան
Նիսալաւուրտ , մնայր գաղա-
նացն Արտաշրի , որ ի վերայ նո-
ցա նստէր ի բարձր դիտանոցին
իբրեւ յամուր քաղաքի . եւ ի
ձայն մեծ գալարափողոցն զիւր
գունդսն ստիպէր , եւ յառա-

Ճամարտիկ զօրօքն զնա ի մէջ
փակէր :

Իսկ կորովին Վարդան իւրովք
քաջ նիզակակցօքն ոչ սակաւ
նախճիրս ի տեղւոջն գործեաց ,
յորում տեղւոջ եւ ինքն իսկ ար-
ժանի եղեւ առնուլ զկատարեալ
նահատակութեանն սլաակ :

Եւ յերկարեալ գործոյ սլատե-
րազմին՝ օրն տարածամէր , եւ
մօտ առ երեկս կարճատէր . բազ-
մաց օրոհասք մահու հասանէին .
մանաւանդ ի թանճրու թենէ դի-
ակաց մօտ առ մօտ խտացեալ իբ-
րեւ զփայտահարս մայրաւորաց :

Անդ էր տեսանել զբեկումն
նիզակացն եւ զխորտակումն ա-
ղեղանց . վասն այնորիկ եւ ոչ
կարէին կալ ճամարտիւ ի վերայ
սուրբ մարմնոյ երանելեացն . եւ
սաստիկ խուճապ տազնասլի էր
կողմանցն երկոցունց անկելոց :
Եւ որք մնացեալքն էին՝ վատ-

նեալք եւ ցրուեալք լինէին ի լեռ-
 նադաշտս ամուր ձորոցն . եւ
 յորժամ պատահէին միմեանց՝
 դարձեալ միւսանգամ զմիմեանս
 սատակէին : Եւ մինչեւ ի մուտս
 արեգականն անդադար լինէր
 գործ դառնութեանն :

Եւ քանզի գարնանային էր
 ժամանակն , ծաղկալից դաշտքն
 դառնային յորդահոսանս ար-
 եանց բազմաց : Մանաւանդ յոր-
 ժամ տեսանէր ոք զբազմակոյտ
 դիականցն անկելոց , սիրտն բե-
 կանէր եւ աղիքն գալարէին՝ լսել
 զմնչիւն խոցելոցն եւ զմռնչիւնս
 բեկելոցն , զթաւաղլոր խաղալ
 սողալ վիրաւորացն , զփախուստ
 վատացն , զթաքուստ լքելոցն ,
 զսրտաթափումն զանարի արան-
 ցըն , զճնչիւն կանացեացն , զողբս
 սիրելեաց , զաշխարումն մերձա-
 ւորաց , զվայ եւ զաւաղ բարե-
 կամացն : Քանզի ոչ եթէ կողմ

էր որ յաղթեաց, եւ կողմ էր որ
պարտեցաւ, այլ քաջք ընդ քաջս
ելեալ՝ երկոքին կողմանքն ի պար-
տութիւն մատնեցան :

Բայց քանզի անկեալ էր մեծ
սպարապետն Հայոց ի պատե-
րազմին, ոչ ոք գոյր այնուհետեւ
ի մէջ գլխաւոր՝ յոր յեցեալ ժո-
ղովէին գունդն մնացելոցն: Թէ-
պէտ եւ բազում այն էր որ ապ-
րեցան՝ քան թէ որ մեռանն, սա-
կայն ցանեալ ցրուեցան, եւ հա-
սեալ անկանէին ի տեղիս տեղիս
յամուրս աշխարհին, եւ բռնա-
նային ի վերայ բազում գաւա-
ռաց եւ բերդից, զոր եւ ոչ առ-
նուլ իսկ ոք կարէր :

Եւ այս անուանք են քաջ նա-
հատակացն՝ որ անդէն ի տեղ-
ոջն կատարեցան :

Յազգէն Մամիկոնէից ՔԱԶՆ
ՎԱՐԴԱՆ Հարեւր երեսուն եւ
երեք արամբք :

Յազգէն Խորխոռունեաց ԽՈՐԷՆՆ ԿՈՐՈՎԻ իննեւտասն արամբք .

Յազգէն Պալունեաց ԱՐԻՆ ԱՐՏԱԿ յիսուն եւ եւթն արամբք .

Յազգէն Գնթունեաց ԶԱՐՄԱՆԱԼԻՆ ՏԱՃԱՏ իննեւտասն արամբք .

Յազգէն Դիմաքսենից ԻՄԱՍՏՈՒՆՆ ՀՄԱՅԵԱԿ քսան եւ երկու արամբք .

Յազգէն Քաջբերունեաց ՀՐԱՇԱԿԵՐՏՆ ՆԵՐՍԵՀ եւթն արամբք .

Յազգէն Գնունեաց ՄԱՆՈՒԿՆ ՎԱՀԱՆ երիւք արամբք .

Յազգէն Ընծայնոց ԱՐԴԱՐՆ ԱՐՍԷՆ եւթն արամբք .

Յազգէն Սրուանձտայ ՅԱՌԱԶԱԴԷՄՆ ԳԱՐԵԳԻՆ երկու հարաւաւորն եւ ութուտասն արամբք :

Այս երկերիւր ութսուն եւ եւթն նահատակք , ընդ ինն մե-

ծամեծ նախարարսն անդէն ի
տեղւոջն կատարեցան : Եւ յար-
քունի տանէն եւ ի տանէն Արծ-
րունեաց եւ յիւրաքանչիւր նա-
խարարաց տանէն . թող զայս
երկերիւր ութսուն եւ եւթնս ,
եւ այլ եւս եւթն հարեւր եւ քա-
ռասուն այր , որք զանուանս
իւրաքանչիւր ի դպրութիւն կե-
նաց գրեցին ի նմին աւուր իմեծ
պատերազմին : Եւ միահամուռ
լինի ամենայն հազար եւ երե-
սուն եւ վեց :

Իսկ ի կողմանէ ուրացելոցն եւ
հեթանոսաց անկանէր յայնմ ա-
ւուր երեք հազար հինգ հարեւր
քառասուն եւ չորք այր : Ինն այր
ի նոցանէ ի մեծ պատուաւորացն
էր , վասն որոյ եւ կարի յոյժ ի
խոր խոցեցաւ Մուշկան Նիսա-
լաւուրտ : Մանաւանդ իբրեւ ե-
տեւս զանհնարին հարուածսն ե-
ռապատիկ զիւրոյ գնդին քան

զՀայոցն , բեկաւ անկաւ զօրու-
 թիւն ուժոյն իւրոյ , եւ ոչ հան-
 դարտէր կալ ի վերայ խորհրդոց
 մտացն . քանզի ոչ որպէս կար-
 ծէր զպատերազմն՝ կատարե-
 ցաւ : Մանաւանդ իբրեւ հայեր
 տեսանէր զբազմութիւն անկե-
 լոց իւրոյ կողմանն , եւ թիւ հա-
 մարոյ եւս առնէր , եւ իբրեւ
 այնչափ յոլով գտանէր զիւր ան-
 կեալսն քան զՀայոց գնդին , եւս
 առաւել վասն երեւելի արանցն՝
 զորս յականէ յանուանէ գիտէր
 թագաւորն , ի մեծ տագնապի
 լինէր այրն յանձն իւր : Արդա-
 րութեամբ զիրան գրել եւ ցու-
 ցանել՝ ի թագաւորէն երկնչէր .
 դարձեալ եւ թաքուցանել եւս
 ոչ կարէր , քանզի ոչ ծածկէր
 այնպիսի մեծ կռիւ :

Եւ մինչդեռ յայսմ մտաց խոր-
 հրդի էր յանձն իւր եւ նեղէր
 ի միտս իւր , ուրացեալն վասակ՝

որ զանձն իւր ի մէջ գազանացն
 թաղուցեալ ապրեցուցանէր՝ մը-
 խիթար մատուցտնէր մտացն
 լքելոց , եւ ուսուցանէր նմա
 հնարս նենգութեամբ , թէ որ-
 պէս կարասցէ մարտնչել ընդ ա-
 մուրսն խաբէութեամբ : Երդ-
 մունս կնքէր արքունի հրամա-
 նաւ եւ վկայութեամբ անձին
 իւրոյ եւ խաբերայ երիցամբքն
 որ ընդ նմայն էին . պատգամա-
 ւորս առնէր զնոսա , եւ երեւե-
 ցուցանէր զթողութիւն ապրս-
 տամբութեանն առ ի շինութիւն
 եկեղեցւոյ շնորհել անդրէն , եւ
 զամենայն կարգս անդրէն յար-
 մարել ըստ առաջին սովորու-
 թեանն : Թէպէտ հրաման թա-
 գաւորին հաստատութեամբ էր
 տուեալ—վասն զի յոյժ բեկաւ
 զօրութիւն նորա , որպէս զի եր-
 կոքին կողմանք նորա հարան —
 սակայն զօրքն Հայոց վասն նեն-

գութեանն Վասակայ, որ բա-
զում անգամ հասեալ էին ի վե-
րայ ստութեան նորա, վասն
այնորիկ եւ հրամանի թագա-
ւորին վաղվաղակի ոչ կարէին
հաւատալ:

ՆԻԹՆԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

ՅԵՐԿԱՐՈՒՄԻ ԻՐԱՅՈՒՆ ԽԱՆՎՈՒՅԵԱՆ

—

ԱՐԴ. դարձեալ յայնժամ
դրդեաց զՄուշկան Նիսալաւ-
ուրտ եւ զամենայն աւաղանին
Արեաց. առեալ զգօրսն հասա-
նէր ի վերայ ամրոցին՝ յոր ան-
կեալ էին գունդ մի ի գօրացն
Հայոց հանդերձ սուրբ քահանա-
յիւքն, եւ մարտ եղեալ կռուէին
շուրջ զբերդաւն : Եւ իբրեւ ոչ
ինչ կարացին ազդել նոցա, դար-
ձեալ յերդմունս ապաստան ե-
ղեալ, զի ուխտիւ իջուցեն զնո-
սա առանց դաւ ինչ դործելոյ,
եւ երկիցս եւ երկցս անգամ ե-
տուն տանել զաւետարանն : Թէ-

պէտ եւ քահանայքն յանձն առնուին զիջանելն կալ առաջին, բազումք ի զօրականացն ոչ կարէին հաւատալ սուտ ուխտինն Վասակայ. քանզի սկսաւ երթալ Մուշկան Նիսալաւուրտ զհետ չար խրատուն Վասակայ :

Մի ոմն ի քաջ զօրականէն Հայոց, որ անկեալ էր ի բերդն փախստեամբ՝ Բակ անուն, ելեալ ի սարիսպն թշնամանս դնէր անօրինին, եւ ցուցանէր առաջի Պարսից զօրագլխին զամենայն չարիան զոր անցուցեալ էր նորա ընդ աշխարհն Հայոց : Զոր եւ բազումք լուեալ՝ արդարացուցանէին զամբաստանութիւնն, ոչ միայն ի Հայոց կողմանէն, այլ եւս առաւել զօրքն Պարսից : Սոյն այրս այս ի նմին գիշերի եւթն հարեւր արամք ել գնաց ի բերդէ անտի, եւ ոչ կարացին ձեռն արկանել ինս :

Իսկ որ ի ներքս յամրին մնացին, թէպէտ եւ գիտէին ճշմարտիւ զխարեբայ երդմունս նոցա, ոչ ունէին համբար ի ներքս : Իբրեւ ոչ կամաւ իջեալ կացին առաջի, հրամայեաց սպանանել ի նոցանէ երկերիւր եւ երեքտասան այր : Աղաղակեցին ամենեքեան եւ ասէն . « Գոհանամք ըզքէն Տէր Աստուած մեր, մինչդեռ չէն են եկեղեցիք եւ անգակ տաճարք վկայից եւ միաբան սուրբ ուխտ եկեղեցւոյ եւ առաքինացեալ, արժանի արարեր ըզմեզ կոչմունդ երկնաւորի : Հաւասարեացէ մահս մեր ընդ մահքաջնահատակացն, եւ խառնեացի արիւնս մեր ընդ արիւն անկեալ վիրաւորացն, եւ հաճեացի Տէր ընդ եկեղեցիս իւր՝ բազմութեամբ կամաւոր զուարակացն որ ելանեն ի վերայ սուրբ սեղանոյս : » Զայս ասելով ի տեղւոջն

կատարեցան երկերիւրքն եւ
երեքտասանք :

Իսկ սուրբ քահանայքն՝ որ անդ
դիպեցան յամուրան, երանելիքս
այս Յովսէփի եւ Ղեւոնդ՝ բազում
ընկերակցօքն իւրեանց, մատու-
ցին եւ նոքա զսլարանոցս իւ-
րեանց առաջի սրոյ դաճապե-
տին, ասելով զնոյն բանս՝ զոր
խօսեցան երկերիւրքն : Քանզի
ոչ եթէ ակնկալութիւն ինչ էր
երանելեացն ըստ մարմնաւոր կե-
նացն, այլ իմաստով թեամբ հնա-
րըս խնդրէին լինել փոխանակ
ամենայն աշխարհին շինութեան
վասն որոյ եւ բողոք ի Դուռն
կարդային, եւ զամենայն ամբաս-
տանութիւն արկանէին զանօ-
րէնն զվասակաւ : Զայս իբրեւ
լուաւ Մուշկան Նիսալաւորոս,
ոչ իշխեաց ի նոսաճեռն արկանել
մահուամբ. այլ զՅովսէփի եւ ըզ
Ղեւոնդ գան հարեալ, հրամայ-

եաց պահել զգուշութեամբ ,
քանզի բողոք ի Դուռն կարդա-
ցին . իսկ զայլ քահանայսն ար-
ձակեցին յիւրաքանչիւր տեղիս ,
հրաման տուեալ վասն շինու-
թեան եւ խաղաղութեան աշ-
խարհին :

Այլ մարդիկն Հայոց , որ հա-
սեալ էին ի վերայ յեղյեղուկ
հրամանաց թագաւորին եւ ու-
րացեալ չարիմացին վասակայ ,
ոչ ինչ հաւատային սուտ թո-
ղութեանն . այլ քաջալէրէին ըզ-
միմեանս եւ ասէին . « Զի պիտոյ
է մեզ բնաւ կեանք անցաւոր
աշխարհիս , եւ կամ ընդէ՞ր տե-
սանեմք զարեւ յետ մերոց սիրե-
լեացն : Զի եթէ քաջ նահատակ-
քըն մեր անկան ի մեծ պատե-
րազմին , եւ բազում վիրաւորք
տասլալեցան յարիւն յասլաժոյժ
ի մէջ դաշտին , եւ ամենեցուն
մարմինքն եղեն գէշ թռչնոց եւ

կերակուր գազանաց, եւ պատուական նախարարքն մեր հասին յանարդութիւն թշուառութեան, լքին զխրաքանչիւր իշխանութիւն եւ են ի հալածանս նեղութեան, որ եւ ամենայն փափկութիւնն Հայոց եհաս ի վիշտս վտանգի եւ յանհնարին աղականութիւն, ոչ անսամք իտաքեքայ հրամանացդ եւ անկանիմք իձեռս անօրէն իշխանացդ։»

Թողին այնուհետեւ խրաքանչիւր զգեւղս եւ զաւանս եւ զագարակս։ Ելին հարսուէք յառագաստից եւ փեսայք ի սենեկաց, անկան ծերք յաթոռոց եւ տղայք ի գրկաց. երթային երիտասարդք եւ կուսանք եւ ամենայն բազմութիւն արանց եւ կանանց, հասեալ ունէին զամուրս անապատին եւ զանխար տեղիս բազում լերանց։ Հաւ համարէին զգազանաբար բնակութիւնն աստուած-

պաշտութեամբ ի դարանձաւս
կելոյ , քան ուրացութեամբ
փափկանալ յիւրաքանչիւր շի-
նուածս : Առանձ տրտնջելոյ համ-
բերէին խոտաբուտ կերակրոցն ,
եւ ոչ յիշէին զսովորական խոր-
տիկսն : Համարեալ էին նոցա դա-
րափորքն իբրեւ զյարկս բարձ-
րաբերձ շինուածոց , եւ դեռ-
նանկողինքն իբրեւ զնկարեալ
պատշգամս :

Սաղմոսք էին նոցա մրմնջունք
երգոց , եւ ընթերցուածք սուրբ
գրոց կատարեալ ուրախու-
թիւնք : Ամենայն մարդ յանձն
իւր եկեղեցի էր , նոյն ինքն
քահանայ : մարմինք իւրաքան-
չիւր՝ սուրբ սեղան , եւ ոգիք
նոցունց՝ պատարագ ընդունելի :
Քանզի ոչ ոք ի նոցանէ ողբայր
յուսահատութեամբ զանկեալսն
ի սրոյ , եւ ոչ ոք հեծեծ ելով
հառաչէր ի վերայ մերձաւոր

սիրելեաց իւրոց : Խնդութեամբ
ընկալան զյաւիշտակութիւն ըն-
չից բազմաց , եւ ոչ յիշէին ամե-
նեւին՝ եթէ եղեալ իցեն նոցա
ստացուածք : Համբերութեամբ
ճգնէին եւ մեծաւ առաքինու-
թեամբ տանէին գրաջ նաՀա-
տակութիւնն : Զի եթէ ոչ բա-
ցաւ աչօք տեսանէին զյոյսն
խնդալից , եւ ոչ կարէին գոր-
ծել զայնպիսի մեծ առաքինու-
թիւն :

Քանզի բազումք յազգէ ի մեծ
նախարարացն էին , եւ եղբարք
եւ որդիք եւ դստերք , հան-
դերձ ամենայն սիրելեօք իւր-
եանց ի մէջ ամրական վայրացն ,
ոմանք յանլոյս երկրին Խաղ-
տեաց , եւ այլ բազումք ի կող-
մանս հարաւոյ՝ յանմատոյց ա-
մուրսն Տմարեաց , եւ կէսքն ի
թանճրախիտ մայրիսն Արձախոյ ,
եւ այլ ոմանք անդէն ի միջոց

աշխարհին բռնացան ի վերայ
բազում ամրոցացն։ Եւ ամենե-
քին մեծ աւ համբերութեամբ տա-
նէին զբազում նեղութիւնն վա-
սըն սիրոյն Քրիստոսի, եւ զայս
միայն աղաչելով խնդրէին յԱս-
տուծոյ, մի տեսանել նոցա զա-
ւեր սուրբ եկեղեցեաց։

Ս. յԼ որպէս ցուցաք բազում
անգամ զամբարշտին չարութիւն,
յորդորէր եւ ստիպէր զգորան
Պարսից ի մօտաւոր կողմանց աշ-
խարհին, զի հրամանաւ արքու-
նի զօր եկեսցէ յօգնականութիւն
նոցա։ Եւ հասեալ բազում այրու-
ծի յաւելոյր ի թիւ անկելոցն,
եւ լինէր գունդ բազմութեան
իրբեւ զառաջինն։ Եւ յառաջ խա-
ղային ի միջոց աշխարհին, մարտ
եղեալ կռուէին ընդ մեծ ամուրս
կապոյտ լերինն։ Իսկ որ ի ներք-
սըն էին՝ քաջութեամբ մարտու-
ցեալ հարկանէին զբազումս ի

գնդէն Պարսից, եւ զմնացեալսն
փախստական ի բանակն արկա-
նէին: Իսկ նոքա դարձեալ յողո-
քանս մատուցեալ, նուաճել խա-
բէութեամբ կամէին:

Իբրեւ ոչ ոք հաւատաց իջա-
նել առ նոսա, զի մի՛ մատնեացին
չարաչար ի ձեռս թշնամեացն,
սակայն վասն երդմանցն հարկ
եղեւ քահանայի մի իջանել առ
նոսա, որում անունն էր Արշէն:
Սօսէր ընդ նոսա յաղերս ընտա-
նութեամբ, եւ ցուցանէր զան-
մնաս փախուստ անմեղացն, ար-
կանէր գութ առաջի ուրացելոյն
Վասակայ, եւ պաղատելով յիշե-
ցուցանէր նմա զառաջին կարգ
ուխտին քրիստոնէութեան, զի
թերեւս սակաւիկ մի քաղցրաս-
ցի յանհնարին դառնութենէն:
նէն: Այլ նա ոչ ինչ լուաւ եւ
անսաց բազում բանիցն նորա,
կապեաց եւ խաղացոյց զերանե-

լին եւ որք ընդ նմա իջեալ էին :
 Մանաւանդ իբրեւ ետես եթէ
 երթայ զօրաւարն զհետ խրատու
 կամաց նորա , սկսաւ այնուհե-
 տեւ ի բազում տեղիս արձակել
 զասպատակաւորն , եւ զոր ար-
 տաքոյ քան զամուրսն գտանէր
 զբազմութիւն մարդկանն՝ վա-
 րեցին ի գերութիւն . եւ զամբար
 ի ձեռն առեալ հրձիգ առնէին
 զբազում տեղիս :

Իսկ որք էին յամուրս Տմորեաց ,
 իբրեւ լուան զայս ամենայն չա-
 րիս զոր գործեցին զօրքն արքու-
 նի , ոչ ինչ շահ օգտի համարէին
 զկալն ի մէջ ամրականացն : Քա-
 ջութեամբ ելեալ յարձակեցան
 օգնականութեամբ ամրականա-
 ցըն , եւ հասեալ ի մօտաւոր աշ-
 խարհն Պարսկաց , յանխնայ կո-
 տորելով՝ նախճիրս արեան գոր-
 ծէին , եւ զմնացեալսն գերի ա-
 ռեալ տանէին , եւ անդէն յա-

մուրան արկանէին, եւ զշինուած սըն աշխարհին՝ զամբար ի ձեռն առեալ հրոյ ճարակ տային :

Դարձեալ եւ որք էին ի լերինս Սաղտեաց, իբրեւ տեսին եթէ յանդգնաբար զօրքն Պարսկաց յաներկիւղս իջանէին յամուրս աշխարհին Հայոց, յարձակեցան եւ նոքա մեծաւ զօրութեամբ ի ճորագաւառն Տայոց, եւ գտին անդ գունդ բազում ի զօրացն արքունի, որ գերի առնուլ կամէին զամրականս աշխարհին. դարձեալ եւ կարծէին եւս եթէ գանձք նախարարացն անդ իցեն, վասն այնորիկ եւ յանխնայ յուզէին զվայրսն :

Նաեւ տեսին եւս անդ ի գեւղըս երկուս, որ զեկեղեցիսն այրեցեալ էր. առաւել եւս վասն այնր ի նախանձ բրդեցան բարկութեամբ: Յարձակեցան, հարան ի դիմի միմեանց, եւ կա-

մակարութեամբ յաղթեալ, բե-
կեալ արկին զգորութիւն գնդին
Պարսից, եւ կոտորեցին զբազումս
ինոցանէ, եւ զմնացեալսն փա-
խստական հանէին յաշխարհէն:

Եւ յայնչափ յանդուգն յար-
ձակմանէն՝ միայն երանելին Հը-
մայեակ, եղբայր սպարապետին
Հայոց՝ Լարդանայ, յանխնայ քա-
ջութեամբ մարտուցեալ՝ կատա-
րեցաւ նահատակութեամբ ի վե-
րայ սուրբ ուխտին միաբանու-
թեան: Եւ այլքն ամենայն ողջ-
անդամ ապրեալք երթային ըզ-
հետ փախստականին:

Եւ իբրեւ այս այսպէս կատա-
րեցաւ, դադարեցին զօրք թա-
գաւորին խառնամուխ լինել յա-
մենայն տեղիս անխտրութեամբ,
եւ եւս առաւել ձեռնադահ լինել
յեկեղեցեացն: Գարձեալ միւ-
սանդամ անդրէն հարցանել սկը-
սան յարքունիան:

Նա եւ որ յԱրձախաց մայրիան
անկեալքն էին փախստականք ,
ոչ ինչ լռեալ դադարեցին խաղա-
ղութեամբ . այլ յանապազ յղէին
յաշխարհն Հոնաց, շարժէին եւ
յորդորէին զգունդն Հոնաց, եւ
յիշեցուցանէին նոցա զուխտն
զոր եղեալ էր ընդ Հայս եւ ան-
սուտերդ մամբ հաստատեալ Հա-
ճոյ թուէր բազմաց ի նոցանէ
լսել զբանան քաղցրութեամբ .
Նաեւ մեղադիր եւս յոյժ լինէին
նոցա, եթէ « Ի կռիւն ընդէ՞ր ոչ
եկիք պատրաստութեամբ . » եւ
իրբեւ յառաջնումն ինչ ոչ հնա-
րէին զմիմեանս հաւանեցուցա-
նել , ապա գունդ բազում գումա-
րէին՝ եւ անդէն յարձակեալ հա-
սանէին իսահմանս տէրութեանն
Պարսից . եւ զբազում գաւառս
հարեալ , բազմագոյն եւս գերի
առեալ տանէին յաշխարհն իւ-
րեանց , եւ յայտնի ցուցանէին

Թագաւորին զմիաբանութիւն
զոր ունէին ընդ գնդին Հայոց:

Իսկ իբրեւ այս ամենայն ազ-
դումն հասանէր առ զօրաւարն
Պարսից, սրտմտեալ զայրանայր,
եւ մեծաւ բարկութեամբ կուտէր
զմնասն ի վերայ անօրինին Վա-
սակայ. իբր թէ նա իցէ սկիզբն
եւ առաջնորդ ամենայն չարեա-
ցըն որ գործեցան: Եւ անդէն
չու արարեալ գնայր խաղայր
հասանէր յաշխարհն Պարսից. գը-
րէր եւ ցուցանէր յարքունիս զա-
մենայն ստուգութեամբ, եւ ըզ-
մնաս գործոյն արկանէր զուրա-
ցելովն:

Իբրեւ լուաւ Թագաւորն զա-
մենայն աւեր աշխարհին, եւ ըո-
տուգեաց զիրս մեծ ի պատերազ-
մին, բեկանէր անկանէր ի մեծ
խրոխտաւոյն, եւ լռեալ դադա-
րէր ի հանապազորդ եւ ի խաբէ-
բայ խորհրդոցն. յուզէր եւ քըն-

նէր զվրիպումն անհանճար գործոյն, եւ կամէր տեսանել՝ ասելով. « Ո՞րք իցէ որ զիս ճշմարտութեամբ ի վերայ իրացդ հասուցէ: » Իսկ որ էր գիտակաւ նորէն գործոյն, անդէն ի Դրան արքունի, նոյն հազարապետն Միհրնէրսեհ, յառաջ մատուցեալ ասէ յթագաւորն. « Զայդ ես ասեմ քեզ, արքայ քաջ. եթէ կամիս ստուգութեամբ լսել զարդարն, որք գլխաւորք քրիստոնէիցն են ի Հայս՝ տուր կոչել, եւ դան յօժարութեամբ եւ ասեն քեզ զամենայնարդարութեամբ: »

Յայնժամ զմի ոմն յաւագ նախարարացն՝ Ատրորմիզդ անուն, որոյ իշխանութիւնն իսկ խառն էր ընդ Հայոց աշխարհին եւ գործակից էր զօրաւարին ինմինպատերազմի, գրէր եւ յանձն առնէր նմա զաշխարհն Հայոց մարդպանութեամբ. եւ զՄուշկան Նի-

սալաւորոտ հանդերձ ամենայն
մնացեալ զօրուն գումարէր յաշ-
խարհն Աղուանից եւ Լինաց եւ
Ճղբաց եւ ի Հեճմատակաց եւ ի
Թաւասպարաց եւ ի Ուրիտիւն
եւ յամենայն ամրականն՝ զորս
աւերեալ էր գնդին Հոնաց վասն
ուխտին Հայոց։ Որպէս եւ յոյժ
իսկ տրտմեալ էր Թագաւորն, ոչ
միայն ընդ աւեր աշխարհացն
եւ ընդ անկանելն զօրացն, ալ
եւս առաւել ընդ աւերել պահա-
կին՝ զոր ի բազում ժամանակաց
հազիւ ուրեմն կարացին շինել.
որ եւ յայնմ ժամանակի դիւրեաւ
առեալ քանդեցաւ, որում եւ չէր
իսկ ակնկալութիւն շինութեան.
Իսկ զՎասակ հանդերձ զլիաւոր
քրիստոնէիւքն ի Դուռն հրա-
մայեաց կոչել։

Արդ եկն եմուտ մարզպանն
Ատրորմիզդ յաշխարհն Հայոց սի-
րով խաղաղութեամբ։ Հրամա-

նաւ արքունի կոչեաց առ ինքն
զԱհակ սուրբ եպիսկոպոսն Ռըշ-
տունեաց, ուսանել ի նմանէ զի-
րացն ամբաստանութիւն: Բայց
թէպէտ եւ նորա աւերեալ էր
ատրուչան մի, եւ բազում չար-
չարանօք հարեալ էր զպաշտօ-
նեայս կրակին, ոչ ինչ զանգի-
տեացդ ալ յատեան հրապարակին:

Դարձեալ եւ ի տանէն Արծ-
րունեաց բարեպաշտօն երէց մի
Մուշէ անուն, որ առաջնորդ էր
աշխարհին Արծրունեաց, աւե-
րեալ էր եւ նորա զկրակատուն
մի, եւ կապանօք եւ տանջանօք
բազում չարչարանս անցուցեալ
էր ընդ մոգսն. եւ սա ինչ ոչ
զանգիտեաց, այլ կամաւ եկն եւ
յանդիման եղեւ մարգարանին:

Եւ երկու եւս այլ քահանայք
երանելիք, որոց անուանքն են
Սամուէլ եւ Սրբահամ. քանդեալ
էր եւ սոցա զատրուչանն յԱր-

տաշատ, եւ յառաջագոյն ըմբռնեալ էին ի կապանս յուրացեալն Վասակայ. ածին եւ զնոսա յառաքինի ընկերսն :

Եւ ժողովեցին եւս ի նոյն տեղի զմեծն Յովսէփ եւ զՂեւոնդ եւ զԲաջաջ եւ զԼորչէն: Եւ իբրեւ ուսաւ եւ տեղեկացաւ յամենեցունց մարզպանն, գրեաց եւ եցոյց յարքունիս զամենայն ճրջմարտութեամբ որպէս զիարդ լուաւ ի բերանոյ նոցա :

Իոյց Վասակ թէպէտ եւ յառաջագոյն հասեալ էր ի Դուռն, ըստ կամաց իւրոց այլ ընդ այլոյ երթեալ պատմէր զամենայն սրտութեամբ, սակայն իմիտս թագաւորին ոչ կարէր զանձն արդարացուցանել. այլ պատասխանի արար նմա եւ ասէ. « Յորժամ քրիստոնեայքն եւս եկեացեն՝ հասարակ լուայց յատենի »
Իսկ զսուրբ քահանայսն՝ վասն

դի կապանօք տանէին՝ յետ երկուս ամսոց եւ քսան աւուր հասանէին ի ձմերոցն արքունի։ Իբրեւ լուաւ մեծ հազարապետն՝ եթէ ածին զնոսա ի քաղաքն, ինքնին իսկ ականատես լինէր նոցա։ Բայց թէպէտ եւ տեղեկութեամբ լսէր ի նոցանէ զամենայն, ոչ կարէր ձեռն արկանել եւ չարչարել զնոսա. քանզի բազումք ի նախարարացն Հայոց դեռ եւս բռնացեալ ունէին զամուրս աշխարհին, եւ դեռ եւս մարդպանն յերկիւղի էր։ Վասն որոյ զգուշութեամբ հրամայեաց պահել զսուրբսն, եւ զաշխարհն հրամայէր սիրովնուածել. վասն որոյ եւ ինքն իսկ շրջէր եւ ժողովէր եւ շինէր ուխտիւ հաստատութեան։

Եւ եպիսկոպոսացն հրաման տայր ունել զիւրաքանչիւր իշխանութիւնս, եւ ըստ առաջին

սովորութեանն պաշտել յայտ-
նութեամբ, եւ Համարձակ եւս
գալ ի հրապարակ: Նա եւ ըն-
ծայից եւ պատարագաց արժա-
նի առնէր զառաջեաւ կոչելով:
Եւ քանզի բազում գաւառս ա-
ռեալ եւ աւերեալ էր զօրակա-
նին, թողուլ հրամայէր զհարկս
աշխարհին. եւ զայրուծին եւս
զարքունի թեթեւացոյց առ ժա-
մանակ մի: Եւ միայնակեացք որք
ելեալ եւ կորուսեալ էին՝ հրա-
մայէր գալ եւ ունել զիւրաքան-
ջիւր տեղիան:

«Չամենայնկարգս աստուած-
պաշտութեանն, որպէս զիարդ
եւ ունէին յառաջ ժամանա-
կաւ առ նախնեօքն, նոյնպէս
եւ այժմ, ասէ, կալցին: Եւ եթէ
որք ի հեռի աշխարհ ուրեք գնա-
ցեալ եցեն, ունիմ իշխանութիւն
յարքունուստ, եթէ յազատաց
իցեն, եթէ ի շինականաց իցեն,

եթէ յեկեղեցւոյ, զինչ կեանս եւ
թողեալ իցէ, եկեացէն եւ կալ-
ցեն զիւրաքանչիւր զարարս : »

Զայս ասէր եւ երդմունս կրն-
քէր եւ առաքէր ի կողմանս կող-
մանս : Որ եւ բազումք իսկ եկին
եւ ժողովեցան, եւ կալան զիւ-
րաքանչիւր կալուածս :

Նա եւ որ մեծն է քան զա-
մենայն, որ ի բռնութենէ ոք ա-
կամայ կալեալէր զմոգութիւնն,
հրովարտակս առաքէր յարքու-
նուտ՝ անդրէն ունել զքրիստո-
նէութիւնն : Եւ յանդիման խօսէր
թագաւորն, որք էին իտանն ար-
քունի, եթէ « Որք ոչ սիրով ու-
նին զօրէնս դենի մաղդեղն, այն-
պիսեաց եւ աստուածքն են ցա-
սուցեալ, եւ ես ոչինչ եմ շնոր-
հակալ : Եւ այսօր զնոյն հրաման
տամ ամենեցուն, իկամս մարդոյն
թողեալ ըստ իւրաքանչիւր մը-
տաց : որպէս զինչ եւ կամի պաշ-

տեղ՝ պաշտեացէ . ամենեքեան իմ
ծառայք են : » Զայս ասէր , եւ
գրով հրաման տայր ամենայն
աշխարհին :

Իբրեւ զայն լուան եւ տեսին
բազումք՝ որ էին ցանեալ եւ ցը-
րուեալք ի հեռաւոր տեղիս , գա-
յին եւ ունէին զիւրաքանչիւր
արարս : Իսկ նախարարքն որ էին
յամուրս աշխարհին եւ կամ ի
հեռաւոր օտարութեան , իբրեւ
տեսին զշինութիւն երկրին , մա-
նաւանդ զեկեղեցւոյն հաստա-
տութիւն , քաջալերեցան համար-
ձակեցան եւ նոքա յանդիման
լինել արքային : Վասն որոյ եւ
պատգամ յղեցին առ մարդպան
աշխարհին , զի ի Դուռն ցուցցէ
զրանս նախարարացն : Իսկ նա
վաղվաղակի յարքունուստ գիր
ողորձանաց եւ ուխտ հաստատու-
թեան տայր տանել առ նոսա
հրամանաւ արքունի : Բայց թէ-

պէտ Եւ գիտէին նոքա զդառ-
նութիւն տէրութեանն՝ թէ սո՛ւտ
են յամենայնի, կամեցան չարչա-
րակից լինել սրբոցն. զի եթէ
մահ եւս առաջի կայցէ՝ ոչ ինչ
զանգիտեսցեն երկիւղիւ :

Եւ զայս լուեալ թագաւորին,
ոչ կապանօք՝ այլ արձակ ոտիւք
Եւ արձակ ձեռօք հրամայեաց
առ ինքն կոչել: Ածին վաղվաղա-
կի զկին Եւ զորդիս, եւ զինչս իւ-
րաքանչիւր ետուն ի ձեռս մարդ-
պանին, եւ ինքեանք փութանա-
կի դնացին ի ձմերոցն արքունի:

Եւ մինչդեռ անդէն ի ձմե-
րոցին էր թագաւորն, ատեան
հարցափորձի ի մէջ նոցա հրա-
մայէր լինել: Եւ նստաւ հազա-
րապետն՝ զի լուիցէ կողմանցն
երկոցունց: Եւ իբրեւ յերկարե-
ցաւ ամբաստանութիւնն զաւու-
րքս բազումս, պարտաւորեցաւ
կողմ ուրացելոյն :

Քանզիցուցանէին զթուղթսն՝
 զոր տուեալ էր Վասակայ ամե-
 նեցուն որ ընդ նմա յուխտ ա-
 պատամբութեանն. թուղթ միի
 Վրաց աշխարհէն, եւ թուղթ
 մի յԱղուանից աշխարհէն. սոյն-
 պէս եւ թուղթ մի յԱղձնիս, եւ
 հրովարտակ մի առ թագաւորն
 Յունաց, եւ թուղթ մի առ մեծ
 սպարապետն Անտիոքայ, եւ ի
 բոլորեսին յայսոսիկ թուղթսն
 վաւերականն մատանի Վասակայ
 եղեալ էր. Սոյնպէս խառն էր
 նա եւ ի մահ մոգուցն ի Զարե-
 հաւանի, եւ զբազում բերդս՝
 զոր հանին ի Պարսկաց, յայտ
 առնէին զնորա առ այն թուղթ-
 օրն եւ զհրամանսն. քանզի նա
 էր մարդպանն ի ժամանակին:

Որպէս եւ հրեշտակութեամբ
 իսկ զոր յղէր առ Յոյնս նախա-
 րար մի, որումանունն էր Ատով
 յազգէն Գնունեաց, սա մատու-

ցեալ յանդիմանէր զնա առաջի
մեծի ատենին հրովարտական
խօսի զոր տուեալ էր նորա իւրով
մատանեալ :

Նա եւ ի մէջ իօսի բերէմ զամ.
բաստանութիւն նորա Մուշկան
Նիսալաւորո , եւ յայտ առնէր
պատերազմակից ընկերօքն իւ-
րովք , որ եւ յետ վճարելոյ պա-
տերազմին բազում արիւն ետ հե-
ղուլ վասակ . թէ որպէս սուտ
երդմամբք խարէր եւ իջուցանէր
յամրոցաց անտի . էր զոր կոտո-
րէր , եւ էր զոր գերի տանէր
զծառայս եւ զաղախնայս արքու-
նի : Եւ ի վերայ այսր ամենայնի
մնասու , եւ գող եւս գտանէր
յարկի աշխարհին՝ որ յարքու-
նիսն երթայր :

Նա եւ յուրացեալ ընկերացն
նորա բազումք էին որ յայտ ա-
րարին զչարիս նորա՝ զոր գոր-
ծեալ էր ընդ աշխարհն Հայոց :

Եւ ի մնացեալ մոգացն եւ ի իրըշտիականացն՝ որք իկապանսն ապրեալ էին եւ ապա ածին յարքունիս, հարցին եւ ցնոսա վասն նորա եւ ասեն. — Դուք է՞ք ինչ տեղեակ վասն չարութեան նորա — ։ Ետուն պատասխանի եւ ասեն. — Ամենայն անցք չարչարանաց որ անցին ընդ մեզ, եւ բազում հարուածք որ եղեն ի զօրան արքունի, եւ աւեր եւ գերութիւն աշխարհին Հայոց, եւ կորուստ հարկացն արքունի, ըսկիպքն եւ առաջնորդ չարեաց այրդ այդ եղեւ — ։

Եւ մինչդեռ այս ամենայն ամբաստանութիւն զնմանէ կուտէր զայնչափ բազում աւուրս, յառաջ մատեան եւ իւր ազգականքն, որ եւս յառաջագոյն դատախազ լեալ էին զնմանէ առաջի արքային, սկսան կարգաւ ցուցանել եւ յայտ առնել, որ

սլէս զի բարեկամացեալ էր նա
ընդ Հեռանայ Հոնի միաբա-
նութեամբ Բաղասական արքա-
յին, ի ժամանակին՝ զի կոտու-
րեաց Հեռանն այն զղօրսն Պար-
սից յԱղուանս, եւ ասպատակաւ
եհաս յերկիրն Յունաց, եւ բա-
զում գերի եւ աւար խաղացոյց
ի Հոռոմոց եւ ի Հայոց եւ ի Վրաց
եւ յԱղուանից. որպէս զի իմերայ
իսկ եհաս խորհրդոցն ինքն իսկ
Թագաւորն, եւ սպան զԲաղա-
սականն արքայ. եւ վասակ
մարդսկան էր Հայոց ի ժամանա-
կին, եւ Թշնամեացն արքունի
խորհրդակից դաւաւ. Յուցին եւ
յայտ արարին ազգականքն նո-
րա, որպէս զի հմուտ եւ տեղեակ
իսկ էին չար խորհրդոցն նորա.
զամենայն ցուցանէին եւ յայտ
առնէին առաջի Թագաւորին.
եւ զայլ եւս բազմազոյն խար-
դախութիւնսն, որ ստութեամբ

վարէր զկեանս իւր՝ ոչ միայն
առ ընկերս, այլ եւ առ թագա-
ւորն ինքնին գլխովին . զի ոչ
երբէք արդարութեամբ վաս-
տակեալ էր ի մանկութենէ :

Յայնմ ժամանակի հրաման ետ
հաղարապետն եւ ասէ . — Աճէք
այսր եւ ի կապելոցն, որք են ի
բանտի անդ — Լուծին եւ ածին
յերանելեացն զՍահակ եպիսկո-
սոս Ռըշտունեաց, եւ զսուրբն
Յովսէփի եւ Ղեւոնդ երէց :

Եւ իբրեւ մերկացան ամենայն
բանք ատենին առաջի նոցա, ետ
սրատասխանի Սահակ եպիսկո-
սոսն եւ ասէ . Որ յայանի ու-
րացեալն են իճշմարիտն Աստու-
ծոյ, ոչ գիտեն զինչ գործ են եւ
կամ զինչ խօսին . քանզի խաւա-
րեալ է խորհուրդք նոցա . Ըղ-
տեարս պաշտեն սուտ պատճա-
ռանօք, եւ ընդ ընկերս մտանեն
յուխտ ստութեան : Եւ են նո-

քա դարանք սատանայի, զի նո-
քօք իսկ կատարէ զդառնութիւն
կամացն իւրոց, որպէս երեւի իսկ
ի դոյն յայդ Վասակ : Բանդի
մինչ ունէր զանուն քրիստոնէու-
թեան, վերին երեսօք կարծէր
ծածկել եւ թագւոցանել զամե-
նայն չարութիւն իւր առաջի ձե-
րոյ անգէտ տէրութեանդ, եւ
զամենայն նենգութիւնն իւր
քրիստոնէութեամբն ծածկէր :
Ուստի եւ ձեր իսկ կարծեցեալ՝
մեծապէս պատուեցէք զդա ա-
ռաւել քան զարժանն իւր : Հա-
ւատացէք դմա զաշխարհն Վրաց.
Հարցէք՝ եթէ գո՛հ իցէն զդմա-
նէ : Ետուք դմա զտերութիւնն
Սիւնեաց. լուարո՞ք յազգակա-
նաց այտի դորա, զի՞նչ պատմեն
զդմանէ : Արարէք զդա մարզպան
Հայոց. զոր նախնեացն ձերոց
մեծաւ աշխատութեամբ զտեալ
էր, դա իմիւում ամի կորոյս զեր-

կիրն ամենայն տեսեր, իբրեւ
բարձաւ ի դմանէ պատուական
անունն Սատուծոյ՝ զոր ունէր
ստուգեամբ, մերկ երեւեցաւ
ամենայն չարագործութիւն դո-
րա : Զի եթէ առ Սատուածն իւր
սուտ գտաւ, առ ո՞րք ի մահ-
կանացուաց աստի դա արդար
գտանիցի :

« Արդ ամենայն ամբաստա-
նութիւն՝ որ այժմ յայտնի եղեւ
զդմանէ, ոչ ահա ձեր իսկ յառա
ջագոյն լուեալէր : Բայց յոր դէոյ
ծածկեցէքն՝ դուք ձեզէն իսկ
քաջ գիտէք : Ինձ այսպէս թուի,
եթէ սուտ յուսով դա զձեզ խըն
դացոյց : Այլ ոչ դուք եւ ոչ դա,
եւ ոչ որ զկնի ձեր գալոց է՝
զայն ի մեզ ոչ կարէ տեսանել :
Արդ արարէք ընդ դա որպէս եւ
կամիք : ցմեզ զի՞ հարցանէք :

Զարմացաւ մեծ հաղարասլետն
ընդ միտս իւր, եւ ի խորհուրդս

իւր քննէր զամենայն բանս ատենին: Քանզի հասեալ էր ի վերայ՝ եթէ յիրաւի դատաւարտեցաւ այրն ըստ արժանի գործոցն իւրոց, եմուտ եւ եցոյց զամենայն բանս ատենին յարքունիս եւ իբրեւ լուաւ թաղաւորն եւ սոսուդեաց ի հազարապետէն զառնն պարտաւորութիւն, բարկացաւ յոյժ եւ ի խոր խոցեցաւ: Բայց միայն երկայնմտութեամբ կամեցաւ հասուցանել զնա ի մեծ անարդութիւն: Լուռ եկաց աւուրս երկոտասան, մինչ ի գլուխ չողաւ միւրսիչ ամբաստանութեանն:

Եւ եղեւ յաւուր միօջ մեծ ի զամենայն երեւելի եւ զսպասուականսն հրամայէր յընթրիս կոչել Կոչեցին եւ զուրացեալն. եւ նա ըստ առաջին կարգի օրինացն արքունիարկանէր զսպասուական հանդերձն զոր ունէր ի թաղա-

ւորէն . կապէր եւ զսլատիւ վար-
սին եւ զխոյրն ոսկեղէն դէնէր ի
վերայ, եւ զկռանակուռ ձոյլ ոսկի
կամարն ընդելուզեալ մարդար-
տով եւ ակամբք պատուականօք
ընդ մէջ իւր ածէր, եւ զգինդսն
յականջսն, եւ զգումարտակն ի
սլարանոցին, զսամոյրսն զթիկամ-
բըն, եւ զամենայն օրէնս պատ-
ւոյն զանձամբ արկեալ՝ երթայր
յարքունիս . շքեղ եւ երեւելի
քան զամենեւեան երեւէր բազ-
մութեանն :

Իսկ նախարարքն որք կամօք
ի Հայոց չոգան՝ անձամբ տուեալ
զանձինս ի փորձութիւնն, եւ
սուրբքն որ յառաջագոյն հասեալ
էին, կապանօք ունէին զամենե-
ւեան առ Դրանն արքունի . Իր-
րեւ տեսին զնա զարդարեալ եւ
շքեղացեալ, եւ բազմամբօխ գըն-
դաւ դայր յարքունիս, ի միտս
իւրեանց սկսան սյալանել եւ առ

սել . « Ո՛վ անմիտ վաճառական,
 զանմահ եւ զանանց պատիւ ե-
 տուր, եւ զանցաւորդ գնեցեր,
 զոր եւ զայդ եւս ընդ մօտոյ ա-
 ւուրս կորուսանելոց ես : »

Եհաս եւ նստաւ ի ներքին
 դահլիճսն, որ էր հրապարակ մե-
 ծամեծացն . Արդ եկն ել սենե-
 կապանն յարքունուստ, հարցա-
 նէր ցնա եւ ասէր . « Արքայ յը-
 դեաց առ քեզ, յորմէ՞ գտեալ է
 քո զայդ ամենայն պատուական
 պատիւդ, ասա վաղվաղակի,
 վասն որոյ արդար վաստակոց : »
 Եւ յուշ առնէր նմա զամենայն
 բանս ատենին յորում դատա-
 պարտեցաւն . նա եւ զոր ոչ եւս
 անդ խօսեցաւն՝ զայն եւս յայտ-
 նէր նմա . Զի ոչ ըստ կարգի ու-
 նէր նա զտէքու թիւնն Սիւնեաց
 աշխարհին, այլ նենգութեամբ
 եւ քսութեամբ ետ սպանանել
 զհօրեղբայր իւր զԼադինակ, եւ

յինքն տարաւ զտէրութիւնն՝
 իբրեւ քրտիկեար յարքունիս :
 Նա եւ այլ եւս բազում բանիւք
 դատապարտեցին զնա : որում ա-
 մենայն աւագանին վկայ դային :
 Պապանձեցաւ ամենեւին , եւ
 չգտաւ բան ճշմարիտ ի բերան
 նորա : Իբրեւ կրկնեցին եւ երեք-
 կնեցին ցուցանելով իներքս յար-
 քունիան , հատաւ վճիռ մահու ի
 վերայ նորա :

Արդ եկն ել դահճապետն ,
 եւ մատեաւ առաջի ամենայն
 մեծամեծացն , մերկեայց ի նմա-
 նէ զպատիւն զոր ունէր յարքու-
 նուստ , եւ զգեցոյց նմա հան-
 դերձ մահապարտի : Կապեցին
 զոտս եւ զձեռս , եւ կանանցա-
 բար նստուցին ի ձի մատակ տա-
 րան եւ ետուն յայն գընդան՝
 ուր կային մահապարտք ամենայն ,
 Իսկ նախարարքն Հայոց եւ
 սուրբ եպիսկոպոսքն հանդերձ

երիցամբքն, թէպէտ եւ էին ի
 մեծ ի պատուհասի, ոչ ինչ յիշէին
 զնեղութիւնսն որ անցեալ էր
 ընդ նոսա, եւ կամ որ այլ եւս
 ականկալութիւն էր գալ ի վերայ.
 այլ զարմացեալ էին ընդ մեծ
 յայտնութիւնն որ եղեւ յԱս-
 տուծոյ։ Մխիթարէին զմի-
 մեանս եւ ասէին. «Քաջու-
 թեամբ պատերազմեցաք, առա-
 ւել եւս համբերութեամբ ճշգ-
 նեացուք։ Կուեալ է մեր ի սուրբ
 հարցն մերոց՝ եթէ գլուխ ամե-
 նայն առաքինութեան համբե-
 րութիւն է, եւ իմաստութիւն
 երկնաւոր՝ կատարեալ աս-
 տուածալաշտութիւն. եւ զայս
 ոչ ոք կարէ գտանել առանց
 չարչարանայ։ Իսկ չարչարանքն
 յորժամ ընդերկարանայ ի վե-
 րայ՝ յայնժամ բազմանայ վարձ
 հատուցմանց պարգեւին։ Ապա
 թէ այդ այդպէս է, զայս միայն

աղաչեսցուք զԱստուած՝ զի
համբերեւ կարասցուք ամենայն
փորձութեանց. եւ տէր ինքնին
արասցէ հնարս մերում փրկու-
թեան :

« Լուեալ է մեր զգատաստան
քառասուն զինուորացն Քրիս-
տոսի, որք բազում հարուածս
տանջանաց ընկալան : Մինն ի
նոցանէ փութացաւ ի բաղա-
նիսն, եւ վրիպեաց ի սլսակէն.
Իսկ երեսուն եւ ինն համբերու-
թեամբ կատարեցան, եւ հասին
այնմ աւետեացն, որում ցան-
կացեալն էին : Իսկ մեր ընկե-
րակիցն աւանիկ՝ որ յառաջագոյն
որոշեցաւ ի մէնջ, ահա եղեւ
գործակից սատանայի : Մինչ
դեռ ոգիքն ի մարմնին են՝ ըն-
կալաւ զառհաւատչեայ դեհե-
նին տանջանաց, որ ոչ միայն
սրբոց է ողբալի, այլ եւ ամե-
նայն գաղանարարոյ մարդկան : »

Զայս ասէին , եւ բազում արտասու ի վերայ կորուսելոյն հեղուին , անդէն զերգս հոգեւորս ի բերան առեալ ասէին :

« Բարի է յուսալ ի Տէր քան յուսալ ի մարդիկ . բարի է յուսալ ի Տէր քան յուսալ յիշխանս . ամենայն ազինք շրջեցան զինեւ , եւ անուամբ Տեառն յաղթեցին նոցա : » Քաջալերէին զմիմեանս եւ ասէին . « Զայս գիտելով , եղբարք , մի՛ երկիցուք յանատուած ազգէս հեթանոսաց , որ քան զմեզուս վատթարագոյն եւս են իզայրանալն իւրեանց , զի եւ նոցա ցասումն իսատակումն անձանց իւրեանց վիցի . այլ մեք զանուն Տեառն կարդացուք , եւ վանեցուք զամենեւեան : »

Իսկ ուրացեալն Վասակ հայէր ի միարանու թիւն սուրբ կապելոյն , որք մեծ աւ խնդոթեամբ ընդունէին զչարչարանոն , եւ

զուարթագոյն եւ պայծառք
 երեւէին որպէս յառաջագոյն
 յարքունիան, հայէր եւ կարօ-
 տէր, եւ ոչ ոք խառնեաց զնա
 ի նոսա, այլ ուրոյն նովին կա-
 պանօք պահէին: Եւ օր ըստ օրէ
 բերէին իբրեւ զգէշ ընկենուին
 ի մեծ հրապարակին, ձաղէին
 եւ այսպանէին, եւ տեսիլ ամե-
 նայն կարաւանին զնա առնէին:
 Կողոպտեցին հանին եւ ոչ ինչ
 թողին զոր ընդ իւրն ունէր.
 այնպէս ձաղեցին աղքատու-
 թեամբ, մինչ հաց մուրանային
 եւ բերէին նմա իւր ծառայքն:
 Եւ այնպէս սաստիկ արկին ըզ-
 պարտերս հարկաց աշխարհին ի
 վերայ տան նորա, որ մինչեւ
 զհարց եւ զհաւուց եւ զիւր
 արարս եւ զզարդս կանանց եւս
 եղ ի վերայ, եւ ետ եւ տուծե-
 ցաւ. եւ ոչ կարաց հատուցանել
 զպարտսն արքունի: Եւ յայն

տեղի հասուցին՝ մինչեւ հարցա-
նելնմա՝—Եթէ կայցէ՞ ինչ գանձ
ի գերեզմանս նախնեացն մե-
րոց — Եւ եթէ գտեալէր նորա,
հանէր եւ տայր ընդ իւր եւ ընդ
ընտանեացն տուգանս . որպէս
զի բազում մարդիկ իսկ չոգան
ի տուժի :

Եւ իբրեւ այսպէս յամենայն
կողմանց հարեալ վատթարա-
ցաւ , անկաւ յախտս դժնդակս
անդէն ի կապանսն : Ջեռաւ
փոր նորա, եւ հարան եւ տրո-
րեցան գոքք նորա, եւ քամեալ
մզեցաւ թանձրամսու թիւն նորա :
Եռացին որդունք ընդ աչս նորա
եւ ի վայր սորեցին ընդ ունդու-
նըս նորա . խցան լսելիք նորա ,
եւ ծաղոտեցան չարաչար շըր-
թունք նորա . լուծան ջիւք բազ-
կաց նորա , եւ յետ կոյս կորա-
ցան կրկունք ստից նորա : Բըղ-
խեաց ի նմանէ հոտ մահու , եւ

փախստական եղեն ի նմանէ
ձեռնասուն ծառայք նորա։ Լե-
զուն միայն կայր զանգար
բերան նորա, եւ ոչ գտաւ խոս-
տովանութիւն ի շրթունս նորա։
Ճաշակեաց զմահ հեղձամղձուկ,
եւ էջ ի դժոխս անհնարին դառ-
նութեամբ։ Ոտնհար եղեն նմա
ամենայն սիրելիք նորա, եւ ոչ
յագեցան սաստիկ հարուածովք
ամենայն թշնամիք նորա։

Եւ այն որ կամէրն թագաւոր
լինել մատնութեամբ՝ Հայոց
աշխարհին, եւ ոչ գերեզմանի
նորա տեղի երեւեցաւ ի նմին։
Քանզի իբրեւ զուն մեռաւ եւ
իբրեւ զէշ քարշեցաւ։

Ոչ յիշեցաւ անուն նորա ի
մէջ սրբոց, եւ ոչ մատեաւ յիշա-
տակ նորա առաջի սուրբ սեղա-
նոյն յեկեղեցւոջն։ Ոչ ինչ եթող
չարիս՝ զոր ոչ գործեաց ի կեանս
իւր, եւ ոչ ինչ մնաց ի մեծա-

մեծ չարեաց՝ որ ոչ անցին ընդ
նա ի մահուան նորա :

Գրեցաւ յիշատակարանս այս
վասն նորա, առ ի կշտամբումն
յանդ իմանու թեան մեղաց նորա,
զի ամենայն՝ որ զայս լուեալ
գիտասցէ, նզովս ի հետ արկցէ,
եւ մի՛ լիցի ցանկացող զործաց
նորա :

ԱՒԱՐՏԵՅԱՆ

ԵԻԹՆ ՅԵՂԱՆԱԿԻՆ

ԱՐՏԱՔՈՅ

ԵՒԹՆՅԵՂԱՆԱԿԻՆ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ

ՎԱՍՆ ԶԱՐԶԱՐԱՆԱՅ

Առք Բահանայիցն եւ Բահա-
սակութեան.

Արդ ի վեշտասաներորդի
ամի տէրութեան նորին թագա-
ւորի՝ դարձեալ անդրէն խաղայր
գնայր յաշխարհն Քուչանաց մե-
ծաւ սրտմտութեամբ ի գործ
պատերազմի : Եւ գնացեալ ի
Վրկանէ, եւ ելեալ յԱպար աշ-
խարհ, նովին կապանօք գնա-
խարարան եւ զքահանայսն հրա-
մայեաց պահել ի գղեկ քաղաքի
ի Նիւշապուհ : եւ զերկուս յե-

րանելի կապելոցն ընդ իւր խաղացոյց : Ահ արկանէր ամենայն քրիստոնէութեան ընդ որ անցանէր :

Իբրեւ զայն տեսանէր Հոն մի, որ էր յազգէ թագաւորացն ի Սայլանդրաց աշխարհէն, Բէլանուն, եւ ի ծածուկ խոնարհէր առ քրիստոնեայսն, եւ սիրով յօժարութեամբ ուսանէր ի նոցանէ զճշմարտութիւնն, եւ կամօք իւրովք նուաճեալ էր ընդ իշխանութեամբ թագաւորին, եւ կարի յոյժ դառնանայր ի միտս իւր յորժամ տեսանէր չարչարեալ զսուրբսն : Եւ իբրեւ այլ ոչ ինչ էր ձեռնհաս, փախըտտական անկանէր առ արքայն Քուչանաց : Երթայր եւ պատմէր նմա զամենայն անցս չարչարանացն, զոր անցոյց թագաւորն ընդ աշխարհն Հայոց : տեղեակ եւս առնէր զնա վասն

խորամատու թեանն պահակին Հո-
նաց . ցուցանէր եւ զերկապառա-
կութիւն զօրացն , որ բազում
ազգք բաժանեցան ի սիրոյ թա-
ղաւորին . ազգէր նմա եւ զտըր-
տունջ զԱրեաց աշխարհին :

Զայս իբրեւ լուաւ թագաւորն
Քուչանաց , ոչ ինչ երկմտու-
թեամբ թերանայր յառնէն , եւ
ոչ կարծիք լրտեսի անկանէին
ի սիրտս նորա : Քանզի սակաւ
մի յառաջագոյն նորա լուեալ
էր , դարձեալ իբրեւ ստուգեաց
ի Բելայ գայն եւս եթէ խաղա-
ցեալ գայ ի վերայ աշխարհին
Քուչանաց , փութացաւ վաղվա-
ղակի զօր ժողովէր գունդ կազ-
մէր՝ ելանել նմա ընդ առաջ հզօր
ձեռամբ : Զի թէպէտ եւ ոչ կա-
րէր յանդիման տալ պատերազմ
ընդդէմ նորա , այլ ի վերջ այս
թեւոցն անկեալ՝ բազում հար-
ուածս հասուցանէր ի վերայ զօ-

րացն արքունիս եւ այնպէս նեղեալ շտապէր՝ զի անձուկ լաշկարաւ վատախտարակ արարեալ՝ այսրէն դարձուցանէր, եւ ինքն ասպատակաւ զհետ մտեալ աւերէր զբազում գաւառս արքունի, եւ ողջանդամ անդրէն յերկիրն իւր դառնայր :

Եւ թագաւորն իբրեւ ետես եթէ անարգանօք եւ վատթարութեամբ դարձեալ եմ ի սլատերազմէս, զիջաւ փոքր մի ի հսկարտութենէն, եւ գիտաց եթէ յերկառակութենէ զօրացն եղեն չարիքն ամենայն, եւ առ մղձկել սրտին՝ չգիտէր թէ յո՞ թափէր զթոյնս դառնութեանն : Իսկ մեծ հաղարապետն յոյժ էր յերկիւղի, քանզի ինքն էր պատճառք ամենայն չարեացն որ գործենաց :

Սկսաւ բանս ի բերան դնել մոգսկետին եւ մոգացն, որք մա-

տուցեալ յանդիման տսէինցթա-
գաւորն . «Արքայ քաջ , մեք ի
դենէ իսկ գիտեմք , զի ոչ ոք
ի մարդկանէ կարէ կալ առաջի
քոյոյ մեծի զօրութեանդ . այլ
վասն քրիատոնէից — որ են ընդ-
դէմ օրինաց մերոց — բարկա-
ցեալ են մեզ աստուածքն , զի
մինչեւ ցայսօր կենդանի պահե-
ցեր զնոսա : » Եւ յիշեցուցանէին
եւս նմա , որպէս նոքա ի բան-
տի անդ անիծանէին զքեզ : Եւ
բազում եւ այլ հահոյութիւնս
խօսէին զսրբոցն՝ եւ զոր հանա-
պաղ զնոսա յաչաց հանէին , եւ
զմիտս թագաւորին ածէին ի
ցասումն բարկութեան . մինչեւ
փութացաւ վաղվաղակի հեղու
զարիւն անմեղացն :

Եւ հրաման վասն երկուցն որ
անդէն ի կարաւանին առ իւրն
էին — Սամուէլ եւ Արրահամ —
զի գաղտ կորուսցեն զնոսա :

Իսկ որք էին ի դղեկ քաղաքին,
 հեռի էին ի կարաւանէն իրրեւ
 օթիւք հնդետասան: Հրամա-
 յեաց Համբարակապետին, ո-
 րում անուէն էր Դենչապուհ, զի
 յառաջ քան զնա երթիցէ ի քա-
 ղաքն, ուր էին սուրբ քահա-
 նայքն Տեառն, եւ չարաչար
 տանջանօք իշխեսցէ դատել եւ
 հարցանել, եւ որով վախճանել:

Այլ զնոսա մոգապետին յառա-
 ջագոյն — որում յանձն արա-
 րեալ էր — բազում անգամ տ-
 ւելի քան զհրամանն արքունի
 չարչարեալ էր. քանզի իշխան
 Դենպետ էր Ապար աշխարհին,
 եւ առաւել ջերմագոյն էր ի մո-
 գութեանն. քան զբազում գի-
 տունսն եւս տեղեակ էր զրա-
 դեշտական օրինացն: Նա եւ
 զոր մեծ սարժանս համարէին
 ըստ իւրեանց մոլորութեանն
 կարգին, Համակդեն անուն էր.

գիտէր եւ զԱմսլարութեան, ու
սեալ էր եւ զԲողոքայիտն, ունէր
եւ զՊալհաւիկն եւ զՊարսկա-
դենն, Քանզի այս հինգ կեչութեան
որ գրաւեալ ունին զամե-
նայն օրէնս մոգութեանն. բայց
արտաքոյ սոցա է մեւս եւս այլ
վեցերորդ, զոր Պետմոգն կոչեն:

Թուէր իմն անձին՝ եթէ կա-
տարեալ իցէ ամենայն գիտու-
թեամբ. հայէր ընդ երանելիսն,
եթէ առ տգիտութեան մոլոր-
եալ են ի մեծ գիտութենէս
մերմէ: Եդ սնոտի կարծիս ի
մտի՝ անդադար չարչարել ըզ
նոսա, զի թերեւս առ չժուժալ
մարմնոյն նեղութեանց՝ լուայց
ի նոցանէ բանս ինչ ողորանաց:
Վասն որոյ զատ եւ որոշեաց ի
նախարարացն զքահանայսն, եւ
հեռացոյց ի նոցանէ բացագոյն,
եւ արկ զնոսա ի ներքնատուն մի
գէճ խաւարչտին: Եւ հրամայէր

վեց առն երկու քաշկէնս ժամէ-
ի ժամ, եւ դորակ եւ կէս ջուր.
եւ ամենեւին ոչ զոք թողոյր
մօտ երթալ ի դուրս բանտին :

Եւ իբրեւ աւուրս քառասուն
այսու նեղէր զնոսա, եւ ոչ լուաւ
ի նոցանէ բան թուլութեան, այլ
իմն ած զմտաւ, որպէս թէ ոք
յիւրաց ծառայիցն դադտ եղիտ
ինչ ի նոցանէ, եւ ի ծածուկ
տայցէ նոցա կերակուր : Ինքն
երթեալ կնքէր զերդ եւ զդուռն
բանտին, եւ զկարգեալ ռոճիկն
տայր յիւր հաւատարիմն տա-
նել նոցա. եւ արար զայս աւուրս
հնգետասան :

Սակայն եւ այնպէս երանե-
լիքն ոչ ինչ շտապեալ տագնա-
պեցան. այլ մեծաւ համբերու-
թեամբ տանէին զճգնութիւնն,
եւ անդադար սաղմասիւք կային
ի հանապազորդ պաշտամանն.
եւ ի կատարել աղօթիցն զուար-

Թագին գոհանալով, սակաւիկ մի հանգչէին ի գետնախշտի յանկողինսն :

Իսկ պահապանքն որ ի վերայ կապելոցն կային՝ յոյժ էին դարմացեալ ընդ առողջութիւն անհիւանդութեան նոցա, իբրեւ լսէին զանգագար հնչումն ձայնիցն : Վասն այնորիկ պատմեցին յականջս մոգալեանն եւ ասէն . — Ոչ են արքն այն լոկ տաանց մեծի զօրութեան . զի եթէ պըղընձի մարմինք ունէին նոքա . արդ լուծեալ էր ի գէճ խոնաւոյ անտի : Բազում ժամանակք են մեր՝ զի յանձն է մեղապահանութիւն բանտիս . ոչ յիշեմք՝ եթէ ի կապելոց ոք ամսօրեայ ժամանակ կեցեալ իցէ ի տանդ յայդմիկ : Արդ մեք ասեմք քեզ . եթէ տուեր հրաման մահու նոցա եւ սպանանե՞ս՝ դու գիտես . ասլա թէ ոչ, սլահել յանձն արարաւ

քեզ եւ ոչ դատել զնոսա՝ չարաչար վտանգ է կապելոցն :
Նա եւ մեք զահի հարեալ եմք
եւ յոյժ երկնչիմք, յորժամ տեսանեմք
զսոյնալիսի անհնարին
նեղութիւնս — :

Եւ իբրեւ զայս լուաւ մոգ-
պետն, յարուցեալ ինքնին եր-
թայր ի մէջ գիշերին յերդ բան-
տին : Եւ հայեցեալ ի ներքս ընդ
մութ գիշերոյն, այն ինչ լինէր
նոցա ի պաշտամանէն հանդչել :
Եւ տեսանէր զանձն իւրաքան-
չիւր կապելոցն՝ զի իբրեւ զկան-
թեղ անչիջանելի վառեալ բոր-
բոքէր : Զահի մեծ ի հարաւ, եւ
տաէր ընդ միտս իւր . — Զինչ է
այս մեծ սքանչելիքս . աս-
տուածք մեր ուրեմն եկեալ ի-
ջեալ են ի բանտս, եւ նոցա
վառաւորութիւնն լուցեալ բոր-
բոքի : Եւ եթէ նոքա առ սոսա
ոչ մերձենան, մարդոյ լոկոյ ան-

Հնարին է զայսպիսի պայծառութիւն լուսոյ զգենուլ: Իմ այսպէս լուեալ էր վասն կեշտիս այսորիկ՝ եթէ առ յոյժ յիմարութեանն մոլորեալ են, եւ ստութեամբ կերպարանին ի յաշտգէտ մարդկան. թերեւս եւ այս տեսիլ այնպէս ինչ երեւեցաւ ինձ — :

Եւ ոչ կարէր համօրէն կալ ի վերայ իրացն երեւման: Եւ մինչդեռ յայսմ մտաց խորհրդի էր, դարձեալ սուրբքն յիւրաքանչիւր խշտեկացն կանգնեցան կացին ի սովորական պաշտամանն: Յայնժամ ճշմարտեալ գիտաց մոգալետն, եթէ ոչ այլ ընդ այլոց տեսանէր՝ որ երեւեցաւն նմա, այլ ի նոցունց յանձանց փայլէր լուսաւորութիւնն: Յայնժամ կրկին անգամ զահի հարաւ եւ ասէ. « Ո՞ւմ ի կապելոցն եղեւ այսպիսի յայտնութիւն. եւ

եւ ոչ զմի ոք ոչ գիտեմ, եւ ոչ լուեալ էիմ իհարցն յառաջնոց—: Եւ քանզի անհնարին շարժեցաւ ի մեծ սքանչելեացն, եւ դողացին ամենայն մարմինքն, եւ թըմբրեալ կիսամեռ լինէր ի վերայ տանեացն մինչեւ յառաւօտն. եւ ի ծագել լուսոյն իբրեւ զբազմօրեայ հիւանդ յարուցեալ երթայր ի վանս իւր, այլ եւ ոչ ումեք իշխեաց ամենեւին սրատմել զոր ինչ ետեսն:

Կոչեաց առ իւր զպահասպանսն եւ ասէ ցնոսա. «Երթայք հանէք զկապեալսն ի վերնատուն մի ցամաքագոյն: Եւ անդ պահեցէք զնոսա զգուշութեամբ, որպէս եւ ասացէքն:» Մի ոմն ի դաճաց անտի իբրեւ լուաւ զհրամանս մոգպետին, փութով ընթացեալ երթայր, իբրեւ մեծ իմն աւետիս տանէր նոցա: — Հրամայեաց ձեզ, ասէ,

եւ լանել ի ցամաք վերնատուն մի.
արիք վաղճաղակի, եւ մի հեղ-
գայգ, քանզի եւ մեք իսկ պա-
ղատեցաք վասն ձերոյ տառա-
պանացդ : »

Իսկ սուրբն Յովսէփ հեզարար
սկսաւ խօսել ընդ դահճապետին
եւ ասէ. « Երթ եւ ասա ցլիմար
առաջնորդն ձեր. չէ լուեալ քո
վասն հանդերձեալ գալստեան
Տեառն մերոյ եւ կամ վասն մերոյ
հրաշակերտ շինուածոցն՝ որք
մեզ կան պահին ի սկզբանէ
պատրաստութեամբ, վասն որոյ
դիւրաւ համբերեմք մեծի նե-
ղութեանս առ սէր այնր յուսոյ
զոր տեսանեմք : Իսկ բարեոք
արարեր, զի արգահատեցեր
մեծի նեղութեանս մարմնոյ. այլ
ոչ ինչ եմք ձանձրացեալք իբրեւ
զանապատուած ոք՝ որ չիք այլ
ինչ յոյս իմիտս նորա քան որ
երեւինս : Այլ մեք առ սէր

Քրիստոսին մերոյ՝ ընդ այս յոյժ
եմք խնդացեալ. եւ կատարեալ
պարգեւս զսա իսկ համարիմք,
զի ժամանակեայ վշտօքս զան-
ժամանակ երանութիւնսն ժա-
ռանդեսցուք:

« Եթէ շինուածոց իցեմք ցան-
կացեալք, ունիմք շինուածս
յերկինս առանց մարմնաւոր
ձեռագործի, որ ոչ երեւին
ձեր արքունիքդ առ նոքօք:
Նոյնպէս եւ հանդերձից եւ փա-
ռաց եւ անախտ կերակրոց. զոր
եթէ ոք կամեսցի ասել ձեզ,
չհանդարտէ լսել ձեր տկարու-
թիւնդ. վասն զի կուրութեան
հնութեամբն չտեսանէք եւ ոչ
լսէք եւ ոչ իմանայք, յայն սակս
զմեզ զուր եւ անիրաւ եւ առանց
յանցանաց անողորմն դատիք:
Այլ մեր թագաւորն առատ է եւ
բարերար, եւ բաց է դուռն ար-
քայութեան նորա. եթէ կամես-

ցի ոք դիմել՝ դիմեացէ համար-
ձակ . իդարձելոց յապաշխար-
հութիւն շնախանձի եւ ոչ ընդ
ումեք երբէք :

« Բայց վասն դիւրութեանս որ
դու հրամայեցեր առնել մեզ , էր
մեր իշխանութիւն անդրէն յաշ-
խարհին մերում չանկանել մեզ
ի ձեռս թադաւորիդ , որպէս եւ
այլքն՝ զի ասլրեցան յայսպիսի
փորձանաց . այլ որպէս կամօք
եւ յօժարութեամբ եկաք , իբրեւ
թէ դիտէաք զվիշտս վտանգիս ,
ոչ ինչ զանդիտէաք յայսպիսի
ճգանց , սոյնպէս եւ կամիմք՝ զի
եւ այլ եւս ծանրացուցես ի վե-
րայ մեր , մինչեւ քո չարութիւն
կամացդ յադեացի ի մեզ : Զի
թէ Աստուածն մեր , որ է արա-
րիչ երկնի եւ երկրի եւ ամենայն
երեւելեաց եւ աներեւութից , եւ
առ սէր իւրոյ բարերարութեանն
խոնարհեցաւ առ ազգս մարդ-

կան, եւ զգեցաւ մարմին չար-
 չարելի, եւ անց ընդ ամենայն
 հանդէս առաքինութեան, եւ
 կատարեաց զամենայն գործ
 տնտեսութեան, ի կամս իւր
 մատնեցաւ ի ձեռս խաչահա-
 նուացն, մահու մեռաւ եւ եղաւ
 ի գերեզմանի, եւ զօրութեամբ
 աստուածութեանն իւրոյ յարու-
 ցեալ երեւեցաւ աշակերտացն եւ
 այլոց բազմաց. եւ վերացաւ առ
 Հայր իւր յերկինս, եւ նստաւ
 ընդ աջմէ հայրենի աթոռոյն, եւ
 շնորհեաց մեզ զօրութիւն երկ-
 նաւոր, զի ըստ նորա անմահու-
 թեանն՝ եւ մեք մերով մահկա-
 նացու մարմնովս կարիցեմք չար-
 չարակից լինել անմահ մեծու-
 թեանն, եւ նա ոչ եւս իրրեւ
 զմահկանացու համարի զմեր
 մահն, այլ իրրեւ անմահակից
 հատուցանէ մեզ զվարձս վաս-
 տակոց մերոց: Արդ փոքր համա-

րիմք մեք գշարչարանս զայս առ
սէր փոխարինին զոր էարկ առ
ազգս մարդկան » :

Իբրեւ լուաւ զայս ամենայն
բանս մոգպետն ի դաճապետէ
անտի, խռովեցաւ, պղտորեցաւ ի
միտս իւր, եւ հատաւ քուն յաչաց
նորա զբազում գիշերս : Իսկ յա-
ւուր միով յերեկուն պահուն յա-
րուցեալ երթայր առ նոսա միայ-
նիկ լռիկ, եւ ոչ զոք առնոյր ընդ
իւր ի սպասաւորացն : Եւ իբրեւ
եհաս ի դուրս տանն, հայէր ընդ
ծակ մի ի ներքս եւ տեսանէր
ըստ առաջին տեսլեանն . բայց
նոքա ի քուն կային խաղաղիկ :

Հեղաբար կարդաց յանուանէ
զեպիսկոպոսն, քանզի քաջ իսկ
գիտէր պարսկերէն : Եկն իդուրս
եւ հարցանէր . « Ո՞վ ես դու : —
Ես ինքն իսկ եմ, ասէ . կամիմ ի
ներքս մտանել եւ տեսանել
զձեզ — » :

Եւ իբրեւ եմուտ ի մէջ սըրբոցն, ոչ եւս երեւէր նմա այլ նշանն. եւ սլատմեաց նոցա զերկիցս երեւումն սքանչելեացն: Եւ սլատասխանի Ղեւոնդ երէցն եւ ասէ. «Աստուած, որ ասաց ի խաւարի լոյս ծագել, որ եւ ծագեաց եւ լուսաւորեաց իմաստութեամբ զաներեւոյթ արարածս, նոյն գորութիւն եւ այսօր ծագեաց ի խաւարեալ միտս քո, եւ բացան աչք կուրացեալ ոգւոյդ, եւ տեսեր զանշիջանելի լոյս շնորհացն Աստուծոյ. փութա՛, մի՛ հեղգար. գուցէ դարձեալ կուրացեալ ընդ խաւար գնայցես »:

Եւ զայս իբրեւ ասաց, յոտն կացին ամենեքեան ասելով ի քառասներորդ երկրորդ սաղմոսէն. «Առաքեա, Տէր, զլոյս քո եւ զճշմարտութիւն քո, զի նոքա առաջնորդեացեն եւ ան-

ցեն զմեզ ի լեառն սուրբ եւ ի
յարկս քո: Արդարեւ ճշմարտիւ
Տէր, առաջնորդեցեր եւ ածէր
զմոլորեալս զայս յանանց ուրա-
խութիւնդ եւ յանմերժելի հան-
գիստդ: Ահա նմանեալ է օրս
այս սուրբ չարչարանացն քոց.
որպէս ապրեցուցեր զմահա-
պարտ աւաղակն յերկրորդ մահ-
ուանէն, եւ նովաւ բացեր զաղ-
խեալ դուռն Ադենայ, այսպէս
գտեր եւ զայս կորուսեալս, որ
էր պատճառք մահու բազմաց,
արդ արարեր զսա պաճառք
կենաց մեզ եւ անձին իւրում:
Գոհանամք զքէն, Տէր, գոհա-
նամք եւ ձայնակիցք լինիմք
սուրբ մարգարէին. Մի՛ մեզ Տէր,
մի՛ մեզ, այլ անուան քո տուր
փառս վասն ողորմութեան եւ
ճշմարտութեան քո. զի մի՛ եր-
բէք ասացեն ի հեթանոս, թէ
ո՛ւր է Աստուած նոցա. որպէս

եւ այսօր իսկ յայտնի եղեւ զօրութիւն քո մեծ ի մէջ ապարասան խաւարազգեստ ազգիս ։

Իսկ որ ձրին եգիտ զաստուածատուր շնորհան, սկսաւ եւ նա առանձինն ասել . « Տէր լոյս իմ եւ կեանք իմ, ես յուամէ երկեայց . Տէր ապաւէն կենաց իմոց, ես յուամէ՞ դողացայց ։ Քանզի գիտեմ ճշմարտիւ՝ եթէ բազում են սյսուհետեւ թշնամիք իմ, եւ կամին մերձենալ եւ ուտել զմարմինս իմ . այլ դու, Տէր ամենայնի, եկիր վասն ամենեցուն կենաց, զի դարձցին եւ կեցցեն առաջի քոյոյ մարդասիրութեանդ ։ Մի՛ որոշեր զիս ի սուրբ գառանցս յորս խառնեցայ, զի մի՛ ըստ քո փարախդ արտաքս ելեալ՝ չար գազան դարձեալ բեկանիցէ զիս ։ Մի՛ հայիր, Տէր, ի բազմամեայ ամբարշտութիւնս իմ, զի մի՛ մոլո-

րեալ ի ճշմարիտ կենացդ՝ զբա-
զուսն անդրէն ի կորուստ աշա-
կերտիցեմ, այլ որոց եղէ պատ-
ճառք մահու՝ նոցին եղէց եւ
պատճառք կենաց : Սատանայ՝
որ ինեւ խրոխտացեալ պարծէր
ի մէջ մեծ ի կորստականացս, ի-
նեւ կորացեալ ամաչեացէ ի մէջ
իւրոց աշակերտացն » :

Եւ զայս իբրեւ ասացին, նմին
իսկ ետուն կատարել զաղօթսն,
եւ դադարեցին նովաւ հանդերձ
մինչեւ ի պահն երրորդ, եւ
այնպէս խաղաղացեալ կացին ի
քուն ամենեքեան մինչեւ ի ժամ
առաւօտուն :

Իսկ նորա յոտն կացեալ, եւ ի
քուն ոչ մտանէր, այլ զձեռսն
իւր ի վեր համբարձեալ՝ կայր
յաղօթս : Եւ մինչդեռ ընդ երդ-
պշուցեալ հայէր յերկինս, յան-
կարծակի տունն ի եղեւ լուսով.
եւ երեւեցան նմա սանդուղք

լուսեղէնք՝ որ կանգեալ էր
յերկրէ ի յերկինս . եւ գունդք
գունդք զօրաց ելանէին ի վեր .
եւ էր ամենեցուն տեսիլն նոր եւ
չքնաղ եւ ահաւոր եւ սքանչելի
իբրեւ զտեսիլ հրեշտակի . Ու-
նէր եւ զթիւ համարոյ ի միտս
իւր զիւրաքանչիւր գնդիցն զոր
տեսանէր , էր որ զհազարի , էր
որ զերեսուն եւ վեցից , էր որ
զերկերիւրոց եւ զերեքտասա-
նից . եւ այնպէս մօտագոյնս մեր-
ձենայր , մինչեւ ճանաչել նմա
զերիս ի նոցանէ , զվարդան եւ
զԱրտակ եւ զԽորէն : Եւ ունէին
ինն պսակ իձեռին . խօսէին ընդ
միմեանս եւ ասէին . « Ահա եկն
եհաս ժամ , զի եւ սոքա խառ-
նեացին ի գունդս մեր . քանզի
եւ մեք սոցա իսկ մնայաք , եւ
առհաւատչեայ պատիւսոցա բե-
րաք : Եւ որում ոչ եւս մնայաք
եկն երեւեցաւ եւ խառնեցաւ ,

եւ եղեւ իբրեւ զմի ի գինուորացն Քրիստոսի » :

Այս երիցս անգամ երեւեցաւ չքնաղ տեսիլս ասն երանելոյ :
Չարթոյց զսուրբսն ի քնոյ տնտի եւ պատմեաց նոցա զամենայն տեսիլն կարգաւ :

Իսկ նոքա յարուցեալ կացին յաղօթս եւ ասէին . « Տէր Տէր մեր, զի սքանչելի է անուն քո յամենայն երկրի . համբարձաւ մեծ վայելչութիւն քո ի վերայ քան զերկինս . ի բերանոց մանկանց տղայոց ստընդիացաց հաստատեցեր զօրհնութիւն, զի եղծցի թշնամին եւ հակառակորդն : Զի ոչ եւս է այսուհետեւ ասել, եթէ « Տեսից զերկինս զգործս մատանց քոց » . այլ թէ տեսից զքեզ Տէր երկնի եւ երկրի . որպէս երեւեցար իսկ այսօր ի ձեռն սուրբ զօրականացն քոց հեռաւոր օտարիս , որ

անցեալ էր ըստ ականալուծիւն
կենաց իւրոց :

« Ահա դու, Տէր, ողորմու-
թեամբ քով պատկեցեր զսիրելիս
քո, եւ գթութեամբ քով ելեր
ի խնդիր կորուսելոյս, դարձու-
ցեր եւ խառնեցեր իդասս ընտ-
րելոց քոց : Ոչ միայն ետես սա
զերկինս՝ զգործս մատանց քոց,
այլ ետես զերկինս եւ զբնակիչս
նորա, եւ մինչդեռ է յերկրիս՝
խառնեցաւ ի գունդս բիւրաւոր
հրեշտակաց քոց: Ետես եւ զօ-
գիս արդարոց կատարելոց, ե-
տես եւ զնմանութիւն փառաց
աներեւոյթ պատրաստութեան-
ցն, ետես եւ ի ձեռին նոցա
զանշուշտ ռաբունայն՝ որ հան-
դերձեալ պահի ի ձեռն ճարտա-
րապետին : Երանի՛ սմա վասն
սուրբ տեսլեանս, եւ երանի է
մեզ վասն սորա մերձաւորու-
թեանս առ մեզ. քանզի հաստա-

տեալ դիտացաք սովաւ , եթէ
որում այսպիսի սքանչելիք յայտ
նին՝ մեծ մասն ընկալաւ սա
յանսպառ քոց բարութեանցդ :
Անսպառ են պարգեւքն քո ,
Տէր , եւ առանց խնդրելոյ տաս
ում եւ կամիսքոյով յորդ եւ ան-
նախսանձ առատութեամբդ : Եւ
եթէ որ ոչն խնդրեն՝ չարգելուս
ինոցանէ . բայց մեզ , Տէր , ըզ-
դուռն սղորմութեան քո , որ ի
մանկութենէ մերմէ ցանկացեալ
եմք բարեմասնութեան սրբոց
քոց : Զնորագիւտ դաստակերտս
քո բարեխօս առնեմք վասն ան-
ձանց մերոց , մի ընկղմեսցինաւ
հաւատոց մերոց ի մէջ ալէկո-
ծեալ ծովու մեղաց » :

Եւ այսպէս յերկար կատարե-
լով զաղօթսն , յորդ եւ առատ
արտասուս հեղուին ի վերայ ան-
ձանցիւրեանց : Գութողոքանաց
արկանէին առաջի բարերարին՝

զի լսելի լիցի ձայն պաղատանաց
նոցա, եւ հաստատուն կացցեն
ի վիշտս ճգանցն, զի մի զրկեա-
ցին ի ցանկալի պսակացն զոր ու-
նէին Սուրբքն ի ձեռս իւրեանց,
որպէս եւ ազդեցաւ իսկ նոցա ի
Հոգւոյն սրբոյ՝ զի մերձեալ էր
Ժամանակ կոչման նոցա. որպէս
զի երթիցեն եւ աներկիւղ դա-
դարեսցին ի կասկածելի ակն-
կալութեանէն. որում համբերէին
բազում տառապանօք, զի առ-
հաւատչէիւ փոքու հասցեն երկ-
նաւոր մեծութեանն, որում ի
վաղնջուց իսկ էին ցանկացեալք:
Եւ քանզի ինքն իսկ մոգպետն
իշխան էր աշխարհին, եւ նմա
յանձն արարեալ էր զկապեալսն
քաղաքին, վասն այնորիկ եւ
համարձակութեամբ ընդ առա-
ւօտն հանեալ տանէր յապա-
րանսն իւր: Կուանայր եւ սրբէր
զնոսա ի չարչարանաց բանտի,

առնոյր զջուր լուացման սրբոցն
 եւ արկանէր զիւր մարմնովն :
 Ուղղէր ի տան իւրում աւազան
 եւ ընդունէր ի նոցանէ զսուրբ
 մկրտութիւնն , հաղորդէր ի
 կենդանարար մարմինն եւ ի քա-
 ւիչ արիւնն Տեառն մերոյ Յիսու-
 սի Քրիստոսի : Բարձր բար-
 բառով աղաղակէր եւ ասէր .
 — Մկրտութիւնս այս լիցի ինձ ի
 լուացումն մեղաց իմոց, եւ ի ծը-
 նունդս նորոգութեան վերստին
 Հոգւոյն սրբոյ, եւ ճաշակումն
 անմահ խորհրդոյս ի ժառան-
 ցութիւն երկնաւոր որդեգրու-
 թեանն— : Դնէր եւ ըստ մարմնոյ
 առաջի նոցա սեղան կերակրոյ,
 եւ մխիթարութեան բաժակ մա-
 տուցանէր նոցա , եւ միաբանէր
 ընդ նոսա հացին օրհնութեան :
 Այլ թէպէտ եւ ինքն եհաս
 յերկնաւոր բարիսն, եւ աներկիւղ
 էր ի մարդկանս հարուածոց ,

սակայն վասն ընտանեացն յոյժ
 ունէր կասկած, զի մի՛ իբրեւ
 փառասակորք մատնեացին յիրս
 արքունի: Վասն այնորիկ ի ծա-
 ծուկ կոչէր ի գիշերի եւ զնախա-
 րարսն՝ որ ի նմին քաղաքի էին
 ի կասկանս, եւ առնէր ծախս
 մեծամեծս: Եւ էին ամենեքեան
 ի մեծի խնդութեան վասն սքան-
 ճելեացն որ երեցաւ նոցա: Ոչ
 յիշէին ամենեւին եթէ վիշտք
 ինչ անցեալ էին ընդ նոսա:

Բայց ի ժամ բազմականացն
 կարծիք իմն եղեն իմիտս սրբոցն
 վասն երիցու միոյ՝ որ էր ընդ
 նոսա ի սուրբ կապանսն. զի ի
 մէջ շինական մարդկան կեցեալ
 էր, եւ տգիտագոյն եւս էր ի
 գրոց մխիթարութենէ: Հրամա-
 յեցին ունել զգլուխ բազմակա-
 նին. ետ պատասխանի երանե-
 լին եւ տսէ. «Զի՞նչ է այդ զոր
 դուքդ գործէք. եւ կամ յինէն

զի՞ թաքուցանէք զծածուկս
խորհրդոցդ : Ես քան զկրսերս
ձեր խոնարհագոյն եմ, եւ քան
զեւս իփոքունս յաշակերտաց ձե-
րոց տգիտագոյն եմ. զիա՞րդ կա-
րացից այդմ տանել : Այս իսկ
մեծ էր ինձ, զի սուրբ կապա-
նաց ձերոց հաղորդեալ եմ այ-
սօր : Եթէ արժանի համարիք
ձերում սեղանոյդ, կալարուք
դուք զիւրաքանչիւր տեղի բազ-
մականիդ, եւ հրամայեցէք ինձ
զիմ տեղին » : Եւ բռնադատեաց
մեծ եպիսկոպոսն Յովսէփ միա-
բանսւթեամբ ամենայն սրբոցն,
եւ ի վերոյ քան զամենեսեան
բազմեցուցին զնա :

Եւ իբրեւ բոլորեցաւ ակումբ
բազմականին, եւ հաղորդե-
ցան ամենեքեան ի կերակուրն
զուարթութեամբ, յոտն եկաց
սուրբն Յովսէփ, եւ սկսաւ
զուրախութեան նուագն մա-

տուցանել եւ ասել այսպէս .

« Ուրախ լերուք ամենեքեան
 ի Քրիստոս . քանզի վաղիւ այս
 ժամ իցէ՝ ահա մոռացեալ իցէ
 մեր զամենայն նեղութիւնս եւ
 չարչարանս զոր կրեցաք : Եւ
 փոխանակ սակաւ աշխատու-
 թեանս մերոյ՝ բազմապատիկ
 հանգիստ ընդունելոց եմք , եւ
 փոխանակ խաւարային արգե-
 լանի բանտիս՝ մտանելոց եմք
 յերկնից քաղաքն լուսաւոր , որոյ
 քաղաքի քաղաքապետ ինքն
 Քրիստոս է , եւ հանգիստապետ
 ասպարիսին՝ յորումնալս ինքն ա-
 ռաքինացաւ առնելով ինչան յաղ-
 թութեան : Եւ այսօր նոյն Տէր
 է որ յաջողէ մեզ զնոյն նշան ըն-
 դունելով ի փրկութիւն անձանց
 մերոց եւ ի պարծանս մեծափառ
 սուրբ եկեղեցւոյ : Եւ զորօրինակ
 տեսէք դուք զեղբայրս զայս ի
 գլուխ բազմականիս մերոյ՝ սոյն-

պէս սա նախ ընդունելոյ է վա-
ղիւ զպսակն ի ձեռն կատարմանն
իւրոյ : Զի ահաւասիկ եկն եհաս
եւ մերձեցաւ առ մեզ թշնամին
կենաց մերոց եւ պսակիչ սուրբ
չարչարանաց ծառայիցս Քրիս-
տոսի » :

Զայս իբրեւ ասաց , լուաւ ի
նմանէ բանս պնդութեան , որով
յոյժ մխիթարեցան ամենեքեան :

Ասէ . « Ի սուրբ աղօթից ձե-
րոց այդպէս արասցէ ինձ Քրիս-
տոս , եւ կատարեացէ զելս վախ-
ճանին իմոյ յաշխարհէս ըստ բա-
նի քում : Եւ ահա ընդ ասելդ
քո ազդումն եղեւ հոգւոյս իմոյ ,
եւ յիշեցի ես զմարդասիրու-
թիւնն Քրիստոսի , որոյ եւ գա-
լուստ իսկ նորա յաշխարհս վասն
մեր մեղացն եղեւ : Գթացի յիս
որպէս եւ յաւազակն ի ժամ խա-
չին . զոր օրինակ նովաւ զդրունս
փակեալ դրախտին եբաց , եւ

յառաջեցաւ լինել կարասի տայնոցիկ՝ որ անդրէն ինոյն տեղի դառնալոց էին յուրախութիւն, արասցէ եւ զիս այսօր Տէր Յիսուս Քրիստոս սպասաւոր ձերում մեծաշուք գնդիդ :

«Աւանիկ վասն միոյ մեղաւորի որ դառնայ յապաշխարութիւն՝ անվախճան լինի ուրախութիւն հրեշտակաց յերկինս. որպէս զի գիտեն իսկ զկամս Տեառն իւրեանց : Քանզի վասն միոյ կորուսելոյ ոչխարին եկն ի խնդիր, վասն այնորիկ եւ նոքա խնդակիցք լինին վասն միոյ դարձելոյ յապաշխարութիւն : Թերեւս վասն իմ եկեալ էր մեծ զօրաւարն Հայոց բազում սուրբ ընկերակցօքն իւրովք, զպսակն վասն ձեր բերեալ էր, այլ զուրախութեան աւետիսն հասարակաց տայր : Եւ առաւել եւս ընդ իս էին զարմացեալ. զի ոչ

ճանաչէին զիս ի կեանս իւրեանց,
ահա ի սուրբ մահն իւրեանց՝ կա-
մէին զի եւ ես մասն ընկալայց
ընդ երանելիսն :

« Աղաչեմ զձեզ, տեա՛րք իմ
եւ հարք, աղօթս արարէք ի
վերայ անարժանութեանս իմոյ,
զի արժանի եղէց մեծ ի աւե-
տեացն հասանել՝ որ յանսուտ
ձերոց բերանոցդ բարբառեցաւ
ի լսելիս իմ: Արդ փութամ տե-
սանել զօրն, եւ յաւուր անդ
զժամն եկեալ հասեալ ի վերայ
մեր :

« Երբ՝ իցէ զի ելից ի թանց-
րադանդադ ձանձրալի մարմնոյս
այսորիկ. երբ իցէ զի տեսից
զքեզ Տէր Յիսուս. երբ իցէ զի
տգիտութիւնս իմ հասցէ ի կա-
տարեալ գիտութիւն : Օգնեա
ինձ, Տէր, օգնեա ինձ, եւ կար-
կառեա զամենազօր աջդ յօգ-
նականութիւն. զի ըստ խոստո-

ման բանիցս խնոց եւ դործք
արդեամբք կատարեսցին ի վե-
րայ իմ. եւ փառաւոր լիցի յիս
ի մեղաւորս անուն Տեառն մերոյ
Յիսուսի Քրիստոսի » :

Զայս իբրեւ ասաց երանելին
յոռն կացին ի բազմականոցն
անդ , գոհանային ասելով .
« Փայք քեզ , Տէր , փայք քեզ
թագաւոր , զի ետուր մեզ կե-
րակուր ուրախութեան . լցո զմեզ
Հոգւովդ սրբով , զի գտցուք
առաջի քո հաճոյք եւ մի ամա-
չեցեալք , զի դու հառուցանես
իւրաքանչիւր ըստ գործս իւր » :

Ի նմին ժամու եղեւ խորհուրդ
մեծ ի մէջ նոցա , թէ զինչ օրի-
նակաւ կարացեն ապրեցուցա-
նել զմոգալեան , զի մի՛ լուեալ
յարքունիսն՝ իբրեւ գհուր բոր-
բոքեսցի ի վերայ մնացելոցն ,
Իբրեւ ոչ ինչ կարացին ի ժա-
մուն վճարել , միաբանութեամբ

աղօթս արարեալ՝ յԱստուած ապաստան առնէին զկեանս առնրն հաւատացելոյ :

Իսկ նախարարքն հրաժարեցին ի սրբոցն յորդառատ արտասուօք, եւ ողբալից ուրախութեամբ անկեալ յոտս նոցա աղաչէին մեծաւ աղապատանօք՝ յանձն առնել զնոսա Հոգւոյն սրբոյ . « Զի մի ոք ի մէնջ, ասեն, թուլացեալ եւ ելեալ արտաքս ի հաւասար միաբանութենէս, կերակուր լիցի չարաբարոյ դադանին » :

Իսկ երանելիքն միաբան քաջալերէին զնոսա եւ ասէին . « Զօրացարուք, եղբարք, ի Տէր . մխիթարեցարուք ի մարդասիրութիւնն Աստուծոյ, որ ոչ թողու զձեզ որքս, եւ ոչ ի բացէ առնէ զողորմութիւնն իւր ի մէնջ հաւատով ի Քրիստոս . բազում բարեխօսիւքն զոր ու-

նիւմք առ նա , ոչ շիջանի վա-
ռութիւն կանթեղաց ձերոց . եւ ոչ
ուրախ լինի խաւարասէր թշնա-
մին կենաց ձերոց : Այլ նոյն Տէր
է որ զօրացոյց զառաջին նա-
հատական՝ խառնելով զնոսա ի
գունդս հրեշտակաց իւրոց . նո-
ցուն սուրբ ոգիք եւ ամենայն
դասք արդարոց հասցեն ձեզ
յօգնականութիւն համբերու-
թեան , զի ընդ նոսին նոցունց
պսակացն արժանի լինիչիք : »

Զայս խօսէին ընդ նոսա , եւ
զգիշերն ամենայն սաղմոսիւք ի
գլուխ տանէին . իսկ ի ժամ ա-
ռաւօտուն ասէին ամենեքեան .
« Օ ագեա , Տէր , զողորմութիւնս
քո՝ ոյք ճանաչեն զքեզ , զար-
դարութիւնս քո՝ ոյք ուղիղ են
սրտիւք : Մի՛ եկեսցէ ի վերայ
մեր ոտն ամբարտաւանից , եւ
ձեռք մեղաւորաց մի՛ դողա-
ցուցեն զմեզ : Անդ անկցին ա-

մենեքեան որ գործեն զանօրէնութիւն , մերժեցան , եւ այլ մի կարասցեն հաստատել » :

Եւ անդէն վաղվաղակի հասին դահիճքն ի դուռն բանտին , մտին ի ներքս եւ տեսին՝ զի որ յառաջ մոգպետն էր , եւ նմա իսկ յանձն արարեալ էր պահել զնոսա , նստէր ի մէջ նոցա եւ լսէր ի նոցանէ . նա եւ քաջալերեր եւս զնոսա չերկնչել ի մահուանէ : Իբրեւ տեսին զմեծ սքանչելիսն դահիճքն՝ յոյժ զարմացան ընդ իրսն , այլ ոչ ինչ իշխէին հարցանել ցնա . բայց չօքան եւ պատմեցին Դենչապհոյ , որում յանձն արարեալ էր զչարչարանս սրբոցն :

Իսկ նա իբրեւ լուաւ ի դահճացն արքունի . զահի մեծ ի հարաւ ի միտս իւր , թէ գուցէ եւ ինքն անձամբ ի ներքս լիցի , քանզի եւ ծանօթագոյն եւս էր

առնն : Հրամայեաց հանել ի բանութ անտի զամենեւեան կապանօքն , եւ հեռացուցանէր ի քաղաքէ անտի երկոտասան պարսիկ հրասախաւ : Եւ ի ծածուկ խօսէր ընդ մոգպետին՝ եթէ զի՞նչ պատճառք իցեն զառանցանաց նորա : Եւ պատասխանի այրն եւ ասէ ցնա . « Մի խօսիր ընդ իս ի ծածուկ , եւ մի լսեր զխորհուրդս լուսոյ ի մէջ խաւարի , զի բացան աչք իմ արդ , քանզի տեսի զլոյսն երկնաւոր : Եթէ կամիս լինել խորհրդակից կենաց , հարց ցիս յանդիման , եւ պապմեմ քեզ . զի տեսի զմեծամեծսն Աստուծոյ : »

Եւ իբրեւ լուաւ ի նմանէ զամենայն , եւ ստուգեաց եւս վասըն իւրոյ միաբանութեանն , եթէ ոչ քակտի ի սրբոցն հաւանութենէ , ոչ իշխեաց ձեռն ար-

կանեւ ի նա, թէպէտ եւ ունէր հրաման յարքունուստ։ Այլ փու-
թացաւ, եւ ինքն երթեալ պատ-
մէր թագաւորին ի ծածուկ զա-
մենայն որպէս զհարդ լուաւ ի
նմանէ։

Եւ պատասխանի թագաւորն
եւ ասէ ց'Իենչապուհ. «Մի՛ ոք
ամենեւին լուիցէ զայդ ի քէն,
մանաւանդ վասն տեսլեանն մե-
ծի որ երեւեալ է նմա. զի մի
տգէտ մարդիկ երկմտեալ՝ բա-
ժանեցին ի մեր հաստատուն
օրինացս։ Մինչ մեք զայլս կա-
մէաք հնազանդեցուցանել՝ թէ
րեւս զոգիս գտցեն, իբրեւ նոցա
ոչ ինչ կարացաք առնել, մեր
որ վարդապետ օրինացդ էին՝
զկնի նոցա մոլորութեանն խո-
տորեցան »։

«Նա եւ այն եւս չար է մեզ
քան զամենայն, զի ոչ դուզնա-
քեայ ոք խոտորեցաւ ի նոցա

օրէնսն , այլ այր մի Համակդ են
երեւելի ընդ ամենայն վերին
աշխարհս : Եթէ վայջարիմք ընդ
նմա , նա տեղեկագոյն է քան
զամենայն վարդապետս աշխար-
հիս . գուցէ ի հիմանէ խարխա-
րեալ աւերէ զօրէնս մեր : Եւ
եթէ դատիմք զնա ընդ այլ չա-
րագործսն . նա եւ այնպէս հըռ-
շակեալ ելանէ համբաւ քրիս-
տոնէութեան նորա , եւ մեծ ա-
նարդանք զկնի դենիս ձգին :
Եւ եթէ սրով եւս վախճանեսցի ,
բազում են քրիստոնեայք ի կա-
րաւանիս , ընդ ամենայն երկիր
ցանեալ ցրուեսցեն զոսկերս նո-
ցա : Սակաւիկ ինչ էին մեզ ա-
նարդանք առ ամենայն մարդ իկս ,
ուր մեծարեալ պատուէին ոս-
կերք նածրացւոցդ . իսկ եթէ մո-
ղացդ եւ մոգպետաց զնոյն պա-
տիւ կրեսցեն , մեք մեզէն լինի-
ցիմք քակտիչք օրինացն Վերոց :

« Այլ այժմ իմ է քեզ երդու-
մըն տուեալ յանմահ դիմն. նախ
դդառնացեալ ծերն կոչեա տ-
ռաջի քո. եթէ հաւանեացի սի-
րով, եւ զղջացեալ ապաշաւեա-
ցէ զկախարդութիւն նոցա, մե-
ծարեւծիր զնա սիրով՝ պատ-
ւով ըստ առաջին կարգին. եւ
մի՛ ոք գիտացէ զթշնամանս
նորա ամենեւին: Ապա թէ ոչ
հաւանեացի, եւ ոչ կամեացի
անսալ բանից իմաց, յարուսջիր
ի վերայ նորա բազում ամբաս-
տանս յաշխարհէ անտի, զի փա-
ռակար գտցի յիրս արքունի. եւ
աշխարհաւ փութիւնն ի վերայ
յարուսջիր եւ շօթակ արասջիր
յայնկոյս քան զկուրան եւ զՄա-
կուրան եւ անդ ընկեցեալ զնա ի
վիրապ մի, եւ ընկալցի զմահ
թշուառութեան: Եւ զայլադեման
փութանակի կարճեա ի կենաց
աշխարհիս, զի մի՛ գղրդեացեն

զօրէնս մերոյ աշխարհիս : Զի եթէ զճարտար մոգսկետն այնպէս արագ աշակերտեցին , տըգէտ մարդիկ զիմօրդ կարասցեն կալ տռաջի նոցա պատիր խաբէութեանն » :

Արդ ել նստաւ Դենչապուհ արտաքոյ բանակին յատենի , որպէս ասացաք , հեռի երկոտասան հրասախաւ : Հարցանէր յմոգսկետն եւ ասէր . « Իշխանութիւն առի վասն քո , ոչ միայն բանիւ հարցանել , այլ եւ ամենայն հարուածովք տանջանաց : Մինչչեւ ձեռն արկեալ է իմի քեզ , ընկալ զմեծարանս եւ արհամարհեա զանարդանս , եւ խնայեա ի պատուական ալիսդ : Թող անդրի բաց զքրիստոնէութիւնդ՝ զոր ոչ ունէիր ի բնէ , եւ դարձիր անդրէն ի մոգութիւնն , որպէս զի վարդապետ էիր բազմաց » :

Ետ պատասխանի երանելին
եւ ասէ. — Աղաչեմ գրեզ, տէր,
որ յառաջ իբրեւ զհարազատ
եղբայր համարեալ էիր յաչս իմ.
եւ այսօր թշնամի կատարեալ.
մի՛ ըստ առաջին սիրոյն գթար
դու յիս, այլ կատարեա ի վերայ
իմ զկամս չարութեան թաղա-
ւորին ձերոյ. եւ որպէս ասեր
իշխանութիւն ի վերայ իմ՝ դա-
տեա զիս — :

Յայնժամ իբրեւ ետես Դեն-
չապուհ՝ եթէ առ ոչինչ զսպառ-
նալիսն արքունի համարեցաւ.
եւ ոչ ողորճանացն երեսս ինչ
արար, եւ քան ի ծածուկ՝ յայտ-
նի եւս կամէր զի խօսեսցի, կո-
տարեաց ի վերայ նորա ըստ
խրատուն արքունի : Եւ գաղ-
տաղոզի ընկեցաւ ի հեռաւոր
օտարութիւն. որպէս զիարդ եւ
ուսաւ ի վարդապետէն՝ եւ ա-
րար :

Եւ հրամամայեաց եւս Դեն-
չապհոյ երկուս եւս ընկերակիցս
օգնականս յաւագ գործակա-
լացն . զՋնիկանն , որ էր մարզ-
պետ արքունի , եւ զՄովան
հանդերձապետ՝ իձեռանէ Մով-
պետան մովպետի :

Արդ երկոքեան սոքա իւրա-
քանչիւր սպասաւորք առին ըզ-
սուրբսն յայնմ անապատէ , եւ
փոխեցան նոյնչափ եւս հեռա-
գոյն ի մեւս եւս դժնդակ տեղի
ի նմին գիշերի : Եւ զոք ի կա-
րաւանէ անտի ոչ թողին տե-
սանել , ոչ ի Հայոց եւ ոչ յա-
մենայն քրիստոնէից , եւ ոչ բնաւ
յարտաքին հեթանոսաց : Եւ
սպասաւորքն որ էին ի վերայ
կապելոցն անդէն ի քաղաքին ,
հրամայեցին պահել զգուշու-
թեամբ , զի զհետս նոցա մի՛ ոք
գիտասցէ՝ ընդ որ տանիցեն ի
մահու տեղի , մի՛ նոքա եւ մի

ամենեւին ոք ի մարդկանէ :

Բայց այր մի խուժիկ անուն ի զօրացն արքունի — որ ի ծածուկ ունէր զքրիստոնէութիւնն, եւ վիճակեալ էր ի դասս դահճացն, եւ կայր իսպասու օրապահացն հանդերձ դործիական տանջարանօքն, եկն եմուտ ի մէջ դիշերին եւ խառնեցաւ ի դասս նախարարացն : Առաջին դասն ի միջնոյն կարծէր զնա, եւ միջինն երրորդին, եւ երեքեանն միմեանց համարէին զնա. եւ ոչ ոք ի նոցանէ եհարց' եթէ « Դու ո՞վ ես ընդ մեզ, » ոչ իտերանցն եւ ոչ ի սպասաւորացն :

Իբրեւ հասին ի տեղի անապատին՝ որ ամենեւին անբոյս էր ի դալարւոյ, եւ այնպէս էր ապառաժ դժնեայ՝ զի եւ ոչ նրատելոյ անգամ տեղի գտաւ անդնոցա, իջին հեռագոյն նախարարքն երեքեան, եւ հրամայեցին

դահճացն իւրեանց կապել զոտս
եւ զձեռս նոցա: Եւ արկին պա-
րանս երկայնս յոտս նոցա, եւ
երկու երկու լծեցան եւ առին ի
քարշ: Եւ այնպէս ձգեցին եւ
ճեղքեցին ընդ ապստամբ տեղիս
քարշելով, զի ամենեւին խայծ-
ոչ մնաց ի մարմինս երենելեացն:
Եւ ապա լուծին եւ ածին ի մի
տեղի:

Եւ թուէր իմն նոցա այսպէս
եթէ կակղեցաք զխստութիւն
նոցա, եւ հնազանդեցուցաք ըզ-
րիրո ապստամբութիւն նոցա.
Եւ արդ զինչ եւ խօսիցիմք՝ ան-
սայցեն բանից մերոց, եւ առնի-
ցեն զկամս թագաւորին, եւ ապ-
րեալ լիցին յանհնարին տանջա-
նացն: Եւ զայն ոչ կարացին քաջ
իմանալ՝ եթէ իբրեւ զքաջ զին-
ւորս վառեցին զնոսա, եւ ի հրա-
հանգս կրթութեան վարժեցին
զնոսա, եւ իբրեւ զգազանս վայ-

րենիա այրունախանձս ուսուցին
 զնոսաւ եւ եթէ ունէին սակաւ
 ինչ կասկած յառաջագոյն, հայե-
 ցեալ նոցա ի շարաշար վերս մար-
 մնոյն իւրեանց՝ զառաջին եր-
 կիւղն ի բաց մերժեցին։ Սկսան
 իրրեւ արբեալք անզգայք զմի-
 մեամբք ելանել ի բանից պատաս-
 խանիս, եւ փութային իրր ծա-
 րաւիկ յաղբիւր՝ եթէո՞ նախ վաղ
 զիւր արիւնն հեղցէ յերկիր։

Եւ մինչդեռ յայսմ պատրաս-
 տութեան էին սուրբքն, խօսել
 սկաւ ընդ նոսա Դենչապուհ եւ
 ասէ «Արքայ յղեաց զիս առ ձեզ
 ամենայն աւեր աշխարհին Հայոց,
 ասէ, եւ կոտորածք զօրացն՝ որ
 հասին ի վերայ, ի ձենջ եղեն
 վնասքն ամենայն. եւ բազում
 նախարարք՝ որ այժմ կան կապա-
 նօք շարշարեալ, վասն ձերոյ
 յամառութեանդ եղեւ այդ ամե-
 նայն։ Այլ եւ արդ եթէ կամիք

ինձ լսել՝ ասեմ ձեզ որպէս եղե-
րուք պատճառք ամենայն չար-
չարանաց մահուն՝ այսօր լերուք
պատճառք կենաց ձերոց : Եւ
նախարարքն՝ որ կան ի կապանս
ի ձեռն ձեր է իշխանութիւն ար-
ձակել զնոսա . եւ աւեր աշխար-
հին ձերոյ ձեւք շինի, եւ բա-
զումք որ վարեալ են ի դերու-
թիւն՝ անդրէն դառնան :

«Ահա դուք ձերոյին աչօքդ
տեսէք այսօր, եթէ զորպիսի
այր տոհմիկ, զոր թագաւորն
ինքնին յականէ յանուանէ ճա-
նաչէր վասն մեծի գիտութեան
օրինացս մերոց, եւ կատարեալ
էր յամենայն ի դէնիս եւ ամե-
նայն մեծամեծաց սիրելի, եւ
գրեթէ բոլոր աշխարհս կա-
խեալ էր զնմանէ . եւ վասն զի
անարդեաց զդէնիմազդեզն, եւ
պատրեցաւ ի ձեր տիմար գի-
տութիւնդ, ոչ ինչ խնայեաց

Թագաւորն ի մեծ պատիւ նորա , այլ իբրեւ զգերի մի զանաշխարհիկ շիօթակ արարի զնա յանչափ օտարութիւն հեռաւոր , զի ընդ երթալն իսկ ոչ ժամանէ ի տեղի պատուհասին իւրոյ :

« Արդ եթէ ի բուն դայեկութիւնն վասն պատուական օրինացն ոչ խնայեաց ի նա , զորչափ եւս առաւել ի ձեզ յօտարաշխարհիկսդ , որ մահապարտ իսկ էք յիրս արքունի : Եւ չիք ինչ ձեզ այլ հնար կենաց , բայց եթէ երկիրպագանիցէք արեգական , եւ կատարիցէք զկամս Թագաւորին , որպէս եւ ուսոյց զմեզ մեծն Զրադաշտ : Եւ եթէ զայդ առնէք՝ ոչ միայն արձակիք ի կապանացդ եւ ապրիք ի մահւանէ , այլ եւ մեծամեծ պարգեւօք յուղարկիք յաշխարհն ձեր : »

Յառաջ մատուցեալ Ղեւոնդ
երէց եւ թարգման կացոյց ըզ-
Սահակ եպիսկոպոս. « Զիարդ
լուիցուք, ասէ, երկդիմի հրա-
մանացդ քոց. ահա զերկրպա-
գութիւնդ նախ ետուր արեգա-
կան, եւ զկատարումն երկրպա-
գութեան ի կամս թագաւորին
ձգեցեր. մեծարեցեր զարեգա-
կըն՝ յառաջ ձայնելով զանուն
նորա, եւ մեծացուցեր զթա-
գաւորն աւելի քան զարեգակն.
եւ յայտ արարեր՝ եթէ առանց
կամաց իւրոց սպասաւորէ արե-
գակնն արարածոց, իսկ թա-
գաւորն ի կամս ազատութեանն
իւրոյ՝ զոր կամի աստուածա-
ցուցանէ, եւ զոր կամի ծառա-
յեցուցանէ. եւ ինքն ի ճշմար-
տութեանն վերայ չեւ է հասեալ:
Մի խօսիր ընդ մեզ իբրեւ ընդ
տղայս, զի հասակաւ կատա-
րեալս եմք, եւ գիտութեան ոչ

եմք անտեղեակ : Ուստի սկսար
դու , այտի տաց քեզ պատաս-
խանի :

« Ապաքէն զմեզ եղիր պատ-
ճառս աւերածոյ աշխարհին մե-
րոյ եւ հարուածոց զօրացն ար-
քունի . մեր օրէնքն զմեզ այդ-
պէս ոչ ուսուցանեն , այլ յոյժ
պատուել հրամայեն զերկրաւոր
թագաւորս , եւ սիրել զնոսա
յամենայն զօրութենէ մերմէ ,
ոչ իբրեւ զմարդ ոք դուզնա-
քեայ ի մարդկանէ , այլ իբրեւ
Աստուծոյ ճշմարտի կալ ի ծա-
ռայութեան . եւ եթէ զրկիմք
ինոցանէ , փոխանակ ընդ երկ-
րաւորիս զերկնիցն խոստացաւ
մեզ զարքայութիւն : Եւ ոչ մի-
այն զարքանեկութիւն հպատա-
կութեան պարտիմք հարկանել
նոցա , այլ եւ մահու չափ զան-
ձինս ի վերայ դնել սիրոյ թա-
գաւորին : Եւ որպէս յերկրի ոչ

ունիմք իշխանութիւն փոխա-
նակել զնա ընդ այլում տեառն,
նոյնպէս եւ յերկինս չունիմք
իշխանութիւն փոխանակել ըզ-
ճշմարիտ Աստուածն մեր ընդ-
այլում, որ չիք Աստուած բաց
ի նմանէ :

« Բայց ասեմք քեզ՝ որում սա-
կաւիկ մի տեղեկագոյն ես: Ո՞վ
ի քաջ զօրականէն զկնի մտանի-
ցէ ի պատերազմ. եւ եթէ զայս
արացէ, ոչ քաջ անուանի նա
այլ յոյժ վատ: Եւ կամ ո՞ յի-
մաստուն վաճառականաց ըզ-
պատուական մարգարիտն փո-
խանակիցէ ընդ անարգ թրու-
շայի, բայց եթէ յիմարեալ իցէ
տգիտութեամբ, որպէս եւ ձեր
մոլորութեան առաջնորդքդ :

« Միայն գտեր զմեզ ի բազում
յառաքինեացն մերոց, եւ կա-
միս գողութեամբ աւերել զա-
մուրս խորհրդոց մերոց. չեմք

մեք միայն՝ որպէս եւ դուդ
կարծես . չիք տեղի ունայն, ուր
չիցէ Քրիստոս թագաւորն մեր .
բայց միայն այնոքիկ են թա-
փուր ի նմանէ՝ որ իբրեւ զքեզ
եւ զչարսդ եւ իշխանն քո , որք
ուրացեալ էք ի նմանէ : Զի եւ
զինուորք աշխարհին մերոյ—որ
աշակերտեալքն էին մեւք ի
Քրիստոս — առ ոտն հարին զա-
հագին հրամանս թագաւորին
ձերոյ, եւ զմեծամեծ պարգեւս
առ ոչինչ համարեցան , եւ զհայ-
րենի տէրու թիւնն ի բաց կողոպ-
տեցան, չխնայեցին ի կին եւ յոր
դիւս եւ ի գանձս մարմնաւորս
կենաց աշխարհիս : Նա եւ ոչ
զարիւնն իւրեանց ածէին զմտաւ
ինչ վասն սիրոյն Քրիստոսի, այլ
զերկրպագուս արեգականն —
որ ձեր վարդապետք էին — չա-
րաչար հարուածովք սատակե-
ցին զնոսա, եւ մեծամեծ չարիւս

Հասուցին ի վերայ զօրացն ձե-
րոց, եւ բազումք ի նոցանէ ան-
կանէին ի նմին պատերազմի, եւ
այլք մատնեցան ի պէս պէս փոր-
ձութիւնս, եւ կէսքն ընկեցան
ի հեռաւոր օտարութիւն, եւ եւս
բազմագոյնք վարեցան ի գե-
րութիւն : Եւ ամենեքին նոքա
յառաջեցին քան զմեզ յարքայու-
թիւնն Աստուծոյ, եւ խառնեալ
են ի գունդս վերին հրեշտա-
կացն, եւ ցնծան ի պատրաս-
տեալ յուրախութիւնս, յոր հա-
սեալ խառնեցաւ երանելի այրն
զոր դու ասես շիօթակ արարի :
Երանի տամ նմա, եւ երանի
երկրին՝ ընդ որ նայն անցանիցէ,
եւ տեղւոյն՝ ուր նայն վախճա-
նեսցի : ոչ միայն զարքունեօք
ձերովք անցանէ պատուակա-
նութեամբ, այլ եւ զերկնից լու-
սաւորօքդ՝ որում դուքդ երկիր-
պագանէք : »

Եւ պատասխանի Մովսէս
Հանդերձապէս եւ ասէ ցնոսա
« Աստուածքն բարերար են, եւ
երկայնամտութեամբ ջանան ընդ
ազգի մարդկան, զի գիտասցեն
եւ ծանօցեն զիւրեանց փոքրր-
կութիւնն եւ զնոցա մեծու-
թիւնն . եւ վայելեացեն ի պար-
գեւս աշխարհիս, զոր տուեալ է
յիշխանութիւն ի ձեռս թագա-
ւորի, եւ ի բերանոյ նոցա ելա-
նեն հրաման մահու եւ կենաց :
Եւ ձեզ ոչ է իշխանութիւն այդ-
պէս ընդդիմանալ կամաց նոցա
եւ ոչ առնուլ յանձն զերկրպա-
գութիւն արեգական, որ ճառա-
գայթիւք իւրովք լուսաւորէ զա-
մենայն տիեզերս, եւ ջերմու-
թեամբ իւրով հասուցանէ զկե-
րակուր մարդկան եւ անասնոց.
Եւ վասն հասարակաբաշխ առա-
տութեանն եւ անաչառ մատա-
կարարութեանն անուանեցաւ

Միհր աստուած, զի չիք ի նմա
 նենդութիւն եւ անիմաստու-
 թիւն : Վասն որոյ եւ մեք եր-
 կայնամիտ լինիմք ի վերայ տը-
 գիտութեան ձերոյ . քանզի չեմք
 մարդատեացք իբրեւ զգազանս
 շաղղակերս եւ արիւնաբուս : Խը-
 նայեցէք յանձինս ձեր, եւ մի՛
 խառնէք զմեզ ակամայ յարիւնդ-
 ձեր : Թողէք անդր զառաջին յան-
 ցանս ձեր, եւ զառաջիկայ իրս
 ուղղեցէք, զի եւ այլոցն վասն
 ձեր լիցի ողորմութիւն ի մեծ
 թագաւորէն : »

Աւ այս ետ պատասխանի Սա-
 հակ եպիսկոպոս եւ ասէ. « Իբ-
 րեւ ուսեալ եւ յոյժ խրատեալ՝
 զգեղեցիկ հոգ յանձին ունիս շի-
 նութեան աշխարհի եւ փառաց
 թագաւորին . բայց զայս կարի
 տգիտաբար ուսուցանես, զի աս-
 տուածս բազումս խոստովանիս
 եւ զմի կամս ոչ ասես ամենե-

ցուն, եթէ վէհքն առ միմեանս
մարտուցեալ են՝ մեք խոնարհա-
գոյնք քան զնոսա զիմորդ կա-
կարասցուք հաւանել բանից քոց
Միաբանեա զջուր եւ զկրակ, զի
ուսցուք ի նոցանէ զխաղաղու-
թիւն. կոչեա զարեգակն ի տուն
որպէս կրակ, եւ եթէ նմա ոչ
մարթի գալ՝ զի մի աշխարհ ի
խաւարի մնասցէ, յղեա զդա առ
նա, զի ուսցի ի նմանէ զանկա-
րօտութիւն :

« Եւ եթէ մի է բնութիւն աս-
տուածոցն քոց, հաւասարեացեն
առմիմեանս զուգութեամբ, լիցի
անկերակուր կրակ իբրեւ զարե-
գակն, եւ մի խափանեացին ծա-
ռայքն արքունի ի ծախս ռոճ-
կաց սորա : Արդ մինդ անյագ
ուտէ, եւ հանապազ մեռանի.
եւ մինն որ չուտէ, առանց օդոյն
նուազի լոյս ճառագայթից իւ-
րոց, ցրտանայ ձմերայնի, եւ սա-

ռուցանէ զամենայն բոյսս դա-
ւար խոտոյ. տօթանայ յամա-
րայնի, եւ հրակէզ առնէ զամե-
նայն կենդանիս : Եւ որ ինքն
յար ի փոփոխման կայ, ոչ կարէ
հաստատուն կեանս ումեք շնոր-
հել : Եւ քեզ ոչ կարեմ մեղադիր
լինել, որոյ ոչ տեսեալ է զմեծ
թագաւորն, պատուաւորացն
մատուցանէ զերկրպագութիւն.
Իսկ եթէ ոք զայս ի հմուտ գիտ-
նոցն արասցէ, վաղվաղակի մահ
ի վերայ հրամայեն :

« Այլ վասն արեգական, եթէ
կամիցիս ուսանել, զճշմարիտն
ասացից քեզ : Մասն է նա աշ-
խարհիս արարածոց, ի բազում
մասանց մի մասն որոշեալ է.
կէսքն ի վերոյ են քան զնա, եւ
կէսքն ի ներքոյ նորա : Ոչ է նա
առանձին սուրբ յստակ լուսով
այլ ի ձեռն օդոյն : Հրամանաւն
Աստուծոյ տարածանէ զճառա-

գայթա իւր, եւ հրային մասամբ
ջեռուցանէ զամենայն գոյացեա-
լըս ի ներքոյ իւրոյ կայանին :
Իսկ վերինքն ոչ ինչ մասն ունին
ի նորա ճառագայթիցն . քանզի
իբրեւ յաման ինչ արկեալ է ըզ-
լոյսն ի գունդ նորա, եւ ի վայր
կոյս հեղու բերանացեալ՝ առ ի
պէտս ներքնոցս վայելչութեան,
եւ զոր օրինակ նաւ մի թռու-
ցեալ ի վերայ ծովային ջուրցն
բազմութեան, անգիտութեամբ
գնայ զուղեւորութիւն ի ձեռն
հմուտ եւ ճարտար նաւապետին,
այսպէս եւ արեգակն ի ձեռն
կառավարին իւրոյ ունի զփո-
փոխմունս շրջանին իւրոյ տարե-
ւոր ժամանակին :

« Եւ որպէս այլ մասունք աշ-
խարհիս հաստատեալ են վասն
մեր կենացն, եւ զնա իբրեւ զմի
յայլոց մասանց տուեալ է մեզ
յառաջնորդութիւն լուսոյ, որ-

պէս զլուսին եւ զաստեղս եւ զօդս
յարածուիս եւ զամպս անձ-
րեւաբերս . նոյնպէս եւ յերկրիս
մասանց զծով եւ զգետս եւ զաղ-
բիւրս եւ զամենայն պիտանացու
ջուրս, նոյնպէս եւ զցամաքայի-
նրս ամենայն պիտոյիւք իւրովք:
Աստուած՝ եւ զմի ոք ի սոցանէ
չէ արժան անուանել . եւ եթէ
ժպրհիցի ոք ասել՝ զանձն տգի-
տաբար կորուսանէ, եւ աստ-
ւածանունն մեծարելով զնոսա՝
նոքա ոչ ինչ օգտեցան: Միոյ իշ-
խանութեան երկու թագաւորք
ոչ լինին . եւ եթէ մարդ զայդ
քեզ յանձն ոչ առնու, քանի՜ եւս
հեռի է յԱստուծոյ բնութենէն
այդպիսի կարգ շիոթեալ:

«Արդ եթէ կամիս ուսանել
զճմարիտն, քաղցրացո զգառ-
նութիւն սրտիդ, եւ բաց զաչս
մտայդ, եւ մի՛ յարթնութեան
կուրու թեամբ ընդ խաւար գնայ-

ցես, որ անկեալ ես իխորխորատ,
եւ զամենեւեան կամիս առ քեզ
ձգել: Եւ եթէ քոյքն դան զկնի
մոլար վարդապետութեանդ՝ որ
ոչ տեսանեն եւ ոչ խմանան, մի՛
եւ զմեզ կարծէր դոյն օրինակ.
քանզի բաց են աչք մտաց մերոց
եւ սրատեսիլ եմք: Մարմնոյ. ա-
չօք զարարածս տեսանեմք, եւ
խմանամք զսա յայլմէ արարեալ.
եւ ամենեքեան են ընդ ազա-
կանութեամբ: Իսկ արարիչն ա-
մենեցուն աներեւոյթ է ի մար-
մնաւոր աչաց, այլ մտաց խմանի
զօրութիւն նորա:

« Եւ վասն զի ետես զմեզ ի
մեծի տգիտութեան, եւ ողոր-
մեցաւ մերում անուսումնու-
թեանն, յորում եւ մեք իբրեւ
զձեզդ երբեմն զերեւելիսս կար-
ծէաք արարիչ եւ գործէաք զա-
մենայն անառակութիւնս, վասն
այնորիկ առ սէր իւր եկն մար-

մնացաւ ի մարդկանէ, եւ ուսոյց
մեզ զաներեւոյթ աստուածու-
թիւնն իւր: Այն զի բարձրացոյց
զինքն ի խաչն կախաղանի, եւ
զի մարդիկ զհետ լուսաւորացդ
մոլորեցան, մերկեաց յարեգակ-
նէ զլոյս ճառագայթիցն իւրոց,
զի եղիցի խաւար սպասաւոր
մարդկութեան նորա. զի որ իբ-
րեւ զձեզ անարժանք իցեն, մի
տեսցեն զկեանս իւրեանց ի մե-
ծի անարգութեան: Որպէս եւ
այսօր, որ ոչ խոստովանի զխա-
չելեալն Աստուած՝ նոյն խաւար
մածեալ է զոգւում եւ մարմնով
նորա. որպէս եւ դու իսկ այսօր
ի նմին խաւարի կաս, եւ զմեզ
դեռ եւս չարչարես: Պատրաստ
եմք ըստ օրինակի Տեառն մերոյ
մեռանել, որպէս զիարդ եւ կա-
միս կատարեա զկամս դառնու-
թեան քո: »

Յայնժամ իբրեւ հայեցաւ ի

նոսա անօրէնն Դենշապուհ, եւ
ետես ի մեծի ուրախութեան
զուարթագին զամենեւեան, գի-
տաց եթէոչ գնան առնոսաբանք
սպառնալեաց եւ ողորանաց :
Հրամայեաց զմի ոմն ի կրտերա-
գունիցն յառաջ մատուցանել, ե-
րէց մի Արշէն անուն, վասն որոյ
յառաջ կասկածն իսկ եղեւ սըր-
բոցն : Կապեցին զոտան եւ ըզ-
ձեռան, եւ մեծաւ ուժով պրկե-
ցին, մինչեւ ճարձատիւն հաստաւ
ամենայն ջղացն. եւ այնպէս
կայր մեծ ժամս յանհնարին
պրկոցն :

Եբաց սուրբն զքերան իւր եւ
ասէ. « Ահա շրջեցան պինեւ
շունք բազումք. եւ ժողովք չա-
րոց պաշարեցին զիս. ծակեցին
զոտս իմ եւ զձեռս իմ, եւ փո-
խանակ բերանոյ իմոյ աղաղակե-
ցին ամենայն ոսկերք իմ : Լուր
ինձ, Տէր, եւ լուր ձայնի իմում,

եւ ընկալ զոգի իմ ի ժողովս
սուրբ զօրականին քո, որ երեւե-
ցաւ նորակերտ դաստակերտին
քոյ: Եւ որ կրսերս իմ յամենե-
սեան, ողորմաւ թիւն քո գթա-
ցեալ յառաջեցոյց զիս: »

Եւ զայս իբրեւ ասաց, ոչ եւս
կարէր բանալ զբերանն յանհը-
նարին պրկոցաց գելարանին: Եւ
անդէն վաղվաղակի դահիճքն
հրաման առեալ յերից նախարա-
րոցն՝ սրով հատանել զպարանոց
երանելոյն, եւ ընկեցին զմար-
մինն ի խորխորատ մի ցամաք:

Եւ անդէն ի տեղւոջն սկսաւ
խօսել Դենշապուհ ընդ եպիսկո-
պոսին եւ ասէ. « Յորժամ եկի ես
յաշխարհն հայոց՝ զտարի մի եւ
վեց ամիս եհաս շրջել ինձ անդ
ոչ յիշեմ ես ամենեւին՝ եթէ բան
մի տրտունջ յու մեքէ լուայ վասն
քո, նոյնպէս եւ առաւել վասն
Յովսէփայ. զի դա իսկ էր իշխան

ամենայն քրիստոնէից, եւ հա-
ւատարիմ յամենայն իրա ար-
քունի: Նա եւ որ մարդպան աշ-
խարհին լեալ էր յառաջ քան զիմ
երթալն՝ մեծապէս գոհ էր զառ-
նէս զայսմանէ. եւ ես ինձէն ա-
չօք իմովք տեսի, զի որպէս հայր
հաստատուն համարեալ էր ամե-
նայն աշխարհին, եւ անաչառու-
թեամբ սիրէր զմեծամեծս եւ
զփոքունս:

«Արդ փոխանակ ընդ ձեր՝
ես աղաչեմ զձեզ. խնայեցէք ի
պատուական անձինս ձեր, եւ
մի մատնիք ի մահ չարչարանաց
ըստ առաջնոյն կարգի, զոր տե-
սէք աչօք ձերովք: Քանզի թէ ի
դոյն միտս յամառութեան կայք
եւ իմ եղեալ է ի մօտ իմում
բազում չարչարանօք կարճել ըզ-
ձեզ ի կենաց ծերոց: Ես գիտեմ,
զի ի հրապոյր առնդ այդորիկ
ելեալ էք դուք. քանզի ինքն

ախտացեալ է մարմնով, եւ ձեռ-
նարկութեամբ բժշկաց շիք գը-
տեալ առողջութիւն . եւ հիւան-
դոտ կենօք ձանձրացեալ է, եւ
փափագէ ի մահ քան ի կեանս : »

Առ այս ետ պատասխանի
սուրբն Յովսէփ եւ ասէ . « Գո-
վութիւնդ՝ զոր ետուր դու նախ
եպիսկոպոսիդ եւ ասլա ինձ, յի-
րաւի՛ արարեր եւ ըստ կարգի
պատուեցեր վասն ալեացդ, այդ-
պէս իսկ արժան է : Այլ ճշմա-
րիտ ծառայից Աստուծոյ ոչ է
օրէն դիմադարձ լինել երկրաւոր
իշխանաց, եւ ոչ զոք ի ժողովրդ-
դոց տրտունջ առնել վասն մար-
մնաւոր զօջաքաղութեան . այլ
ցածութեամբ եւ հեզութեամբ
ուսուցանել զպատուիրանս Աս-
տուծոյ , եւ առանց խարդախ
խմաստութեան խաղաղասէր լի-
նել առ ամենեւեան , եւ անա-
չառ վարդապետութեամբ առ

մի Տէրն արարածոց առաջնորդել բոլորեցունց :

« Այլ վասն առնս այսորիկ հրապուրանաց՝ զոր ասացեր, եւ զայդ ոչ ստեցեր, այլ կարի ըզ ճշմարիտն ասացեր: Զի ոչ իբրեւ զօտար ոք հրապուրէ զմեզ, եւ ոչ իբրեւ զպատրող ոք խաբե. բայ մոլորեցուցանէ զմեզ, այլ յոյժ սիրէ: Քանզի մի է մայր մեր եկեղեցի՝ որ երկնեացն զմեզ, եւ մի է հայր մեր սուրբ Հոգին՝ որ ծնաւ զմեզ. զիմորդ համա հարք եւ միոյ մօր որդիք երկպառակք լինիցին, եւ ոչ միաբանք: Որ քեզ թուին՝ թէ հրապոյրք իցեն, մեր ի տուէ եւ ի գիշերի գոյն խորհուրդ էր՝ զի անքակ ունիցիմք զկենաց միաբանութիւնս: Իսկ եթէ սա ձանձրացեալ իցէ ելանել յախտալից մարմնոյս, առաւել եւս մեք ամենեքեան. զի չիք ոք ամենեւին

ի ծնունդս կանանց՝ որ ունիցի զմարմինս առանց ցաւոց չար-
չարանաց : »

Եւ պատասխանի Դենչտալուհ
եւ ասէ . « Զայդ ոչ գիտէք ,
որչափ երկայնամիտ լինիմ ես ի
վերայ ձեր . այս ոչ հրամանաւ
արքունի է այսչափ երկայնաբան
լինել ընդ ձեզ պայքարաւ , այլ
յիմմէ քաղցրութենէ թողացու-
ցի ձեզ . զի չեմ իբրեւ զձեզ ա-
նագորոյն , զի անձանց ատելի
էք եւ այլոց թշնամիք : Իմ զի
ազ եւ հաց կերեալ է յաշխար-
հին ձերում , գութ եւ սէր ու-
նիմ ընդ աշխարհն ձեր : »

Եւ պատասխանի Ղեւոնդ
երեց եւ ասէ . « Որ առ արտա-
քինան գութ եւ սէր ունի , ըզ
պատուիրանսն Աստուծոյ կա-
տարէ , այլ պարտի եւ յիւր
ողիսն խնայել . զի չեմք անձանց
տեարք , այլ է որ համարս խնդրէ

ի մէնջ եւ վասն արտաքնոց եւ
վասն ներքնոց։ Այլ որ ասացեր՝
յինէն անսամ ձեզ եւ ոչ հրա-
մանաւ թագաւորին . եթէ դուք
սովոր էք անցանել ըստ հրամա-
նաւ թագաւորին ձերոյ , զայդ
բարիոք առնէք , զի աւերիչ աշ-
խարհի է եւ սատակիչ անմեղ
մարդկան , բարեկամ սատանայի
եւ թշնամի Աստուծոյ։ Այլ մեք
ոչ կարեմք անցանել զհրամանաւ
մերոյ թագաւորին , եւ ոչ զա-
նանց կեանսն մեր կարեմք փո-
խանակել ընդ ապականացու
պատրանս աշխարհիս։

« Այլ վասն իմ զի ասացեր՝
չգտեալ զառողջութիւն ի բժըժ-
կաց , սիրէ զմահ քան զկեանս ,
այդ բանք ոչ այնոցիկ են որ
տեսանեն զամենայն չարչարանս
աշխարհիս։ Ադէ ցածո գրեզ
սակաւիկ մի ի զայրագին սըրտ-
մտութենէդ , եւ եկ զհետ ճշմա-

րիտ բանից իմոց , եւ հայեաց
կարգաւ ընդ իրս աշխարհիս :
Ո՞րք ի մահկանացուածս ունի
կեանս անտրտունջս . ո՞չ ահա ամենայն լի են ախտիւք , է որ ի
ներքոյ եւ է որ արտաքոյ . ցուրտ
եւ տոթ , քաղց եւ ծարաւ եւ
ամենայն աղքատութիւն կարո-
տութեան : Արտաքոյ՝ անիրա-
ւութիւն , յափշտակութիւն ,
գէճ պղծութիւն անառակ յար-
ձակմամբ . ի ներքոյ՝ ամբարըշ-
տութիւն , ուրացութիւն , տգի-
տութիւն , անգարձ մոլորութիւն ,
ի կամաւոր ազատութենէն :

« Բայց դու որ զբժիշկս խոտե-
եալ անարգեցեր , թէ չիք իմ
ինոցանէ գտեալ զառողջութիւն ,
չեն ինչ զարմանք . վասն զի մար-
դիկ են նոքա . է ցաւ որում
գտանեն հնարս առողջութեան ,
եւ է որ աստատամբէ ի հնարից
նոցա . վասն զի ամենեքեան եմք

մահկանացուք, այն որ բժշկէն
եւ որ բժշկին: Այլ երանի՛ թէ
եւ դուք ըստ բժշկական արուես-
տին բերէիք զնմանութիւն. զի
ոչ փոքր է ճշմարտութիւն նոցա
բժշկութեանն. Քանզի յորժամ
տեսանեն նոքա զոք հիւանդա-
ցեալ, ոչ յապաղեն երթալ առ
նոսա, այլ փութացեալ հնարին
մատուցանել զառողջութիւն:
Մանաւանդ եթէ յարքունիս մի
ոք սիրեցեալ թագաւորին ախ-
տանայցէ, եւ հասեալ ի մեծ
հրապարակն՝ տեսանիցէ զբաղ-
մութիւն սլատուաւորացն եւ
զառողջութիւն գեղեցիկ երի-
տասարդացն, եւ եւս ի ներքս
մատուցեալ ի սրահսն արքունի,
եւ անդ տեսանիցէ զամենայն
սպասաւորացն զչքնաղ եւ զըս-
քանչելի տեսիլն, ոչ ինչ զար-
մանայ ընդ հրաշակերտ տեսիլն:
Նա եւ եթէ գահոյք ականա-

կապք իցեն եւ համակ ոսկեղէնք՝
յորոց վերայ հիւանդն անկեալ
դնիցի, չէ ինչ նմա փոյթ զայնմ
ամենայնէ. այլ ի բաց հրամայէ
առնուլ զոսկեհոռ վերարկուն
եւ ձեռն ի ներքս տարեալ՝ զննէ
զամենայն մարմինն, եթէ ջերմ
իցէ բնութիւնն, եւ եթէ սիրտն
ի տեղւոջն հանդարտ կայցէ, եւ
կամ թէ լեարդն կակուղ իցէ,
եւ կամ թէ շարժք երակացն
յարմար իցեն. եւ ըստ նմին ըզ
դարման բժշկութեանն առնիցէ՝
չնորհելով նմա զառողջութիւն:

« Իսկ արդ եթէ մարդկային
բժշկութիւնն այսպիսի գիտէ
քամահել զամենայնիւ, եւ միայն
դիւր արուեստն յառաջ մատու-
ցեալ՝ զգործն կատարէ, որչափ
եւս առաւել ձեզ արժան էր,
որ զբոլոր աշխարհս ունիք յիշ-
խանութեան մեծի, հոգ յան-
ձին տանել՝ նախ զհոգիսդ բժըշ-

կել յամենայն ակտալից մոլորութեանց աշխարհիս, եւ մարմնովք իսկ կային ամենեքեան ձեզ ի ծառայութեան : Արդ այժմ դի դուք տգիտացարուք, եւ զանմահ հոգիսդ մահկանացու արարէք յանշէջ հուր դեհենին, մարմնովդ՝ եթէ կամիր եւ եթէ ոչ կամիր՝ ակտացեալ էք յակտաւորութիւն անառողջութեան : եւ զմեզ նախատէք մարմնոյ ցաւովք, որ ոչ ի կամս մերոյ ազատութեան է, այլ որպէս դիպեցաւ ի բնութեանս մարմնոյ իւրաքանչիւր մարդոյ :

« Եւ Քրիստոս ճշմարիտ Աստուած կենդանարար՝ ի կամս իւրոյ բարերարութեան եղեւ բժիշկ հոգւոց եւ մարմննոց. եւ նախ ինքն ի ցաւս չարչարանաց իւրոց բժշկեաց զամենայն ազգս մարդկան : Եւ եւս խանդաղատագոյն գթացեալ, վերստին

Ժննդեամբն ծնեալ զմեզ յառողջութիւն՝ անցաւս եւ անվերս, եւ ի ծածուկ հարուածոց զհին ծակոտուածսն վիշապին ողջացոյց, եւ արար զմեզ անըսպիս եւ անարատ հոգւով եւ մարմնով, զի իցեմք բանականից հրեշտակաց եւ զօրք երկնաւոր թագաւորին մերոյ, եւ քոյ զայս ոչ գիտացեալ, եւ ոչ վայելեալ յերկնաւոր պարգեւսն Աստուծոյ, եւ ոչ եւս այլ կամիս, ուսանել ի մէնջ. այլ եւ զմեզ եւս վրիպեցուցանել կամիս, որում չիք հնար, եւ մի այլ լիցի, եւ ոչ կարես իսկ առնել:

«Այլ վասն իմոյ ակասալից մարմնոյս ասացից քեզ կարճառօտս, Խնդամ եւ ուրախ եմ յորժամ տեսանեմ զմարմինս իմ չարչարեալ. գիտեմ զի զօրանայ յիս առողջութիւն հոգւոյս իմոյ: Մանաւանդ զի ունիմ

ինձ գրաւական զմեծ վարդապետն հեթանոսաց, որ ի ցաւս մարմնոյ անձին մխիթարէր, եւ ի կռիւումն սատանայական մարմնոյ պարծէր, եւ ասէր. « Զի եթէ տնկակիցք եղաք նմանութեան մահու նորա, որչափ եւս առաւել լիցուք հաղորդք յարութեան նորա: » Այլ դու որ ունիս իշխանութիւն ի վերայ մեր, դատեա զմեզ ըստ չարութեան կամաց քոց: Չեմք ինչ զանգիտելոց յահագին յահաւոր սպառնալեացդ քոց, եւ ոչ երկիւղած ի դառն մահուանէն՝ զոր ածելոց ես ի վերայ մեր: »

Յայնժամ մեկուսացոյց սակաւիկ մի զերանելիան ի միմեանց, եւ միայն ասէ ցուրբ եպիսկոպոսն. « Գովութիւն, զոր ետուքեզ յառաջ, ոչ իմացար պատիւ անձին քոյ: Յիշեցուցանեմ քեզ զչարիան զոր գործեցեր դու,

զի անձամբ զանձն քո արասցես
մահապարտ։ Արդարեւ դո՞ւ ա-
ւերեցեր զստրուշանն յիշտու-
նիս, եւ կամ զկրակն դո՞ւ սպա-
ներ։ Նա եւ որպէս լուայ եւ
ստուգեցի, թէ եւ զմոգսն դու
չարչարեցեր, եւ զսպասս պաշ-
տամանն դու տարար։ արդ եթէ
արդարեւ դու առեր, պատմեայ
ինձ։ »

Ետ սլտտասխանի սուրբն եւ
ասէ. « Արդ կամիս ուսանել
զայդ յինէն՝ եթէ յառաջագոյն
գիտէիր։ »

Դենչապուհ ասէ. « Այլ է համ-
բաւ, եւ այլ է ճշմարտութիւն։ »

Եպիսկոպոսն ասէ. « Որպէս
կարծեսդ՝ աստ ինձ։ »

Դենչապուհ ասէ. « Իմ լուեալ
էր, եթէ զամենայն փնասն յիշ-
տունիս դու արարեր։ »

Եպիսկոպոսն ասէ. « Եւ զի
այդպէս հաւաստեաւ ի վերայ

Հասեր, կրկին զի՞ Հարցանես : »

Դենչապուհ ասէ . « Զճշմարիտն ի քէն կամիմ ուսանել : »

Եպիսկոպոսն ասէ . « Ոչ զօգուտ կենաց քոց կամիս ուսանել յինէն , այլ արեան իմոյ ցանկան միտք քո : »

Դենչապուհ ասէ . « Զեմ դադան արիւնախանձ , այլ վրէժխնդիր եմ աստուածոցն անարգութեան : »

Եպիսկոպոսն ասէ . « Զտարերս համերս աստուածս անուանես , եւ զսպառկերակիցս քո մարդիկ խողխողել կամիս . տալոց հասուցանելոց ես վրէժ թագաւորուն քով յանկաշառ ատենին Աստուծոյ : Եւ զոր քո չար կամօքդ կամիս լսել յինէն , զայդ ես ասեմ քեզ : Զտունն արդարեւ ես աւերեցի , եւ զմոգսն չարչարեցի դանիւ , եւ զկահ պղծութեան որ ի տանն էր՝ ի

ծովն ես ընկեցի։ Այլ զկրակ ո՞վ
կարէ սպանանել։ Քանզի ամե-
նիմաստ արարիչն արարածոց
հոգ խնամոյ տարեալ յառաջա-
գոյն՝ անմահս հաստատեաց ըզ-
բնութիւն չորից նիւթոցս։ Աղէ
սպան դու զօդ՝ եթէ կարես,
եւ կամ ապականեսա զհող՝ զի
մի՛ բուսուցէ զդալարի, փո-
ղոտեսա զգետ՝ զի մեռցի։ Եթէ
դայդ երեսին կարես առնել,
ապա եւ զկրակ կարես սպա-
նանել։

«Ապա եթէ ճարտարապետն
մեր միաբանեաց զչորից տարե-
րացդ զանքակութիւն, ահա եւ
գտանի բնութիւն հրոյ ի քարինս
եւ յերկաթս եւ յամենայն տա-
րերս զննելիս, ընդէ՞ր ստու-
թեամբ զրպարտես զիս՝ թէ դու
զկրակ սպաներ։ Աղէ դու սպան
զջերմութիւն արեգական, զի
ունի նա մասն հրոյ, եւ կամ

տուր հրաման՝ զի մի թափեացի
հուր յերկաթոյ : Մեռանի այն
որ շնչէն եւ շարժի եւ գնայ եւ
ուտէ եւ ըմպէ . երբ տեսեր դու
զկրակ գնայուն կամ խօսուն
կամ գիտուն : Արդ զոր կենդա-
նի քո չէ տեսեալ՝ մեռեալ խոս-
տովանիս : Բանի անթողի է
ամբարշտութիւնդ ձեր քան զա-
մենայն հեթանոսաց , որ գիտ-
նագոյնք են քան զձեզ . որ
թէպէտ եւ ի ճշմարիտն Աստու-
ծոյ մոլորեալ են , զանխօս տա-
րերս աստուած ոչ խոստովանին :
Արդ եթէ դու անգիտութեամբ
կորնչելի ասեա գրնութիւն հրոյ ,
ոչ առնուն քեզ յանձն արա-
րածքս . քանզի խառն է դա յա-
մենեցունց : »

Դենշապուհ ասէ . « Ոչ ինչ
մտանեմ ես ընդ քեզ ի սլայքար
քննութեան վասն բնութեան
արարածոցս . այլ խոստովանեա

ինձ, եթէ դո՞ւ անցուցեր զկրակն՝
եթէ ոչ։ »

Պատասխանի ետ երանելին
եւ ասէ . « Ոորոհեալ եւ ոչ կամե-
ցար լինել աշակերտ ճշմարտու-
թեանն, ասացից զկամս հօրն քո
սատանայի։ Ես ինձէն մտի ի
կրակատունն ձեր, եւ տեսի զի
կային պաշտօնեայք ամբարշտու-
թեանն սնուի կարծեացն ձերոց,
եւ կրակարանն լի հրով առաջի
նոցա բորբոքեալ այրէր։ Հարցի
ցնոսա բանիւ եւ ոչ գտանիւ,
թէ զի՞նչ համարիք ի միտս ձեր
զկրակ պաշտամանս այսորիկ։
Ետուն պատասխանի եւ ասէն .
— Մեք ինչ ոչ գիտեմք . բայց
այսչափ ինչ իմանամք, զի սովո-
րութիւն է նախնեացն եւ հրա-
ման բունն թագաւորին —։

« Ասեմ դարձեալ ցնոսա . եւ
զբնութիւն կրակիդ զի՞նչ իմա-
նայք . արարի՞չ կարծէք, թէ

արարած : Ասեն միաբան ամենեքեան . — Արարիչ մեք զդա ոչ գիտեմք, նա եւ ոչ հանգուցիչ աշխատելոց : Ձեռք մեր փապարեալ են ի կացնի, եւ ողունք մեր տեռեալ են ի փայտակրի . աչք մեր գիջացեալ են արտասուօք ի կծու թենէ ծխոյ դորա, եւ երեսք մեր մրտեալ են ի խոնաւութեանց թանձրութենէ նորին ծխոյ : Եթէ շատ մատուցանեմք նմա զկերակուրն, յոյժ քաղցնու . եւ եթէ բնու չտամք, ամենեւին անցանէ . եւ եթէ մօտ երթամք եւ երկիր պազանեմք, կիզու զմեզ . եւ եթէ ոչ երթամք մօտ ամենեւին, մոխիր լինի : Մեր այդպէս հասեալ է ի վերայ բնութեան դորա — :

« Ասեմ դարձեալ ցնոսա . Իսկ լուեալ է ձեր, եթէ ո՞յր ուսուցեալ է ձեզ զայդպիսի մոլորութիւն : Ետուն պատասխանի եւ

ասեն . — Զի՞ ի լսելոյ հարցանես
զմեզ , այլ հայեաց ընդ առա-
ջիկայ իրադ . զի օրէնսդ իրքն մեր
հոգւովք մտաց միայն կուրա-
ցեալ են , այլ թագաւորն մեր
մարմնով միով ակամբն կոյր է ,
այլ ոգւոյն բնաւ չիք իսկ աչք— :

« Վասն այնորիկ եւ ես իբրեւ
լուայ զայս ի մոգուցն , յոյժ ո-
ղորմեցայ . զի ագիտութեամբ
զարդարն խօսեցան : Սակաւիկ
մի չարչարեցի զնոսա դանիւ ,
եւ նոցուն իսկ ետու զկրակն ի
ջուրն ընկենուլ , եւ ասացի այս
սէս . Աստուածք որ զերկինս եւ
զերկիր ոչ արարին՝ կորիցեն
ի ներքոյ երկնից . եւ ապա զմոգ-
սըն ի բաց արձակեցի : »

Զայս ամենայն իբրեւ լուաւ
Դենչապուհ ի բերանոյ սուրբ
եպիսկոպոսին , անհնարին զահի
հարաւ ի թշնամանաց թագա-
ւորին եւ յանարգանաց դենին :

Վասն որոյ եւ երկեաւ իսկ մատուցանել զնա ի տանջանա հարաւածոց, թէ գուցէ այլ եւս մեծանարդանս զթաղաւորէն տացէ ասել յատենին, եւ ի նա ձգիցին կարծիք թշնամանացն, զի երկայնմտութեամբ պայքարեցաւ ընդ նոսա :

Եւ քանզի սուսեր ընդ մէջ ածեալ նստէր յատենի ահարկանելով սրբոցն, գոչեաց իբրեւ առեւծ ծայրագին, եւ հանեալ զսուսերն՝ դադանաբար յարձակեցաւ ի վերայ երանելեացն, եւ եհար եպիսկոպոսին զաջ ուսն, թիկամբն հետ եւ զձեռն ի վայր ընկեց : Եւ նորա յահեակ կողմն յերկիր անկեալ, եւ դարձեալ անդրէն պատասպարէր, առնոյր զաջ ի ձեռն ի վեր. աղաղակեաց մեծաձայն եւ ասէ, « Ընկալ, Տէր զկամաւոր պատարագս՝ որ ինձէն զիս քեզ մատուցի բոլորո-

վիմ, եւ խառնեա զիս ի գունդս
սուրբ զինուորացն քոց : »

Դարձեալ քաջալերէր զընկե-
րակիցսն իւր եւ ասէր. « Հա-
սկա առաքինիք, եհաս ժամ կա-
տարման մերոյ . խցէք զաչս
մարմնոյ վայր մի, եւ այժմ տե-
սանէք զյոյսն մեր Քրիստոս : »
Եւ թաւալելով ընդ արիւն ան-
ձինն իւրոյ ասէր. « Օրհնեցից
զՏէր յամենայն ժամ, հանապազ
օրհնութիւն նորա ի բերան իմ.
Ի տէր պարծեսցի անձն իմ, լուի-
ցեն հեզք եւ ուրախ եղիցին : »
Եւ ասելով զսաղմոսս զայս կա-
տարէր մինչեւ ցայս տեղի .
« Բազում նեղութիւնք են ար-
դարոց . յամենայնէ փրկէ զնոսա
Տէր եւ պահէ զամենայն ոսկերս
նոցա : »

Եւ մինչդեռ կայր յուժի մար-
մնոյն սակաւիկ մի, իւրովք աչօք
խակ հայեցեալ՝ տեսանէր յերկ-

նից եկեալ գունդս բազում հրեշ-
տակաց եւ վեց պսակ ի ձեռին
հրեշտակապետին : Դարձեալ եւ
լսէր եւս բարբառ ի վերուստ, որ
ասէր. « Քաջալերեցարուք, սի-
րելիք իմ. զի ահա մոռացայք
զվշտալի կեանսդ, եւ հասէք
երանելի պսակացդ՝ որ ձերով
ճարտարութեամբդ կազմեցէք.
առէք դիք յիւրաքանչիւր գլուխ.
Զի նիւթ պատրաստական ի ձէնջ
հիւթեցաւ, իսկ ճշմարտութիւն
գործոյդ յամենասուրբ ձեռացն
Քրիստոսի կազմեցաւ. զոր ի
սպասաւորաց այտի իսկ ընկա-
լեալ, ընդ Ստեփաննոսի լինիք
պսակակից » : Նա եւ զայն եւս
քաջապէս տեսանէր, զի դեռ
եւս շողայր սուրն ի վերայ պա-
րանոցի երանելեացն :

Զոր իբրեւ ետես սուրբն Ղե-
ւոնդ, եթէ ոչ եւս զմի մի կա-
մին հարցանել եւ դատել, այլ

միանգամայն հրաման եղեւ մահու, ասէ ցերանելին Յովսէփ. « Մատիր, յառաջեա ընդդէմ սրոյն, զի դու աստիճանաւ ի վեր ես քան զամենեւեան »։ Եւ զայս իբրեւ ասաց, կարգեցան կացին մի ըստ միոջէ. եւ առ ճեպ տաղնապի ստիպելոյ դահճացն՝ միանգամայն հատին ընկեցին զպարանոցս երանելեացն առաջի սուրբ եպիսկոպոսին. եւ նորա ընդ հանել ոգւոցն աղաղակեաց եւ ասէ. « Տէր Յիսուս, ընկալ զոգիս մեր ամենեցուն, եւ խառնեա զմեզ ի գունդս սիրելեացն քոց. » Եւ միանգամայն կատարեցան ամենեքեան ի նմին տեղւոջ։

Եւ եթէ զմոգալետն եւս՝ որ հաւատաց ի Քրիստոս՝ կամիցիս ընդ նոսա ի համար արկանել, թուով են եւթն. թող զերկուսն եւս որ ի Վարդէան կատարե-

ցան, եւ միւս եպիսկոպոսն
ԹԱԹԻԿ անուն յասորեստանի,
Բայց անդէն ի տեղւոջն վեցե-
քին, որոց անուանքն են այսո-
քիկ.

ՍԱՀԱԿ եպիսկոպոս յՏԶԱՌԱՆ-
ԵԱՅ.

Սուրբ ՅՈՎԱԾԻՓ ի Վայոց ձո-
րոյ՝ ի գեղջէ Հողոցմանց.

ՂԵՒՈՆԻ Երեց ի Վանանդայ՝
ի գեղջէ Իջաւանից.

ՄՈՒՇԷ Երեց յԱՂԲԱԿՈՅ.

ԱՐՇԷՆ Երեց ի Բագրեւան-
դայ՝ ի գեղջէ յԵՂԵԳԵԿԱՅ.

ՔԱԶԱԶ սարկաւազ՝ ուստի
եպիսկոպոսն էր յՏԶԱՌԱՆԵԱՅ :

Իսկ Երանելին ՄՈՒՊԵՏՆ ի Նիւ-
շապուհ քաղաքէ.

ՍԱՄՈՒԷԼ Երեց յԱՅՐԱՐԱՄՈՅ՝
ի գեղջէ յԱՐԱԾՈՅ.

ԱՐԱՍՀԱՄ սարկաւազ ի Նմին
գեղջէ :

Արդ զվեց զայս սուրբս յա-

նապատին՝ ուր կատարեցին ,
 Դենչապուհ , մոգպետն եւ Ջնի-
 կանն եւ մայպետն անդէն ի
 տեղւոջն պահապանս ընտրեցին
 յիւրաքանչիւր սպասաւորացն ,
 եւ պահել հրամայեցին զմար-
 մինս երանելեացն ցաւուրս
 տասն կամ եւս աւելի , մինչեւ
 կարաւոնն արքունի անցեալ
 գնայցէ . զի մի այլադէնքն եկեալ
 բառնայցեն զոսկերս դոցա , եւ
 բաշխեալ սփռեցեն ընդ աշ-
 խարհս ամենայն , յոր եւ մար-
 դիկ եւս առաւել յորդորեալ
 մոլորիցին զկնի նաժարացւոց
 աղանդին :

Իսկ Սուժիկն , զոր յառաջա-
 դոյն ասացաք , զինու հանդերձ
 մնայր անդէն ընդ պահապանս
 որպէս զմի ի նոցանէ . այր լի ի
 մաստուծեամբ եւ կատարեալ
 աստուածային գիտութեամբ ,
 սպասէր եւ դէտ ական ունէր՝

Եթէ որով օրինակաւ հնարս
գտցէ զսակերս սրբոցն գողանալ
ի նոցանէ :

Եւ իբրեւ աւուրք երեք ան-
ցին ի վերայ, արհաւիրք մեծ
անկոնէին ի վերայ ամենեցուն,
եւ իբրեւ թմբրեալ եւ կիսա-
մեռք անյարիրք անկեալ դնէին
զերիս աւուրսն : Իսկ ի շորրոր-
դում աւուրն՝ երկուք ի պահա-
պանացն չարաչար լըլկեցան ի
դիւէ : Դարձեալ հասարակ գի-
շերաւ չափ՝ ձայնք ահեղք հըն-
չէին, եւ թնդիւնք եւ որոտա-
ձայնք ի ներքուստ՝ որպէս դղըր-
դումն գետնաշարժի. երկիրն
գողայր ի ներքոյ նոցա, եւ շո-
ղիւնք սուսերաց փայլատա-
կունս արձակէին շուրջ զնոքօք :
Եւ զամենեւեան զգիակունսն
կանգնեալ տեսանէին, եւ զնոյն
բանս ատենին ահագինս բար-
բառէին ի լսելիս նոցա. մինչեւ

խուճապել նոցա ընդ միմեանս
դեռ եւս զիրեարս սատակէին ,
եւ այսպէս տագնապալք եւ
ցնորեալք , մինչեւ այր զընկեր
ի փախուստ չդիտէր ընդ որ
երթայր : Եւ եկեալ պատմէին
մեծաւ զարմացմամբ զամենայն
անցս չարչարանացն զոր կրեցին :

Ի խորհուրդ մտին նախարար-
քն երեքեան , եւ սկսան զար-
մանալովասել ցմիմեանս . « Զի՞նչ
գործեսցուք , զի՞նչ արասցուք
վասն անքնին աղանդոյն քրիս-
տոնէից . քանզի մինչդեռ կեն-
դանի էին , զարմանալի էր կեանք
նոցա . ընչատեսցք էին իբրեւ
զանկարօտս , սրբասէրք էին իբ-
րեւ զանմարմինս , անաչառք
էին իբրեւ զարդարադատս , ա-
ներկիւղք էին իբրեւ զանմահս :
Եթէ զայս ամենայն տեսմբ իբ-
րեւ զազիտաց եւ իբրեւ զյան-
դըգնելոց , իսկ զայն զի՞ առնի-

ցեմք՝ զի ցաւոտք ամենայն ի
կարաւանի աստ նոքօք առող-
ջանան : Եւ կամ որ մեծս է քան
զայդ ամենայն , ոյր ուրուք դի
կանգնեալ երեւեցաւ ի կենդա-
նեաց , կամ բարբառ բանից ոք
լուաւ ի նմանէ :

« Զի սուտ շեն մեր սպասա-
ւորքն . մեր մեզէն իսկ հասեալ
է ի վերայ ստուգութեան սոցա :
Եւ եթէ կամեցեալ էր սոցա
մարմնաւոր ինչ ագահութիւն ի
ներքս խառնել , սակաւ մի ուկ-
նարկէին քրիստոնէից ի կարա-
ւանիս , զկշիռ իւրաքանչիւր
մարմնոց նոցա ոսկի առնուին :
Դարձեալ եւ արքդ , որ ի դիւէ
չարչարեցան , զի յայնժամ ցա-
ւոտք չէին՝ եւ մեք գիտեմք .
յայտ է եթէ այսօր նշան մեծ
երեւեցաւ : Եթէ լուռ լինիմք
այսպէս , մեզ եւ անձանց մերոց
կասկած իսկ է . եւ եթէ տա-

Նիւմք զդոսա առաջի թագաւորին , լսելով նորա ի դոցանէ զայդ ամենայն մեծամեծ սքանչելիա , գուցէ եւ օրինացս մերոց քակտումն ինչ հասանիցէ : »

Եւ ալատասխանի մոգսկետն եւ ասէ ցնոսա . « Ո՞չ զիս ոստիկան արարին ի վերայ ձեր երկոցունցդ . զի՞ այդչափ նեղեալ տագնապիք յանձինս ձեր . դուք զգործ ձեր կատարեցէք , եւ զհրամանն արքունի ի գլուխ տարայք : Արդ եթէ համբաւդ այդ յայտնեսցին , եւ հարցափորձ ինչ լինիցին առաջի արքային , այդ խնդիր մեր մոգացէ , դուք անհոգ լերուք , եւ մի՛ ինչ ուծ էք զմտաւ : Եւ եթէ զարհուրեցայք ինչ յոգիս ձեր , վաղագոյն առաւօտուցն ի դարիթիր եկայք , զի վաղիւ անդ Մովսէստան մովսէտ ռատ յաղէ , եւ նոյն հաճեալ հաւանեցուսցէ զմիտս ձեր : »

Իսկ Խուժիկն իբրեւ լուաւ
 զայս ամենայն, եւ գիտաց՝ ե-
 թէ իոյթ ինչ ոչ է նոցա յայնմ
 հետէ սուրբ սպանելոցն, իու-
 թացաւ վաղվաղակի էառ տասն
 այր, որոց զչափ գիտէր զքրիս-
 տոնէութեանն, եւ հասեալ ի
 տեղին՝ շէն եղիտ զամենեւեան:
 Եւ քանզի կասկած ունէր տա-
 կաւին ի նոցուն ի դաճացն,
 դարձեալ իօխեցին անտի ըզ
 սուրբսն յայլ տեղի բացագոյն
 իբրեւ երկու հրասախօք: Եւ
 իբրեւ յանհոգս եղեն, սրբեցին
 կազմեցին զոսկերս երանելեա-
 ցըն. բերին ի բանակն եւ ու-
 նէին ի ծածուկ. եւ առ սակաւ
 սակաւ յայտնեցին նախ զօրա-
 կանին Հայոց, եւ ապա բազում
 քրիստոնէիցն որ էին ի կարա-
 ւանին: Եւ զառաջի պտուղ ըն-
 ծային մատուցանէին կապեալ
 նախարարացն. եւ անդէն վաղ-

վաղակի արձակեցան նոքա ի
կապանաց իւրեանց, եւ սպառ-
նալիք մահուանն անցին զնոքօք,
եւ հրովարտակք թողութեան
առաքեցան յաշխարհն Հայոց:

Արդ երանելի այս Սուժիկս,
որ արժանի եղեւ ի ծածուկ
սպասաւոր լինել սրբոցն, որ ինչ
ի մահուանէն եւ այսր ասացաւ
դատակնիք վճուիս այսորիկ՝ սա
երկրորդեաց մեզ զամենայն
կարգաւ. զչարաչար քարշումն,
եւ զհարց եւ զփորձ դատաւո-
րացն, եւ զիւրաքանչիւր ան-
ձանց սրբոցն զպատասխանիսն,
եւ զկատարումն մահուան նո-
ցա, եւ զահագին արհաւիրան
որ ի վերայ պահապանացն ան-
կաւ, եւ զհեծեծումն քննու-
թեան՝ նախարարացն երեցունց,
եւ զամփոփումն սուրբ ոսկերաց
նոցա. ոչ խառն ի խուռն ի մի
վայր ժողովելով, այլ զմի մի ի

նոցանէ ուրոյն ուրոյն ի վեց
տապանս ժողովէր, եւ զանուա-
նըս իւրաքանչիւր ուսեալ եւ ի
վերայ տապանացն նշանակեալ
էր: Եւ զկապանսն երկաթիս ընդ
իւրաքանչիւր ոսկերսն եղեալ
էր, քանզի դաճացն ի բաց ըն-
կեցեալ էր. որպէս եւ զհանդերձս
զիւրաքանչիւր տապանակի նշա-
նակեալ էր:

Եւ կատարեցան սոքա վեցե-
քեան սուրբ եւ ցանկալի մահ-
ուամբն իւրեանց որ օր քսան եւ
հինգ էր հրօտից ամսոյ՝ ի մեծ
անապատին յԱպար աշխարհի
ի սահմանս Նիւշապուհ քաղաքի:

Իսկ աշակերտք երանե-
լեացն ի կապանս կային ի ներքս
ի քաղաքին . եկն դաՀճապետ մի
արքունի եւ եՀան զնոսա ի քա-
ղաքէ անտի արտաքս :

ԵՀան ի նմին քաղաքէ ասո-
րեստանեայս քրիստոնեայս արս
Հինդ , քանզի եւ նոքա ի կա-
պանս էին վասն անուանն Գրիա-
տոսի . եՀարց ցնոսա բանիւք ,
եւ ոչ հաւանեցան երկիրպագա-
նել արեգական . Չարհարեաց
զնոսա գանիւ , եւ նոքա եւս
առաւել ի նոյն միտս պնդեցան ,
կտրեաց զնոցա ունչս եւ զա-
կանջս , եւ ետ տանել յԱսորես-
տան , զի կայցեն ի մշակութեան
արքունի : Երթային մեծաւ յօ-

Ժարութեամբ, իբրեւ այն՝ թէ մեծ պարգեւս գտեալ ի թագաւորէն :

Արդ եկն դարձեալ նոյն դաՀճապետն առ աշակերտս սուրբ սպանելոցն, ընտրեաց երկուս ի նոցանէ որ համեստագոյնք էին, առեալ մեկուսի յայլոցն եւ ասէ ցնոսա. « Զի՞նչ անուանք են ձերս :

Ետ պատասխանի մինն եւ ասէ. « Առ ի ծնողաց ինձ Սորեն, եւ դմա Աբրահամ. իսկ ըստ շնորհատուր կարգիս՝ ծառայք Քրիստոսի եմք, եւ աշակերտք երանելեացն զոր սպանէք » :

Ետ պատասխանի դաՀճապետն եւ ասէ ցնոսա. « Իսկ արդ զի՞նչ գործ է ձեր, եւ կամ բնաւ ո՞յր իսկ ածեալ է զձեզ սյսր » :

Առ այս ետ պատասխանի Աբրահամ եւ ասէ ցնոսա. « Զայդ ձեզ ի վարդապետաց մերոց արժան էր ուսանել. զի ոչ դուզ-

նաքեայք ոք էին նոքա , այլ
ունէին ստացուածս հայրենիս
ըստ արժան բաւականին , ըստ
նմին եւ սպասաւորս , էր որ
իբրեւ զմեզ , եւ էր որ լաւա-
գոյն քան զմեզ . որոց սնուցեալ
եւ ուսուցեալն էր , ընդ նոսա
եմք եկեալ . Քանզի եւ պատ-
ուէր իսկ ունիմք յաստուածա-
տուր օրինացն մերոց՝ սիրել
զնոսա իբրեւ զսուրբ ծնողս , եւ
սպաս տանել նոցա իբրեւ հո-
գեւոր տերանց : »

Յասեալ դահճապետն եւ ա-
սէ . « Իբրեւ զանխրատ եւ զա-
ներկիւղ ստամբակս խօսիս :
Մինչդեռ ի խաղաղութեան եւ
յաշխարհի էիք , բարիօք էր .
յորժամ գրուահ եղեն նոքա
յիրս արքունի եւ մահապարտ
գտան ըստ գործոց իւրեանց ,
ձեզ չէր արժան ամենեւին մօտ
երթալ առ նոսա : Ո՛չ տեսանէք

ի մեծ կարաւանիս, յորժամ ոք
ի պատուաւորացն ի դիպահոջն
արքունի լինիցի, սգոյ հանդերձ
ագանի, եւ զատեալ եւ որո-
շեալ ի բացէ նստի միայնիկ,
եւ ամենեւին հուպ ոչ ոք իշխէ
երթալ առ նոսա: Եւ դու այդ-
պէս իբրեւ զանցանցի աշակերտ
պարծ ելով խօսիս: »

Առ այս ետ պատասխանի
Խորէն եւ ասէ. « Ոչ ձեր կարգդ
անիրաւ է եւ ոչ մերս ստու-
թեամբ. նախարարն յանցաւոր
ուստի զպարգեւն գտեալ էր,
այնպէս պարտ էր նմա հպատակ
լինել. զի ի պատուոյն վերայ եւ
այլ եւս պարգեւս մեծամեծս
գտանէր ի նմանէ: Արդ փո-
խանակ զի զայն չարար, ձախո-
ղակի յետս ընդդէմքն պատահ-
եաց նմա: Եւ մեր վարդապետ-
քն եթէ առ Աստուած յան-
ցուցեալ էին, եւ կամ առ թա-

գաւորն մեղուցեալ ինչ էին , նոյն օրինակ եւ մեք առ նոսա առնէաք . ոչ յաշխարհի մօտ երթայաք , եւ ոչ ի տար աշխարհ այսր զհետ նոցա գնայաք : Բայց քանզի առ երկոսին կողմանսն արդարութեամբ կեցեալ են , եւ դուք զուր տարապարտուց սպանէք զնոսա , մեք արդեւս առաւել սպասաւորեմք սուրբ ոսկերաց նոցա : »

Ասէ ցնա դահճապետն . « Ես յառաջագոյն իսկ ասացի՝ եթէ կարի ստամբակ ոմն ես դու . ահա յայտ եղեւ աւագիկ , եթէ յամենայն մնաս նոցա խառնէք դուք : »

Աբրահամ ասէ . յո՞ր մնաս : »

Դահճապետն ասէ . « Առաջին ի մահ մոգուցն , ապա եւ յայլսն ամենայն : »

Աբրահամ ասէ . « Այդ ոչ միայն ի մէնջ է , այլ ըստ կարգի եւ ձերոց օրինացդ . թագաւորք

ձեզ տան հրաման , եւ դուք ի
ձեռն ձերոց սպասաւորացդ
դործէք : »

Դաճապետն ասէ , « ի Միհր
աստուածերդուեալ է իմ , խստա-
գոյն եւս խօսիս քան զվարդա-
պետսն քո . յայտ է եթէ մնա-
սակարագոյնք եւս էք դուք :
Արդ ոչ է հնար ձեզ ապրել ի
մահուանէ , բայց եթէ երկիր
պագանէք արեգական , եւ կա-
տարիցէք զկամս օրինաց մերոց : »

Խորէն ասէ . « Յայժմ իբրեւ
զմարդ չարախօսէիր , եւ արդ
իբրեւ զշուն անպիտան ընդ վայր
հաջես : Եթէ գոյր արեգական
ականջք , դու տայիր նմա թըշ-
նամոնս դնել . արդ նա բնու-
թեամբ անզգայ է , եւ դու չա-
րութեամբ անզգայագոյն քան
զնա : Յի՞մ տեսեր զմեզ պակա-
տագոյն քան զհարսն մեր . մի բա-
նիսք զփորձ առնուլ կամիս զմեր ,

այլ հանդէս արա քում չարութեանդ եւ մերում բարութեանըս, եւ ամաչեցեալ գտանի հայրըն քո սատանա, ոչ միայն ի մէնջ՝ որ կատարեւադոյնքս եմք, այլ եւ որ կարի փոքրիկն թուի քեզ՝ նա դիցէ վերս սաստիկս յոգիս եւ մարմինս քո : »

Զայս իբրեւ լուաւ դահճապետըն, սրամտեալ բարկացաւ ի վերայ նոցա : Ետ քարչել չարագոյն քան զսուաջինսն. եւ այնչափ սաստիկ քարչեցին, մինչեւ բազմաց կարծիք եղեն՝ թէ մեռան :

Իսկ իբրեւ ժամք երեք ի վերայ անցին, դարձեալ խօսել սկսան երկոքեանն եւ ասեն. « Փոքր համարիմք զանարդանս զայս եւ առ ոչինչ զցաւս մարմնոյս առ մեծ սէրն Աստուծոյ, որով կատարեցան հարքն մեր հոգեւորք : Հապա մի՛ դէար եւ

մի՛ դադարեր , այլ զոր ինչ առ
նոսայն արարեր՝ զնոյն եւ առ
մեզ կատարեալ : Եթէ չարագոյն
թուին քեզ զործքն նոցա , կըր-
կին եւ զմերս համարեսցիր . զի
նոքա բանիւք հրամայէին , եւ
մեք զործովք զարդիւնսն կա-
տարէաք » : Յայնժամ եւս առա-
ւել զայրագնեցաւ ի վերայ նո-
ցա , եւ հրամայեաց զմահու գան
հարկանել : Եւ առ մի մի ի նո-
ցանէ փոխեցաւ վեց վեց այր
ի դահճացն : Եւ մինչդեռ կի-
սամեռք յերկիր անկեալ դնէին ,
հրամայեաց զերկոցունց ական-
ջրս մօտ կտրել : Եւ այնպէս բը-
րեցին՝ որպէս թէ չիցէ լեալ ի
տեղւոյն :

Զարթեան որպէս ի քնոյ ի
սաստիկ հարուածոցն , սկսան
աղաչելով պաղատանս մատու-
ցանել , եւ ասէն . « Աղաչեմք
զքեզ , քաջ զինւոր թագաւորին ,

կամ կոտորեալ զմեզ իբրեւ ըզ
հարսն մեր մահուամբ, եւ կամ
արա զպատուհասդ ըստ օրինա-
կի վերջնոցս: Զի ահա լսելիք մեր
առողջացան զանախտաւորու-
թիւն երկնաւոր. իսկ հոտոտե-
լիքս դեռ եւս աստէն ի տեղւոջ
կան յանձն չարչարանաց. մի կի-
սապարգեւ առներ զմեզ յերկ-
նից բարութենէն: Սրբեցեր ըզ
մարմինս մեր քարշելով, եւ ըզ
լսելիս մեր կտրելով. սրբեա եւ
զոնգունս մեր հատանելով. քան-
զի որչափ տգեղս առնես զմեզ
երկրաւորաւս, գեղեցկագոյնս
առնես զմեզ երկնաւորաւն: »

Եւ ալստասխանի հեղու-
թեամբ դահճապետն եւ ասէ.
« Եթէ եւ այլ յամեմ ես առ ձեզ
մօտ կալով, կարծեմ՝ եթէ եւ
աշակերտէք զիս ի ձեր յամա-
ռութիւնդ: Զի ահա արդ եւ ըզ
խորհուրդս արքունի ի վեր հա-

նեմ ձեզ : Յայդ վայր եղեւ հը-
րաման պատուհասիդ ձերոյ , եւ
ի վերայ դորին պատուհասի՝ եր-
թալ ձեզ յԱսորեստան , եւ լինել
ձեզ մշակ յարքունիս . զի որ ընդ
ձեզ հայեացի , մի ի դմին յամա-
ռութեան պնդեացի ընդդէմ
հրամանաց թագաւորին : »

Ասեն ցնու երանելիքն . « Դու
զմեր երկիրս կիսագործ թողեր .
մեք յարքունի երկիրն կէս մարմ-
նովք մերովք ոչ վաստակեմք : »

Իբրեւ զայս լուաւ դահճապե-
տըն , աղաչեաց զգինուորսն որ
տանէին զնոսա , եւ ասէ . « Միայն
աստի դուք առէք զնացէք , եւ
հասեալ յԱսորեստան՝ ուր կամ
իւրեանց է եւ շրջեացին : »

Այս են Հայոց խոստովանողք,
որ գիտեղութիւնն եւ զչարչա-
րանսն խնդութեամբ ընկալան
յանձինս իւրեանց : Եւ վասն զի
վրիպեցին ի սուրբ մահուանէն ,

սգով եւ տրտմութեամբ երթային զերկայնութիւն ճանապարհին : Ոչ ծանր թուէին նոցա կապանք ոտիցն եւ ձեռացն , իբրեւ զայն՝ թէ ընդէր ոչ եղաք արժանի հաւասարել ընդ քաջ նահատակսն :

Եւ իբրեւ տարան հասուցին զնոսա յերկիրն Բաբելոնացոց , ի գաւառ մի զոր Շահուղն անուանեն , թէպէտ եւ էին յարքունի պատուհասին , սակայն եւ յայտ եւ գաղտ մեծապէս ընկալեալ եղեն ի բնակչաց աշխարհին : Սակայն երանելիքն եւ յայնմ յոյժ տրտմագին էին , իբր այն՝ եթէ սակաւ վաստակեցաք եւ մեծապէս հանգչիմք . եւ հանապազ ի նմին զեղջի կային :

Եւ անդէն թեւակոխէին տեսանել զսուրբ կապանսն նախարարացն , լինել սպասաւոր մարմնաւոր պիտոյից նոցա : Իմացու-

ցին զայս մեծամեծաց աշխարհին, որք էին ի նմին սուրբ ուխտի քրիստոնէութեանն: Եւ հաւանեալ ամենեցուն մեծամեծաց եւ փոքունց՝ աղղ առնել ամենայն երկրին, զի հաճոյ թըւեացի ամենեցուն՝ ի ձեռն մարմնաւոր պիտոյիցն կցորդ լինել սուրբ կապելոցն ի հեռաւոր օտարութեանն:

Եւ այսպէս ամյամէ ժողովէին՝ ըստ իւրաքանչիւր կարի մարդկանն. ոմն սակաւ եւ ոմն շատ, ոյր զինչ եւ ի ձեռս պատրաստութիւն լինէր, եթէ դրամոց եւ եթէ դահեկանաց, ժողովէին կազմէին տային յերանելիսն՝ տանել նոցա: Եւ այսպէս յարբանեկութեան կային, մինչեւ տասն ամն լցաւ սպասաւորութեանն:

Եւ վասն զի յոյժ խստագոյնս պահէին ի ջերմոջ աշխարհին, եւ անդադար էին ի ճանապարհ

Հորդութեանն ընդ նոյն Շահուղ, ընդ Մեշոփն եւ ընդ Քաշկար եւ ընդ ամենայն Ասորեան եւ Սուժաստան, սաստիկ տապով հարեալ ի խորշակէ մեռանէր սուրբն Սորեն, եւ աւանդեալ լինէր ի բնակչաց աշխարհին ընդ սուրբ վկայսն :

Իսկ երանելին Աբրահամ կայր ի նմին առաքինութեան անդադար. եւ զամենայն տուրս հաւատացելոցն շրջէր ժողովէր եւ տանէր ի մեծ հեռաստանն, եւ ինքն մատակարարէր ըստ իւրաքանչիւր կարօտութեան : Եւ այնպէս յերկարեցաւ մինչեւ յերկոտասաներորդ ամն պատժաւորացն, մինչեւ աղաչել զնա միաբան ամենեցուն, զի հաւանեացի երթալ յաշխարհն Հայոց. զի ընդ մտանել նորա առ նոսա՝ ի նմա տեսցեն եւ զքաջ նահատակսն որք կատարեցան սրով,

ի նմա տեսցեն եւ զսուրբ Կապանս չարչարանացն :

Եւ յորժամ մարտիրոսք եւ խոստովանողք եւ Կապեալք նովաւ տեսանին , նովաւ օրհնի աշխարհն ամենայն , նովաւ օրհնին եւ տղայք նոցա յաճումն , նովաւ զգաստանան երիտասարդք նոցա ի սրբութիւն , նովաւ համեստանան ծերք նոցա յիմաստութիւն : Նովաւ ուսանին իշխանք նոցա զմարդասիրութիւն , նովաւ անկանի գութ յԱստուծոյ ի սիրտս թագաւորին՝ շինել եւ խաղաղութիւն առնել բոլոր աշխարհին : Նովաւ եկեղեցիքն պարծին իբրեւ քաջ եւ կատարեալ գինուոր , նովաւ վկայարանքն զարդարն , նովաւ եւ վկայքն ցնծացեալ բերկրին : Նովաւ եւ դաշտն Աւարայրի պայծառացեալ ծաղկալից լինի , ոչ յանձրեւաբեր ամպոց , այլ

ի սուրբ եւ յարիւնաբուխ վկայ-
 յից ցանեալ եւ ցրուեալք սպի-
 տակու թիւնք սուրբ ոսկերացն :
 Յորժամ կոխեացեն ամենավաս-
 տակ ոտք խոստովանողին, զլայ-
 նատարած տեղիս պատերազմին,
 յորժամ կենդանի մարտիրոս
 ընդ նա շրջեացի, կենդանի առ
 կենդանիս երթեալ՝ ամենայն
 աշխարհին կրկին լինի կենդա-
 նութիւնն :

«Գիտեմք, ասեն, յորժամ
 տեսցեն զսա ամենայն միայ-
 նակեացք աշխարհին Հայոց, սո-
 վաւ յիշեացեն զհոգեւոր գուն-
 դըս պատերազմողացն, որ փո-
 խանակ մեր, ասեն, ետուն զան-
 ճինս ի մահ, եւ հեղին զարիւնս
 իւրեանց ի հաշտութիւն պատա-
 րագ Աստուծոյ : Սովաւ յիշին
 սուրբ քահանայքն, որք խող-
 խողեցան յօտարութեանս եւ
 ցածուցին զսրտմտութիւն բար-

կութեան թագաւորին : Սովաւ
թերեւս զի զմեր կապանս յի-
շեսցեն , եւ աղօթս առնելով
խնդրեացեն յաստուծոյ , զի գե-
րէդարձ լիցի մեզ անգրէն ի
հայրենի երկիրն մեր :

« Քանզի յոյժ անձկացեալ
եմք՝ ոչ միայն ըստ մարմնոյ կա-
րօտութեան , այլ առաւել տե-
սանել զսուրբ եկեղեցիան մեր
եւ զսրբասէր պաշտօնեայսն մեր ,
զոր ի նմա կարգեալ հաստատե-
ցաք : Եւ եթէ միւսովս յաջո-
ղեցէ մեզ Աստուած երթալ
եւ լնուլ զկարօտութիւն մնացե-
լոցն , գիտեմք զի եւ մեզ բա-
նայ Աստուած զդուռն ողոր-
մութեան իւրոյ՝ ընդ նոյն ճա-
նապարհ երթալ , ընդ որ ոտք
սրբոյս կարապետեն : »

Զայս խորհուրդ խորհելով
աստուած աշնորհ նախարարացն ,
մեծաւ թախանձանօք ածէին

զխոտտովանողն ի հաւանութիւնս
եւ վասն զի ոչ էր սովորութիւն
երբէք բարւոյն ընդդէմ դառ-
նալ, ըստ առաջին սովորութեան
եւ յայսմ վայրի փութացաւ
վաղվաղակի կատարել զհրամա-
նըն զմիաբան հաւանեցելոցն
յաստուածային առաքինութիւ-
նըն : Եկն եմուտ յաշխարհն
Հայոց :

Փութացան եւ ելին ընդ ա-
ռաջ նորա վաղվաղակի արք եւ
կանայք, մեծամեծք եւ փո-
քունք, եւ ամենայն բազմու-
թիւն ազատաց եւ շինականաց :
Անկանէին եւ փարէին զոտիւք
եւ զձեռօք առաջի սրբոյն եւ
տաէին . «Օրհնեալ Տէր Աստուած
ի բարձունս, որ տաքեաց մեզ
հրեշտակ յերկնից՝ բերել մեզ
աւետիս յարութեան, զի լինի-
ցիմք ժառանգք արքայութեան :
Զի ահա ի քեզ կնրադարանեալ

տեսանեմք զամենեսեան զհրա-
ժարեալսն յուսով յարու թեամբ,
եւ զկապեալսն ակնկալու թեամբ
արձակելոյ : Ի քեզ տեսանեմք
եւ զաշխարհիս շինութիւն խա-
ղաղութեամբ . քեւ եկեղեցիքն
մեր ցնծացեալ բերկրին , եւ
քեւ սուրբ վկայքն մեր անդա-
դար լիցին մեզ ի բարեխօսու-
թիւն առ Աստուած : Օրհնեմ
զմեզ , սուրբ հայր մեր . դու ես
բերան հանգուցելոցն , խօսեաց
ընդ մեզ յայտնի օրհնութեամբ,
զի յոգիս մեր լուիցուք ի ծա-
ծուկ զօրհնութիւնս սրբոցն :

« Հորդեցեր ճանապարհ այնո-
ցիկ՝ որ անձկացեալ էին դալ
յերկիր իւրեանց . խնդրեալ յԱս-
տուծոյ՝ զի ստէպ եկեացեն զհետ
սուրբ կարապետիդ : Եւ որպէս
հորդեցեր զարդելեալ ճանա-
պարհ երկրի, բայց եւ յերկինս
զդուռն աղօթից մերոց , զի եւ

մեր մեղաւորաց մտցեն պաղա-
տանք առաջի Աստուծոյ ի բա-
րեխօսութիւն նոցին կապելոց .
եւ մինչ դեռ եմք յերանելի մար-
մինս , որպէս տեսաք զքո երա-
նելի սրբութիւնդ , տեսցուք եւ
զսիրելի անձկալիսն մեր , որ ի
բազում ժամանակաց հարեալ
եւ պաշարեալ եմք յօգիս եւ
մարմինս մեր : Արդ հաւատամք
յանսուտ յոյսն , զի որպէս լցեալ
կատարեցաւ ի քեզ տեսիլս ի
սուրբ սէր քո , այսպէս եւ ընդ
մօտոյ ունիմք տեսանել զճշմա-
րիտ վկայսն Քրիստոսի , որ հա-
նապազ խանդակաթ եմք ի տե-
սիլս երկնաւոր գեղոյ նոցա» :

Բայց երանելի խոստովանողն ,
թէպէտ եւ այսպէս սիրով ըն-
կալեալ եղեւ յամենայն աշխար-
հէն , ոչ ինչ կամեցաւ ամենեւին
մերձենալ առ ոք ըստ մարմնոյ
կարօտութեան . այլ ընտրեաց

իւր տեղի մի զատ յամենայն
բազմամբոյն ժողովրդոց, եւ ա-
ռաքինի եղբարքք երիւք կա-
տարեաց զկեանս իւր մեծաւ
ճգնութեամբ :

Զոր եթէ կամիցի ոք ի կարգ
արկանել, դժուարաւ կարասցէ
ասել զվարս առաքինութեան
նորա : Զի եթէ զաքնութիւնն
ասիցես, իբրեւ զկանթեղ ան-
շէջ կայր զամենայն գեշերս . եւ
եթէ զսակաւապիտութիւնս կե-
րակրոցն, համարեաց՝ եթէ զան-
կերակուր հրեշտակացն բերէր
զնմանութիւն : Եթէ զհեղու-
թիւն ցածութեանն կամիցիս
ասել, ոչ զոք ի կենդանեաց կարի-
ցես դռանել նման նմա . եւ եթէ
զանընչասիրութիւնն կամիցիս
ասել, դարձեալ զոր օրինակ
չսլատորի մեռեալ ի կարասի, ըզ-
նոյն օրինակ ճշմարտութեամբ
եւ առ երանելին իմասջիր :

Անյաղապական ճայնիւ Համա-
սլազորդեալ էր ի պաշտաման ,
եւ անհատ աղօթիւք միշտ ընդ
Աստուծոյ ի բարձունս խօսէր :
Աղ եղեւ նա անհամելոց, եւ խը-
թան ընդոստուցիչ ամենայն հեղ-
դացելոց : Դսրովեցաւ նովաւ ա-
գտհու թիւն, եւ կարի յոյժ ամա-
չեաց նովաւ շուայտու թիւն որ-
կորամուլութեան : Առողջու թիւն
եղեւ նա աշխարհիս Հայոց, եւ
բազում միրաւորք ի ծածուկ նո-
վաւ գտին զառողջութիւն : Եղեւ
նա վարդապետ կատարեալ վար-
դապետաց իւրոց, եւ սուրբ Հայր
խրատտու հարանց իւրոց : Ի լուր
համբաւոյ նորա իմաստնացան
տգէտք, եւ ի տեսիլ մերձաւո-
րութեան նորա զգաստացան
լիտիք : Բնակեալ էր ըստ մարմ-
նոյ ի նեղ խցկանն, եւ ահ սրբու-
թեան նորա արկեալ էր զհեռա-
ւորօք եւ զմերձաւորօք : Զար-

Հուրեցան դեւք եւ փախեան
ի նմանէ, իջին հրեշտակք եւ
բանակեալ էին զնովաւ :

Յոյնք երանի՛ ետուն վասն
նորա աշխարհին Հայոց, եւ
բազում բարբարոսք փութա-
ցան տեսանել զնա մարմնով :
Սիրելի եղեւ նա սիրելեացն
Աստուծոյ, եւ զբազումս ի թըշ-
նամեաց ճշմարտութեանն ած
ի հաւանութիւն սուրբ սիրոյ :
Սկիզբն օրար առաքինութեանն
անդատին ի տղայ տիոց իւրոց,
եւ նովին առաքինութեամբ կա-
տարեցաւ ի վախճան կենաց իւ-
րոց : Որպէս ոչ խառնեցաւ ի
կարգս սուրբ ամուսնութեան
աշխարհիս, այսպէս չեմուտ ընդ
մարմնաւոր պիտոյիւք ամենայն
ապականացու իրաց աշխարհիս :
Եւ եթէ պարտէ պարզաբար ա-
սել, որպէս փոխանակեաց ըզ-
պէտս մարմնոյ ընդ պիտանացու

Հոգեւոր իրաց , այսպէս փոխադրեալ եղեւ յերկրէ ի յերկինս :

ԱՆՈՒԱՆՔ ՆԱԽԱՐԱՐԱՅՆ

Որք կանօք յօժարոշքեամբ վասն սիրոյն Քրիստոսի ետուն զանձինս ի կայանս արհուլի :

Յազգէն Սիւնեաց երկու եղբարք Բարգէն եւ Բակուր. — Յազգէն Արծրունեաց Ներշապունի եւ Շաւասպ եւ Շնգին եւ Մեհրուժան եւ Պարգեւ եւ Տաճատ. — Յազգէն Մամիկոնեից Համագասպեան եւ Համագասպ եւ Արտաւազդ եւ Մուշեղ. — Յազգէն Կամսարականաց Արշալիր եւ Թար, Վարձ, Ներսէն եւ Աշոտ — Յազգէն Ամատունեաց Վահան եւ Առանձար եւ Առնակ. — Յազգէն Գնունեաց Ատոմ. — Յազգէն Դիմաքսենից Թարուլ եւ Սատոյ, երկու եւս այլովք ընկերօք.

— Յագգին Անձեւացեաց Շմաւոն եւ
Զուարկն եւ Առաւան. — Յագգին
Առաւելոնից Փապակ եւ Վարագդին
եւ Դատ. — Յարժրունեաց տոհմէն
Ապրսամ. — Ի Տոհմէն Մանդակուն-
եաց Սահակ եւ Փարսման. — Յագ-
գին Տաշրացեաց Վրկն. — յՌափ-
սոնեան տանէն Բարիկ եւ Յոհան :

Այս երեսուն եւ հինգ արք,
են որ յաւագ նախարարացն, եւ
են որ ի կրօնեղծունիցն, սակայն
ամենեքեան ըստ մարմնոյ են
նախարարազունք, իսկ ըստ հո-
գեւոր առաքինութեանն ամե-
նեքեան երկնային քաղաքացիք,
եւ բազում եւս այլ ազատ մար-
դիկ. են որ յարքունի տանէ,
եւ են որ ի տանէ նախարարացն
իսկ նոցուն, նիզակակիցք եւ
մարտակիցք քաջ նահատակացն,
եւ ամենեքին սոքա կամօք
մատնեցան ի սուրբ կապանս
չարչարանացն :

Այլ մեք առ այժմ ոչ ընդ այս եմք զարմացեալ միայն՝ զի կամօք չոգան մտին ի փորձութիւնն , այլ առաւել ընդ այն եմք սքանչացեալ , զի մարդիկ փափուկ իբրեւ զնոսա՝ ընդարձակասուն բնակիչք ծիւնեղէն լերանց՝ եղեն բնակիչք խորշակաբեր դաշտաց : Որ զօրէն ազատ էրէոյ շրջէին ի մէջ ծաղկաբեր լերանց , ընկեցան ի բոցակէզ աշխարհն արեւելից կապեալ ոտիւք եւ կապեալ ձեռօք : Հաց նեղու թեան եւ ջուր կարօտանաց , խաւարարդել ի տուէ եւ անլոյս ի գիշերի , անվերարկուք եւ անանկողինք , դադանարար դետնախշտիք լինէին զինն ամ եւ զվեց ամիս : Եւ այնպէս մեծաւ խնդութեամբ տանէին զնեղութիւնն , զի ամենեւին ոչ ոք տրտունջ հայհոյութեան ի բերանոյ նոցա լուաւ ,

այլ յորդառատ գոհացողութիւն
ըստ նմանութեան բարեկեցիկ
մարդկան, որ են յաստուած-
պաշտութեան :

Եւ մինչդեռ էին յայնպիսի նե-
ղութեան, կարծիք եղեն ի միտս
թագաւորին՝ թէ առ յոյժ վշտին
ձանձրացեալ են դառնութեան
կենօքն իւրեանց : Յղեաց առ
նոսա զմեծ հազարապետն եւ
ասէ. « Գոնեայ յայսմ հետէ ըզ-
գաստացայք յանձինս ձեր, եւ
մի՛ կայք ի նոյն յամառութեան.
Երկիր պագէք արեգական, եւ
արծակիք ի շարաշար կապա-
նացդ, եւ ունիք անդրէն զիւրա-
քանչիւր հայրենի կեանս ձեր » :

Ետուն պատասխանի երանե-
լիքն եւ ասեն. « Առ մի՞րձ ինչ
եկեալ հարցանես ցմեզ, եթէ
արդարեւ թագաւորն իսկ յղեաց
զքեզ » : Երդուաւ հազարապետն
եւ ասէ. « Չիք այդրբան աւելի

կամ պակաս՝ որ ոչ ի բերանոյ
 նորա ելեալ է յ։ Ասեն ցնա
 անդրէն . « Որք միանգամ աշա-
 կերտեալ են ճշմարտութեանն,
 ոչ երբէք փոխին ի նմանէ . այլ
 որ ենն՝ նոյն կան։ Միթէ յայն-
 ժամ առ շիմանալ ինչ պնդեցաք,
 եւ այսօր նեղութիւնս իմաստ,
 նացոյց ինչ զմեզ . ոչ այնպէս։
 Այլ զղջումն մտաց մերոց այս է,
 եթէ ընդէ՞ր ընդ առաջինսն չկա-
 տարեցաք զկեանս մեր։ Բայց
 արդ աղաչեմք զքեզ եւ քեւ ըզ-
 թաղսւորն ձեր, մի՛ այլ վասն
 այդպիսի իրաց հարցանէք ցմեզ՝
 այլ զինչ եղեալ է ի մտի ձերում
 վասն մեր՝ կատարեցէք յ։

Իբրեւ լուաւ զայս մեծ հազա-
 րապետն, յոյժ գովեաց ի միտս
 իւր զպնդութիւն հաստատու-
 թեան նոցա . եւ յայնմ հետէ
 սկսաւ արկանել սէր ընդ նոսա
 իբրեւ ընդ սիրելիս Աստուծոյ։

Եւ բազում բանիւք ողորանօք
ածէր զթագաւորն ի հաւանու-
թիւն, զի թողու թիւն արասցէ
նոցա իկապանացն իւրեանց: Զի
թէպէտ եւ փոխեցաւ նա ի գոր-
ծոյ հազարապետութեանն ար-
քունի, եւ ի բազում իրս գտաւ
մնասակար, ինքն իսկ յանձն իւր
կրթէր զաւեր աշխարհին Հայոց.
վասն որոյ եւ մեծաւ անարգա-
նօք յուղարկեցաւ ի տունն իւր,
սակայն զկապելոցն ոչ երբէք
չարախօս կամեր լինել մինչեւ
ցօր վախճանի կենաց իւրոց:

Իսկ յերանելեացն բազումք
ի նոցանէ որ մանկագոյնքն էին՝
ուսան զգալրութիւն հայրենի
աշխարհին իւրեանց, եւ եղեւ
նոցա այն կերակուր հոգեւոր,
որով զանձինս քաջալերէին եւ
զընկերան մխիթարէին: Եւ այն-
պէս զմայլեցան ի միտս եւ յո-
գիս իւրեանց, զի եւ որ ծերա-

դոյնքն էին ի նոցանէ՝ փափկա-
ցան մատաղացան մանկացան ,
Զի թէպէտ եւ փրկու թեան ժա-
մանակքն անցեալ էին , սակայն
բազում սաղմոսս ի բերան առ-
եալ՝ հոգեւոր երգակից լինէին
մատաղերամբ բազմու թեան ման-
կըտւոյն :

Եւ այնպէս բարձրացուցա-
նէին զպաշտօնն սրբութեան ,
մինչեւ ոմանք ի դառն դահ-
ճացն՝ մեծապէս քաղցրութիւն
անկանէր ընդ լսելիս նոցա , եւ
որչափ ի ձեռս իւրեանց էր , ար-
տաքոյ արքունի հրամանին դիւ-
րութիւն առնէին նոցա , եւ սէր
խնամոյ ունէին առ ամենեւեան ,
եւ բազում անգամ զմարմնաւոր
պէտս նոցա շնուին նոքա : Մա-
նաւանդ զի նշանք եւս բժշկու-
թեան յԱստուծոյ յաջողեալ լի-
նէր ի ձեռս նոցա . որպէս զի
բազումք ի դիւահարաց սրբե-

ցան ի նմին քաղաքի՝ ուր կա-
պեալքն կային։ Իբրեւ ոչ զքոյր
առ նոսա քահանայ, դիմէին առ
նոսա հիւանդք եւ ակոտած ետք
քաղաքին, եւ ընդունէին ի նո-
ցանէ զիւրաքանչիւր ցաւոց զա-
ռողջութիւն։

Նա եւ որ մեծ իշխանն էր
աշխարհին, զոր եւ Հարեւշդոմ
Շապուհ անուանէին, եւ նմա
իսկ յանձն էին ամենայն պատ-
ժաւորքն, մեծապէս գութ սի-
րոյ էարկ առ ամենեւեան։ Ըզ-
ծ երս ի նոցանէ առ հարս ունէր,
եւ զմանկագոյնս ի նոցանէ իբրեւ
զսիրելի որդիս գգուէր։ Բա-
զում անգամ գրեաց եւ եցոյց
յարքունիս զվիշտս նեղութեան
կապելոցն, եւ զառն առն իւրա-
քանչիւր զբարս արնուականու-
թեանն ցուցանէր նոցա։ առա-
ջի մեծ ամեծացն տառապէր ջու-
նայր ազգի ազգի հնարիւք, մին-

չեւ բազում բարեխօսիւք ածին
ի հաւան զթագաւորն : Հրամա-
յեաց լուծանել զկապանս նոցա,
եւ բառնալ ի նոցանէ զսուգ-
պատուհասին, եւ ագանել նոցա
հանդերձ զօրէն նախարարու-
թեանն . կարգեաց նոցա ռոճիկ,
եւ զսպարապատութիւն սպառա-
զինութեանն հրամայեաց յար-
քունուստ : Գրեաց եւ յանձն ա-
րար մեծ սպարապետին, զի ընդ
զօրս արքունի երթիցեն ի գործ
սպառերազմի :

Եւ իբրեւ այս այսպէս կար-
գեցաւ, եւ կազմեցաւ նոր հրա-
ման թագաւորին, ի բազում տե-
ղիս՝ ուր եւ հասին՝ առաւելեալ
գտան ի գործ արութեան, մին-
չեւ գովութեան հրովարտակ
վասն նոցա ի Դուռն տային : Որ-
պէս զի քաղցրացաւ իսկ մտաց
թագաւորին, հրամայեաց զամե-
նեանն ածել զառաջեաւ : Եկին

եւ յանդիման եղեն Յաղկերուի
արքայից արքային: Եւ տես զնոսա
զուարթու թեամբ, խօսեցաւ ընդ
նոսա բանիւք խաղաղութեամբ,
եւ խոստացաւ տալ նոցա զիւրա-
քանչիւր իշխանութիւն ըստ
կարգի հայրենի պատուոյն, եւ
արձակել զնոսա յաշխարհն օրի-
նօք քրիստոնէութեանն, յորոյ
վերայ եւ մեծապէս էին չար-
չարեալ:

Եւ մինչդեռ անդէն մեծաւ
խնդութեամբ շրջէին ի կարաւա-
նին առաջի թագաւորին, ի նմին
ժամանակի հասանէր վախճանկե-
նաց թագաւորին՝ յինն եւ տաս-
ներորդ ամի թագաւորութեանն
իւրոյ: Եւ ընդ հակառակս ե-
լեալ երկու որդիք նորա ի վերայ
տէրութեանն կռուէին. սաստ-
կանայր գործ դառնութեան
պատերազմին զերկուս ամս:

Եւ մինչդեռ նոքա յայնմ խռո-

վութեանն էին, ապառաժեաց
 եւ Աղուանից արքայն. վասն զի
 քեռորդի էր նոցա, եւ ըստ
 կարգի հայրենի հաւատոցն՝
 քրիստոնեայ էր յառաջ, եւ Յազ-
 կերտ արքայից արքայ բռնի մոգ
 արար: Եւ նորա գտեալ ժամա-
 նակ անձինն պարապոյ, հարկե-
 ցաւ զանձն ի մահ դնել. լաւ հա-
 մարեցաւ մեռանել ի պատե-
 րազմի, քան ուրացու թեամբ ու-
 նել զթագաւորութիւնն: Վասն
 այսր ամենայնի յապաղու մնեղ եւ
 արձակելոյն նոցա յաշխարհն,
 իսկ կրտսեր որդւոյն Յազկերտի
 դահեակն, Ռահամանուն ի Միհ-
 րան տոհմէն, թէպէտ եւ ետես
 զգունդն Արեաց ընդ երկուս
 բաժանեալ, սակայն կիսովն դա-
 զանաբար յարձակեցաւ ի վե-
 րայ երէց որդւոյ թագաւորին.
 հար, սատակեաց զգունդն, եւ
 ձերբակալ արարեալ զորդի թա-

գաւորին՝ անդէն ի տեղւոջն
հրամայէր սպանանել, եւ զմնա-
ցեալ զօրսն տօնէր հաւանեցու-
ցանէր, եւ առնէր միաբանու-
թիւն ամենայն Արեաց գնդին.
եւ թագաւորեցուցանէր զիւր
սանն, որում անուն է Պերող:

Զի թէպէտ եւ Արեաց աշ-
խարհին առնէր մեծապէս խա-
ղաղութիւն, սակայն Աղուանից
արքայն ոչ կամէր նուաճել անդ-
րէն ի ծառայութիւն. այլ խրա-
մատեաց զպահակն Ճորայ, եւ
անցոյց յայս կոյս զզօրսն Մաս-
քթաց. միաբանեաց զմեծասան
թագաւորս զԷառնորդայսն, եւ
ընդդէմ եկաց պատերազմաւ
Արեաց գնդին, եւ բազում վնա-
սըս սրար զօրացն արքունի:
Թէպէտ եւ երկիցս եւ երկիցս ե-
տուն հրովարտակ աղաչանաց,
ոչ ինչ կարային տօնել զայրն ի
հաւանութիւն. այլ գրով եւ

սլատդամաւ յանդիմանէր զնո-
սա՝ վասն զուր աւերածի աշ-
խարհին Հայոց։ Յիշեցուցանէր
նոցա զմահ նախարարացն եւ
զչարչարանս կապելոցն։ « Ի վե-
րայ այնչափ սիրոյ եւ վաստա-
կոց, փոխանակ կեանս առնելոյ՝
զարեւ հատէք, ասէր։ Լաւ լիցի
ինձ, ասէ, զնոցա չարչարանսն
յանձն իմ առնուլ։ Քան թողուլ
զքրիստոնէութիւնն »։

Եւ իբրեւ տեսին, թէ ոչ
բռնութեամբ եւ ոչ սիրով կա-
րացաք ածել ի հաւանութիւն,
դանձա սաստիկս ետուն տանել
յաշխարհն յայլանդրաց, բացին
զդրունս Ալանաց եւ հանին
զունդ բազում ի Հոնաց, եւ
կռուեցան տարի մի ընդ Աղուա-
նից արքայի։ Թէպէտ եւ թօթա-
փեցան եւ ցրուեցան զօրքն իւր
ի նմանէ, սակայն զնա ոչ կարա-
ցին հնազանդել։ այլ եւ հար-

ուածք եւս մեծամեծք հասին ի վերայ նոցա, էր որ կռուով եւ էր որ ակառիւ չարչարանօք : Եւ յայնչափ ժամանակաց ընդ երկարել պաշարմանն, մեծ կէս աշխարհին աւերեցաւ, այլ ոչ ոք ի նմանէ երկմտեալ բաժանեցաւ :

Յղեաց առ նա դարձեալ թագաւորն Պարսից, « Զքոյրդ իմ, ասէ եւ վքեռորդիդ ի բաց տուր ածել, զի ի բնէ մոգք էին եւ դու քրիստոնեայ արարեր, եւ աշխարհդ քեզ լիյի : » Իսկ սքանչելի այրն ոչ ի տերութեանն վերայ կռուէր, այլ յաստուած պաշտութեանն : Զմայրն եւ ըզկիսնն ետ տանել, եւ զաշխարհն բովանդակ ի բաց եթող . եւ ինքն զաւետարանն առ եւ յաշխարհէն ի բաց կամէր գնալ :

Զայս իբրեւ լուաւ թագաւորն կարիզեզ իւր ապաշաւ անկանէր ի միտս նորա, եւ զամենայն

փնասս իրացն զհարբն իւրով ար-
 կանէր: Անսուտ երգումն կնքէր
 եւ տայր տանել առ նա, եթէ
 յաշխարհէդ միայն մի՛ գնար,
 եւ զինչ ասես առնեմ: Խնդրեաց
 զմանկութեան սեփհականն, զոր
 հօր իւրոյ շնորհեալ էր նմա ի
 տղայութեանն հազար երգ. առ
 զայն ի թագաւորէն, եւ նստաւ
 ի նմա միայնակեցօք հանդերձ -
 եւ այնպէս հանապազորդեաց
 զինքն յաստուածային պաշտա-
 մանն, զի եւ չյիշէր ամենեւին
 թէ եւ թագաւոր լեալ իցէ յառաջ:
 Եւ այս ամենայն յերկար խռո-
 վութիւնք, որ եղեն մինչեւ ի
 հինգերորդ ամն Պերողի արքա-
 յից արքայի, պատճառք եղեն
 չարձակելոյ նախարարացն Հայոց
 այլ ռոճկաւ եւ ի տաճար մտա-
 նել յարքունիս մեծապէս ա-
 ռառացոյց քան զամաց սովո-
 րութիւնն:

Եւ ի նմին հինգերորդ ամին
 դրազմացնոցա անդրէն զկեանս
 շնորհեաց, եւ այլոցն առ յոյսն
 խոստացաւ՝ յամն վեցերորդ մի-
 անգամայն արձակել զամենե-
 սեան կենօք եւ պատուով :

Բայց ի տեղի այսր ինձ դար-
 ձեալ դալ պիտի :

Իսկ կանայք երանելի առա-
 քինեացն եւ կապելոցն եւ անկե-
 լոցն ի պատերազմին՝ ընդ ամե-
 նայն աշխարհն Հայոց համօրէն
 համարել ես ոչ կարեմ. զի բա-
 զում այն են զոր ոչ գիտեմ,
 քան թէ գիտիցեմ. Զի հինգ
 հարիւրով չափ յսկանէ յանուա-
 նէ ճանաչեմ. ոչ միայն որ աւա-
 դագոյքն էին, այլ դրազումս
 ի կրտսերագունաց անտի :

Ամենեքեանմիահամուռ զերկ-
 նաւոր նախանձ բերելով, ոչ ինչ
 ընդհատ երեւեցան յայնցանէ՝
 որ ոչ ճաշակեցին զաշխարհ :

Քանզի եթէ աւագագոյնք էին,
եւ եթէ մանկագոյնք, զմի առա-
քինութիւն հաւատոյ զգեցան :
Ոչինչ յիշեցին ամենեւին զանուն
փափկութեան մայրենի ազա-
տութեանն, այլ իբրեւ մարդք՝
որ վշտամբերք լեալ իցեն անդա-
տին ի շինական սովորութեանցն
տանջելով վարեալ զկեանս աշ-
խարհիս, անդրագոյնք եւս քան
զնոսա յանձն առին զհամբերու-
թիւն վշտաց :

Ոչ միայն յոգիսն մխիթարեալ
կացին առ աներեւոյթ զօրու-
թիւն յուսոյն յաւիտենից, այլ եւ
մարմնոյ նեղութեամբք առաւել
եւս բարձին զբռն ծանրու-
թեան : Զի թէպէտ եւ ունէին
զիւրաքանչիւր ճեռնասուն սպա-
սաւորս : ոչ ոք երեւէր ի նո-
ցանէ՝ թէ ո՞ր տիկինն իցէ եւ կամ
որ նաժիշտն . մի համդերձ էր
հասարակաց, եւ միապէս գետ-

նախշտիք երկոքեան։ Ոչ ոք ու-
մեք անկողնարկ լինէր․ քանզի եւ
չճանաչէին իսկ զխոտեղէնսն ըն-
տրել ի միմեանց․ մի գոյն թխու-
թեան յիսիրայլոցն, եւ մի գոյն
սեւութեան սնարից բարձիցն։

Ոչ գոյր նոցա համեմխախա-
մաքք անուշարար առանձինն, եւ
ոչ հացարարք որոշեալ ի պէտս
սպասու ըստ ազատաց կարգի,
այլ հասարակաց էր։ Շաբաթա-
մուտն ըստկարգի միայնակեցաց,
որ յանաստի բնակեալ են։ Ոչ
ոք ումեք ջուր ի ձեռս արկա-
նէր, եւ ոչ կրտսերք աւագաց
դաստառակս մատուցանէին․
չանկաւ օշնան ի ձեռս յափկա-
սուն կանանց, եւ ոչ մատուցաւ
եւղ ի զուարթութիւն խրախու-
թեան։ Չեղան առաջի սուրբ
սկտեղք, եւ ոչ անկան բաժա-
կակալք յուրախութիւն։ չեկաց
ուրուք նոցանաւիրակ առ դուրս,

Եւ ոչ կոչեցան սլաւոսւականք
յարանց ի տաճարս նոցա . չյի-
շեցան նոցա՝ թէ գուցէ ոք ամե-
նեւին ի բնակասնունդ դայեկաց
Եւ կամ բնաւ ի սիրելի հարա-
զատաց :

Փոշոտեցան եւ ծխոտեցան
սրահակք եւ սրսկապանք նորեկ
հարսանց , եւ սարդի ոստայնք
ձգեցան ի սենեակս առաքա-
տաց նոցա . կործանեցան բարձ-
րադահք տաճարաց նոցա , եւ
խանդարեցան սսլաք երախա-
նաց նոցա . անկան կործանեցան
ապարանք նոցա : եւ տապալեալ
աւերեցան ամուրք տպաստանի
նոցա : Չորացան ազազեցան բու-
րաստանք ծաղկոցաց նոցա , եւ
դաշտախիլ եղեն որթք զինեբեր
այգեաց նոցա :

Աչօք իւրեանց տեսին գլափշ-
տակութիւն արարոց իւրեանց ,
եւ ականջօք իւրեանց լուան ըղ-

չարչարանսս վշտից սիրեւեաց իւրեանց. առան դանձք իւրեանց յարքունիս, եւ ոչ մնացին ամենեւին զարդք երեսաց իւրեանց:

Տիկնայք փափկասունք Հայոց աշխարհին, որ գրգեալք եւ գգուեալք էին յիւրաքանչիւր բառոեռունս եւ ի գահաւորակրս հանապազ բոկ եւ հետի երթային ի տունս աղօթից, անձանձրոյթ խնդրեալ ուխտիւք՝ զի համբերել կարասցեն մեծ ի նեղութեան: Որ ի մանկութենէ իւրեանց սնեալ էին ուղղովք զուարակաց եւ ամճովք էրէոց, խոտաբուտ կենօք իբրեւ զվայրենիս ընդունէին զկերակուրն մեծաւ խնդութեամբ, եւ ոչ յիշէին ամենեւին զսովորական փափկութիւնն: Սեւացեալներկան մորթք մարմնոյ նոցա, վասն զի ցերեկ արեւակէզք էին եւ զամենայն գիշերսն գետնաբեկք:

Սաղմոսք էին մշտնջենաւորք՝
մրմուռնջք ի բերանս նոցա, եւ
մխիթարութիւնք կատարեալք
ընթերցուածք մարգարէիցն :
Միաբանեցին երկու երկու իբրեւ
ամուլք հաւանք եւ հաւասարք՝
ուղիղ տանելով զակօսն արքա-
յութեան, զի առանց վրիպելոյ
հասցեն ի նաւահանգիստն խա-
ղաղութեան :

Մոռացան զկանացի տկարու-
թիւն, եւ եղեն արուք առաքի-
նիք ի հոգեւոր սլատերազմին .
մարտ եղեալ կռուեցան ընդ
մեղսն կարեւորս, հատին կտրե-
ցին եւ ընկեցին զմահաբեր ար-
մատս նորա : Միամտութեամբ
յաղթեցին խորամանկութեան,
եւ սուրբ սիրով լուացին զկա-
պուտակ ներկուածս նախան-
ձուն . հատին զարմատս ագահու-
թեան, եւ չորացան մահաբեր
պտուղք ոստոց նոցա : Սոնար-

Հուլիսեամբ կռքեցին զամբարտա-
ւանութիւն , եւ նովին խոնար-
հութեամբ հասին երկնաւոր
բարձրութեանն : Աղօթիւք բա-
ցին զփակեալ դրունս երկնից ,
եւ սուրբ խնդրուածովք իջու-
ցին զհրեշտակս ի փրկութիւն .
լուան աւետիս ի հեռաստանէ ,
եւ փառաւորեցին զԱստուած
ի բարձունս :

Այրիք որ ի նոսա էին՝ եղեն
վերստին հարսունք առաքինու-
թեան , եւ բարձին յանձանց ըզ-
նախատինս սյրութեանն : Իսկ
կանայք կապելոցն կամօք կա-
պեցին զմարմնաւոր ցանկութիւ-
նըս , եւ եղեն կցորդ չարչարա-
նաց սուրբ կապելոցն . ի կեանս
իւրեանց նմանեցին քաջ նահա-
տակացն մահուամբ , եւ ի հե-
ռաստանէ եղեն վարդապետք
մխիթարիչք բանտարդեւեացն :
Մատամբք իւրեանց վաստակե-

ցին եւ կերակրեցան , եւ զկար-
գեալ ռոճիկ նոցա յարքունուստ՝
ամ յամէ թոշակ առնէին եւ
տային տանել նոցա մխիթարու-
թիւն : Անարիւն ճալռանց նմա-
նեցին , որ երգոյն քաղցրու-
թեամբ առանց կերակրանաց
կեան , եւ կենդանի են միայն
զօդն ծծելով , զանմարմնոցն
բերեն զնմանութիւն :

Բազում ձմերաց հալեցան սառ-
նամանիք . եհաս գարուն եւ ե-
կին նորեկ ծիծեռունք . տեսին
եւ խնդացին կենցաղասէր մար-
դիկ , եւ նոքա ոչ երբէք կարա-
ցին տեսանել զանձկալիսն իւ-
րեանց : Մաղիկք գարնանային
յիշատակեցին զպսակասէր ամու-
սինս նոցա , եւ աչք իւրեանց
կարօտացան տեսանել զցանկալի
գեղ երեսաց նոցա : Սպառեցան
բարակք որսականք , եւ խցեալ
կուրացան արշաւանք որսորդաց :

Բնագրօք յիշատակեցան նոքա,
 եւ ոչ մի տօնք տարեկանաց ոչ
 ածին զնոսա ի հեռաստանէ . ի
 ճաշակատեղս նոցա հայեցան եւ
 արտասուեցին, եւ յամենայն յա-
 տեանս յիշեցին զանուանս նոցա:
 Բազում արձանք կանգնեալ էին
 յանուն նոցա, եւ անուանք իւ-
 րաքանչիւր նշանակեալ ի նոսա:

Եւ իբրեւ այնպէս յամենայն
 կողմանց ալէկոծ լինէին միտք
 նոցա, ոչ ինչ կասեալ թուլացան
 յերկնաւոր առաքինութենէն:
 Արտաքնոցն երեւէին իբրեւ այ-
 րիք սգաւորք եւ չարչարեալք,
 եւ յոգիս իւրեանց զարդարեալք
 եւ մխիթարեալք երկնաւոր
 սիրով:

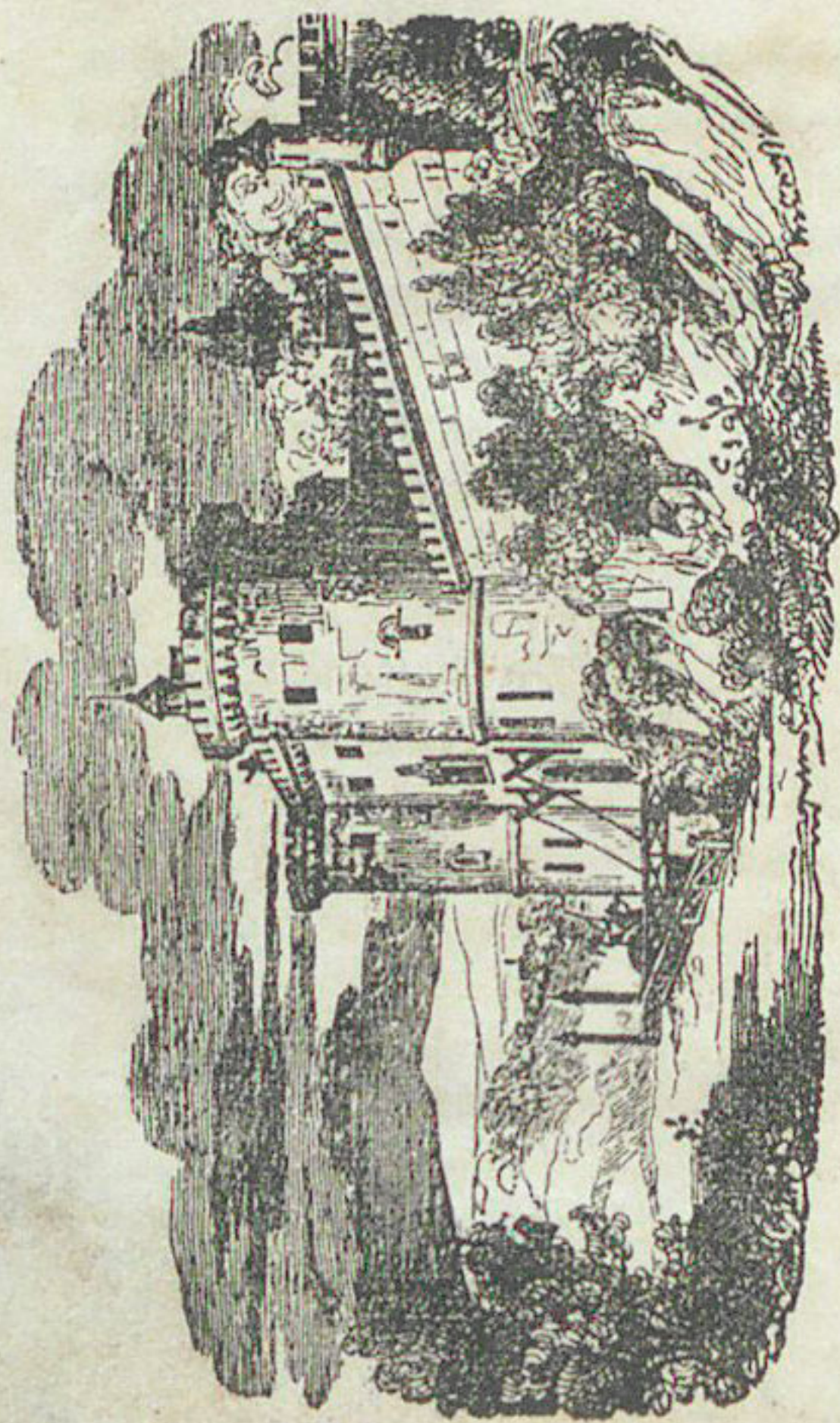
Ոչ եւս սովորեցին հարցանել
 զեկեալսք ի հեռաստանէ, եթէ
 երբ լինիցի մեզ տեսանել զսի-
 րելիսն մեր. այլ այն էին իղձք
 աղօթից նոցա առ Աստուած եթէ

որպէս սկսանն քաջութեամբ ի
նմին կատարեսցին լի երկնաւոր
սիրովն :

Եւ մեք եւ նոքա հասարակ
ժառանգեսցուք զքաղաքամայրն
բարեաց , եւ հասցուք խոստա-
ցելոց սիրելեացն Աստուծոյ ի
Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր :

Վ Ե Ր Զ

ԲԱՆ ԽՐԱՏՈՒ

ԵՂԻՇԷՒ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

ՅԱՂԱԳՍ

ՄԻԱՆՁԱՆՑ

Մարդիկ, որ են ի մարմնի եւ
կամօք ետուն զանձինս իւրեանց
յաստուած պաշտութիւն, ան-
դրստին ի տղայութենէ խո-
կան՝ կրթին ի վշտամբերութիւն,
հեռանան ի հայրենի բնակու-
թենէն, եւ վարին յանապատ
յանչէն երկիր. ոչ իբրեւ չա-
րակնելով նախանձոտք փախու-
ցեալք ի բազմամարդոյ աղքա-
տաց, այլ զի տեսանեն զաշ-
խարհս լի ամենայն չարեօք,
խոյս տան ի խորշս եւ ի ստո-
րոտս անապատ վայրաց:

Զոր տեսանեմք իսկ յաճախ
ի կողմանս հարաւոյ բազմու-
թիւն արանց՝ առանց կանանց

միաբանութեան, յազգաց եւ ի
լեզուաց զմիով վայրօք հասեալք,
ժողովեալք իրրեւ ի հայրենի
գաւառս՝ առնեն զբնակութիւ-
նքս երկու ընդ երկուս, եւ
կամ երեք ընդ երիս, եւ կամ
եւս բազումս քան զսոյնս : եւ
շինեն իւրաքանչիւր խցկունս
զատուցեալս ի միմեանց . որմք
դուղնաքեայ առ ցրտոյն պահ-
պանութիւն, եւ զոյգ նմին ձե-
ղուն՝ առ արեգական պահպա-
նիլ . յատակք անպաճոյճ՝ շա-
տացեալք խոտեղէն անկողնօք :
եւ քանդի բնութիւնս մեր դու-
ղակ է՝ սիրէ ծածկել զմերկու-
թիւն, առնեն եւ նոքա հան-
դերձս անպաճոյճս եւ յոյժ գը-
ծուճս, կողորս ամարանի եւ թե-
զանաւորս ձմերանի, արկանեն
եւ աղարսղոնս մեկնաւորս :

Մանաւանդ ի պարս չրջագայ
անդադար պաշտամանն՝ երգս

Հոգեւորս Հօրն բոլորեցուն մա-
տուցանեն զուարթ Հոգւով :
Կան ընդդէմ միմեանց զաչս ի
վայր արկեալ՝ զծայրս ոտից մա-
տանցն նկատելով, իբր թէ մի
կէտ տեսակի ամենեքեան Հա-
յեացին . զաչ ձեռն ի վերայ ծը-
նօտին եղեալ եւ զահեակն ի
վերայ կրծիցն , որպէս կարծեմ
ուսեալ ի բնական Հարցն , Եր-
կու են պատուականագոյնք ի
մարմնի, կենդանական եւ խո-
հական, երկօքումքք երկօցունց
սպասաւորեալ . կենդանականին
սրտմտականն է հակառակ . իսկ
խոհականին արտաբերական
բանս : Արդ ձախուն զերասա-
նակ ի ձեռն առեալ՝ զսրտմտա-
կանն սանձակոծիցէ , եւ զաջ
ձեռն ի վերայ աջոյ ծնօտին
եղեալ՝ խոհականին սպաս ունի
առ դրան բերման բանին, զի
մի՛ այլակուլթիւն յուղիղ փա-

ռատրութիւնն խառնեացի : Եւ
ընդ այսու երկու մասամբքս
նահանջին ամենայն զգայու-
թիւնքս . աչք յուղիղ տեսու-
թիւն եւ ականջք ի զգաստ լսո-
ղութիւն . միտք ի սուրբ իմաս-
տութիւն եւ այլն ըստ իւրա-
քանչիւր մասին :

Եւ իբրեւ այսպէս կարգեալք
եւ յօրինեալք, ամենեքեան ի
նմանութիւն վեցթեւեան սե-
րովբէից շուրջ պարփակեալք ,
ձայնս անհատս ի վեր հնչեցու-
ցանեն , եւ օրհնութիւն եռա-
շափս ի խորհուրդս միաբանու-
թեան արարչին իւրեանց բոլո-
րեն : Զտիւն ամենայն պարա-
պեն երգոցն քաղցրութեան ,
յագեալք եւ զմայլեալք ի կերա-
կուրսն երկնայինս՝ առլցեալք
հասանեն ի ժամ երեկոյին : Եւ
քանզի մարմին ունին ըստ բնու-
թեանս մերում զգայութեանս,

ուտեն՝ զի մի՛ քաղցիցեն, եւ ըմ-
պեն՝ զի մի՛ ծարաւեսցին :

Արդ դու իբրեւ լսիցես զու-
տելն, մի՛ առ մերս ընթանայ-
ցես. զի հաց է նոցա անպա-
ճոյճ եւ բանջար վայրենի՝ զոր
համով աղին համեմեն, եւ ջուր
յատակ՝ զոր յամպոց բերմանէ
ի գուբս ժողովեն : Սակայն եւ
զայս ոչ երբէք ի տուրնջեան
մատուցանեն ի դարմանս պի-
տոյից մարմնոց. այլ միաբանս պա-
հելով զերկայնութիւն աւուրն.
տեղի տան արեգական մտանե-
լոյ. ձգեն երկայնեն զերեկունն,
մինչեւ աստեղք յիւրաքանչիւր
կայտնս պայծառանան. գոհա-
նան իբրեւ ընդ մի բերան ասելով.
Ի խաւարային ժամու զխաւարա-
յին կերակուրս խաւարային մար-
մնոյս տացուք :

Եւ զայս ասելով, ի ձայն
բարձր փառատրեն զսուրբ Եր-

րորդու թիւնն, խնդալից ուրա-
խութեամբ ակըմբին յիւրաքան-
չիւր տեղիս : Եւ որպէս ասա-
ցաքն՝ ուտեն հաց եւ զոպա, եւ
ըմպեն ջուր ցուրտ : Քանզի գոն
ի նոսա ծերք փափկավարք, մա-
տուցանեն ջուր ջերմ, զոր եւ
բարեխառն անուանեն . այլ գինի
եւ կամ այլ ինչ զանազանեալ,
եւ գտանի ոչ ի սուրբ միայնա-
նոցս նոցա :

Եւ յարուցեալ յանպաճոյճ
ընթրեացն, միաբանութեամբ
ասեն . Փառք քեզ Տէր, փառք
քեզ թագաւոր մեր, զի ետուր
մեզ կերակուր ուրախութեան .
լցո՛ զմեզ Հոգւով սրբով, զի
գոցուք առաջի քո հաճոյք,
եւ մի՛ ամաչեսցուք . զի դու
հատուցանես իւրաքանչիւր ըստ
գործոց իւրեանց : Եւ այսպէս
տեսառնադրելով զինքեանս՝ տան
զանձինս սակաւ մի անօսր քնոյ .

զի մի՛ տհալ կերակրովք գեղե-
ցիկ շինուած մարմնոյն շփո-
թեալ խանգարիցի : Նա եւ եթէ
յամեն եւս ի քունն, երազ հո-
գեկան տեսանեն, եւ անդէն
զանուրջսն մեկնեն իբր զբանս
սուրբ մարգարէիցն :

Եւ զարթուցեալք առ հասա-
րակ անդէն ի շրջանս պարուց
բոլորին . ոչ հակառակք եւ ոչ
ընդդիմացեալք, քաղցր հաւա-
նութեամբ եւ հեզ հանդար-
տութեամբ : Առաջնորդք դա-
սուցն հնչումն ձայնի արձակեն,
երգս հոգեւորականս քաղցրա-
նուագս փոփոխելով . իսկ այլ
կրսերագոյնքն ձայնիցն միտ
դնելով, խառնեն զիւրաքանչիւր
բարբառսն յարմարելով եւ կազ-
մելով զմիարանութիւն հնչմանն,
զի իբրեւ ի միոջէ բերանոյ ա-
մենայն բազմութիւն ձայնիցն
հնչիցէ : Եւ այսպէս յերկարե-

լով զձայնաւոր պաշտօնն . ծուներ
դնեն ամենեքեան , յաղօթա
կան լռութեամբ . եւ ի ձեռն
առաջնորդի աղօթիցն կանգ-
նեալք ամենեքեան զփառատ-
րութիւնն կատարեն :

Եւ կատարեալ զտուրնջեան
պաշտօնն , լաւ համարեցան ըզ-
դիշերսն վաղայարոյց լինելով
մինչեւ յառաւօտ աղօթիցն սլա-
րապեալք , եւ ընթեռնուն զգիրս
սուրբս . իսկ որք ունին շնորհս
վարդապետութեան , առնեն
մեկնութիւնս ի մխիթարութիւն
լսողացն : Պատմեն վասն լինե-
լութեան աշխարհին յոչընչե-
եղեալ , եւ կարգեալ մի ըստ
միոջէ զխրատս բարեաց կարգեն
ի լսելիս ժողովրդոցն վկայու-
թեամբ սուրբ գրոց : Եւ այս-
պէս ուսուցանելով մինչեւ մո-
ռանալ լսողացն զամենայն իրս
աշխարհականս , եւ չյիշել ամե-

նեւիմբ զհարկաւոր կերակուր եւ
ըմպելիս :

Եւ այնպէս ուրախացեալք ի
սէրն Աստուծոյ, մինչեւ չհամա-
րեալ զինքեանս ի մարմնի, այլ
յերկինս . եւ հեշտութեամբ ան-
ցուցանեն զերկայնութիւն գի-
շերոյն մինչեւ յառաւօտ: Քանզի
սոսկացեալք են յերկրէս եւ
զգեցեալք զերկինս : Ամաչէ մահ
առ դրունս նոցա, եւ դառնացան
դժոխք յիջանել նոցա : Կենդա-
նութիւն նոցա դրունք են ա-
ղօթից աշխարհի, եւ ոսկերք
նոցա դանձ են ամենայն ապա-
ւինելոց: Կուր նոցա յորդորիչ է
ամենայն հեղգացելոց, եւ գործք
նոցա վարդապետութիւն ամե-
նայն կամեցողաց, դասակիցք են
հրեշտակաց, եւ օթեւանք Սուրբ
Երրորդութեանն :

Արդ զայս ամենայն գիտելով,
եղբարք, պարտիմք թեւակո-

խել. եւ զնոյն նախանձ սրբութեան յանձինս բերելով, նմանողք լիցուք այնպիսւոյ բազմագունդ միայնացելոց յաշխարհէ եւ դիմելոց ի քաղաքամայրն վերին, որ ազատ է յախտից երկրաւորաց. քանզի ընկերակիցք են մերոյ բնութեանս, որ զօրացուցանէ զտկարութիւնըս : Միայն կամեաց, բունն հար հաւատովք, յուսա, սիրեա, եւ կարեա տեսանել զայնպիսի նահատակութիւն : Զի ոչ ինչ համեմատ են չարչարանք ժամանակեանք առ կեանսն՝ որ պատրաստեալ է այնպիսի ճշգնողաց :

Քանզի յոյժ իսկ երկուցեալ եմ ես ընդ հեղգութիւնս մեր. գրեթէ զամենեւեան տեսանեմ թաւալեալ յերկրաւոր ստացուածս : Իսկ արդ բնութիւնս իմ ո՞չ կշտամբեալ յանդիմանէ

զիս, եթէ ստեղծայ մերկ, եւ եթէ
եղայ ի դրախտին մերկ, եւ
եթէ ելի անտի մերկ, եւ եթէ
ծնայ մերկ, եւ եթէ անդրէն
յերկիր մերկանդամ երթամ :
Արդ եթէ տանել աստի ոչ կա-
րեմք, զի՞ եւս աստէն ի սմին
թարթախիմք յաշխարհիս : Մեր-
կացիր սոսկացիր, ո՞վ միայ
նակեացդ . մի՛ թաւ ամուր
ընդունակ լինիր նենգաւոր թըշ-
նամուոյն . գուցէ ի դարան մը-
տեալ մօտալուտ, զքեզ անդէն ի
քեզ արշաւեսցէ կողոպտել, զեր-
ծանել ի քէն զգանձսն երկնա-
ւորս : Բաւական համարեաց
քեզ զտէրունեան կանոն, ոչ ոք
յերկրաւորացս կարէ երկուց
տերանց ծառայել . որ յայտնա-
գոյն իսկ ցուցանէ առանց միջ-
նորդի եւ մեկնութեան . Ոչ կա-
րէք դուք, ասէ, Աստուծոյ հա-
ճոյ լինել եւ մամուլնայի :

Եւ արդէ ես տեսանեմ ի մե-
րում աշխարհիս եւ ոչ զոք ա-
զատեալ յայսպիսի աղետից :
Յետոյ ընդդէմ ընթերցաք զգե-
ղեցիկ գրեալսն, ի պատճառս
ուխտաւորութեան հեռացաք ի
սուրբ ծնողացն, եւ արարաք
բազում հարս օտարօտիս. զորս
պատուելոյ արժանի էր՝ անար-
գեցաք, եւ յորս ոչն ունէաք
իշխանութիւն դնել մեծարանս՝
զախտ աղետից մերոց յոյժ ծա-
խեցաք : Ազատացաք ի հարկաց
արքունի՝ զորս առանց մեղաց
էր հարկիլն, եւ մտաք ընդ հար-
կաւ ստացուածոց, որ լի են
անառակ ագահութեամբ : Չե-
լաք յանկողինս սուրբ հարսա-
նեաց, եւ արարաք մեզ բարձ-
րագահոյս առաւել քան զաշ-
խարհի : Փափկանամք յանկողի-
նս յարմարեալս, եւ յածեալ
կոծին միտք մեր ի խորհուրդս

աղտեղիս զգիշերն ամենայն :

Կօշիկք ոտից մերոց յանդի-
մանեն զմեզ, եթէ ոչ են սուրբ
ճանապարհք մեր : Հանդերձք
մեր աղաղակեն զգործոց մերոց,
եթէ մերկ եմք յերկնաւոր ըզ-
գեստուցն : Երիւարք մեր ցու-
ցանեն զմեզ, եթէ ոչ եմք յա-
փրչտակելոց ընդ առաջ Տեառն
ի վերայ օդոց : Շինուածք ապա-
րանից մերոց յայտ առնեն, եթէ
ոչ ունիմք մեք տաճար առանց
ձեռագործի յերկինս, յոր մտա-
նելոց են ամենայն դոսք սոս-
կացելոցն յերկրաւոր ախտից :
Կալուածք անդաստանաց մերոց
կշտամբեն զմեզ, եթէ չիք մեր
բաժին ի վիճական երկնաւորս :

Մրգուզք անյագք եղաք ի
կերակուրս, եւ առանց չափոյ
արբաք գինի պղտորիչ խորհր-
դոյ եւ մտաց : Սոր ի քուն նըն-
ջեմք ամենեքեան, եւ երազ

Թուի մեզ ճշմարտութիւնն: Կա-
փուցեալ են աչք մտաց մերոց
ի տեսական խորհրդոց, եւ ան-
յադ պակշտեալ հայել ի
կեանս աշխարհիս: Արգելեալք
զլսելիս ի սուրբ ընթերցուածոց,
եւ ունկնդիր եմք բառաչման
խաչանց մերոց: Ոչ եկն մեզ
հոտ անոյշ ի Հոգւոյն սրբոյ,
վասն զի սիրեցաք մեք զեւդ ախ-
տալից աշխարհիս: Ոչ ճաշակե-
ցին քիմք ոգւոց մերոց զկերա-
կուր երկնային, վասն զի պա-
րարեցաք զանձինս մեր ի զա-
նազան խորտիկս: Մութ է գոյն
դիմաց մերոց, վասն զի ոչ
զուարթացան երեսք մեր ի խոր-
հուրդս սրբութեան: Յաւալից
են անդամք մարմնոց մերոց,
վասն զի յառաջ քան զմարմինս՝
զոգիս ախտացուցաք: Գերեզ-
մանաց բռելոց նմանեցաք յան-
ձինս մեր, վասն զի ունայն եմք

ի շնորհաց սուրբ Հոգւոյն ,
Վասն այսորիկ եւ ամենայն
չարիք եկին հասին յաւուրս մեր .
կենդանեաւ մերով տեսաք ըզ-
դիակունս անձանց մերոց , Բաջ
նահատակք մեր անկան ի պա-
տերազմի , եւ սուրբ քահանայք
մեր խողխողեցան ի ձեռաց անօ-
րինաց . գեղեցիկ երիտասարդքն
զենան ի սպանումն , եւ բազում
կուսանք վարեցան ի գերու-
թիւն . գիրգ կանայք անկան ի
տառապանս այրութեան , եւ
բազում որքք կականին դառ-
նապէս : Ազատ եկեղեցի անկաւ
ի ծառայութիւն հեթանոսաց ,
եւ սուրբ քահանայքնորա կըռ-
փին չարչարին անօրէն հարկա-
հանաց : Բարձեալ է ողորմու-
թիւն յաշխարհէ , եւ հեռացեալ
է գութ յիւրաքանչիւր մտաց :
Երկինք ի վերուստ բարկա-
ցեալ են , եւ երկիր ի ներ-

քուստ կայ յերերի տատանման :
 Շինուածք մեր եղեն գերեզ-
 մանք դիականց մերոց, եւ վաս-
 տակք ձեռաց մերոց տապալե-
 ցան ի վերայ մեր : Պայթեաց
 եւ սլատառեցաւ թանձրութիւն
 երկրիս , եւ բազում մարդիկ
 ի վայր հոսեցին : Ոչ սպասեաց
 որդի հօր , եւ ոչ քոյր զաչս եղ-
 բօր կալաւ , եւ ոչ ել ձայն լա-
 լոյ կանանց ի վերայ ծննդոց
 իւրեանց , վասն զի լքոյց սով
 զբերանս նոցա : Հզօրք խորտա-
 կեցան յանկարծակի իբրեւ ըզ-
 մայրս բարձունս իբանանու .
 հնծանք եղեն բարկութեան ,
 եւ ճմլեցան ամենեքեան իբրեւ
 զողկոյզս ընդ ոտամբ , փոխա-
 նակ գինւոյ՝ արիւն անմեղաց
 ցայտեցաւ ի հանդերձս մեր :
 Դառնացաւ քան զլեղի կերա-
 կուր ի քիմս մեր , եւ ի քացախ
 դարձաւ սուրբ ըմպելիք մեր :

Ընդ հարեալսն հարաք ամենե-
քեան յողի եւ ի մարմինս մեր,
եւ ընդ մեռեալսն զմահ ճաշա-
կեցաք : Արդ ոչ ապաքէն վասն
մերոյ հեղգութեան անցին այս
անցք չարչարանաց ընդ աշխարհ :

Օն անդր ի բաց կաց յաշ-
խարհէ, որ վաղդ ելեր մեկնե-
ցար յաղետից սորա . թօթա-
փեալ ընկեա ի բաց զկեղեւանս
ախտալից աշխարհիս : Մերկեաց
իրր զըմբշամարտիկ, օծ իւղովն
Քրիստոսի, զի մի՛ կռուեսցին
ի քեզ ձեռք ախոյանին . Իսկարդ
եթէ հեթանոսք, որ ըմբռնեցան
ի տեսական իմաստութիւն, ոչ
միայն ի ստացուածոց ի բաց
կացին, այլ եւ յօրինաւոր կե-
րակրոց հրաժարեցին, համառօտ
եւ անպաճոյճ ըմպելեօք շատա-
ցան յանձինս իւրեանց, եւ
առաքինի մահուամբ վախճանե-
ցան ի կատարած կենաց իւ-

րեանց, որչափ եւս առաւել մեք
պարտխմք նմանողք լինել սիրե-
լեացն Քրիստոսի, որք հրեշտա-
կակրօնք զանձինս կարգեցին,
խառնելով զինքեանս ի գունդս
վերնոցն :

Եկայք եւ մեք, ո՛վ միայնա-
ցեալք, զօրէն թշնամեացն մըտ-
ցուք ի մերն ստացուած իբր
յօտար երկիր, արմատախիլ ըզ-
ծառատունկս թշնամւոյն կո-
տորեսցուք . իբրեւ զգերի
առեալ ծախիցեմք ի նեղեալս
զինչս մեր, ոչ զի ատիցեմք զազ-
գականս, այլ զի սիրիցեմք զաղ-
քատսն, որ են զօրականք Քրիս-
տոսի եւ ճշմարիտ բարեխօսք :
Ապա թէ աստէն կապիս ընչիւք,
եւ քեզէն վարեա գքեզ յանդարձ
դերու թիւն, ուր չիք անդ բինք
փրկանաց : Փութա փութա ճե-
պեա, եղբայր, ապրիլ յայնպիսի
անողորմ գեհեհէ . զի կարիցես

Հասանել յամուր քաղաքն, ուր
ոչ գոյ քեզ կասկած կամ եր-
կիւղ խախտիլ եւ վարիլ ի գե-
րութիւն :

Եւ եթէ եկեացես զհետ գե-
ղեցիկ վարդապետութեան հար-
ցըն, զորս վերագոյնն գծագ-
րեցի քեզ զվարս սուրբ միայ-
նակեցացն, յայնժամ կարացես
համբառնալ զաչս մտացդ առանց
ախտից չարչարանաց, հայել եւ
տեսանել զքեզ գեր ի վերոյ
քան զամենայն երկինս : Երանի
տայցես անձինդ քաջապէս ճո-
ղովրեալ ի վշտալից կենաց աշ-
խարհիս, եւ խառնեսցիս յերամ
միայնակեցացն, ի գունդս սրբոց
արդարոցն, ի վիճակ առա-
քելոցն, ի գումարս մարգարէ-
իցն, ի կաճառս մարտիրոսացն,
ի բանակս հրեշտակացն եւ ի
Ժողովս անդրանկացն, ի մեծ
քաղաքն երկնից, ի բազմականսն

աբրահամեան, եւ ի կերակուրս
երկնայինս եւ յըմպելիս անկա-
րօտս : Դու ես այնուհետեւ
մարգարէն, որ ոչ պատուեցար
ի մարմնական աշխարհիս, այլ
թեւածեալ թռուցար յանմար-
մին աշխարհի, եւ հանգուցեալ
դադարեցեր յանապական ու-
րախութիւնսն : Յորս լիցի եւ
մեզ՝ վերջին դրչութեամբ աշ-
խատողացս՝ միաբանութեամբ
սուրբ ուխտիւս վայելել, շնոր-
հօքն Տեառն մերոյ Յիսուսի
Քրիստոսի, որում փառք յա-
ւիտեանս . ամէն :

ՅԱՆԿ ՆԻԻԹՈՅ

ԱՌԱՋԻՆ ՅԵՂԱՆԱԿ

ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ 14

ԵՐԿՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

ԻՐԱՅՆ ՊԱՏԱՀՈՒՄՆ ՅԻՇԽԱՆԷՆ ԱՐԵՒԵԼԻՑ 31

ԵՐՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

ՎԱՍՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՍՈՒՐԲ ՈՒԽՏԻՆ
ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ 114

ԶՈՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

ԵՐԿՊԱՌԱԿՈՒԹԻՒՆ ԲԱԺԱՆԵԼՈՅՆ Ի
ՍՈՒՐԲ ՈՒԽՏԷՆ 194

ՀՆԳԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

ՅԱՐՑԱԿՈՒՄՆ ԱՐԵՒԵԼԵԱՅՑ 212

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

ՊԱՏԵՐԱԶՄՆ ՀԱՅՈՑ 250

ԵԻԹՆԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

ՅԵՐԿԱՐՈՒՄՆ ԻՐԱՅՆ ԽՌՈՎՈՒԹԵԱՆ . . . 267

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

ՎԱՍՆ ԶԱՐԶԱՐԱՆԱՑ ՍՈՒՐԲ ՔԱՀԱՆԱՅԻՅՆ
ԵԻ ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹԵԱՆ 309

ԲԱՆ ԽՐԱՏՈՒ 453

80-9443-4388

055.....

055.....

055.....

055.....

055.....

055.....

055.....

055.....

055.....

22 Sept 1892

~~Հայկ~~ Հայկ
Հայկ

<< Ազգային գրադարան

NL0249492

